Dumlupınar Üniversitesi
Sayı 5

Sosyal Bilimler Dergisi
Haziran 2001

THE AFFECT OF CHANGED CULTURAL AND POLITICAL FORCES ON RECONFIGURATION OF JOINT VENTURES

KAZIM DEVELIOGLU*

ÖZET

Bu makale, değişen politik ve kültütürel etkenlerin çokuluslu şirketlerin kendilerini yeniden düzenlemelerini nasıl gerekli hale getirdiği konusu üzerine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Açıklayıcı bir çalışma bağlamında makale, ortak girişimler ve kültür konusunda varolan literatüre ek olarak bir model geliştirilmiş olup; makale, yazarın bazı izlenim ve önerileriyle sonuçlandırılmaktadır.

THE AFFECT OF CHANGED CULTURAL AND POLITICAL FORCES ON RECONFIGURATION OF JOINT VENTURES

This paper aims to explain how changed cultural and political forces make it imperative for multinational firms to re-configure themselves. As an explanatory study, the paper follovvs prior literatüre on joint ventures and culture and concludes with some suggestions of the author.

THE NEED FOR GLOBALIZATION

Global strategies are thosc which recognize that competition can no longer be confined lo a single nation's boundaries. Industries becomc global

ışık Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü

for many reasons, such as meeting challengcs, gajning competitive advantages, and other reasons including economics of scale, technological innovation, and new sourcing arrangements as a means of meeting the global challenges. When the nced for globali/.ation arises, firms must re-examine their assumptions conceming how competitive advantage can be gaincd by integrating the operations diverse geographic locations. Perhaps firms may use joint ventures to co-ordinate their activities within a global system.

JOINT VENTURES: AN INTERNATİONALIZATION TOOL

Definition of Joint Venture

"Opcrating joint ventures are partnerships by which two or more firms create an entity, a 'child', to carry out a produetive economic activity".[1] A similar definition defines joint venlure as " a joint venture is a separate corporate entity jointly owned by two or more parent organizations".[2] Operating joint ventures could inelude manufacturing arrangements, distribution arrangements, or research and development (R&D) arrangements. Each party of joint venture makes a contribution in the form of capital and technology, marketing experience, and personnel assets.

Reasons for Entering Joint Ventures

The majör reasons and benefits for entering joinl ventures inelude;

- Faster and easier access to the local market and the distribution system; Many countries have imposed restriclions on foreigners doing business in their countries. To deal with such restrictions foreign organizations form a joint venture with a local company.
- Sharing of risk; Because of the big risk involved in certain projeets, many organizations prefer to enter a joint venture in these situations.
- A joint venture can allow an organization to benefit from economies of scale.
- Nceds of some organizations for certain resources and markets, such as a firm possesses a produet and vvants to seli it abroad. A joint venture wilh a partner abroad provides il access to a distribution system together with a knovvledge of local business practices, cusloms, and institutions.
- Tmproved access to local human resources, including managers and labor.

[1] Peter J. Buckley and Pervez N. Ohauri, The İmernationalization of the L'imr A Rcader. Academic Press, 1993, pp. 138.
[2] Lloyd L. Byars, Strategic Managemenl, Harper Collins Publishers, 1991, pp. 112.

- Improved knovvledge of the local economy, politics, and culture.

Strategies Used in Joint Ventures

At this stage, it is useful to explain which strategies used in joint ventures to understand how initial configuration of them oecurs. Understanding of the initial configuration of joint ventures is important to differentiate it from reconfiguration of joint ventures which will be cxamined in the form of affects of changed cultural and political forces. There are three basic typcs of strategies that have bcen used in joint ventures inelude;

1. The Spider's Web Strategy: in this strategy, a small organization enters a joint venture with one organization in an industry and then, in order to avoid being absorbed, enters a ncw joint venture quickly vvith another organization in the same industry.

2. Go Together-Split: in this kind of strategy, two or more organizations cooperate for an extended time and then separate. This strategy is appropriate especially for construction projeets that have time limitation.

3. Successive Integration: This strategy starts vvith a vveak joint venture relationship betv/een the organizations, becomes stronger, and ultimately may result in a merger.[3]

INITIAL CONFİGURATİON OF A JOINT VENTURE:

There are Ihrce majör considerations seem important in forming a joint venture. What the first consideration is to choose a partner to cooperate. The issue of cultural difference arises immediately in that different approaches frequently are taken in seleeting a joint venture partner. For example, A German organization's objeetive may be to enter a new market, vvhereas the objeetive of its joint venture partner, may be to gain access to German technology.

A second consideration is the question of control över the joint venture. An Organization can have a majority, an cqual, or a minority participation in the equity capital of the joint venture. A foreign country may have legal restrictions (in constitutions, specific laws, or govcrnment policy) on the degree of control. "Negotiations bclween prospeetive joint ventures över the control issue have often resulted in failure,"[4] it is a general belief that the greater firms' resources, the greater their bargaining power. But the greater

-> Byaus, pp.113.
[4] Byars, pp.1 14.

their need to cooperate, the less their bargaining power will be in negotiating the configuration of the joint venture.

A final consideration involves the management of the joint venture. Both parties should be interested in having the quality of management necessary to ensure the joint venture's success. There are two approaches to deal with this issue: One approach is to allow staffing of all key positions in the joint venture to be limited to citizens of host country. Another approach involves requiring managers from two companies in the joint venture to be familiar with the language and culture of their partner. This approach is very useful because it allows the managers adapt to cross-cultural management decisions.

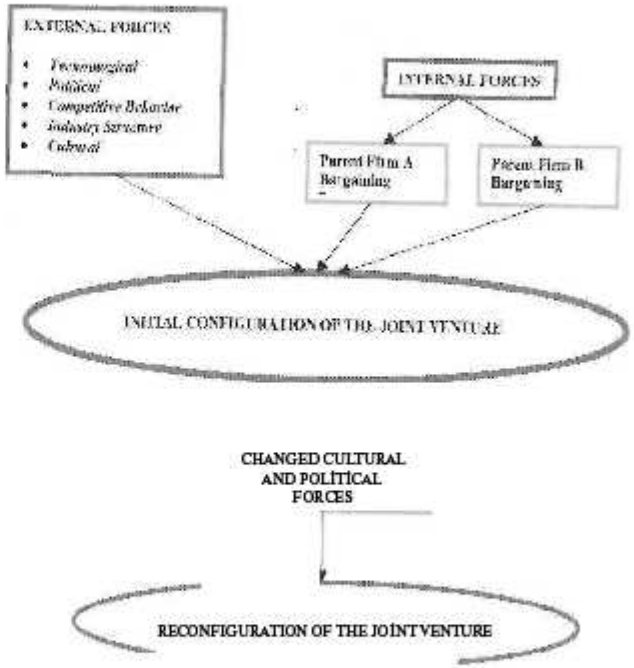
The joint venture (JV) is the result of the bilateral bargaining power of its parents. Its form, inputs, outputs, and control mechanisms are defined by a bargaining agreement. This agreement also specifies the JV's outputs, such as technological innovation, economies of scale, and faster entry to markets. The purpose of the JV's existence is defined by these outputs. To attain its objectives the JV needs inputs which may be provided by its parents or from outsiders. The bargaining agreement also specifies the control mechanisms that parent firms will use it to ensure that the benefits they desired were received.

THE NEED FOR RE-CONFIGURATION

There are barriers in forming and in re-configuring joint ventures. These barriers include internal and external ones. Internal barriers include firms' unwillingness to see that their industries have become global creates barriers to firms' uses of joint ventures or other adaptive strategies. The principal barriers to forming joint ventures are strategic in nature. Uncertainties regarding their abilities to manage operating joint ventures also erect barriers to joint venture formation. The high entry barriers to a new market are also important when forming a joint venture. Externally imposed barriers include political restrictions on ownership, patent restrictions, and other conditions. These may be easier to overcome than firms' own attitudinal barriers. "A major cause of conflict in JVs is that the relative contributions and comparative advantages of the joint venture partners change continually, whether due to exogenous events or due to internal dynamics, for example differential rates of learning by both partners".[5] "This influences the evaluation of a firm's contribution".[6]

[5] Hamel Gary, Competition for Competence and Interpartner learning within International Strategic Alliances, Strategic Management Journal. 1991, 12 (special issue), pp.83.
[6] Anoop Madhok, Revisiting Multinational Firms' Tolerance for Joint Ventures: A Trust Based Approach, Journal of International Business Studies, First Quarter, 1995. pp.129.

Proposition: Changed environmental forces make it imperative for joint ventures to re-configure themselves to meet challenges that come from changed cultural and political forces.

1. The Affect of Changed Cultural and Political Forces on Reconfiguration of Joint Ventures

"Both the formation and the stability of a joinl venture depend upon the nature of the bargaining agrecment that can be struck between parents and the impact of change stimuli upon the perceived attractiveness of the joint venture agreement. Joint ventures are formcd within dynamic environments Environmental conditions may change. Parent firms may change, and the child (the joint venture) itself will cvolve över time."[7] Now, Let us examinc how changed cultural and polilical forces made reconfiguration of the joint venture imperative. By the effects of Ihese forces, asymmetries develop between joint venture partners and it becomes clear that the JV could not attain the objeetives that were stated in the bargaining agreement, such as lack of harmony betvvecn the JV's host country managers and foreign managers lack of coopcration between managers and workers, and lack of market entry and tcchnological innovation. As a result, it becomes necessary to re-con figüre joint ventures to attain agreed upon objeetives effcctively. How joint ventures do this is they change the terms of bargaining agreement vvhich is discussed below. Let us cxamine, in detail, tvvo of these environmental forces, culture and politics, and understand how they makc it necessary for joint ventures to re-configure themselves.

CULTURAL ENVIRONMENT

Let us begin, firslly, with the definition of culture. "Culture is a complex whole vvhich ineludes knovvledge, belief, art, law, morals, customs, and any other capabilities and habits acquired by humans as members of a society".* "Culture is an integrated total pattern of learned behavior shared by members of a society".[9] Culture ineludes everything that influenccs an individual's thought processes and behaviors. "Culture operates primarily by setting boundaries for individual behavior and by influencing the funetioning of such institutions as the family and mass media. The boundaries or norms are derived from cultural values. Values are vvidely held beliefs that affirm what is desirable. Culture changes vvhen values change, the environment changes, and vvhen dramatic events oecur".[10]

Changes in a culture, such as consumption behavior and gender roles in a society have great effects on JVs performanec. When a country's consumer behavior changes; it brings new attitudes tovvard consumption of some produets. For examplc, ifa country's consumption behavior changes from less consumption to more and from some kinds of produets to another produets, it vvill bring nevv opportunitics or threats for joint ventures. If a country's

[7] Buckley and Ghauri, pp, 142.
[8] Del I. Hawkin,, Roger J. Best, Kenneth A. Couey, Consumer Behavior, Irvin, 1995, pp.34.
[9] Vem Terpstra, International Dimensions of Marketing, Wadsworth Publishing Company. 1988. Pp.36.
[10] Hawkins, Besi. and Coney, pp.61.

people consume a kind of produet more ihan before, it vvill bring new opportunities for the JV and vvill Ibrce it to change its produetion slructure tovvard mass produetion. [f consumers' preference change from the produet that the JV produces to a substitute one; it makes it necessary for the JV to tum tovvards produetion of that produet. This change vvill rcquire managers of JV's parent firms to gather and make changes on initial configuration of the JV. They vvill, probably, change the JV's objeetives that were agreed upon during the initial configuration of the J V and place nevv oncs in the re-configuration process. For example, the JV's parent firms may decide to change its teehnology to meet challenges that resulted from the change in consumption behavior in the culture in vvhich the JV operates. But it is not very easy to implement, as Gomez-Mejia and Palich indicates " the more complex the cultural landscape facing a firm, the less effective it becomes to implement teehnology on an organizationvvide basis".[11] As a potential result, one of the partners may reject and end up the JV because of high expenditures for the ncw technology.

Change in gender roles in a society makes it imperative for organi-/.ations to take the vvomcn's attitudes tovvard consumption into account. If in a society vvomen start to decide what and hovv to buy things, the JV has to give a special attention to this change and develop strategies to handle this situation. Change in gender roles may, probably, rcquire change in produetion techniques and advertisemenl. The JV management has lo be able to predict these potential changes in society and develop appropriate strategies, such as changes in produetion technology, produets, and advertisement. These changes to produce more vvomen appeal produets rcquire negotiations betvveen the JV's two, or more, partners. As a result of these negotiations, the JV vvill be re-configured by changing its initial objeetives, such as movement from mass produetion tovvard more quality produets. More quality means more control on the process of a produet's produetion. Since the change is more difficult in some industries than others, it depends on in vvhich industry the J V operates. As another result of these negotiations, the JV's parent firms decide to end its operations up or to re-configure them.

Differences in verbal communication systems are immediately obvious aeross cultures and must be taken into account by joint ventures vvishing to do business in foreign cultures. it is also an important issue that partners of joint ventures have lo give attention to verbal communication. Probably more important and more difficult to recognize are nonverbal communication differences. Majör examples of nonverbal communication variables that affect joint ventures are time, space, friendship, and etiquctte. Especially time creates very significant problems betvvecn partners from east and vvest cultures.

[11] Luis R. Gomez-Mejia and Leslie E. Palich, Cultural Diversity and the Pcrformance of Mullinational Firms. Journal of International Business Studies. Second Quarter 1997. pp.311.

in east cullures, time is considered as abundanl but in west cultures, it is a scarce rcsource thal has to be used carcfully. If two partners of a JV did not put any time limitation on their produetion activities during initial configuralion of the JV, by the time, conflict may arise between them because of their approachcs to time. To handle time problem, partners of the JV may negotiate each other and agree on a more formalized strueture in which each job will havc a limited time to be finished. One of the partners of the JV may refuse this re-configuration effort as a result of its approach to time. Partners' approach to time can also create problems between managers of the JV thal come from two, or more, different cultures. For example, managers from west culture may give a great attention to be on time for their appointments but managers from east cultures may find it natural to be lale to their appointments under some circumstances. Also this kind of cultural problems has to be negotiated and solved in the re-configuration process. As a possible solution to these kinds of problems, training programs can be developed within the JV to operate effectively in complex cultural environments.

POLITICAL ENVİRONMENT

Political environment of a hoşt country may also offer opportunities besides thrcats for joint ventures. Terpstra and David see political environment as "Whether the scope of their operations is domestic or international, politics and the political environment are importanl to ali business fiims. There are two fundamental differences. For the international firm, the political environment is more complex and potentially more hostile"[12] in this part of my paper, I will discuss effects of ehanged political forces on the re-configuration of joint ventures. "A negative political environment can have several different results for the firm in a foreign market, it may encounter restrictions on its marketing program or produet line, it may have difficulty getting permits to operate or to remil profits, il may encounter boycotts or bombings or kidnapping of local managers. The ultimate threat, of course, is expropriation and expulsion".[13] According to Brewer, "there are numerous and diverse types of home and hoşt government policies that can be classified as dircet and indirect policies."[14] Indirect government policies are monetary policies conceming the money supply, foreign exchange rates, and interest rates. Direct government policies inelude capital controls and other restrictions on international funds, antilrust (competition) policies, labor relation policies, and intellectual property laws. Political change can be difficult to anticipate and can certainly affect the ability if the joint venture to achieve its goals. If

[12] Vern Terpstra and Kennclh David, The Cultural Environmenl of International Business. South-Western Publishing Co., 1985, pp.206.
[13] Terpstra, pp.43.
[14] Thomas L. Brewer. Government Policies. Market Imperfcctions, and Foreign Direct Investment, Journal ofInternational Business Studies. First Qjunncr, 1993, pp. 107.

changes are gradual and evolutionary, if they can be predieted from past trends, the rise in risk is minimal. The JV can make contingeney plans.

Instability of political environment makes the JV management's job more difficult to predict consequences and the JV re-organizes itself to make sbort-term plans not long-term. Under ihese kinds of situations, the JV's partners can also postpone its new investments or can, completely, cancel it. As a result of this cautiousness, the J V re-organizes itself as a praetitioner of some [kind of performances and alters from becoming an aetive investor, it points oiit a radical change from initial corifiguration of the JV.

If the JV experiences a government restriction on its profits and a high degree of capital control, partners of the JV will negotiate each other on initial bargaining agreement and change it to meet these challenges that come from ehanged political forces. As a result of these forces, if the JV has a profit that exceeds hoşt country government's Iimitations, the JV re-configure itself and will try to limit its operations and cut expenditures. As another possible result, it will lav off some of its managers and vvorkers. Political forces can also be realized as governmental imposition of high taxes. To balance budget deficits, govemments use tax as an easy budget balance tool. The JV can respond hoşt country government's imposition of tax by decreasing its expenditures, such as R&D expenditures. If high taxes make the JV's profitability impossible, partners may decide to end the JV up.

Labor relations policies of govemments, such as inereased minimum wages and enforced holidsy leave, requires the JV to change its labor policy. As a re-configuration effort, partners of the JV may lay off some workers to provide profitability. If the hoşt country government has a policy about Iimitations of lay offs within organizations, it makes the JV's re-configuration efforts more difficult.

"The re-configuration and ultimate disposition of the child (the JV) depend upon its parents' strategic missions, the strategic importance they attach to the child.. .Possessing alternativcs gives parents a new source of bargaining power that may be strong cnough for ihem to change their."[15]

CONCLUSION

Since joint ventures operate in a fast changing 2()ih century environment, it is imperative for them to be able to adapı themselves in this changing environment to survive. They face many challenges that come from many different forces, such as technology, culture, demographics, politics, and so

5 riuckley and Ghauri. pp. 142.

on'· in this paper, I tricd to provc how changed cultural and polilical forces influence re-configuration of joint ventures. Joint venture managers take stcps whcn they face or guess effects of these forces. Joint venture managers take the challenges to their parent firms to be solved or, alternatively, if there is a trust between parent firms and the JV; they try to solve problems by themselves. it can be summarized that change creates change. Since survival requires an adaptability to change, joint ventures can handle this by re-configuring themselves.

REFERENCES

- Ancop Madhok, Rcvisiting Multinational Firms' Tolerance for Joint Ventures: A Trust Based Approach, Journal of International Business Studies, First Quartcr, 1995.
- Del I. Havvkins, Roger J. Best, Kennclh A. Coney, Consumer Behavior, Invin, 1995.
- Hamel Gary, Competition for Competence and Interpartner learning vvithin International Stralcgic Alliances, Strategic Management Journal, 1991, 12 (special issue).
- Lloyd L. Byars, Strategic Management, Harper Collins Publishers, 1991.
- Luis R. Gomez-Mcjia and Leslie E. Palich, *Cultural Diversity and the Performance of Multinational Firms,* Journal of International Business Studies, Second Quarler 1997.
- Peter J. Buckley and Pervez N. Ghauri, The Internationali/.ation of the Firm: A Reader, Acadcmic Press, 1993.
- Thomas L. Brcwer, Government Policies, Market Imperfections, and Foreign Direct Invcstment, Journal of International Business Studies, First Quarter, 1993.
- Vern Terpstra, International Dimensions of Marketing, Wadsworlh Publishing Company, 1988.
- Vern Terpstra and Kenneth David, The Cultural Environment of International Business, South-Western Publishing Co., 1985.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Savı: 5 Haziran 2001

19.ASIRDA ULUSLARARASINDA ERMENİ MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞININ ANALİZİ

Doç.Dr.Mediha AKARSLAN*

ÖZET

Ermeni Sorunu, Islahat Fermanı ile birlikte kendini derinden derine hissettirmeye başlamışır. Nitekim, 13 Temmuz 1878, Berlin Anlaşması'ndan sonra da enternalize edilmiş bir Ermeni meselesi ortaya çıkmıştır.

Ermeniler, Osmanlı Devleti'nde 19uncu yüzyılın ortalarına kadar, devletin en güvenilir unsuru olmuşlardır. Bu nedenle kendi/erine Millet-i Sadıka denilmiştir.

Ermeniler Osmanlı imparatorluğu nda önemli ticaret ve yönetim noktalarını ellerinde tutmuşlar, önemli mevkilerde bulunmuşlardır.

19.yüzyılın sonralarında 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda ortaya çıkan Ermeni meselesi, Şark meselesinin önemli bir kanadını oluşturmaktadır. Ermeni meselesinin ortaya çıkış nedenlerini tasnif edecek olursak:

1- Şark Meselesi ve Ermeni Sorunu,

2- Emperyalist güçlerin Osmanlı Devleti'ndeki nüfuz bölgeleri ve yaptıkları gizli anlaşmalar,

"Dumlupınar Üniversitesi. İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı.

on'· in this paper, I tricd to provc how changed cultural and polilical forces influence re-configuration of joint ventures. Joint venture managers take stcps whcn they face or guess effects of these forces. Joint venture managers take the challenges to their parent firms to be solved or, alternatively, if there is a trust between parent firms and the JV; they try to solve problems by themselves. it can be summarized that change creates change. Since survival requires an adaptability to change, joint ventures can handle this by re-configuring themselves.

REFERENCES

- Ancop Madhok, Rcvisiting Multinational Firms' Tolerance for Joint Ventures: A Trust Based Approach, Journal of International Business Studies, First Quartcr, 1995.
- Del I. Havvkins, Roger J. Best, Kennclh A. Coney, Consumer Behavior, Invin, 1995.
- Hamel Gary, Competition for Competence and Interpartner learning vvithin International Stralcgic Alliances, Strategic Management Journal, 1991, 12 (special issue).
- Lloyd L. Byars, Strategic Management, Harper Collins Publishers, 1991.
- Luis R. Gomez-Mcjia and Leslie E. Palich, *Cultural Diversity and the Performance of Multinational Firms,* Journal of International Business Studies, Second Quarler 1997.
- Peter J. Buckley and Pervez N. Ghauri, The Internationali/.ation of the Firm: A Reader, Acadcmic Press, 1993.
- Thomas L. Brcwer, Government Policies, Market Imperfections, and Foreign Direct Invcstment, Journal of International Business Studies, First Quarter, 1993.
- Vern Terpstra, International Dimensions of Marketing, Wadsworlh Publishing Company, 1988.
- Vern Terpstra and Kenneth David, The Cultural Environment of International Business, South-Western Publishing Co., 1985.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Savı: 5 Haziran 2001

19.ASIRDA ULUSLARARASINDA ERMENİ MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞININ ANALİZİ

Doç.Dr.Mediha AKARSLAN*

ÖZET

Ermeni Sorunu, Islahat Fermanı ile birlikte kendini derinden derine hissettirmeye başlamışır. Nitekim, 13 Temmuz 1878, Berlin Anlaşması'ndan sonra da enternalize edilmiş bir Ermeni meselesi ortaya çıkmıştır.

Ermeniler, Osmanlı Devleti'nde 19uncu yüzyılın ortalarına kadar, devletin en güvenilir unsuru olmuşlardır. Bu nedenle kendi/erine Millet-i Sadıka denilmiştir.

Ermeniler Osmanlı imparatorluğu nda önemli ticaret ve yönetim noktalarını ellerinde tutmuşlar, önemli mevkilerde bulunmuşlardır.

19.yüzyılın sonralarında 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda ortaya çıkan Ermeni meselesi, Şark meselesinin önemli bir kanadını oluşturmaktadır. Ermeni meselesinin ortaya çıkış nedenlerini tasnif edecek olursak:

1- Şark Meselesi ve Ermeni Sorunu,

2- Emperyalist güçlerin Osmanlı Devleti'ndeki nüfuz bölgeleri ve yaptıkları gizli anlaşmalar,

"Dumlupınar Üniversitesi. İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı.

3- Osmanlı Devleti'ndeki misyonerlik çalışmalarının, çok önemli faktörler olduğunu görürüz.

Sonuç olarak, ***Ermeni meselesi, emperyalist ülkelerin kendi politikaları gereği, uluslararası platformda ortaya attıkları bir siyasi sorundur.***

SUMMARY

The Armenian Issue made itself deeply felt following a number of Reformation movements initiated by Ottoman Sultans in the 19th century. Moreover, as a result of Berlin Treaty (13th of July, 1878), the above-mentioned Armenian Issue received widespread attention, becoming a problematic matter of international concern.

Until the mid-19th century, Armenians were regarded as and actually considered the most low-abiding population among the national minorities of the. Ottoman Empire, hence their labellign on "Loyal Nation". (Millet-i Sadika)

Thus, they held importantpositions in administration and trade, controlling a number ofvital aspects of social, economic and political levels of the Empire.

Later, however, tovvards the end of the 19th century, especially after Russian-Ottoman war (1877-1878), known as "93 War", The Armenian Issue came to constitute an important aspect of the Eastern Question.

Thus,following the general terms our approach, mention should be mode ofthefact that:

l)The Eastern Ouestion as well as the Armenian Issue

2)The penetration in Ottoman Empire of imperialist forces and their subsequent secret treaties, and

3)Christian missionary activities conducted in the regions of Ottoman Empire, represented actually the main causes far the rise and consolidation of the. so-called Armenian Issue, which is reported in Modern Turkey as an important problem of racial existence, with strong political and cultural conseauences.

Actually, the Armenian Issue represents nowadays a rather political nfoblem which has always been a matter of international concem reifled by the developed countries in accordance with their own political purposes.

GİRİŞ

Bu çalışma ile ülkemizde, şu anda en önemli konulardan biri olan, Ermeni meselesinin uluslararası arenada ortaya çıkışı incelenmiştir. Esasında, Ermeni meselesi tarihsel süreç içinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda **18 Şubat 1856 tarihli Islahat Fermanı** ile birlikte kendini derinden derine hissettirmeye başlamıştır. Nitekim, 13 Temmuz 1878 Berlin Anlaşması'ndan sonra da, enternalize edilmiş bir Ermeni meselesi ortaya çıkmıştır.[1]

Batılı devletler, 1878'den itibaren Osmanlı İmparatorluğu üzerinde sistemli bir politika izleyerek Osmanlı topraklarını parçalamışlardır. Burada izlenen yöntem şu idi: İlk gelişmeler okul ve eğilim sistemiyle, **milliyetçi fikirleri** yaymak şeklinde oluşuyordu. İkinci etap da, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu ekonomik krize rağmen, koparılmak istenen bölgede **insan hakları ve sosyo-ekonomik reformların** yapılmasında ısrar ediliyordu. Bilâhare, Osmanlı İmparatorluğu bu reformları istenilen düzeyde gerçekleştiremeyince, ortaya çıkan **silahlı direniş hareketlerine** yardımcı olunmuştur. Daha sonra da, bölgeye **yarı otonomi** istemek, reformlarda ısrar ederek ve söz konusu bölgeyle ekonomik ilişki ve bağları artırarak o bölgenin bağımsızlığını elde etmesi temin ediliyordu.[2]

Nitekim Batılıların önce, **1829'da Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında** [3] Ermeni meselesinin ortaya çıkışında ve günümüz bölücü akımlarının canlandırılmasında, izledikleri bu yöntem halen uygulanan bir usuldür.

Komşularının Ermeni, kendilerinin Hay veya Hayasdati dedikleri Ermeniler tarih boyunca sırasıyla Roma, İran ve Arap egemenliğinde kaldılar. Ermeniler Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında **Doğu Anadolu, Kilikya ve Kafkas bölgelerinde** küçük krallık ve beylikler halinde İran, Bizans, Gürcü ve Selçuklu Devletlerine bağımlı olarak yaşamışlardır.[4]

[1] Kamuran GÜRÜN, "Türk Ermenistan İlişkileri", Avrasya Etütleri. 1996, I. Ankara, s.54.
[2] Mediha AKARSLAN, Bosna Hersek ve Türkiye, istanbul 1993 s 32-33
[3] Toktamış ATEŞ. Siyasal Tarih, İstanbul Ü.Yayınları, No:3550 s 298
[4] Nilgün ERDAŞ. "Milli Mücadele Döneminde Ermeni Sorun,,". Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay

Özellikle Bizans İmparatorluğu döneminde, **2.Ermeni Prensliği kurulmuştur.** Bunlardan biri **Van'da,** diğeri ise **Kars çevresinde Ani Prensliği** adı altında ortaya çıkmıştır. Daha sonra, 1045 tarihinde, Ani Prensliği Bizans tarafından ele geçirilmiş. Bundan sonra, gerek Van Prensliğindeki ve gerekse Ani Prensliğindeki Enneni halkı, Sivas, Urla ve Orta Anadolu'ya mecburi olarak gönderilmiştir.

Ermeni tarihçileri arasında benimsenen teoriye göre, Ermeniler Friglerc mensup olup, Balkan kökenlidirler. Balkanlardan gelen istilâlar sonucu, Anadolu ve Doğu Anadolu'ya göç ederek buraya yerleşmişlerdir.

M.Ö. 6.ıncı yüzyıldan itibaren Anadolu'da varlıklarını sürdürmeye başlamış olan Ermenilerin, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine girdikten sonra, aynı imparatorluğun mensupları olarak Türklerle barış içinde yaşadıkları bilinen bir gerçektir. Fakat, 19.uncu asırda başlayan Türk-Ermeni ilişkilerindeki yozlaşmanın nedeni ise, değişik dış faktörlerden oluşmuştur.[3]

A-OSMANLI DEVLETİ'NDE ERMENİLERİN DURUMU

1299 yılında, diğer bir ifadeyle 14.yüzyılın başında kurulan Osmanlı Devleti, 15.yüzyılın sonlarına doğru, tüm Ortadoğu Kuzey Afrika, Anadolu Balkanlar ve Doğu Avrupa'nın büyük bir bölümünü, egemenliğine alacak boyutlara ulaşmıştı.[4]

Öyle ki; Osmanlı Devleti üç kıtaya yayılan geniş ve güçlü bir imparatorluk kurmuştur. Diyebiliriz ki, **600 seneden daha çok varlığını** sürdüren Osmanlı Devleti'nin öyküsü o dönem tarihinin en önemli siyasi konularından birisidir.

Osmanlı Devleti, Doğu ile Batıyı göçebeliğin dinamikleri ile yerleşik toplumun özelliklerini kaynaştıran, tüm azınlıkları her türlü bağnazlıktan uzak bir şekilde, aynı siyasal yapı ve aynı pota içinde birleştirerek birlikte yaşamalarını temin eden bir devlettir. Nitekim Osmanlı Devleti, yeryüzünün global bir nitelik almaya başladığı 1500' l i yıllardan itibaren bu sürece katkısı olan en önemli siyasi aktörlerden biri olmuştur.[7] İşte bu şartlar allında, Ermeniler Osmanlı Devleli'nde 19.uncu yüzyılın ortalarına kadar, devletin en güvenilir unsuru olmuşlardır. Bu nedenle kendilerine Millet-i Sadıka denilmiştir.» Ermeniler Millet-i Sadıka

[1] Seçil AKOĞN, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü", Atatürk Yolu. Mayıs 1998, sayı:1,s.1.
[2] OralSANDBR, Siyasi Tarih, C:1,4.Baskı. Ankara 1995. s.42.
[3] SANDER. Siyasi Tarih, C:1, s.42.
[4] Hamza EROĞLU, Türk İnkılâp Tarihi, Ankara 1990. s.153.

sıfatıyla, Osmanlı Devleti'nin vatandaşlarına tanıdığı bütün hak ve hürriyetleri elde etmişlerdir. Şöyle ki; Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli ticaret ve yönetim noktalarının ellerinde tutmuşlar. Bir çok Ermeni birinci sınıf devlet adamı olarak görev yapmış. Önemli mevkilerde bulunmuştur. Örneğin; II.Abdülhamit döneminde Agop Paşa, Hazine-i Hassa Nazırıdır.

Yine İstanbul'daki **Ermeni Patrikhanesi, Fatih Sultan Mehmet'in, Bursa'daki Ermeni Piskoposluğunu** İstanbul'a getirmesiyle kurulmuştur.» **Fatih Sultan Mehmet (II.Mehmet), 1453'de İstanbul'u aldıktan sonra,** Patrikhaneyi güçlendirerek, etkinliğini artırmaya çalışmıştır. Balkanların fethinden sonra, buradaki Ortodoks cemaatlerini de Fener Patrikhanesine bağlamıştır.[10]

Ermenileri Osmanlı Devleti'nin her yerinde görmek mümkündür. Fakat özellikle Anadolu'da Van, Bitlis, Erzurum, Diyarbakır, Sivas ve Harput'ta yoğun olarak bulunuyorlardı. Fakat en yoğun bulundukları bölgelerde bile, genel **nüfusun 1/3 nü** geçmeleri söz konusu değildi. Mezhep yönünden Katolik, Gregoriyan ve Protestan mezheplerine ayrılmışlardı."

Ennenilcrin çoğu, Türkçe konuşuyordu. Kırsal kesimde yaşayan Ermeniler, genellikle **çiftçilik, ticaret ve yerli endüstri** ile ilgili işleri yapıyorlardı. Kentlerde yaşayan Ermeniler en çok **iç ve dış ticaret** işleriyle uğraşıyorlardı. Yine **sarraflık ve bankerlik** gibi ekonomik açıdan iyi imkânları olan işleri yapan, çok sayıda Ermeni vardı. Ayrıca Ennenilerin askerlik yapma mükellefiyeti yoktu. Bunun yerine çok az miktarda vergi ödüyorlardı. Diyebiliriz ki, bu şartlar altında 19.yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlıların bir **"Ermeni Sorunu"** olmadığı gibi, Enneni tebanında, Osmanlı siyasal iktidarıyla, çözemedikleri herhangi bir meseleleri söz konusu değildi. Osmanlı İmparatorluğu tarafından kendilerine her türlü imkân sağlanan Ermeni toplumu bir yandan dış güçlerin, diğer yandan da Ermeni Patrikliğinin etkisi sonucu, 1882-1908 yılları arasında bir isyanlar dönemi yaşamışlardır. Nitekim Birinci Dünya Savaşı çıktıktan sonra da, toplumun büyük bir kısmı fiilen Çarlık Rusya'sının yanında yer almıştır.[12]

B-ERMENİ MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

Osmanlı Devleti'ndc Ermeni meselesinin ortaya çıkışında; **Şark meselesinin, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce emperyalist güçlerin**

[9] Paul HENZK, "Türkiye ve Ermenistan", Avrasya Etütleri, Ankara 1996-1. S.44, s.286.
[10] Toktamış ATEŞ, Siyasal Tarih, s.286.
[11] Ahmet GÜNDÜZ, Osmanlı Devleti'nde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri ve Ermeni Meselesinin Doğuşu, Gelişmesi, Türk Dünyası Araştırmaları, 128 Ekim 2000, s.113.
[12] GÜRÜN, a.g.m., s.56.

Osmanlı Devleti'ndeki nüfuz bölgeleri ve yapılan gizli anlaşmaların 19.yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu'na gelmeye başlayan misyonerlerin çalışmaları en önemli faktörlerdir. Şimdi, bunları ana hatlarıyla inceleyelim.

1-Şark Meselesi ve Ermeni Sorunu

19.yüzyılın sonlarında, tarihçilerin 1877-1878 **Osmanlı-Rus** Savası olarak adlandırdığı, **Rumi 1293** yılında başladığı için de **"93 Harbi"** de'3 denilen savaş sonunda imzalanan **Ayestefanos (Yeşilköy) ve Berlin Anlaşması sonucu enternalize edilmiş bir şekilde ortaya çıkan Ermeni sorunu,** Şark meselesinin önemli bir kanadını teşkil etmektedir.

Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusyası arasında imzalanan **Ayestefanos Anlaşmasının 16.maddesi** ve **Berlin Anlaşmasının öl.maddesi**[14] ile **Ruslar "Ermenilerin Hamisi"** sıfatını kazanmışlardı.

Ayestefanos Anlaşmasının yerini alan Berlin Anlaşması'na göre Osmanlı Devleti Ermeniler lehine Islahat tedbirleri alacak. Bunu ilgili devletlere bildirecekti. Söz konusu devletler de, bu ıslahat tedbirlerini gözetim ve denetim altında bulunduracaklardı.[15]

Fransızların question d'Orient, İngilizlerin Eastern question dedikleri Şark meselesi, sadece bir kavramı olmayıp Osmanlı İmparatorluğu topraklarının paylaşımı amacını güder.[16]

Bir çok milletten oluşan Osmanlı İmparatorluğunun topraklarının bölüşümün de en kolay ve en etkili metot ise, daha önce de belirttiğimiz gibi, **1789 Fransız İhtilâli sonrası ortaya çıkan Milliyetçilik hareketlerine** uygun olarak, milletler arasında nasyonalist bilinci uyandırıp parçalanmayı kolaylaştırmaktır. Bu şartlar altında, **Şark meselesi nedir?** Sorusuna kısaca cevap verecek olursak, **Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak, paylaşmak ve bunun sonucunda Türkleri Anadolu ve Avrupa'dan atmak olarak cevaplandırabiliriz.** Şark meselesi konusunda Avrupalı tarihçiler farklı görüş ve eğilimlere sahip oldukları için, ortak bir başlangıç tarihi bulmakta anlaşamamışlardır. Nitekim bu tarihçilerden Albert Sorel, Şark Meselesi adlı çalışmasının önsözünde:

On ay süren 93 Harbi boyunca (Mayıs 1877-Mart 1878) ağır seferberlik koşulları yaşanmıştır. 93 Harbi'nin izleri çok ağır olmuştur. Öyle ki, 1 .Dünya Savaşını yaşayanlar. 93 Harbi'nc büyük seferberlik demişlerdir.

^ Nihat ERİM. Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Metinleri, C.I. Ankara 1953, s.403-424.

- Esat URAS, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, 2.Baskı, İstanbul 1987.S.217-252.

Ali SARIKOYUNCU. "Şark Meselesi ve Tarihsel Gelişimi", Askeri Tarih Bülteni, Sayı 36. Şubat 1994. s.I,

"Türkler, Avrupa'ya ayak bastığı andan itibaren bir Şark meselesi meydana gelmiş oldu" diyerek, Şark meselesinin başlangıcı olarak, Osmanlı Türklerinin Avrupa'ya ayak basışı olan, XIV.yüzyılın ikinci yansını İcabul etmiştir.

Fransız okullarında ders kitabı olarak okutulan **Seignobos tarihinde ise, Şark meselesinin başlangıcı olarak, XVIII.yüzyıl olarak** gösterilmiştir. **Burada,** her ne kadar Şark meselesinin başlangıcı olarak **XVIII.yüzyıl** gösterilse de, tarihçiler arasında bu hususda tam bir görüş birliği söz konusu değildir. Şark meselesi, **ilk defa 1815 Viyana Kongresi'nde siyasal anlamda kullanılmıştır.**[17]

Şark meselesi, **uluslararası platformda** gündeme gelmeye başladıktan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç politikasında **Batıcılık fikirleri** söz konusu olmaya ve ıslahat çalışmaları yapılmaya başlamıştır. Fakat çalışmalar sonuç olarak Osmanlı imparatorluğu'nu parçalamaktan kurtaramamıştır.

1877'lere doğru, Şark meselesinin iştigal konusu artık Türklerin Avrupa'dan atılması sorunu değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl paylaşılacağı konusu idi.

Nitekim, 1875 Bosna-Hersek isyanı, emperyalist devletlerin müdahalesi ile gelişmiş ve büyümüştür. Bosna ve Hersek'e bir takım imtiyazlar verilmesine rağmen, olayların önü alınamamıştır. Yine, Ayastefanos Anlaşması'ndan sonra, **4 Haziran 1878'de imzalanan** bir anlaşma ile **Kıbrıs'ı geçici** olarak İngiltere'ye bırakıldı. Fakat İngiltere'nin Kıbrıs'daki varlığı geçici olmamıştır.[18]

İşle, Berlin Anlaşmasından sonra, emperyalist devletler Osmanlı'yı parçalamak için her yola başvurdular. Bu husus da Ermenilerden oldukça iyi faydalandılar. Emperyalist idealleri doğrultusunda, Ermenileri kullandılar. Bu arada, çeşitli Ermeni dernekleri kurulmaya başlamıştır.

I.a- Hınçak ve Taşnak Ermeni Komitalarının Kurulması

Rusya ve İngiltere'nin desteğiyle kurulan Hınçak ve Taşnak adlarını taşıyan Ermeni komitaları Anadolu ve İstanbul'da faaliyete geçtiler. İsyanlar çıkardılar. Katliamlar yaptılar. Kendilerini engellemek isteyen kim olursa olsun, katlediyorlardı.

[17] Albert SOREL, XVIII.Asırda Şark Meselesi, Çev. Yusuf Ziya, İstanbul 1991, s.ö'dan nakleden Karakoyuncu, a.g.m., s.2.
[18] ATEŞ. Siyasal Tarih, s.395.

1887'de İsviçre'de Hmçak (Çansesi) adıyla, 1890'da ise Tiflis'de Taşnak (Hançer) diye isimlendirilen Ermeni komitaları, Anadolu'da teşkilâtlarını genişleterek, Birleşik Ermenistan hayalini gerçekleştirmeye çalışıyorlardı. Örneğin; **Van'da Karahaç Cemiyeti, Ararat Muş'ta "Mektep Sevenler Şarklı" gibL.Bu** derneklerin kurucuları genellikle Kafkasyalı Rus Uyruklu Ermenilerdi. Açılan **tüm derneklerin amacı: Doğu Anadolu'da okullar açmak ve gençleri ele geçirmekti.**

1880-1890'lı yıllarda Osmanlılar için, Ermeniler artık ciddi bir sorundu.

2-Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, emperyalist güçlerin Osmanlı Devleti'ndeki nüfuz bölgeleri

Emperyalist devletler. Birinci Dünya Savaşı çıkmadan önce, Osmanlı Devleti'nin bir müddet daha yaşaması gerektiği düşüncesindeydiler. Bu nedenle ilerde, Osmanlı toprakları üzerinde paylaşma vakti gelinceye kadar aralarında çıkar çatışmalarından doğabilecek ihtilâfları ve potansiyel bir savaşı önlemek istiyorlardı. Bu düşünceler ışığında etkin olacakları nüfuz bölgelerini tespit ettiler. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın beklenmedik bir anda başlaması, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yapılan hesapların tahmin edilenden daha önce ortaya çıkmasına sebebiyet verdi. Osmanlı Devleti'nin yıkılması gündeme geldi.[9]

Emperyalist devletler tarafından Birinci Dünya Savaşı öncesi nüfuz bölgelerinin tespit edilmesi durumu, bir savaş ihtimaline karşı, Osmanlı yöneticilerinin batılı devletlere başvurusu ve çırpınışlarının ne kadar faydasız bir çaba olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Söz konusu nüfuz bölgeleri, emperyalist devletler tarafından şu şekilde tespit edilmiştir;

2-a.Rusya'nın Nüfuz Bölgesi

Rusya tarihi boyunca İstanbul ve Boğazlar üzerindeki isteklerini gerçekleştirebilmek için her zaman bir takım hesaplar içinde olmuştur. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'na girdikten sonra, açık denizlere ulaşmak Rusya'nın ana hedefi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin 28 Ekim 1914'de savaşa girmesinden sonra, **Rus Çar'ı tarafından 2 Kasım 1914'de bir beyanname yayınlanır.** Bu beyannamede özetle şöyle denilmektedir.

"Bütün Rusya olarak biliyoruz ki, Osmanlı'nın bilinçsizce savaşa katılması atalarımızın bize Karadeniz kıyılarında bir miras

[9] AKARSLAN, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Emperyalist Güçlerin Osmanlı Devleti'ndeki nüfuz bölgeleri ve yapılan gizli anlaşmalar", Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.Fakültesi Dergisi. Cilt:XVI. s.II.

olarak bırakmış oldukları tarihi görevi yerine getirmek yolunu Rusya'ya açmak suretiyle, Osmanlı'yı yıkıma götüren olayların seyrini daha çabuklaştıracaktır." [10]

Rus Çarı tarafından yayınlanan bu beyanname göstermektedir ki: Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na katılsa da, katılmasa da, Rusya'nın fırsat bulur bulmaz tarihi görevini yerine getirmeye çalışacağını vurgulaması bakımından önemlidir.

Türkiye'nin bugünkü idari yapısını göz önüne alacak olursak, hemen hemen 20 vilâyeti içine alan -Doğu Anadolu Bölgesi de Rusya'nın ilgi sahasındaydı.[11] **Nitekim, Birinci dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra 1 Kasım 1914'de Rusya'nın Doğu Beyazıt üzerinden Osmanlı'nın sınırlarına saldırması ile Kafkas cephesinin açılması bunun göstergesidir.** Ayrıca, Rusya 1840'lı yıllardan itibaren bütün Balkan Slavlarını Rus Çarlığı'nın liderliğinde birleştirme çabası içerisindeydi.

2-b.İngiltere'nin Nüfuz Bölgesi

Göller Yöresi (Burdur, Eğridir ve Beyşehir Göllerini kapsayan bölge), ayrıca İzmir-Aydın demiryolu hattından Afyonkarahisar'a kadar olan kısım İngiltere'nin nüfuz bölgesidir.[12] Bundan başka, bütün Arabistan Bölgesi de İngiltere'nin ilgi alanı içersindeydi. **İngiltere'nin lö.yüzyıldan itibaren Hindistan'a karadan bir yol temin etmek düşüncesi Ortadoğu'ya ilgi nedeninin en önemli sebeplerinden biriydi.** İngiltere için bu yolu tehdit eden potansiyel tehlike, **Rusya** idi. **Bu yolu, açık tutabilmek ve bu nedenle Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumak, uzun süre İngiliz dış politikasının temelini oluşturmuştur.**[13] Fakat, zamanla Almanya'nın **"Doğuya açılma projesi"** çerçevesinde Yakındoğu'da etkinliğinin artması sonucu oluşan Alman-İngiliz rekabeti neticesinde, İngiltere 1878 Berlin Anlaşması"dan itibaren Osmanlı Devleti"in toprak bütünlüğü politikasını terk ederek, Osmanlı toprakları üzerinde kendi güdümünde devletler kurma veya kendi yerleşme temayülü içersine girmiştir. Nitekim bu politika değişikliğinin ilk göstergesi olarak da, Berlin Anlaşması'nda (1878) Rusya'ya karşı Osmanlı Devlcti'ni korumak maskesi altında, daha önce de belirttiğimiz gibi Kıbrıs'ı işgal etti.

[10] Hikmet BAYDUR.T.Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nin Paylaşılması Hakkında Yapılan Anlaşmalar", Cumhuriyetin 50.Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1975, s.31.

[11] Sabahattin SELEK. Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı). Örgün Yayınları, İstanbul 1982, s.7.

[12] SELEK, a.g.e.,s.17.

[13] M.Lütfullah KARAMAN, Uluslararası İlişkiler Çıkmazın Filistin Sorunu iz Yayıncılık. İstanbul, 1991, s.16.

Yine İngiliz nüfuz bölgesi ile ilgili olarak **Bağdat ve Musul petrollerinin arama ve çıkarılması hususunda 19 Mart 1913'te uzun görüşmelerden sonra İngiltere ile Almanya arasında bir anlaşma imzalandı.** Bu anlaşmaya göre, **hisseleri Türkiye Milli Bankası (Alman-İngiliz), Shell (İngiliz) ve Deutsche Bank (Alman)** ortaklığından oluşan **"Osmanlı Petrol Şirketi'ne** yeni şekil verilerek **Irak** üzerindeki ekonomik menfaatler iki devlet arasında paylaşılmıştır. Bu paylaşmaya göre, **1-Osmanlı Petrol Şirketi'nİn hisselerinin %75'i İngiliz şirketine, 2-Hisselerin %25'inin de Alman Deutsche Bank'a ait olduğu kabul** edilmiştir. Bunun sonucunda her iki devlette, Osmanlı Devleti'ne yoğun baskı yaparak, **Musul ve Bağdat bölgelerinde petrol arama imtiyazını,** Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından **üç gün önce,** 25 Haziran 1914'te almışlardır.[24]

2-c.Almanya'nın Nüfuz Bölgesi

İstanbul'dan Bağdat'a kadar uzanan demiryolunun iki tarafını içine alan bölge, Alman nüfuz bölgesidir. Esasında Almanya Osmanlı Devleti'ne karşı ikili bir politika izliyordu.

"Almanya işgalci olarak kötüdür, ama müttefik olarak daha kötüdür", diyen Avusturya atasözünü haklı çıkaracak davranışlar gösteren Alman İmparatoru **Kayzer Wilhelm,** İstanbul'daki Büyükelçi **Baron Vangenheim'e** yazdığı mektuplarda şöyle demektedir;

"Osmanlı Devleti çökmek üzeredir, çökecektir. İmparatorluk paylaşılacaktır. Bu paylaşmada daha az hisse sahibi olacak devlet, dünyayı kontrol olanağından mahrum olacaktır....." [25]

Bu görüşten hareketle Almanya Osmanlı İmparatorluğu'nda etkinlik kurmak için **legal ve illegal** her yolu kullanmıştır.[26] Bu özellikle, Osmanlı Ordusunu kontrol altına almak hususunda yoğunlaşmıştır. Almanya, Osmanlı Devleti'nden elde ettiği imtiyazlar yanında, bir takım gizli anlaşmalarla da menfaat elde etme çabası içersinde olmuştur. Örneğin; Almanya 15 Haziran 1914 tarihinde İngiltere ile yaptığı Bağdat Demiryolu Sözleşmesi ile, Osmanlı Devleti'nin Asya toprakları etki alanlarına bölünüyordu.

Bu gizli sözleşmeden, Almanya'nın dost ve müttefiki olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin haberi yoktu.

2-d.Avusturya'nın Nüfuz Bölgesi

[24] Rıfat UÇAROL, Tarihte; Dicle-Fırat Nehirleri Basra Körfezi ve Çevresin de Önemli Gelişmeler, Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Bağlam Yayıncılık, İstanbul: 1993, s.384.

[25] İlhan BARDAKÇI. Bir İmparatorluğun Yağması, Balkan Bozgunu ve I.Dünya Harbi, 2.Baskı, Ankara: (Tarih yok), s.101.

[26] BARDAKÇİ, s. 118.

Almanya ile İngiltere'nin Anadolu'da nüfuz bölgelerin güneyi ile İtalyan nüfuz bölgesinin (Güneybatı Anadolu) doğusunda kalan bir bölge Avusturya nüfuz bölgesi olarak düşünülmüştür.[27]

2-e.İtalya'nın Osmanlı Devleti Toprakları"Üzerindeki Nüfuz Bölgesi

Emperyalist devletler aralarında yaptıkları anlaşmalarla, İtalyanlara Güneybatı Anadolu'da, bütün İç Ege, Ege Bölgesi ve Antalya Bölgesi ile Konya-Kayseri çizgisine kadar İç Anadolu'yu içine alacak şekilde sınırları tam tespit edilmeyen bir bölgeyi, nüfuz bölgesi olarak bırakmışlardır.[28] Ayrıca, İtalyanların Osmanlı Devleti toprakları üzerinde **Banco di Roma** ve **Trieste'li Lloyd Sigorta Şirketi** gibi... etkin şirketleri bulunmaktaydı.[29]

2-f.Fransa'nın Nüfuz Bölgesi

Manisa-Soma-Bandırma ve Bursa-Mudanya demiryollarının geçtiği bölge[30] ile Sivas'a kadar İç Anadolu'nun Orta Bölgesi, Elazığ ve Mardin yöresi ile Antalya Bölgesi'nde Lübnan'ı için alan bölüm ve Suriye ile Kuzey Irak Fransa'nın nüfuz bölgesidir.[31] Fransa, Osmanlı Devleti'nde toprak kadar, ekonomik çıkarlar peşindeydi. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını kolayca kabul edemediler.[32]

3-Osmanlı Devletini Parçalamayı Amaçlayan Gizli Anlaşmalar

Birinci Dünya Savaşı öncesi emperyalist devletlerin nüfuz bölgelerini tespit etmeleri, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması sırasında düşündükleri siyasi sınırlarının beklentisinin göstergesidir.

Nitekim İtilaf Devletleri Birinci Dünya Savaşı sırasında, Osmanlı Devleti'ni nasıl paylaşacakları hususunda gizli anlaşmalar da yapmışlardır. Bu anlaşmaların başlıcaları şunlardır;

[27] SELEK, s. 17.

[28] SELEK. s. 18.

[29] Anna MASSALA, "İtalyan Basınında Mudanya Mütarekesi". 70.Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları, Bildiriler, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa: 1993, s.92.

[30] SELEK, s. 17.

[31] Neşet ÇAĞATAY, "Mudanya Ateşkesi", 70.Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları, Bildiriler, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa: 1993, s. 108.

[32] Alexandre JEVAKOFF, "Fransa ve Mudanya Mütarekesi Öncesi ve Sonası",70.Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslar arası Sonuçları, Bildiriler, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa: 1993. s. 108.

a)Rusya ile yapılan Boğazlar Anlaşması ,[23]
b)26 Mart 1915'te İtalyan çıkarları için yapılan Londra Anlaşması,
c)Sykes-Picok Anlaşması (16 Mayıs 1916),
d)St.(Saint) Jean de Maurienne Anlaşması
e)Bafour Deklarasyonu (2 Kasım 1917).

4-Osmanlı Devleti'ndeki Misyonerlik Çalışmaları

Osmanlı Devleti'nde Ermeni meselesinin ortaya çıkışında misyonerlik çalışmalarının etkisi çok olmuştur. **Misyoner kimdir?** Sorusuna cevap arayacak olursak, **misyoner kendi kültürünü** (din, dil, örf âdet, düşünce....) **geniş bir yelpaze de yaymak için gayret gösteren görevli kişidir.** Şöyle ki: Her misyoner hangi devletin hesabına çalışıyorsa, o *söz* konusu devletin siyası, ekonomik ve kültürel bakımdan egemen olmasına memurdur. Diğer bir ifadeyle, ajandır.[24] **Misyonerlerin hedefi, sosyo-kültürel olduğu kadar, emperyalist hedefleri de içerir.**

Emperyalizm, yani bir milletin diğer bir milleti kendi menfaatleri doğrultusunda sömürmesi halinde, misyonerlik çalışmalarının yoğun katkısı vardır.

4-a.Misyonerlik Çalışmalarının Başlaması

XX. yüzyılla birlikte, dünya siyasetine yön verenler, artık bir dünya savaşının kaçınılmaz olduğuna inanmışlardı. Buna göre, savaş Doğu'da yapılacak, Balı'da kazanılacaktı. Bu husus da hazırlıklar başlamıştı. Ajanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun her tarafına dağılmışlardı. İstihbarat servisleri arasında en güçlü olanı, görünüşte **"Entelijans" olarak isimlendirilen İngiliz İstihbarat servisiydi. İngiliz İstihbaratı, Savaş, Dışişleri ve Hindistan Bakanlıklarının ayrı ayrı oluşturdukları birimler tarafından yürütülüyordu.**[25]

ingiliz misyoner teşekküllerinin Osmanlı Devletiyle ilgisi **lS.yüzyılın ortalarına doğru Moravya Kilisesi'nin** çalışmalarıyla ortaya çıkmaya başlamıştır. Kilise İran mecusileri, Habeşistan halkı ve Mısır kıptileri arasında Hristiyanlığı yaymak için çok uğraşmış. Fakat istenilen neticeyi alamamıştır. Bununla beraber, Türkiye ve Türkler aleyhindeki olumsuz iddiaların ilk tohumları da böylece atılmaya başlamıştır. Nitekim, azınlıkları Türk

[23] SANDER, Siyasi Tarih...., s.277.
[24] GÜNDÜZ, a.g.m.,s.l 11.
[25] Mim Kemal ÖKE ve arkadaşlan. **Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı,** İstanbul 1995, s.12.

yönetimine karşı ayaklandırmak birliği ve beraberliği bozmak ve Hristiyanlık propagandası yapmak için, 28 mil) on kitap bastırılmıştır.[26] Yine, 1882'de, bu tip çalışmalar yapılmasını temin için Bağdat ve Musul'da çalışan bir **Türk-Arap misyonu** oluşturulmuştur. Bu gibi kurumlar sistemli bir şekilde Osmanlı ve Türkler aleyhine hakikat dışı propagandalar yapıyorlardı.

4-b.Amerikan Misyoner Örgütleri

Ermeni ayaklanmalarının üzerindeki en önemli etkilerden biri de, **19.uncu yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu'na gelmeye başlayan Amerikan misyonerlerinin çalışmalarıdır.** Misyonerlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yaşayan Ermenilerle yakın ilişki kurup geliştirdikleri davranışlar, objektif olarak değerlendirildiğinde onların Amerikan emeline hizmet ideali ile Türk-Enneni ilişkilerinin bozulmasında yadsınamayacak rolü olduğu ortaya çıkmaktadır.[27]

1810 yılında kurulan "American Board of Commisioners For Foreign Mission"[28] yabancı ülkelere misyonerler gönderilmesi için kurulmuş merkezi bir örgüt idi. Söz konusu örgütün misyonerleri Çin, Hindistan, Ortadoğu, Güney Amerika gibi yörelere dağılarak, Protestanhğı yaymaya **çabalıyorlardı. Fakat bu çalışmalar, dini misyon izledikleri emperyalist politikanın bir yansıması şeklindeydi.**[29]

4-c.Monroe Doktrini ve ABD Devlet Politikası

Amerikan Birleşik Devletlerinin (A.B.D.) 19.yüzyıl başından beri kendisi için saptadığı devlet politikası **Monroe Doktrini'ne** dayanmaktadır. **Monroe Doktrini,** Amerika bağımsızlığını elde ettikten sonra bağımsızlığını dış tehlikelerden korumak için, **"Amerika, Amerikalılarındır"** ilkesiyle saptanmış olan Amerika'nın içine kapanması politikasıdır.[30]

Monroe Doktrini, ABD Başkanı James Monroe'nun adı ile anılan yalnızcılık politikası (1823) anlayışına dayalı A.B.D.'nin dış politika stratejisidir. Birinci Dünya Savaşı'nda A.B.D. ulusal savunmasını yapmak için bu politikadan ayrılmıştır. Fakat tekrar, 1920'de yeniden yalnızcılık politikasına dönmüştür. Ama 1941'de, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Pearl Parbour baskınından sonra, A.B.D. yalnızcılık politikasına bir daha dön

GÜNDÜZ , a.g.m , s.2.
AKGÜN . a.g.m , s.l.
Kısaca ABCFM olarak nitelendirilmektedir.
AKGÜN, a.g.m., s.2.
AKGÜN. a.g.m., s.2.

memek üzere, uluslar arası sisteme dönmüştür.[41]

Monroe Doktrini, Amerika'nın Avrupa'dan uzak kalması esasına dayanıyordu. Amerika bir taraftan, Avrupa'nın kendi toprakları için beslediği emellerden uzaklaşmak için, Yalnızcılık politikasına sığınarak, Avrupa'dan uzak duruyordu. Fakat, diğer taraftan da Avrupa ülkelerinin elde ettikleri sömürgeleri de görmemezlikten gelemiyordu. Dünyanın sömürgeci devletlerce paylaşılmasına kayıtsız kalamaması, bu durumun devlet politikası olarak saptadığı **Monroe Doktrini'nin** esası ile ters düşmesi sonucunda A.B.D. bir ikilem içinde kaldı. Bu durumda, **A.B.D. misyonerlerden yararlanma yoluna başvurdu.**

Bu durumda, A.B.D. misyonerlerden dünyanın stratejik öneme haiz, verimli bölgelerinde nüfus alanları elde etmek ve politik emellerini gerçekleştirmek için faydalandı. Diyebiliriz ki, A.B.D. politik emelleri ve yayılmacı politikası için misyonerleri kullandı. Özellikle,Ortadoğu'da sırtlarını Amerikan devlet güvencesine dayamış görünüşte dinsel amaçlı çaba içinde görünen Amerikan politikasını ve kültürünü yayan pek çok misyoner vardı.

4-d." VWomen's Foreign Missionary Society" kadın misyonerlerin faaliyetleri

Misyonerlerin, Osmanlı İmparatorluğu'nda öncelikli olarak Ermenilerle ilk ilişkileri eğitim kanalıyla oluştu. Bilindiği üzere eğitimin anahtarı, okur yazar olmaktır. Bu doğrultuda olmak üzere, Amerikalı misyonerler bir yandan Ermenilere okuma yazma öğretiyorlar. Diğer yandan da incil'i Ermenice ve Türkçe'ye çevirerek, Ermenilere yakınlaşma çabası içerisindeydiler. Bu duruma, Ermeni kilisesi reaksiyon göstermesine rağmen, **Amerikalı misyonerler, Ermeni'lere Gregoriyen kilisesinin katı kuralları gibi olmayan yalın bir din anlayışı sunuyorlardı.** Bu durumda, Ermenilere cazip geliyordu. Osmanlı yönetimi ise, öbür emperyalist Avrupa ülkelerinin yanında, tarafsızlığına inandıkları Amerikalılar'a her türlü kolaylığı temin ediyorlardı. Eğitim ve Protestanlaştırma faaliyetleri için Amerika'dan **1830'lu yıllarda misyoner aileler gönderilirken, daha sonra bekar kadın ve erkekler gönderilmeye başlandı.**[42]

Özellikle kadın misyonerler, hem okullarda öğretmenlik yapıyorlar, hem de Ermeni kadınların el becerilerini geliştirecek bir takım kurslar veriyorlardı. Örneğin; nakış, dikiş, müzik kursları gibi....

1861'den itibaren VWomen's Foreign Missionary Society adı

[41] AKARSLAN. Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası ve Atatürk, Anıon Yayınevi, 2.Baskı, İstanbul 1995, s.33.
[42] AKGÜN. a.g.m., s.8.

altında yabancı ülkelere kadın misyonerler gönderilmesi, sistemli bir şekle dönüştü. Sonuçta, kadın misyonerlerin faaliyeti arttı. Bu arada, Ermeni kadınları için yetişkinler okulları açıldı. Örneğin: **Mardin'de misyoner Miss Parmele'nin kurduğu okul gibi.**[43]

Misyoner olarak, gelen kadınların Ermeni hareketlerine tahminlerin ötesinde büyük katkısı olmuştur.

Nitekim, 1863'de Osmanlı İmparatorluğunda, **misyonerlerin istediği doğrultuda Ermenilerin bilinçlendiğini gösteren Ermeni Anayasası** kabul edildi. Bu anayasa, Osmanlı İmparatorluğu tarafından da onaylandı.

İlerleyen zaman içinde, **Amerika-Ermeni yakınlaşması bir kat daha artarken, Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanmalara başladılar.**

4-e.Misyoner Örgütlerinin Çalışmalarının Neticesi

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki misyoner örgütleri için genel olarak şöyle bir sonuca varmak mümkündür. Şöyle ki;

-Fransızlar:Kuzey Afrika ülkelerinde,
-Amerikalılar:Ermeniler üzerinde,
-Rusya:Balkan ülkelerinde ve Doğu Anadolu'da Ermeniler üzerinde,
-İngilizler:Arap Ülkelerinde ve Ermeniler üzerinde etkili olmaya çalışmışlar, bu yöreleri ve söz konusu azınlıkları Osmanlı'dan koparmaya gayret etmişlerdir.[44]

Söz konusu devletler arasında, yoğun bir nüfuz mücadelesi ve sömürge yarışı olmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tek cephede birleşmişlerdir.

5-1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'ndan Sonra, Ortaya Çıkan Ermeni Ayaklanmalarındaki Bulgar Yöntemi

93 Harbi olarak bilinen, 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra, Ermeni ayaklanmalarının arttığını görüyoruz. Ermeniler bu ayaklanmalarında, liderlerinden Çeraz'in belirlediği gibi **"1876 Bulgar Yöntemi"** ni uygulamaya koydular. Bulgar yönteminde metot şöyle idi:

[43] AgnesFENEGA.The Motherof Many Daughters:Light and Life:January (Ocak) 1911;den nakleden AKGÜN, a.g.m., s.8.
[44] GÜNDÜZ, a.g.m., s. 112.

"Bu yöntemde ani baskınla çok sayıda Türk ve Müslüman" öldürmek; onların kızıp Hristiyanları öldürmesi karşısında Dünya kamuoyunu "İşte Türkler soykırım yapıyor" diye ayaklandırmaktan ibarettir."[5]

Bu şekilde meydana gelen olaylarda öldüren Türklerin gerçek sayısı, Batı basınına çok az yansımıştır. Fakat Hristiyanların sayısı, daima 10'le 100'le çarpılarak, abartılarak dünya kamuoyuna sunulmuştur. Abartılan bu durum öyle boyutlara ulaşmıştır ki: **Öldürüldüğü iddia edilen Ermeni sayısı, tüm dünyadaki mevcut Ermenilerin sayısının iki misline kadar çıkmıştır.**

SONUÇ

Uluslararası arenada, Ermeni meselesi, Ermenilerin ortaya çıkardığı bir sorun olmayıp; emperyalist ülkelerin, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonucu, koloniyalist faaliyetleri sonucu oluşan suni bir meseledir. Ermeni Sorunu'nun ortaya çıkmasında emperyalist ülkelerin Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfuz bölgeleri istekleri, aralarında yaptıkları gizli anlaşmalar ve misyonerlik çalışmalarının etkisi çok büyüktür. Hakikat dışı propagandalar da, Ermeni meselesinin ortaya çıkmasında etkindir. Nitekim, soykırım iddiaları da, bu hakikat dışı propagandalardan biridir.

Sonuç olarak: **Ermeni meselesi, 19.yüzyıl'da İngiltere, Rusya, Amerika, ve Fransa gibi dünyanın güçlü, emperyalist ülkelerin kendi politikaları gereği uluslararası platformda ortaya attıkları bir siyasi sorundur."[6]**

[5] Orhan KOLOĞLU. Ermeniler Nasıl Kullanıldılar? Popüler Tarih. Mart 2001, s.35.
[6] AKGÜN, a.g.m., s.12.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 5 Haziran 2001

SİYASAL MEŞRUİYET SORUNUN KAVRAMSAL VE GÖRGÜL BOYUTLARI

Yard. Doç Dr. Şaban Sitembölükbaşı

ÖZET

Bu makalede siyasal meşruiyetle ilgili bazı temci sorunlar ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı siyasal meşruiyet kavramıyla ilgili teorik ve pratik düzeydeki belirsizlikleri vurgulamak ve bunlara açıklık getirmeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda makalede siyasal meşruiyetin yöneticiler ve halk açısından önemi, önde gelen düşünürlerin perspektifinden geçmişte ve günümüzde siyasal meşruiyetin kaynakları, meşruiyetin hukukla olan ilişkisi, siyasal sistem karşısındaki bireylerin siyasal meşruiyet açısından durumları incelenmekte ve son bölümde de siyasal demokrasinin meşruiyet konusundaki çıkmazları ortaya konularak bir çözüm denemesinde bulunulmaktadır.

1." Siyasal Meşruiyet" in Amacı ve Önemi

Meşruluk iddiasındaki bir güç veya otorite ile ilgili siyasal felsefenin eskiden beri sorduğu temel soru şudur: Hangi hakla bir kimse veya bir grup diğer insanlar üzerinde güç sahibidir? Yöneticiler meşruiyet iddiası ve hakkını nereden alırlar? Bu soru eşit olmayan otoriteyi sorguladığı için aynı zamanda ahlaki eşitlikle ilgilidir. Bugüne kadar bu soruyu hiç kimse rasyonel biçimde ve siyasal iktidarın haklı çıkmasını sağlayacak rahatlıkla cevaplandırabilmiş değildir.

Meşruiyet her rejimin varlığını korumak ve devam ettirmek amacıyla halkta oluşturmaya çalıştığı siyasal düzene yönelik olumlu bir inançtır.İster monarşi, ister ihtilalci bir sınıf partisi veya halk tarafından seçilmiş bir başkan

"Bu yöntemde ani baskınla çok sayıda Türk ve Müslüman" öldürmek; onların kızıp Hristiyanları öldürmesi karşısında Dünya kamuoyunu "İşte Türkler soykırım yapıyor" diye ayaklandırmaktan ibarettir."[5]

Bu şekilde meydana gelen olaylarda öldüren Türklerin gerçek sayısı, Batı basınına çok az yansımıştır. Fakat Hristiyanların sayısı, daima 10'le 100'le çarpılarak, abartılarak dünya kamuoyuna sunulmuştur. Abartılan bu durum öyle boyutlara ulaşmıştır ki: **Öldürüldüğü iddia edilen Ermeni sayısı, tüm dünyadaki mevcut Ermenilerin sayısının iki misline kadar çıkmıştır.**

SONUÇ

Uluslararası arenada, Ermeni meselesi, Ermenilerin ortaya çıkardığı bir sorun olmayıp; emperyalist ülkelerin, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonucu, koloniyalist faaliyetleri sonucu oluşan suni bir meseledir. Ermeni Sorunu'nun ortaya çıkmasında emperyalist ülkelerin Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfuz bölgeleri istekleri, aralarında yaptıkları gizli anlaşmalar ve misyonerlik çalışmalarının etkisi çok büyüktür. Hakikat dışı propagandalar da, Ermeni meselesinin ortaya çıkmasında etkindir. Nitekim, soykırım iddiaları da, bu hakikat dışı propagandalardan biridir.

Sonuç olarak: **Ermeni meselesi, 19.yüzyıl'da İngiltere, Rusya, Amerika, ve Fransa gibi dünyanın güçlü, emperyalist ülkelerin kendi politikaları gereği uluslararası platformda ortaya attıkları bir siyasi sorundur."[6]**

[5] Orhan KOLOĞLU. Ermeniler Nasıl Kullanıldılar? Popüler Tarih. Mart 2001, s.35.
[6] AKGÜN, a.g.m., s.12.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 5 Haziran 2001

SİYASAL MEŞRUİYET SORUNUN KAVRAMSAL VE GÖRGÜL BOYUTLARI

Yard. Doç Dr. Şaban Sitembölükbaşı

ÖZET

Bu makalede siyasal meşruiyetle ilgili bazı temci sorunlar ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı siyasal meşruiyet kavramıyla ilgili teorik ve pratik düzeydeki belirsizlikleri vurgulamak ve bunlara açıklık getirmeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda makalede siyasal meşruiyetin yöneticiler ve halk açısından önemi, önde gelen düşünürlerin perspektifinden geçmişte ve günümüzde siyasal meşruiyetin kaynakları, meşruiyetin hukukla olan ilişkisi, siyasal sistem karşısındaki bireylerin siyasal meşruiyet açısından durumları incelenmekte ve son bölümde de siyasal demokrasinin meşruiyet konusundaki çıkmazları ortaya konularak bir çözüm denemesinde bulunulmaktadır.

1." Siyasal Meşruiyet" in Amacı ve Önemi

Meşruluk iddiasındaki bir güç veya otorite ile ilgili siyasal felsefenin eskiden beri sorduğu temel soru şudur: Hangi hakla bir kimse veya bir grup diğer insanlar üzerinde güç sahibidir? Yöneticiler meşruiyet iddiası ve hakkını nereden alırlar? Bu soru eşit olmayan otoriteyi sorguladığı için aynı zamanda ahlaki eşitlikle ilgilidir. Bugüne kadar bu soruyu hiç kimse rasyonel biçimde ve siyasal iktidarın haklı çıkmasını sağlayacak rahatlıkla cevaplandırabilmiş değildir.

Meşruiyet her rejimin varlığını korumak ve devam ettirmek amacıyla halkta oluşturmaya çalıştığı siyasal düzene yönelik olumlu bir inançtır.İster monarşi, ister ihtilalci bir sınıf partisi veya halk tarafından seçilmiş bir başkan

olsun siyasal iktidarı ellerinde bulunduran yöneticiler yönetimlerini haklı çıkaracak bir siyasal formül yoluyla meşruiyet iddiasında bulunurlar.[1] Yaptıkları işler nedeniyle gerekçe gösterdikleri ölçüde bütün rejimlerin meşruiyet aradıkları söylenebilir. Sebep göstermek en azından açıklamaya teşebbüs etmektir ve bu gerçekte haklı çıkarma teşebbüsünün ön adımıdır. Diğer bir ifadeyle sebep gösterme, gayri meşru olarak düşünülebilecek bir şeyin meşru olduğunu orlaya koyma teşebbüsüdür.[2] Kendi egemenliklerini sürdürmelerinin kolay ve etkili bir yolu olduğu için yöneticiler halkta siyasal düzene yönelik olumlu duygular yaratmak ve bu sayede kendi ayrıcalıklı konumlarını güvence altına almak isterler. Halkı yönetmede kolaylık ve pratiklik sağlama ihtiyacı da siyasal iktidarların meşruiyet için bir temel aramasının önemli nedenlerinden biridir. Meşruiyet nüfusun çoğunluğunun veya en azından etkin güçlerinin rızasını içerir. Rızaya dayalı halkı yönetmek kuvvet mekanizmalarına dayalı halkı yönetmekten daha kolaydır.[3] Meşruiyet otoritenin uygulanmasında gerekli bir unsurdur çünkü o, otoritenin emirlerine gönüllü olarak itaat etmenin gerekçelerini sağlar.[4]

Siyasetçilerin meşruiyetle ilgilenmelerinin başka bir nedeni de istikrara duydukları ihtiyaçtır. Halk tarafından yöneticilere duyulan güçlü bir inanç, istikrarı sağlama konusunda siyasal iktidara önemli bir fırsat sunmaktadır. İçerde güçlü bir siyasal meşruiyet sağlayamamış olan bir siyasal iktidar, iç ve dış müdahalelerin tacizine çok daha açık hale gelmektedir.[5] Uluslararası güç mücadelelerinde siyasal meşruiyet ülkedeki iktidar dengesini bozmak isteyen yabancı devletlere karşı yerleşik siyasal iktidar tarafından istikrar unsuru olarak kullanılabilecek potansiyel bir güçtür.

Diğer yandan demokrasinin yirminci yüzyılda gittikçe artan itibarı özellikle üçüncü dünya ülkelerini, uluslararası siyasette sağlam bir zemin ve destek bulabilmek amacıyla halk katında kendi yönetimlerine yaygın bir destek aramalarına yol açmakladır. Toplumdan geniş bir destek bulabilen az gelişmiş ülkelerin, uluslararası siyasette girişimi elinde bulunduran Batılı devletler tarafından tanınmaları, hatta korunma ve himaye edilmeleri şansı artmaktadır. Çünkü demokrasi evrensel anlamda tartışmasız siyasal değerlerin önde geleni olup, Batılı devletlerin nazarında siyasal meşruiyetin de en belirleyici ölçütü olmaktadır.

Meşruiyet sorununun Avrupa ülkeleri açısından daha özel nedenleri

[1] M.A. MUSLİS, R. NORTON. "The Need Arab Democracy", Foreing Policy, Summer 1991, Issue 83, ss.4-6.
[2] J. Rolanci PENNOCK ve John W. CHAPMAN, (eciş.) Justification, New York University Press. New York, 1986.
[3] Anna MATVEEVA, "Democratization, Legitimacy and Political Change in Central Asia". International Affairs, Jan 99. vol. 75, Issue 1, s.23-24.
[4] Tom R. TYLER , Why People Obey thf Law, Yale Univ. Press. New Haven, 1990, s.57.
[5] MATVEEVA, s.24-25.

vardır. Batı Avrupa uluslarının çoğu kitle göçü deneyimini yaşamışlardır. Başta Almanya olmak üzere çoğu ülke bu gelişmeye hazırlıklı değildi. Kitle göçleri nedeniyle gittikçe heterojen bir yapıya bürünen Batı toplumları aynı zamanda tırmanışa geçen etnik sorunlara tanık olmuşlardır. Yakın zamanlarda etkinlikleri artan etnik şiddet eylemleri ortaya çıkardıkları çalışma ve gerilimlerle meşruiyet sorunlarına da kaynaklık etmektedirler.[6] Bu nedenle Batı toplumları gittikçe artan kendi kültürel farklılıkları bağlamı içinde kendi meşruiyetleri ve etkinliklerini devam ettirerek ihtilaflarını çözümleyen kurumlara uyum sağlama sorunuyla karşı karşıyadırlar.[7]

Halk meşruiyetinin siyasal yöneticiler açısından bir başka önemi de liderlerin psikolojik yönden kişiliklerini tatmin ihtiyacıdır. Liderler kendilerini rahat hissetmek ve sonraki politikalarını iç huzuruyla uygulamaya koyabilmek için yaptıkları icraatların halk tarafından onaylandığını görmek isterler. Beğenilme ve sevilme duygusu hemen bütün insanların ihtiyaç duyduğu bir dürtü olup, bunun siyasal liderlerdeki yansıması halk tarafından onaylanma arzusudur. Demokratik sistemlerde halk meşruiyeti zaten sistemin bir parçasıdır. Onaylanma arzusunun daha açık bir biçimde ortaya çıktığı durumlar otoriter sistemlerdeki halk oylamalarıdır. Halk oylamalarıyla liderler halktan oy değil, yaptıkları icraatların onaylanmasını isterler. Bununla onların amacı, ülke içi ve dışında "güçlü" görüntüsü sunmanın yanı sıra şüphesiz kendine olan güveni tazeleyerek psikolojik tatmin elde etmektir.

Oy verme sisteminin gelişmediği eski dönemlerde monarkların halktan onaylanma istemediklerini düşünmek yanıltıcıdır. Yüzyıllar öncesinin tarihi şartlarında farklı olan siyasal liderlerin onaylanma isteği değil, sadece onaylanmanın şekli ve biçimidir. Halkın yöneticilerine isyan etmemesi, onların emirlerine uymaları ve vergilerini ödemede sorun çıkarmamaları genel olarak siyasal iktidarın benimsendiğinin işaretleri olarak algılanmaktaydı. Siyasal iktidarın egemenliğini sembolize eden bir bayrağın belli yerlerde dalgalanması da halkın siyasal iktidarı tanıdığının başka bir aracıydı. Bunun dışında değişik ülkelerde daha değişik meşruiyet sembolleri de vardı. Osmanlı Devlcti'nin özel durumunda görüldüğü gibi, Cuma hutbelerinde padişahın isminin anılması, ilgili yöneticinin tanındığını ve meşru görüldüğünü sembolize etmekteydi.

2.Siyasal Meşruiyetin Kaynağı

Birkaç yüzyıl Öncesine kadar siyasal düzenlemelerin haklılaştırılmasında dini ve ahlaki doktrinler kullanılmaktaydı. Gerek pozitif

[6] Klaus J. BADE. "Immigration and Social Peace in United Germany". Deadalus, no. 123, s.85.
[7] Günler 15IERBRAUER, "Tovvard Understanding of Legal Culture: Variations in Individualism and Colleetivism Bete'een Kurds, Lebanese and Gennans", Law and Soeiety Keview, 1994, vol.28, no.2, s.255.

bilimin yükselişi, gerekse etkili ulaşım ve iletişim sistemleri dini ve ahlaki doktrinleri gözden düşürdüğü gibi bu doktrinlere göre oluşturulmuş olan sosyal ve siyasal kurallar bireyler tarafından gittikçe daha az itaat edilebilir olarak görülmeye başlanmıştır. Pozitif bilimin toplum üzerindeki etkisiyle geleneksel kuralların rasyonel olmayan kısmı hızla aşınmaya başladı ve farklı kültürlerde farklı kültürel normların doğruluğu konusundaki şüpheciliği artırdı.[1] Geleneksel düzenin kurallarının bağlayıcılığını kaybetmesiyle birlikte geleneksel siyasal düzenlerin meşruiyet zemini de yıkılmış oldu.

Doğal hukuk geleneğinde meşruiyetle ilgili iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, meşruiyeti teolojik temeller üzerine inşa eden yaklaşımdır. Pozitif hukuk Tanrı'nın emri olan "üstün hukuk"a uymak zorundaydı. Meşruiyet teoride Tanrı'ya ait olmakla birlikte bu meşruiyet egemen güçler tarafından kendi düşünceleri doğrultusunda yönlendirilebilmekteydi. Üstün hukukun bu versiyonu altında hukuka tabi olanların görevleri, kendi haklarıyla değil, ilahi emirlerin tezahürleri olan egemen kimsenin emirleriyle doğrudan ilişkiliydi. Böylece meşruiyet pozitif hukukun ilahi hukuka uygunluğunun doğrudan bir fonksiyonu olmaktaydı.[9]

Doğal hukuk geleneğindeki ikinci yaklaşım teleolojiktir. Bu yaklaşım, "doğal sonuçlar" ve "amacı olan insan" kavramlarına dayanmaktaydı. Bu doğal sonuçların gerçekleştirilmesi pozitif hukukun işlevi olup, diğer yandan doğal olmayan amaçların gerçekleştirilmesini de yasaklayacaktı. Aristo'ya kadar giden bu görüşün en önemli temsilcisi St. Thomas Aquinas'tır. O, insanın sosyal bir varlık olarak ihtiyaçlarını ve isteklerini tatmin etmek amacıyla diğer insanlarla ortak yaşama arzusunda olduğunu savunur. Yani insan kendi faydası, başkalarının faydası ve ortak fayda için diğerleriyle işbirliği yapmak zorundadır. Bu görüşe göre meşruiyet pozitif hukuk tarafından güvence altına alınmaya çalışılan amaçların gerçekten bizim doğal amaçlarımızla uyumlu olup olmadığının ve bu hukukun gerektirdiği araçların gerçekten de o amaçları güvence altına almaya hizmet edip etmediğinin bir işleviydi.[10]

Her iki yaklaşımın da birçok sorunları vardır. Teokratik yaklaşım, inanmayanlara ilahi hukukun niçin pozitif hukuk için temel olması gerektiğini açıklamakta güçlük çekerler. Hatta insanlar arasında bile inancın temelleri ve ilahi hukukun içeriği konusundaki farklılıkları çözümlemekte yetersiz kalmaktadırlar. Bu nedenle teolojik düzeydeki ihtilaflar ister istemez seküler düzeydeki ihtilaflara indirgenmek zorunda kalınmıştır.

[8] Jonathan WASKAN, "De Facto Ugitimacy and Popular Will", Social Theory and Practice, Spring 1998, vol.24, no.1,s.25-26.
9 Roger PİLON, "Individual Rights, Democracy and Constitutional Order: On the Foundations of Legitimacy". CATO Journal, Winter 1992, vol.11, issue 3, s.378.
[10] PİLON, "Individual Rights...", s.379.

Yetersiz epistemolojik temellerden kaynaklanan sorunlar teleolojik yaklaşım içinde de mevcuttur. İnsanın belirli bir doğası ve belirli doğal amaçları olduğu düşüncesi çok fazla genel, çürütülmeye çok daha açık ve evrensel kabul görmeyecek kadar aşırı dolambaçlıdır. Üstelik bu argümanın stratejisi insanın tabiatının normatif sonuçları hakkında olaylara dayanan iddialardan doğrudan anlam çıkarmayı içermekteydi. Bu ise mantığın kurallarının desteklemediği bir yaklaşımdı."

Her iki yaklaşım da yukarıdan yönetimi gerektirdiği için otoriter bir özellik taşımaktaydılar. Bu görüşlerin otoriter niteliklerinin yarattığı huzursuzluk, yeniçağın başlarından itibaren bireyin yükselişiyle birlikte gittikçe belirginleşmeye başladı. Bireyin yeri ve Önemi insanların bilinçlerinde büyüdükçe otoriter teorilerden meşruiyet çıkarmadaki güçlükler de artmaya başladı. Kötü yönetimler kadar iyi yönetimlerin de sorunlarla mücadelede başarılı olamayacakları düşüncesi kitlelere egemen olmaya başladı. Eğer en temel değer birey ise, ancak kendi kendini idare yukarıdan yönetimin yerine geçebilirdi. Artık siyasal meşruiyetin kaynağı yukarıdan iyi yönetimde değil, aşağıdan kendi kendini yönetimdeydi. Sadece bireyin kendi kendini yönettiği bir siyasal düzenin var olma hakkı tanınabilirdi.[12]

Geleneksel meşruiyet anlayışını sorgulayan düşünürlerin önde geleni Thomas Hobbes'tur. Hobbes'un çıkarsamaları, "insanların doğası gereği kendi çıkarlarını düşündükleri" temel önermesi üzerine kuruludur. Eğer insanlar bir yönetim altında birleşemezlerse bir savaş durumu ortaya çıkacaktır. Hobbes'a göre muhtemel bir savaşın önüne geçmenin tek yolu, bireylerin birbirlerinin yaşamlarına ve mallarına saygı duyarak birarada oluşturdukları ve güçle teçhiz ettikleri merkezi otoritenin varlığıdır. Böylece bireyler bütün yetkilerini ve güçlerini bir insana veya insanlar meclisine devrederek iradelerini bir iradeye indirgemiş olmaktadırlar.[13] Böylece devleti oluşturan unsurların kendiliğinden toplanması, devletin gücünü meşrulaştırmanın kaynağı olmaktadır. Hobbes'un bu meşruiyet kavramına ulaşma biçiminin orijinal yönü, ahlaki ve dini nitelikten ziyade görgül nitelikteki önermelerden yola çıkarak sonuçlara ulaşma yöntemidir.

Devletten önceki dünyaya atıfla meşruiyet hakkında çıkarsama yapmaya çalışan başka bir düşünür olan Locke, onun hukuksuz bir dünya olmadığını savunur. O bu dünyanın, bireylerin kendilerini yönetme konusunda eşit hakka sahip oldukları, eskinin teolojik veya teolojik doğal hukuku değil gerçek anlamda doğal hukuk tarafından yönetilen bir dünya olduğunu

[11] PİLON, "Individual Rights...", s.379-380.
[12] PİLON, "Individual Rights...", s.380.
[13] Thomas HOBBES, Leviathan, The Bobbs-Merrill Com., Indianapolis 1958, ss. 140-142.

ileri sürer. Doğal haklar teorisi, John Lock'un ifade ettiği gibi, hayata ve özgürlüğe ve mala izafe edilen mülkiyet düşüneesinde köklüdür. Bu mülkiyet özel alanın gerçek temelini oluşturmakladır.[14] Bu özel hayatta bireyler kendi hayatlarını sürdürmekte, planlamakta ve değerlerine göre yaşamakta özgürdüler.

Doğanın bu teorik devletinde hayat serbest olabilmekle birlikte o aynı zamanda yalnız, fakir, vahşi ve belirsizdi.[15] Bireyler kendileri yürütme otoritesini üstlenmelerine rağmen başka kimselerle ilişkileri konusunda belirsizliklerin olması kaçınılmazdı. Yargılamaya ilişkin hakların ne olduğu, bu haklar konusunda bizim düşündüklerimizle, başkalarının düşündüklerinin uymaması gibi belirsizlikleri çözen sosyal kurumlar olmaksızın yaşam güç olmaktaydı.[16] Bütün bu sorunları ve belirsizlikleri çözmek için insanlar kaçınılmaz olarak devleti kurdular.

İnsan tabiatı hakkında Hobbes'tan daha iyimser olan Rousseau da birey iradesi ve toplumsal irade arasındaki ilişki konusunda Hobbes'a yaklaşmaktadır. Rousseau'ya göre bir yönetim yaptığı icraatlarıyla halkın genel iradesini yansıtırsa o yönetim meşruluk iddiasına hak kazanabilir.[17] Rousseau, Lock'dan farklı olarak bireylerin devleti kurması aşamasında onların sahip oldukları bütün haklarıyla devleti kurduklarını savunur. Halbuki Lock bireylerin devleti kurarken bazı haklarını devlete devrettiklerini ileri sürmekteydi. Bu iki görüş arasında siyasal sonuçları açısından bazı farklılıklar vardır. Her iki düşünür de devlet karşısında bireye öncelik vermekle birlikte Rousseau bireyin özgürlük alanını Lock'a göre daha geniş tutma eğilimindedir.

Schumpeter'in meşruiyet konusındaki görüşü Hobbes, Lock ve Rousseau'nunki gibi ortak kabul üzerine kuruludur. Schumpeter'e göre meşruiyet mevcut sistemin ortak ve yaygın kabulü üzerine kurulu de facto bir meseledir. Ona göre bu de facto meşruiyet halkın oyu ile onaylanarak pekiştirilmektedir.[18]

Max Weber, Hobbes ve Rousseau'ya göre meşruiyetin kaynağı konusunda daha seçkinci bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Ona göre devlet

[14] Roger PILON, "Property Rights, Takings and a Free Society", Harvard Journal of Law and Public Policy, Summer 1983, no.6, s. 175-176.
[15] Robert NOZİCK. Anarchy State and Utopia, New York: Basic Books, 1974, s. 102
[16] PILON. "Individual Rights,..", s.382.
[17] Jonathan \VASKAN, "De Facto Legitimacy and Popular Will", Social Theory and Practicc, Spring 1998, vol.24, no.1, s.26-28.
[18] J.A. SCHUMPETF.R. Capitalism, Sorialism and Democracy, 3rd ed., Harper and Brothers, New York. 1950, s. 166.

meşruiyetini yaptığı kuralların geçerliliği ve rasyonelliğinden almaktadır. Devletin baskı uygulama ve karar alma hakkı yasal kuralların geçerliliği ve mantıki olarak oluşturulan kuralların işlevsel kabiliyeti inancından kaynaklanmaktadır. Yasa koyucular ve bürokratlar çeşitli işlevlerini daha önce kurulu hukuk düzeninin sınırları içinde yaptıkları sürece bu inanç devam eder. Weber'in Hobbes ve Roussea'dan ayrılan yönü, onun meşruiyeti halkın iradesine bağlamak yerine karar sürecinin daha önce işlevsel olarak geçerli kurallara uygunluğuna bağlamasıdır.

VWeber meşruiyetin üç temel tipini ortaya koymuştur: Geleneksel, yasal ve karizmatik. Bu kategorilerden geleneksel olanı kralların ilahi hakları, kabile şeflerinin hakları ve aile otoritesine uygun düşmektedir. Aynı şekilde Kuran veya İncil'e dayalı dini fundamentalist ve diğer muûakiyetçi siyasal sistemler geleneksel formülle yakından ilişkilendirilcbilir. Yasal meşruiyet ise sosyal sözleşmeden kaynaklanan otorite teorileriyle onun ilgili çoğulcu prensiplerini içerir. Bu çerçeve içinde meşruiyetin demokratik formülü genel olarak yasal kategoriye uygun düşmektedir. Karizmatik meşruiyet, otoritenin bağımsız ve kendine özgü bir şekli olarak görülmekle birlikte o, bazan yasal veya çok daha sık olarak otoritenin geleneksel kategorisiyle birarada ortaya çıkar."

Dahi, halkın devletin meşruluğuna olan inancını koruması için bazı şartların yerine getirilmesi gerektiğini düşünür. Ona göre eğer halk, yönetimin yapısının, işlemlerinin, kararlarının, politikalarının, görevlilerinin ve liderlerinin, doğruluk, ahlaki iyilik ve yerindelik niteliklerine sahip olduklarına inanırlarsa, o yönetimin meşru olduğu söylenebilir.[20] Bunun yanında Dahi halkın devletin meşruiyetine inanabilmesi için daha temel bir şartın yerine getirilmesi gerektiğini savunur. O, devlet yöneticilerinin yaptıkları icraatlarla egemen popüler ideolojide mevcut olan demokrasi prensiplerini ihlal etmemeleri gerektiğine inanır. Liderler keyfi olarak egemen bir ideoloji yaratıp onu istismar edemezler. Egemen siyasal ideoloji bir siyasal sistemde yaygın olarak kabul edildiği için liderler bile bu ideolojinin tutsağı olurlar. Eğer liderler meşruiyet normlarını ihlal ederlerse kendi meşruiyetlerini yok etme riskiyle karşılaşırlar.[21]

Çağdaş meşruiyet anlayışım geleneksel meşruiyet anlayışından ayıran temel fark birincisi meşruiyeti görgül bir mesele olarak görürken ikin

Nicholas N. KITTRIE. "Absolutists versus Pluralist Legitimacy: The New Coki War", NPQ: New Perspectives Quarterly, Winter 1996. vol.13, no.1, s.58-59.
[20] R. A. DAlIL, Modern Political Analysis, Englewood Cliffs: Prentice Hail, 1976, s.60.
[21] WASKAN, s.34-35.

cisi onun normatif yönünü daha çok vurgulamasıdır. Diğer bir ifadeyle meşruiyetin eski tanımları yöneticilerin "hak" ve "adalet" gibi bazı temel değerlere bağlı oldukları sürece meşruluk kazanacaklarını savunurken yeni tanımlar meşruiyeti halkın görüş ve inançlarına ayrıştırırlar. Buna göre eğer yönetime tabi olan halk mevcut kurumların yerindeliği inancına sahipse o zaman bu kurumlar meşrudur. Meşruiyetin varlığını tayin eden unsur halkın bir rejime ve onun kurallarına karşı tutumudur. Halbuki eski tanımlar meşruiyeti halkın görüşünden bağımsız temeller (örneğin standart normlar) üzerine inşa etmeye çalışmışlardı. Geleneksel ve çağdaş görüşlerin bizi götürdüğü sonuçlar, bu görüşler arasındaki farkların önemini daha da belirginleştirmektedir. Demokratik motifli çağdaş görüşler bireyin devlet karşısında üstün ve öncelikli olduğunu vurgularken geleneksel görüşler önceliği devlete ve yöneticilere vermektedir.

Geleneksel toplumlarda yerleşik normların kalıcılığı uzun süre devam ettirmiş olması, normların halktan bağımsız olduğu gibi bir düşünceye yol açmış gözükü yor. Hızla gelişen teknolojiye bağlı olarak normların da hızla değişmesi, kültürel olarak çoğulcu çağdaş toplumlarda meşruiyetin geleneksel kaynaklarının yıpranmasına yol açmıştır.[22] Sonuçta meşruiyetin kaynağını bireylerin inanç ve görüşlerine dayandıran teoriler ağırlık kazanmaya başlamıştır. Buna karşılık normatif temelli meşruiyet anlayışı bugün tamamen yok olmamış çağımızda yeni temsilciler edinmiştir. Demokratik değerlerin hızla yükselişi, demokratik normlar üzerinde siyasal meşruiyeti konuşlandıran leorisyenlcrin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

3.Siyasal Meşruiyetin Teorik ve Pratik Sorunları

3.1.Meşruiyet ve Yasallık Arasındaki İlişki

Kelime anlamı bakımından "meşru" Arapça kökenli olup "yasaya uygun olan" demektir. Bu anlamda bir hükümetin yaptıkları, sistemin yasallık kriterine uyuyorsa onların meşru oldukları söylenebilir. Ancak kelimenin dar anlamına sıkıştırılan böyle bir tanım, yine kelimenin kullanımında ortaya çıkan ahlaki yönünü gözden kaçırmamıza yol açmaktadır. Bir hükümetin uygulamalarının meşru olduğunu veya olmadığını vurgularken kastettiğimiz şey sadece onların yasalara uygun olup olmadıklarını ortaya koymak değildir. Biz "meşru" kavramıyla aynı zamanda, söz konusu hükümet icraatlarının ahlaki kriterleri de tatmin ettiklerini veya etmediklerini kastediyoruz.[23]

Bu noktada meşruiyet iddiası yasa ile ahlak arasındaki çelişkiye

[22] WASKAN, s.38.
[23] PILON, "Individual Rights...", s.377.

işaret etmektedir. Hükümetlerin yaptıklarını haklı çıkarmak için yasalara dayandırmaları kafi gelmemektedir. Aynı zamanda onlar ahlaki kriterlere de uygun olmak zorundadırlar. İcraatlarının meşru olduğu iddiasıyla hükümetler yaptıklarının, toplum vicdanına uygun olarak yapıldığını ima ediyor olmaktadırlar. O zaman temelde siyasal meşruiyet hakkındaki konular ahlaki haklarla ilgili konulara indirgenmektedir.[24]

Yasaların toplumun ihtiyaçlarına cevap vermemesi siyasal düzenin meşruiyetini olumsuz yönde etkiler. Bir ülkede yürürlükle olan anayasanın değiştirilmesi yönünde yaygın bir beklenti o ülkede önemli bir meşruiyet bunalımının habercisidir.. Anayasalar özellikle demokratik ülkelerde meşruiyetin referans noktasını oluşturmaktadırlar. O halde bir anayasayı yeniden inşa etmek devletin referans noktasını baştan aşağı yeniden yasallaştırmak, diğer bir ifadeyle meşrulaştırmak demektir. Anayasada yetki ve sorumlulukları gösterilen devlet kurumlarının meşruiyeti, halkın bu kurumlarda "adalet" ve "yerindelik" nitelikleri görmesiyle yakından bağlantılıdır. Bu bakımdan devletin kurumlarının meşruiyeti halkın söz konusu nitelikler yönüyle onları tanıması ve takdir etmesini ifade eder. Diğer yandan devlet kurumlarına tamamen faydacı ve durumsa] bir şekilde bağlılığı meşruiyetin etkileri olarak düşünmek zordur. Bir kurumun meşruiyetinin ölçüsü yakın belirli çıkarları karşılamasa bile onun kararlarının genel olarak kabul edilmesiyle ortaya çıkar.[25]

Yasaların toplum üzerinde bağlayıcılığı ve toplumun kendi sorunlarının çözümünde geçerliliğine inandıkları bir araç olarak görülme dereceleri siyasal meşruiyetin bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Bierbraucr'in yaptığı bir araştırma devlet yasalarının toplum tarafından bağlayıcı olarak algüanmasıyla toplumdaki kültürel yönelimlerin bireysel veya kollektivist yönelimli olması arasında yakın bir bağlantının olduğunu tespit etmiştir.

Bierbrauer'in araştırmasında deneklerin herbirine otoriteyi içeren durumlarda dini geleneği veya devlet yasasını meşru kaynaklar olarak kabul etmeye genel olarak arzulu olup olmadıklarıyla ilgili üç soru sorulmuştur: "İnsanlar dinin kurallarına yapışmalı mı?", "İnsanlar kendi ülkelerindeki yaşam tarzlarını benimsemeli, geleneklere uymalı mıdır?", "İnsanlar devlet yasasına itaat etmeli midir?". Kollektivist kültürün temsilcileri olarak Lübnanlılar ve Kürtler'in din ve geleneğin normlarına bağlanma konusunda Almanlar'dan önemli ölçüde daha fazla arzulu olacakları ve Almanlar'ın devlet yasasına itaati daha fazla tercih edeceği varsayıldı. Bu varsayımlar testedilmiş ve doğrulanmıştır. Bu ilişki aile içi ve yakın arkadaşlar arasındaki

[24] PILON, "Individual Rights...", s.378.
[25] Christian LUND, "Legitimacy, Land and Democracy in Niger", Review of African Political Economy, March 1997. vol.24, no.71, s.99-100.

sorunların çözümünde de görüldü. Bireyci toplumlar devlet yasalarıyla bu sorunların çözümünü kabul ederken, kollektivist toplumlar geleneksel **toplumlar** geleneksel normlarla çözümden yanaydı.[26] Araştırma bulguları yasal normların bireyselliğin egemen olduğu Batı toplumlarında daha çok benimsendiğini, diğer yandan kollektivist bir tarzda toplumsallaşmış olan Doğu toplumlarında bu normların daha az önemsendiğini ortaya koymaktadır.[27]

Görüldüğü gibi modern toplumlarda hukuk sosyal düzeni koruma ve sürdürmede etkili bir otorite sistemidir. Bununla birlikte yasaların işlevi konusunda yapılan antropolojik araştırmalar devlet yasaları yanında daha başka normatif alt sistemlerin otoritenin meşru kaynakları olarak işlev görebildiğini ortaya koymaktadır.[28]

Aile ve grup içi bağlamında "uyumluluk" kollektivist değerlerin özünü oluşturur.[29] Bu yüzden kollektivist kültürlerde bireylerin aile içinde ve yakın ilişkilerdeki çözümlerini devlet müdahalesi yerine grup normlarını tercih etmesi, ortak davranışların temelinde yatan "uyumluluk" eğiliminde gizlidir^

3.2.Siyasal Meşruiyetin Öznesi Olarak Bireyler

Moore'un da vurguladığı gibi meşruiyet kavramının açıklanmasında onun içeriği kadar otoriteye tabi olan vatandaşların dürtüleri de oldukça önemlidir.[31] Bu yaklaşımda meşruiyetle çok yakından ilgili bir kavram olarak "kabul etme"nin önemi artmaktadır. Diğer bir ifadeyle bir rejimin onun altında yaşayan bir halk tarafından kabul edilmesi veya edilmemesi gerçeği, meşru rejimlerin meşru olmayan rejimlerden ayırt edilmesini sağlayan bir ölçüt olarak belirmektedir.[32]

Genel anlamda bir şeyi "meşru" olarak görmek onun var olma hakkını tanımak demektir. Buna paralel olarak meşru olmanın siyasal anlamı, egemen siyasal düzenin var olma hakkının kabul edildiği ve benimsendiğidir. Bu tanım bizim meşruiyetle ilgili bazı yanlış düşünceleri tespit etmemize imkan vermektedir. Öncelikle bir siyasal düzenin meşru olarak kabul

[26] BIF.RBRAUER, s.249-251.

[27] BIF.RBRAUER,s.243.

[28] Sally Engle MERRY, "Legal Pluralism" I.aw and Society Review, 1988, issue 22, s.896.

[29] Harry C. TRIANDIS, "The Şelf and Social Behavior in Differing Cultuıal Contexts", Psychological Rcview, 1989, issue 96, s.506.

[30] BİERBRAUER. s.247.

Sally Faik MOORE, "Legitimation as a Process: The Expansion of Government and Party in Tanzania" in R, Cohen and C. D. Toland (eds.) Sfate Formation and Political Legitimacy, Transaction Books, New Brunswick 1988, s. 170.

[32] PİLON, "Individual Riglus...", s.376.

edilebilmesi için onun politikalarına yönelik yüksek oranda bir onaylanmanın olması gerekmez. Politikaların çoğunluk tarafından benimsenmediği durumlarda bile siyasal düzenin var olma hakkı toplumun geniş bir kesimi tarafından tanınabilir. Diğer bir nokta da, siyasal düzenin meşru olarak görülmesi için mutlaka onun demokratik olması da gerekmez. Eğer toplum belli bir adalet ve dağılım anlayışı konusunda ıızlaşmışsa, bu ortak uzlaşma noktası siyasal meşruiyetin kaynağını oluşturabilir. Özellikle eski çağlarda demokratik olmayan çok sayıda siyasal düzenler meşru olarak varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Hatta bugün bile demokratik olmadığı halde meşru olarak ayakta durabilen siyasal rejimlerin sayısı az değildir. Bununla birlikte demokratik formül bugün, Juan Linz'in de tespit ettiği gibi otoritenin meşrulaştırmasında diğer siyasal formüllerden çok daha etkili olmaktadır.[33]

Meşruiyet terimi siyasal teorilerde yaygın olarak kullanılmasına karşılık, meşruiyetin tabiatı ve kavramın izafe edildiği durumlarla ilgili farklı görüşler vardır. Meşruiyetin tabiatının eskiden beri algılandığı iki kaba şekli vardır: Bir tarafta bir ülkenin vatandaşlarının yönetime yönelik tavrını kapsadığına inananlar, diğer tarafta onu kabul edilebilir normatif standartlarla uyumlu manada yorumlayanlar.[34] Bu yoruma göre meşruiyet kavramının iki temel işlevi vardır: Birincisi, ilgili siyasal sisteme karşı eylemlerin düzeyini tespit etmektir. Matveeva'nın meşruiyetle ilgili ikili sınıflandırması meşruiyetin bu işleviyle ilgilidir: 1.Halkın çoğunluğu sistemin yaşamaya hakkı olduğunu ve genel olarak işlevlerini yerine getirdiğini kabul eder (pozitif meşruiyet) ve 2.onlar sisteme geçerli ve yaşayabilir alternatifler görebilirler (negatif meşruiyet).

Meşruiyetin ikinci işlevi kuralların siyasal bir sistemin katılımcıları tarafından bağlayıcı olarak kabul edilip edilmediklerini test etmektir.[35] Otoritenin emirlerine gönüllü bir şekilde uymak bize meşruiyetin düzeyini verecektir. Bu yüzden bir kimsenin grubu içinde sahip olduğu itibar, saygı ve diğer herhangi pozitif bir durumu, meşruiyetin esas belirleyicileri olmaktadır.[36] Kurallara uyulup uyulmadığının önemli bir göstergesi sisteme tabi olan bireylerin özellikle siyasal sisteme karşı işledikleri suçların oranıdır. Suç ve cezaların çoğalması, kuralları ihlal edenlere karşı sistemin daha çok şiddet kullanmaya yönelmesi oranında mevcut siyasal sistemin meşruiyeti tehlikede demektir.

[33] Daniel SUTTER, "Legitimacy and Military Inlervention in a Democracy", American Journal of Economics and Sociology, January 1999, vol.58, no.l, s. 140.

[34] V/ASKAN, s.25.

[35] MATVEEVA, s.36-37.

[36] BİERBRAUER

Meşruiyeti halk iradesiyle bağlantılı gören görüşler dikkate alındığında oy vermenin de meşruiyetle yakından ilişkili olduğu düşünülebilir. Diğer bir ifadeyle yüksek oranda oy verme, devlete olan yüksek meşruiyetin göstergesi olurken düşük oranda oy verme meşruiyetin düşüklüğünün bir işareti gibi algılanabilir. Ancak oy verme oranı ile meşruiyet arasında kurulan ilişkinin her zaman geçerli olmadığını gösteren bazı durumlar vardır. Eğer düşük oy oranı meşruiyetin zayıflığının bir göstergesi olsaydı ABD'deki son başkanlık seçimlerindeki %50'nin çok az üzerindeki oy verme oranının bu ülkede çok ciddi bir siyasal meşruiyet bunalımının işareti olarak algılamamız gerekirdi. Oy vermemenin siyasal sistemi tanımamanın dışında daha birçok nedeni olabilmektedir. Bazı bireyler sadece kayıtsızlıktan oy vermemektedir. Milyonlarca oy içerisinde kendi oyunun tek başına etkili olmayacağını düşünen birey, siyasal sistemin var olma hakkının tanımadığı için değil, kendi oyunun yetersiz olduğunu düşündüğü için oy vermeyebilir.[37] Siyasal partilerin programları arasında önemli bir fark görmeyen birey sandığa gitmemeyi tercih edebilir. Seçmenler egemen konumda ancak yıpranmış olan siyasal partiler veya liderlerine duydukları güvensizlik ya da Türkiye'de 1960'ların ikinci yarısında görüldüğü gibi partilerdeki keskin ideolojik dönüşüm nedeniyle sandığa gitmeyebilirler. Bütün bunlar oy vermemenin mesuliyetsizlik dışında daha birçok gerekçeleri olabildiğini göstermektedir.

Diğer yandan meşruiyetin gerek birey düzeyinde gerek toplumsal düzeyde birçok boyutu vardır. Birey düzeyinde meşruiyet siyasal sisteme "tümden bir karşıtlık" veya "tümden bir dostluk" olayı değil bu ikisi arasında değişik derecelerde ortaya çıkabilen bir yaklaşım biçimidir. Bu nedenle siyasal sisteme karşı nötr pozisyonunda "bananeci" tutumların olabileceğini unutmamak gerekir. Dolayısıyla sandığa gitmeme siyasal sisteme küskünlükten kaynaklanabileceği gibi, meşruiyetin başka bir ifadesi sayılabilecek siyasal duyumsamazlıktan da kaynaklanabilir.

Meşruiyet konusunda benzeri bir derecelendirmeyi toplumsal düzeyde de yapabiliriz. Siyasal sistemle ilgili yukarıda belirttiğimiz çeşitli düzeylerdeki meşruiyet biçimleri ülkenin içinde bulunduğu siyasal, ekonomik ve sosyal sorunların yoğunluğuna göre değişmektedir. Huzur, sükunet ve refah dönemleri meşruiyetin doruğa çıktığı dönemler olurken, sorunların artması ölçüsünde meşruiyet duygularında zayıflamalar görülmekledir. Bunun yanında aynı dönemde bile toplumun değişik sınıf, grup ve kesimlerindeki sisteme yönelik meşruluk duyguları eşit değildir. Sisteme olan bağlılık sosyoekonomik statüyle doğrusal bir korelasyon göstermektedir. Diğer bir ifadeyle sosyoekonomik statüsü yüksek kimseler siyasal sistemin

[37] WASKAN, S.44.

değerlerini özümserken, alt sosyoekonomik statüdeki kimselerde siyasal sistemin değerlerine karşı yüksek bir yabancılaşma duygusuna rastlanmaktadır. Örneğin son doksan yılda Amerikan şehirleri büyük demografik değişikliklere uğramış, bunun sonucunda nüfusu hızla büyüyen şehirlerin merkezlerinde fakir ve eğilim düzeyi düşük zencilerin sayısı hızla artmıştır. Bu kimselerde rastlanan hırsızlık, gasp ve uyuşturucuya bağımlılık gibi yaygın suç olayları yanında siyasal sisteme karşı yüksek oranda küskünlük ve kırgınlık gibi eğilimler de siyasal meşruiyetin toplumsal dağılımında sosyoekonomik faktörlerin önemine işaret etmektedir.[38]

Bu Örnekler meşruiyetin göreceli yönünü ortaya koymakta ve hiçbir sistemin bütün vatandaşların gözünde mutlak olarak meşru olamayacağını göstermektedir. Diğer yandan Linz, siyasal kurumların başarısızlıkları, bunalımları ve kusurlarına rağmen çoğu kez onlara duyulan güvenin kaybolmadığı yönünde bulgular elde etmiştir.[39] Bu nokta bize meşruiyetle ilgili başka bir ipucu daha vermektedir. Eğer bir siyasal sistem başarısızlıklarına rağmen yine de muhtemel alternatiflerinden daha başarılı olduğu konusunda halkta inanç yaratabiliyorsa sistemin meşruiyeti devam edecektir.

Montero ve Gunther İspanya'da yaptıkları araştırmalarında, Linz'in sonuçlarına paralel biçimde, meşruiyet duygusunun, siyasal hoşnutsuzluk ve siyasal antipatiden farklı olduğu yönünde gorgül bulgular elde etmişlerdir. Meşruiyetin toplumsal otonomiye sahip olduğu, bireyin hayat döngüsü içinde sabit kalmakla birlikte nesiller arasında değişebildiği sonucuna ulaşılmıştır. Halbuki siyasal iktidarın performansından hoşnut olmanın bireyin hayat döngüsü içinde de değiştiği, yani onun hükümetin çıktılarına bağlı olduğu görülmüştür. İspanya'da Bask ayrılmacılığının yol açtığı şiddet olayları, siyasal skandallar, yüksek işsizlik, ekonomik durgunluk dönemleri gibi ağır ekonomik, siyasal ve sosyal sorunlar halkta hoşnutsuzluk yaratarak iktidardaki partinin seçmen tabanında değişiklik veya parti sisteminin yeniden yapılanması gibi önemli siyasal etkiler yaratmalarına rağmen demokrasiye destekte önemli ve ısrarlı düşüş ya da sistem karşıtı partilere destekte artış gibi demokratik meşruiyeti zayıflatabilecek sonuçlara yol açmamışlardı.[40]

Siyasete katılım ve siyasal etkinlik duygusuyla ölçülebilen siyasal antipatinin siyasal meşruiyete göre ayrı tutumsal bir boyutu olduğu tespit edilmiştir. İspanyollar arasında nesiller geçmesine rağmen sabit kalan yüksek

[38] "Repon of the National Advisory Commission on Çivi] Disorders", in H.M. Bishop and S. Hendel (eds.) Basic Issues of American Democracy, 6th ed., Appleton-Century-Crafts, New York, 1970, s.231-233.

[39] Juan J. LINZ, "Legitimacy of Democracy and the Socioeconomic System", in Comparing Pluralist Democracies, Mattei Doğan Boulder (ed.,), Westview Press, 1988, s.65.

[40] Jose Ramon MONTERO ve Richard GUNTHER et al. "Democracy in Spain: Legitimacy, Discontent and Dissatisfaction", Studies in Comparative International Development, Fall 1997, vol.32, no.3, s.159.

oranda bir siyasal antipatinin mevcut olduğu görülmüştür. Bu ülkede demokrasinin güçlenmesi, demokrasiye geçiş sürecinde ülkeye egemen olan çok farklı siyasal iklimler ve son yirmi yılda ortaya çıkan olağanüstü ekonomik ve siyasal değişiklikler dikkate alındığında siyasal antipati duygusundaki süreklilik ayrı bir anlam kazanmaktadır. Muller ve Seligson'un iddiasının aksine[41] ispanya'da elde edilen bulgular, siyasal antipatinin önemli ölçüde istikrarlılık gösteren kültürel bir olgu olduğunu zamanın geçmesiyle onun zayıflamadığını ortaya koymuştur.[42]

Özetlemek gerekirse demokratik meşruiyet, siyasal hoşnutsuzluk ve siyasal antipatiden anlam ve görgül olarak farklı boyutlarda olan bir kavramdır. Siyasal meşruiyet nesilden nesile değişim modeli gösterebilmekle birlikte, siyasal antipati nesiller boyu devamlılık göstermektedir, siyasal hoşnutsuzluk ise nesiller boyu bir etki değil, bir dönem etkisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu açıklamaların da gösterdiği gibi siyasal meşruiyet konusunda birbiriyle karıştırılmaması gereken özellikle iki konu vardır: Birincisi hükümete destek, diğeri ise siyasal sisteme destektir. Siyasal meşruiyetle kastedilen çoğunlukla siyasal sisteme destektir. Bu ikisinin arasındaki ilişki özellikle demokrasinin siyasal bir rejim olarak kabul edildiği ülkelerde daha bir önem kazanır. Hükümet zayıf destek almasına rağmen rejim tipi olarak demokrasi geniş bir meşruiyete sahip olabilir. Ancak hükümetin veya rejimin yaygın veya dar desteğinin normatif bir önemi vardır. Yaygın destek bulan bir hükümet veya rejim, zayıf desteğe sahip bir hükümet veya rejime karşı normatif üstünlük iddiasında bulunabilir. Aynı zamanda bu iddiaların dikkate alınması gereken önemli siyasal sonuçları olabilmektedir. Gerek hükümet gerekse rejime yönelik desteğin yüksek olması, demokrasinin pekişmesini sağlayarak etkili bir demokratik yönetime ulaşma ile ilgili beklentileri muhtemelen yükseltecektir.[43]

Meşruiyet hükümetlerin politikalarına, kurallarına ve icraatlarına olduğu kadar kendilerine de izafe edilebilir. Örneğin uluslararası düzeyde bir hükümet diğer hükümetlerin kendisini tanıması yoluyla meşruiyet arar.[44] Bu anlamda meşruiyet biri veya birilerinin siyasal nitelikteki güç ve yetkileri kullanma veya belli tutumları takınma hakkının siyasal iradeye tabi olan kimsel

[41] Edward N. MULLER ve Mitchell A. SELİGSON, "Civic Culture and Democracy: The Question of Causal Relationships", American Political Science Review, vol.88, no.3, s.635-652.
[42] MONTERO ve GUNTHER, s. 160.
[43] Scott MAİNWARING, "Democracy in Brazil and the Southern Conc: Achievements and Problems", Journal of Interamerican Studies and World Affairs, Spring 1995, vol.37, Issue 1. -s 151.
[44] PILON, "Individual Rights...", s.376.

er tarafından tanınması demektir. Siyasal meşruiyet, ideolojik ve siyasal destek üzerine inşa edilir. Bu desteğin iki boyutu vardır: İç ve dış destek. Zamanımızda içerdeki siyasal desteği elde etmenin yolu demokratik ülkelerde seçimleri kazanmaktır. Dışardan siyasal destek elde etmenin yolu ise BM Genel Meclisi veya Güvenlik Konseyi'nden destek kararları, ekonomik veya askeri yardım alma, tanınma, iyi tesis edilmiş diplomatik ilişkiler örneklerinde görüldüğü gibi uluslararası cemaat tarafından tanınmayı içerir.

4.Demokratik Perspektiften Meşruiyet Sorununun Çıkmazları ve Bir Çözüm Denemesi

Demokratik teorinin başlangıç noktasında, bireyin ancak ve ancak kendi kendisi tarafından yönetilebileceğini tanımak vardır. Buna göre eğer meşruiyetin kaynağı birey ve onun kendi kendini yönetme hakkı ise, o zaman haklar devlet tarafından bağışlanmış değil, tersine devletin herhangi bir tanımasından hatta devletin varlığından bağımsız hale gelmektedir. Demokratik teoriye göre devletin sahip olduğu haklar ve güçler ne olursa olsun, bu haklar ve güçler devlete ilk elde onu yaratmış olan bireyler tarafından verilmiştir. Bu nedenle bireyler ve onların hakları birinci, haklar ve yetkiler gibi türemiş özellikleriyle devlet ikinci konumdadır.[45]

Belirsizlikleri giderecek sosyal ve hukuki kurumların kurulmasıyla birlikte meşruiyet konusunda daha ciddi bir soru ortaya çıkmış olmaktaydı: Özelden kamu alanına bireysel olarak kendi kendini yönelmeden grup veya kollektif yönetime- hareket ettiğimizde, kendi kendini yönetmeyi karakterize eden meşruiyet nasıl muhafaza edilecekti?

Siyasal meşruiyetin modern açıklaması rıza kavramıyla inşa edilen sosyal sözleşme düşüncesine dayanır. Özel alandaki bireyin rıza göstererek diğerlerine kendi üzerinde güç kullanma yetkisi vermesi gibi, kamu görevlilerine de rıza göstererek kendi üzerinde güç kullanmaya yetkili kılabileceği düşünülmüştür. Daha genel olarak bir hükümet yönetme hakkını, bireylerin anayasayı onaylaması sonucu kendisine yetki verilmiş olmasından almaktadır. Ancak bu noktada bazı sorunlarla karşı karşıya kalmaktayız. Bireysel kendi kendini yönetimden grup yönetimine doğru sorun olmayan tek bir hareket yolu vardır. Bu bütün grup kararlarının oybirliği ile alındığı yoldur. Ancak çok değişik zevklerin ve düşüncelerin olduğu bir dünyada bütün grup kararlarının, bir kişinin dahi muhalefeti olmaksızın, almanın güçlüğü açıktır. Bir kişinin dahi rıza göstermemesi, çoğunluğun kararını meşruiyet açısından tartışmalı hale getirmeye yetecektir.

[45] NOZICK. s.6.

Bu sorunun diğer bir yönü de şudur: Devletin kurulması aşamasında halkın vermiş olduğu rıza nasıl oluyor da sonraki nesiller için bağlayıcı olabiliyor? Bu soruya demokratik teorisyenler "zımni rıza" ile çözüm bulmaya çalışırlar: "Siz yerinizde kaldınız ve bu yüzden çoğunluk tarafından sınırlanmaya zımnen razı oldunuz." Ancak bu argüman sadece çoğunluk yönetimine değil, yönetimini meşrulaştırmak isteyen monarklara ve tiranlara da rahatlıkla uygulanabilir. Bu argüman bireyi iki hakkı arasında bir tercihe zorlamaktadır: Başkaları tarafından yönetilme hakkı ve bulunduğu yeri terketme hakkı.

Demokratik teori doğru yerden (bireyle) başlamasına ve (rıza yoluyla meşruiyeti koruyarak) doğru yönde ilerlemesine rağmen son yükü taşıyamamakta, birey yönetiminden grup yönetimine geçerken meşruiyeti koruyamamakladır. Böyle bir işlem sonucu ortaya çıkan devlet, devlet aracılığıyla yapılan herşeyde olduğu gibi, kendisiyle ilgili kaçınılmaz bir meşrusuzluk nosyonuna sahiptir. Bütün bu sorunlar dikkate alındığında çoğunluk kararıyla oluşturulan meşruiyetin en az sakıncalısı olduğu görülür. Ancak bu çoğunluk yönetimi de özellikle çoğunluk tercihlerinin baskısı altında kendimizi azınlık olarak bulduğumuz durumlarda meşruiyete olan özlemimizi derinden tatmin etmez.

Meşruiyetin temellerini demokratik yönden etkili bir şekilde inşa etmenin en önemli yolu, demokrasinin de başlangıç noktası olan (sadece ekonomik anlamda değil aynı zamanda sosyal anlamda) "özelleştirme"ye ve "kendi kendini yönetim"e harekettir. Çünkü sadece bu özel alanda meşruiyet gerçek anlamda bulunabilir. Bu özel alanın yazılı bir anayasayla güvence altına alınması gerekir. Bu anayasa, yaşam, özgürlük ve mülkiyetle bunları teminat altına alacak ilgili kavramları ve düzenlemeleri tanımalıdır. Çoğunluk yönetimi sadece kamu egemenliğinin oldukça gerekli olduğu konularla sınırlı tutulmalıdır. Hükümet kurumları hiçbir şekilde ticaretle ilgilenmemelidir. Bunun sebebi sadece verimlilik değildir, fakat daha derin olarak ahlaki sebeplerdir; yani yönetimin kendi içinde var olan zorla oluşturulmuş ortaklık özelliğinin tanındığını vurgulamaktır. Bireylerin kendi yaşamlarını planlama ve sürdürme haklarına saygı duyulduğunda ticaret ve sosyal hayat hükümetin sadece bu hakları korumaya hizmet ettiği serbest ve özel ortaklık meselesi haline- gelecektir.

KAYNAKÇA

BADE, Klaus J., "Immigration and Social Peace in United Germany", **Daedalus,** 1994, no. 123. s.79-96.

BIERBRAUER, Günler, "Toward Understanding of Legal Culture: Variations in Individualism and Collectivism Between Kurds, Lebanese and Germans", **Law and Society Review,** 1994, vol.28, no.2, s.243-264.

DAHL, R. A., **Modern Political Analysis,** Englewood Cliffs, Prenticc Hail, 1976.

HOBBES, Thomas, **Leviathan,** The Bobbs Merill Company, Indianapolis, 1958.

KITTRIE, Nicholas N., "Absolulists versus Pluralisl Legitimacy: The New Cold War", NPQ: **New Perspectives Quarterly,** Winter 1996, vol.13, no.l,s.57-61.

LINZ, Juan J., "Legitimacy of Democracy and thc Socioeconomic System", **Comparing Pluralist Democracies,** Mattei Doğan Bouldcr (ed.), Wcstview Press, 1988, s.58-73.

LUND, Christian, "Legitimacy, Land and Democracy in Niger", **Reviov of African Political Economy,** March 1997, vol.24, no.71, s.99-112.

MAINWARING, Scott, "Democracy in Brazil and the Southern Cone: Achievements and Problems", **Journal of Interamerican Studies and World Affairs,** Spring 1995, vol.37, Issue I, s.113-179.

MATVEEYA, Anna, "Dcmocratization, Legitimacy and Political Change in Central Asia", **International Affairs,** Jan 99, vol. 75, Issue 1, $.23-44.

MERRY, Sally Engle, "Legal Pluralism", **Law and Society Review,** 1988, issue 22, s.885-898.

MONTERO, Jose Ramon, Richard Guntheret al, "Democracy in Spain: Legitimacy, Discontcnt and Dissatisfaction", **Studies in Comparative International Development,** Fail 1997, vol.32, issue 3, s. 124-160.

MOORE, Sally Faik, "Legitimation as a Process: Thc Expansion of Government and Party in Tanzania" in R. Cohen and C. D. Toland (eds.) **State Formation and Political Legitimacy,** Transaction Books, New Brunswick, 1988, s.163-177.

MULLER, Edward N., ve Mitchell A. Seligson, "Civic Culture and Democracy: The Queslion of Causal Relationships", **American Political Science Review,** vol.88, no.3, s.635-652.

MUSLIH, M, A. R. Norton, "The Need For Arab Democracy", **Foreign Policy,** Summer 1991, Issue 83, s.3-19.

NOZICK, Robert, Anarchy State and Utopia, New York: Basic Books, 1974.

PENNOCK, J. Roland, ve John W. Chapman, (eds.) **Justification,** Ncw York University Press, New York, 1986.

PILON, Roger, "Individual Rights, Democracy and Constitutional Order: On the Foundations of Legitimacy", **CATO Journal,** Winter 1992, **vol.ll,** issue 3, s.373-390.

PILON, Roger, "Property Rights, Takings and a Free Society", **Harvard Journal of Law and Public Policy,** Summer 1983, no.6, s.165-195.

"Report of thc National Advisory Commission on Civil Disorders", in **Basic Issues of American Democracy,** H.M. Bishop and S. Hendel (eds.).

6th ed., Appleton-Century-Crafts, New York, 1970, s.225- 251.
SCHUMPETER, J.A., **Capitalism, Socialism and Democracy,** 3rd ed., Harper and Brothers, New York, 1950.
SUTTER, Daniel, "Legitimacy and Military Intervention in a Democracy", **American Journal of Economics and Sociology,** January 1999, vol.58, issue 1, s.129-143.
TRIANDIS, Harry C, "The Şelf and Social Behavior in Differing Cultural Contexts", 1989, issuc 96, **Psychological Review,** s.498-513.
TYLER, Tom **R., Why People Obey the La** w, Yalc Univ. Press, New Haven, 1990.
WASKAN, Jonathan, "De Facto Legitimacy and Popular Will", **Social Theory and Practice,** Spring 1998, vol.24, issue 1, s.25-55.

Dumlupınar Üniversitesi **Sosyal Bilimler Dergisi**
Sayı: 5 Haziran 2001

ŞEHİR KÜLTÜRÜ

Araş.Gör. Alptekin Aktalay*

ÖZET

Uygarlıkların döl yatakları şehirlerdir. Toplumsallaşmanın gerektirdiği ihtiyaçları karşılayacak optimum, rasyonel ve verimli mekansal örgütlenme şekli de ifadesini şehir dolayımında bulmaktadır. Şehirlerin, kendi üzerlerinde, havzalarında yer aldıkları uygarlık bütünlerinin izdüşümlerini yansıtmamaları ise düşünülemez. Böylece karşımıza her şehrin kendi geleneği ile bütünleşmiş bir konumda şehir kültürü dediğimiz küllürel-toplumsal bütünlükler çıkmaktadır. Türk-Islam uygarlığının havzasında yer alan şehirlere bakıldığında da, kendi şehirleşme dinamiklerimizin farklılaşan oranlarda medeniyet paradigmamızın özelliklerini yansıttığı ve gelenekten geleceğe, süreklilik içinde bir değişimi işaretlediği görülecektir.

ABSTRACT

Cities are the uterues of civilisations. Socialisation needs optimum, rational and produetive spatial organisational model that given an expressive quality by means of cities. it can not be possible to think that cities do not reflect their projeetions of civilisation totalities on which cities based. in this manner, we meet cultural and social wholeness called as urban culture which unites with it s tradition. When cities are being looked w here the origins of the Turkish Islamic civilisation located, it can be seen that our urbanisation dinamics reflect the characteristics of our civilisation paradigm and it also points out a transformation within continuity from tradition to the future.

(*) D.P.Ü Bilecik İ.İ.B.F Kamu Yön.Böl. Hukuk Bilimleri

6th ed., Appleton-Century-Crafts, New York, 1970, s.225- 251.
SCHUMPETER, J.A., **Capitalism, Socialism and Democracy,** 3rd ed., Harper and Brothers, New York, 1950.
SUTTER, Daniel, "Legitimacy and Military Intervention in a Democracy", **American Journal of Economics and Sociology,** January 1999, vol.58, issue 1, s.129-143.
TRIANDIS, Harry C, "The Şelf and Social Behavior in Differing Cultural Contexts", 1989, issuc 96, **Psychological Review,** s.498-513.
TYLER, Tom **R., Why People Obey the La** w, Yalc Univ. Press, New Haven, 1990.
WASKAN, Jonathan, "De Facto Legitimacy and Popular Will", **Social Theory and Practice,** Spring 1998, vol.24, issue 1, s.25-55.

Dumlupınar Üniversitesi **Sosyal Bilimler Dergisi**
Sayı: 5 Haziran 2001

ŞEHİR KÜLTÜRÜ

Araş.Gör. Alptekin Aktalay*

ÖZET

Uygarlıkların döl yatakları şehirlerdir. Toplumsallaşmanın gerektirdiği ihtiyaçları karşılayacak optimum, rasyonel ve verimli mekansal örgütlenme şekli de ifadesini şehir dolayımında bulmaktadır. Şehirlerin, kendi üzerlerinde, havzalarında yer aldıkları uygarlık bütünlerinin izdüşümlerini yansıtmamaları ise düşünülemez. Böylece karşımıza her şehrin kendi geleneği ile bütünleşmiş bir konumda şehir kültürü dediğimiz küllürel-toplumsal bütünlükler çıkmaktadır. Türk-Islam uygarlığının havzasında yer alan şehirlere bakıldığında da, kendi şehirleşme dinamiklerimizin farklılaşan oranlarda medeniyet paradigmamızın özelliklerini yansıttığı ve gelenekten geleceğe, süreklilik içinde bir değişimi işaretlediği görülecektir.

ABSTRACT

Cities are the uterues of civilisations. Socialisation needs optimum, rational and produetive spatial organisational model that given an expressive quality by means of cities. it can not be possible to think that cities do not reflect their projeetions of civilisation totalities on which cities based. in this manner, we meet cultural and social wholeness called as urban culture which unites with it s tradition. When cities are being looked w here the origins of the Turkish Islamic civilisation located, it can be seen that our urbanisation dinamics reflect the characteristics of our civilisation paradigm and it also points out a transformation within continuity from tradition to the future.

(*) D.P.Ü Bilecik İ.İ.B.F Kamu Yön.Böl. Hukuk Bilimleri

GİRİŞ

Şehirler insanların birlikle yaşadıkları ve tabiat halinden farklı olarak kendilerini ifade ettikleri mekanlardır. Olumsuz yanlarını bir yana bırakacak olursak şehirlerin insanların cevherlerini ortaya çıkaran damıtma alanları olduklarını söyleyebiliriz. Arapça'da şehrin karşılığı olarak "medine" kelimesi kullanılır. Bu kelimeden "medenf'ye " medeniyet" kelimeleri türemiştir. Yani şehirle kültür ve gelişmişlik özdeşleştirilmiştir. Bu maddi dünya ile ilgili gelişmişlik olduğu gibi eş anlı olarak insanın özüne yönelik bir gelişmişliktir. Vahşi tabiatla iç içe yaşayan ilkel insanlarla diğer varlıklar arasında aklın ve dolayısıyla yeteneklerin kullanılmasından ortaya çıkan çok bariz bir farklılaşma yoktur aslında. İnsanlar av gereçleri edinme, barınak yapma ve küçük topluluk hiyerarşisi dışında kayda değer bir varlık göstermezler. Köy yaşantısında insanlar tabiat halinden biraz daha uzaklaşırlar ve tabiat varlıklarından yararlanmada daha organize davranırlar. İnsan ilişkileri daha karmaşıklaşır ve standartlasın Şehirlerde insanlar kendilerine ait bir düzen kurarlar ve bu düzeni yaşatmaya ve yaymaya yönelik faaliyetlerde bulunurlar. Burada yeme içme şekilleri, giyim kuşam kuralları davranış şekilleri incelmiş ve standartlaşmıştır. Şehirli insanlarla diğer yaşam ortamlarında ki insanlar arasında farklılıklar oluşmuştur. Araplardaki "medeni"-"bedevi" ayrımı ;Yunanlılardaki site halkının "medeni" dışındakilerin "barbar"olarak adlandırılmaları bu faklılıklardan doğmuştur.

Tarihin kaydettiği büyük medeniyetlerin çekirdeğinde yine şehirler vardır. Yunan Medeniyeti, Mısır Medeniyeti vb. medeniyetlerin şehirlerde oluştuğu ve yayıldığı görülür. Devletlcşme ve imparatorluk aşamalarında da şehirlerin etkilendikleri ve tabi oldukları merkezi şehirler ortaya çıkmıştır. Roma, Paris, Londra, İstanbul, Kahire; New York gibi. Bu şehirler kendi kültürlerini, değerlerini etraflarındaki diğer şehirlere zamanla kabul ettirmişler ya da onları ciddi olarak etkilemişlerdir.

Şehirlerin kültürel faaliyetlerin yaşamasına ve gelişmesine uygun bir ortam sağladıkları açıktır. Şehirlerde tarımsal faaliyetler dışında ticaret ve sanayi yoğunluklu bir organizasyon söz konusudur. Bu tür bir yapılanma organize bir toplumu da kendiliğinden ortaya çıkarıyor. Gelir seviyesinin artması, gelir seviyesi artan ve hayattan beklentileri çoğalan farklılaşan insanların, ortaya çıkmasına neden oluyor. Bu insanların fikir ve sanat etkinliklerine zaman ayırabilmeleri ve imkanlarının bir kısmını bu alana harcamaları zamanla geçimlerini sadece sanat faaliyetleriyle elde eden bir kesimin var olmasına zemin hazırlamıştır. Bu insanlar yeteneklerini şehir hayatını daha da güzelleştirmek için kullanabilmişler ve bugün bu sayede milletlerinin küçümsenemeyecek kültürel birikimler elde etmelerini sağlamışlardır.

Birikimler nimet ve külfetlerinin yanında bir şehirli yaşam tarzını da meydana getirmişlerdir. Binlerce, milyonlarca insan bir araya gelince böyle bir yaşam tarzının da meydana gelmesi zorunluluk olup çıkmaktadır. Klasik şehirlerde bu durumu açıkça görebilmekle birlikte sanayi devriminin şehirlerde meydana getirdiği büyük şok halen şehir hayıtında ciddi çalkantıların varolmasına sebebiyet vermiştir. Bu dönemden önceki şehirlerde her medeniyetin ve milletin genel karakteristiğini ve ruhunu yansıtabildiği şehirlerde bu dönemden sonra kültürel karmaşalar ortaya çıktığı görülür. Sanayi devriminden önce şehirleşmenin tamamlandığı ve oturduğu kentlerde

Burada genel olarak ortaya koymaya çalıştığımız kent-kültür olgusuna ilişkin olarak söylediklerimizden şimdi kendi kentimiz, kültürel hayatımız ve problemlerimiz gibi konuları "vakıf" müessesemizden başlayarak açımlayalım.

1. Tarihsel Süreç

Eski sistemimizin temel müessesesi "Vakıftır. Bu kurum sayesinde, mesela şehrin suyu halk tarafından sağlanmıştır. Hayır sahipleri su yolları, kanal ve çeşmeler yaptırmışlardır. Bu çerçevede hastane, imarethane, hamam, çarşı, kervansaray, eğitim ve ibadet yerleri vs. gibi kurumlar hem yapılmış hem de işletmeleri sağlanmıştır.

Padişahlar, üst kademe yöneticileri, şahıs olarak bütün bu hizmetleri görebilecek ölçekte külliyeler inşa ettirerek insanların o zamanlar tümüne "imaret" yapılar etrafında yerleşme imkanı sağlayarak şehirlerin gelişme yönlerini de tayin etmişlerdir. Eski sistemimiz temel "beledi" hizmetleri eğitim ve kültür kurumlarıyla da bütünlemekten geri kalmamışlardır. Halk bütün eğitim ve öğretim kurumlarının yapıcısı olmuştur. Mektepleri, medreseleri, kütüphaneleri, hayır sahipleri yapmışlar ve devamları için gerekli gelirleri bırakmışlardır. Hastanelerde aynı şekildedir.

Edebiyatın ve güzel sanatların her dalı içinde daha çok tekkelere dayalı vakıflar yapmışlardır. Musiki bu kurumlarda gelişmiş, çeşitli sanatlar bu kurumlarda olgunlaşmış, spor yine bu kurumlarda teşvik edilmiştir. Vakıf usulü ile idarenin içinde esnaf kurumlarının, loncaların ve mahallelik şuurunun da önemli sosyal ve kültürel rolleri vardır.[1]

Osmanlı Devletinde Tanzimat'tan önce Belediye Teşkilatı bulunmamasına rağmen şehir hizmetleri kısmen devlet teşkilatı kısmen de vakıflar tarafından yapılmakta idi. Merkezi idareyi ise kadılar temsil ederlerdi.

[1] D. Mehmet Doğan, Şehir ve Kültür, Yeni Türkiye, S 8, Mart-Nisan 1996, s. 288)

Osmanlı şehir yönetiminde mahalli yönetimin mühim bir yeri vardır. Osmanlı dönemindeki tanımıyla mahalle, aynı mescitte ibadete eden cemaatin aileleriyle birlikte oturduğu şehir kesimidir^

Mahalle teşkilatının belirgin temci özelliklerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1. Mahallenin cami ya da mescidinin imamı, hem bir din adamı, nem de mahallenin lideri durumundadır. Zaman zaman özellikle olağanüstü haller belirdiğinde, imamın yanında mahallenin çeşitli hizmetlerinin görülmesini sağlamak için "Yiğitbaşı", veya "Kethüda" unvanı ile yeni görevliler de yer almışlardır. Gayrimüslim nüfusun ağırlıklı olduğu mahallelerde de imamların muadili olarak papazlar ve kocabaşılar benzeri fonksiyonları görmekte idiler.

2. Mahallede en önemli kurumlardan biri "Avarız akçası vakfı" idi. Bu kurum aslında mahallede oturanların ortaklaşa karşılanması gereken harcamaları için kurulmuş bir fon niteliğindedir. Ortak harcamalar için gereken para, mahalledeki bina sayısına göre bölüştürülerek toplanmakla idi.

Böyle bir yönetim teşkilatına sahip olan mahallede yöneticiler doğrudan doğruya mahalle halkının isteği ile görevlendirilmektedir. Uygulamada bu atamalar kadıların arzı üzerine, sultanın beratı ile olmasına rağmen görevlinin bu statüyü kazanması ve sürdürmesi doğrudan mahallede oturanların tercihine bağlıdır.[2]

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte mahalle teşkilatları lağv edilmiş ve yerine daha çok mali işlere ve vergi toplama işlerine bakacak muhassılık meclisleri kurulmuştur. Fakat bunların mahalle teşkilatlarının yerini tuttuğunu pek söyleyemeyiz. Belediye örgütlerinin kurulmasıyla birlikte her türlü hizmet bu devlet organından beklenir olmuştur. Klasik Osmanlı mahallesi kendi işini kendi görmek geleneğini terk etmiş ve Belediye denen güçsüz örgüt nedeniyle inanılmaz bir atalete gömülmüştür.[4] Geleneksel yapı böylelikle yavaş yavaş çözülmüştür.

Sanayi toplumu öncesi ortalama büyüklüğe erişen şehirlerin, yerel öğeleriyle fark edilen kendi kültürleri vardı. Yerleşik hayatın uzun geçmişinde cereyan eden ekonomik, sosyal ve siyasi tecrübenin birikimi olan bu kültür toplumsal bütünleşmenin temel harcıydı. Çocukluk, eğitim,

[2] Özer Ergenç, Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler, VII. Türk Tarih Kongresi. Kongreye sunulan bildiri. II. Cilt.TTKY, TTK Basımevi, Ank. 1981, s. 1269)
[3] A.g.c, ss. 1270-1271
[4] İlber Ortaylı, Devraldığımız Miras, ynei Türkiye, S 4. Mart-Nisan 1996, s. 557)

evlenme, askerlik, meslek edinme gibi sosyalleşme sürecinde insanlar bu kültürün uyumlu bir parçası olurlardı.

2.ŞEHİR KÜLTÜRÜNÜN KAZANILMAMA SEBEPLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ:

Kırsal bölgelerdeki nüfusun kitleler halinde büyük yerleşim bölgelerine akın ettikleri sanayileşme sürecinde şehir kültürü en büyük darbesini aldı. Özellikle Türkiye gibi, şehirleşme hızı sanayileşmesinden daha hızlı olan ülkelerde, şehir kültürü, neredeyse tamamen yok oldu. Şehre gelenlerin nüfusu çoğu yerde şehrin yerleşik halkından daha fazla olduğundan yeni kentlileri eski kent kültürüyle bütünleştirmek mümkün olmadı.[3] Gerçekten de "geleneksel kentlilerin" yaşadıkları semtlerin yanında ve dışında Batılılaşmış modern kentlilerin üslendikleri mahallelerin birbirinden ayrı bir biçimde ve kentsel eklemlenmeden yoksun olarak varlıklarını sürdürdüklerine tanık olundu.[4] Bir tarafta gündüz işinde, ticaretinde meşgul olan gece sinemaya, tiyatroya, gazinoya, baloya, konferansa, edebiyat ve sanat meclislerine , operaya giden şehirli insan ; diğer tarafta gündüz işinde çalışan , geceyi ise evinde ve komşu ziyaretlerinde geçiren yeni ortamından kendini tamamıyla soyutlamış taşralı göçmenler. Şehirli insan profilinden kendini tamamıyla soyutlamış ve köyünü ve köydeki yaşam tarzını şehre taşımaya çalışan yeni bir şehirli tipi ortaya çıkmıştır. Bu ise toplumsal tekamül sürecini frenleyici bir tesir meydana getirmiştir.

Yazar Ali Bulaç'ın belirttiği üzere şehrin geleneksel kalıplarının dışına çıkıp, insan eliyle oluşturulduğu halde insanı kendine kukla eden ve iradesini elinden alan yeni yapısı kentin kendi kültürünü oluşturmasının önündeki en mühim engellerden biri oldu. İnsanın edilgenleşmesi kentin kültür üretememesi ve var olanı da yeni kentlilere aşılayamaması sonucunu doğurdu. Buda yeni gelenlerin kentliliği algılama süreçlerini tıkayıcı bir etkide bulundu.

Batı Avrupa'da şehirciliğin ve belediye anlayışıyla Orta Doğudaki şehircilik anlayışları farklıdır ve farklı gelişim süreçleri vardır. Bugün Batı medeniyetinin şehircilik ve belediyecilik anlayışı bizim gibi ülkeler tarafından taktirle karşılanan bir seviyededir. Fakat bu onların ideali bulduklarının kanıtı değildir. Kendileri de bir arayış içindedirler zaten. Çok büyük metropollerde yaşayan insanların sadece maddi ihtiyaçlarının karşılanması ve sistemli bir belediyecilik yapılmasıyla tatmin olmadıkları açıktır.

[3] Şükrü Karatepe, Şehir Kültürü ve Hemşehrilik Bilinci, Yeni Türkiye. S 8, Mart-Nisan 1996, s. 291
Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı. Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar. SİSAV Yayınları. İstanbul -1986 s.36

Bu büyük şehirler sunduğu büyük maddi imkanlarla cazibe merkezi olmaya devam etmektedirler; fakat içinde yaşayan insanlar şehirleriyle biitünleşememekleler ve mikro yaşam alanlarında kendilerine ördükleri kozaların içinde yaşamaya çalışmaktadırlar. Bu da o şehre has bir kültürün ortaya çıkmasının önüne geçmektedir. Ekonomik cazibe merkezi durumundaki büyük metropoller, kırsal kesimden ve küçük şehirlerde yaşayan her tür insan için çekici olmakla beraber, özellikle buralardaki yetenekli, kültürlü ve zeki insanları cezbetmekte ;bu insanlara sağladığı maddi imkanların çokluğu bunların hızlı bir şekilde büyük şehirlere akmasını sağlamaktadır. Günümüzün ulaşım ve iletişim imkanları bu süreci çok hızlandırmaktadır. **Prof.Dr. Toktamış Ateş'in** belirttiği gibi bu olay orta büyüklükteki şehirlerden başlayarak kırsal alandan kültürel üretim ve aktarım aktörlerinin çekilmesine sebebiyet vermiştir. Bu hareket aynı zamanda bölgesel doğal liderlerinde ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Büyük metropollerde ise buradaki insanlara etkili bir şekilde tesir edecek sosyal aktörler ortaya çıkamamakta, bir şekilde var olanlarda şehir yaşantı tarzını kitlelere benimsetmekte yeterli olamamaktadır. Eğitim sistemindeki yetersizlikler nedeniylede bu kaosa son vermek mümkün olmamaktadır. Şehirli kimliği ve her şehrin kendine has kültürel dokusunun oluşmasında orada yaşayan insanların içinden yetişen, karizmatik liderlerin ve yetişmiş insanlarının varlığı çok mühim rol oynar. Yaşanan beyin göçü şehir çerçevesinde ve ülke çapında kültürel erezyonu hızlandırmakta ve kültürün kendini üretememesine sebebiyet vermektedir. Bu durum şehirlerin ve ülkelerin başka kültür yapılarının etkisi altında kalmasına neden olmakta ve kendi kültür kökleriyle alakası azalan şehirlere gelen kırsal kültür insanlarının şehir hayatından kendilerini soyutlama refleksinin doğmasına neden olmaktadır.

Kültürel hayatın ilerlemesi, kendini üretmesi, alanında kendini ispat etmiş olan kişiliklere ihtiyaç duyar. Bu kişilerin yaşadıkları çevreyle bütünleşmeleri ise bünyeye uygun zihni ürünler ortaya koymalarıyla mümkün olur. Eğitim sistemini kendine yabancı değerler yığınını empoze eden bir asimilasyon aracı olarak algılayan kırsal göçmenlerinin, bu sistemle eğitilerek şehir yaşama tarzının benimsetilmesi mümkün olmamaktadır. Ayrıca bu insanlar tiyatroyu, sinemayı, operayı, festivalleri vb. gibi kültürel ve sanatsal faaliyeti özünde kendi değerlerini yıpratmaya çalışan, küçümsemeye çalışan ve halta yok etmeye çalışan faaliyetler olarak görmektedirler. Bu ise kentsel hayat ve hatta düşünce tarzının benimsetilmesinin en önemli aktörlerini saf dışı bırakmaktadır.

Ülkemiz de kişi başına düşen ortalama gelir henüz yeterli seviyede değildir. Buna birde gelir dağılımındaki adaletsizlikler eklenince durum daha da vahim bir görüntü arz etmektedir. Ekonomik açıdan zayıf toplumların, en zaruri ihtiyaçlarını gidermekle meşgul insanlarının hayatlarını daha güzel

kılacak faaliyetlere zaman ayıramayacakları ortadadır. Demokrasi gelişmiş toplumların yaşatıp geliştirebileceği bir yönelim şeklidir. Böyle olunca demokrasinin enstrümanlarının sağlıklı bir şekilde çalışması için toplumun gelişmişlik düzeyinin belli bir seviyenin üzerinde olması gerekliliği açıktır. Büyük metropollerde yaşayan insanlara kentli yaşam tarzının özümsetilebilmesi için sivil toplum kuruluşlarının yeterince etkili olması gereklidir. Bu sivil toplum yapılarının, içinde yaşadıkları insanların düşünce tarzına ve kültürel alt yapısına uyarlanmış eserlerin meydana getirilmesi için gösterecekleri gayretler, kendilerini yeni ortamlarına yabancılaştıran kitlelerle kent yaşam tarzı arasında kontak kurulmasını sağlayabilecektir. Hemşehricilik bilincinin oluşturulması, ferdin şehri benimsemesi süreçlerinin kolaylaştırılması, sivil toplum oluşumlarının gayeleri içine girmelidir.

Konumuzla alakalı olarak **Turgut Cansever'in** naklettiği çok ilginç bir hadise vardır; Arnavutluk'ta Enver hoca iktidara gelince Slalin çok muktedir bir yardımcısını, Jdanov adlı teorisyenini Doğu Avrupa ülkelerindeki komünist rejimden Önce var olan yasaları tasfiye etmek, bunların yerine Stalin yasalarını ikame etmek üzere görevlendirmişti. Aynı tarihte Stalin felsefesine karşı Çin'de tereddütler oluşmuştu. Çin'le SSCB arasında bazı teorik çekişmeler başlamıştı.

Tito'nun hakim olduğu Yugoslavya'da Jdanov'un tedbirlerine karşı bir yaklaşım vardı. Bu arada da Arnavutluk, Yugoslavya'nın doğrudan müdahale edemeyeceği bir noktada komünist rejime geçmişti. Bu tartışmalar içerisinde Enver Hoca Arnavutluk toplumunun nasıl işlediğine bakınca, Osmanlı Mahalle Teşkilatının lağv edilmediği tek yer olarak insanların kendi kendilerine mahallelerini idare ettiklerini gördü. Ve, şöyle bir mülahaza yürüttü:

Marksist Leninist teorilerimize göre işçi sınıfının iktidarı sonucunda iki asır sonra insanlar kendi kendilerini idare edecek duruma gelecekler. İki asır beklemek niye? Bizim diktatörlüğümüzden sonra bile bu adamlar pekala kendi kendilerini idare edebiliyorlar ben buna el sürmem... Bu durumda Jdanov ve Stalin'le Enver Hoca arasında bir çatışma doğdu, italyan Komünist partisi bu tartışmayı farketti ve durum bunların merakını celbetti. İtalyanların sürekli Arnavutluk'la ilgileri olduğundan Osmanlı Mahalle teşkilatını fark ettiler. Bu ilgi hemen 1950'lerin başında Komünist Partisin birkaç şehirde iktidarı kazanmasına sebep oldu. Orada Arnavutluk Mahalle teşkilatına benzer mahalle komiteleri kuruldu.

Yerinde yapılan uygulamada mahallelilerin düşünceleri alınmaya başlandı. Bu düşünceleri alarak karar veren yönetim ve teknik karar mekanizmaları daha doğru ve daha olumlu karar verdiklerini fark ettiler. Bu

arada Bologna gibi bir şehirde tatbikat müthiş bir başarıya dönüştü. Bu başarı hızla bütün İtalya'yı etkiledi ve son mahalli idare seçimlerinde İtalyan Komünist Partisi, İtalya'daki belediyelerin % 85'inde bu felsefenin ve idare biçiminin etkisiyle iktidara geldi.[7]

Günümüz sanayi şehirlerinde işbölümünün yoğunlaşması, göçler nedeniyle nüfusun hızla artması ve kozmopolitleşme toplum kesimleri arasında gelir ve statü farklarının uçuruma dönüşmesi, geleneksel mahalle yapısını hem mekansal, hem de sosyal planda yok etmiştir. Artık şehirlerimiz kendi içinde inanç, etnik yapı, sosyal dayanışma bakımından birlik ve bütünlüğü olan mahallelerden değil, iktisadi sınıf ve sosyal statülere göre oluşan semtlerden oluşmaktadır. Günümüz şehirlerinin yeni kurulan semtlerdeki apartmanlarda büyüyen nesiller, mahalle sakini olmanın kişiye yüklediği görev ve sorumlulukları bilmezler.

Eski mahalleleri yeniden kurmanın güçlüğü ortadadır. Ancak bir şehrin hemşehrisi olan insanın yaşadığı mekana karşı bazı görev ve sorumluluklarının olduğu da bir gerçektir. Geleneksel mahallelerin dağılması, şehirlerin fiziki yapısı ile beraber beşeri ilişkilerini de derinden yaraladı. Kurulan yeni zengin semtlerdeki apartmanlarda eski sokaklardaki gibi sıcak ve yakın ilişkiler geliştirilemedi. Buda kentli yaşam tarzını benimsemiş ve buna uygun bir hayat tarzı geliştirmiş toplum kesimleri ile maddi durumları pek parlak olmayan yeni kentlilerin kültürel etkileşimlerini asgari düzeye indirdi.

Şehre sonradan gelenlerin oturdukları çevre semtler şehir kültürüne uyum sağlayamadı. Hemşehrilerini bütünleştirecek yeni bir kültür oluşturamayan şehirlerimiz çeşitli çıkar ilişkilerinin talan ettiği, huzursuz mekanlara dönüştü.[8] Maddi uçurumun büyüklüğü çevre semtlerde oturan insanların zengin semtlerde oturan insanlara karşı hınç duygularını körüklemiş ve buda kentli değerleri içselleştirmelerinin önüne geçen sebeplerden biri olmuştur.

Kent kültürünün kent ahlakıyla da çok önemli kesişim alanları vardır. Kentler çok kalabalık nüfusu barındırırlar. Bu insanların birbirleriyle sürekli kesişmelerini ortaya çıkarır. Kentlerde çok belirgin bir toplu taşım faaliyeti söz konusudur. Çok kalabalık kaldırımlarda yürünerek istenilen yere ulaşılabilir çoğu zaman. Eğlence bile kentlerde çok kalabalık insanlarla birlikte gerçekleştirilebilir. Mekanlarda insanların yalnız başına yaşama ve faaliyetle bulunma özgürlükleri yoktur.

İnsanların özgürlük alanları sürekli olarak birbirleriyle kesişim

[7] Turgut Cansever, Sivil Katılım Osmanlı'da Zaten Mevcuttu. (Röportaj. M. Armağan), İzlenim. S: 33/34, Mayıs/Haziran 1996, s. 33
[8] Karatepe, A.g.e., ss. 292-293

halindedir. Yani Özgür insanların özgürlükleri diğer insanların özgürlükleriyle sınırlanır ve özgürce yaşayış bu sınırlara riayetle mümkün olabilir. Otobüste, bankada, pastanede, hastanede, marketlerde, pazarlarda, işyerlerinde... uyulması gereken kurallar vardır. Bu kurallar aslında kent yaşamının olmazsa olmaz gerekliliklerdir. Buna genel kent kültürü diyebiliriz. Çünkü bu durum hemen hemen dünyanın bütün kentlerinde karşılaşılacak hallerdir ve hemen hemen her yerde aynı şekilde davranış şekilleri kalıplaşmıştır. Yüksek sesle konuşan, şakalaşan, yere tüküren, kamuya açık yerlerde ihtiyaç gideren, girdiği umumi tuvaletleri berbat eden, toplu taşım araçlarına binişlerde sırasına riayet etmeyen, postanede, marketlerde para ödeme sırasına riayet etmeyen, apartmanda sokakta yüksek sesle müzik çalan, korna çalan, alt kattakileri düşünmeden gürültü yapan, ortak kullanım alanlarını kirleten vb. davranışlarda bulunan insanlar dünyanın hiçbir yerinde hoş görülmezler. Daha önce söylediğimiz gibi şehir yaşantısı bir şekilde birlikte yaşama kültürünü de kapsar. Kentte yaşayan ve kente gelen insanların şehir hayalının çekilmez hale gelmesine sebebiyet veren saydığımız benzer davranışlardan özenle kaçınmaları gerekmektedir.

Bizim ülkemizde kentin kendine has kültürünü ve ruhunu oluşturmasını bırakın bu genel kent kültürüne uyum sağlanabildiğini söyleyebilmek pek mümkün değildir. Bugün büyük şehirlerin en büyük sorunu yok olan şehir kültürü yerine toplumsal bütünlüğü sağlayacak yeni bir şehir kültürünü ortaya koymaktır.[9]

Bir zamanlar bu coğrafyada aynı siyasi otoriteye dahil olmadığı halde Çin'den Bosna'ya kadar olan geniş bir alanda aynı yaşama kültürü vücuda getirilebilmişti. Bunda şüphesiz çok sıkı toplumsal ve kültürel yapının önemli hissesi vardır. Bu gün Avrupalı Viyana'nın doğusunu kendi kültür coğrafyası içinde görmez. Sebebi buralarda yaşatılan kültürlerin izlerinin silinememiş olmasıdır. Bu kültür dokusunun işlenişinde şüphesiz mahalle teşkilatlarının çok mühim rolleri vardır. Yine Turgut Cansever biraz önce bahsettiğimiz röportajında şunları söylüyor:

Osmanlı mahallesinin işleyişinin Arnavutluk'tan İtalya'ya geçmesi ve insanların katılımıyla işleyen bir sevk ve idare sisteminin Batı Dünyasında fark edilmesinden sonra Alman Arkeoloji Enstitüsünde senelerce doçentler, asistanlar ve yardımcılardan oluşan ekipler Osmanlı mahalle teşkilatı üzerinde araştırmalar yaptılar. Hâlâ Osmanlı Arşivinde Amerikan üniversitelerinden, Japonya'dan pek çok araştırmacı bu kendi kendisini idare edebilen teşkilatın nasıl olduğunun araştırmasını yapmaktadırlar.

[9] Karatepe, a.g.e., s. 292

Daha önce de belirttiğimiz gibi eski mahalle sisteminin oluşturulmasının güçlüğü ortadadır. Fakat bundan istifade etmeyi de gözden uzak tutmamak gereklidir. **"Hayatta en hakiki mürşit ilimdir."** vecizesini kendisine şiar edinen günümüz akademisyen kadroları Cumhuriyetimizin bünyesine uygun şekilde yorumlanmış yeni kent anlayışlarını ortaya koyabilecek yetkinliğe ulaşmışlardır.

Gerek kentleşme gerekse kent kültürü bakımından büyük sorunlar yaşadığımız kuşkusuzdur. Fakat problemlerin varlığı çözümü için çabalamayı gerektirir. Bu uygarlaşmış bir toplumun tavrıdır. Kentli uygar bir çevrede yaşayan uygar insandır.[10] Ruhu incelten medeniyettir. İncelik şehir hayalının vazgeçilmez olmazsa olmaz niteliğidir.

Çek, senet, tren, otomobil, bilgisayar gibi şehir toplumunun unsurları ne iyi ne kötüdür. İyi ya da kötü olan bunların kullanılma biçimidir. Sanayi toplumunun ve şehir hayatının hiçbir nimetini'reddetmeden insan benliğini geliştiren, insan onurunu koruyup geliştiren alternatif bir şehir kültürüne ihtiyaç vardır. Böyle bir kültürün oluşumunda devletin, şehir yöneticilerinin, şehirden sorumlu kamu görevlilerinin, şehir plancılarının yapabileceği çok şey vardır. Ama esas olan sivil kuruluşların, aydınların, serbest mimarların gönüllü kuruluşların yapacaklarıdır."

Şehirli yaşama tarzının benimsenmediği, taşralı göçmenlerin eski yaşama şekillerini muhafaza ettikleri kent, büyük köyler halini almış, bu ise şehir hayatının kazanımlarını asgariye indirmiştir. Sanat faaliyetleri dar bir çerçevede kalmış, kaliteli ve kültürlü insan yetiştirme fonksiyonu sakatlanmıştır. Biraz önce bahsettiğimiz aktörlerin bu durumu ortadan kaldırmak ve şehirlerin insan damıtma merkezleri haline gelmelerini sağlamak için sosyal yapıyı iyi tahlil edip bu tahlillere uygun eğitim faaliyetleri vermeleri gerekmektedir.

3. Sonuç

Yeni bir bin yıla girdik. Şehircilik konusunda olsun, mevcut şehirlerdeki idari yapılanmalarda olsun insanlık elindekini yeterli görmemektedir. Bizler Doğu ve Batı medeniyetlerinin tam ortasında yer alıyoruz. Bu coğrafyada hep yeni medeniyetlerin filiz verdiği bir yer olmuştur. Devletimizin kurucusu Atatürk'ün "Muasır medeniyet seviyesini geçmek" ülküsü temelsiz bir ideal değildir. Bugün Doğunun ve Batının sahip olduğu kültürel birikimi bizim kadar iyi tanıyan ve sentezleyecek kimsenin olmadığı görülüyor. Bu fırsatı medeniyet yarışında öne geçmek için kullanmalıyız.

[10] Nevval Çizgen, Kent ve Kültür, Say Yay. İst. 1994, s. 20)
[11] Kamtepe, a.g.e., s. 293

Topraklarımızda bu anlayışın meyvelerini yetiştirmeliyiz. Bu idealleri reel dünya gerçeklerine göre ele almalı, küreselleşen dünya gerçeğini de göz ardı etmemeliyiz. Aksine "Post modern dünyada" bu küreselleşme imkanlarının bizim imkanlarımızı daha da arttırarak zenginleştirebileceği göz önünde tutulmalıdır.

Dumlupınar Üniversitesi
Sayı: 5
Sosyal Bilimler Dergisi
Haziran 2001

TÜRK MODERNLEŞMESİNİN EPİSTEMOLOJİK ARKAPLANI

İlyas Söğütlü*

ÖZET

İki asra yaklaşan batılılaşma süreci sonunda ekonomik, toplumsal ve politik açıdan modern bir toplum haline gelemediğimiz bilinen bir gerçektir. Bu başarısızlığın nedenlerini çözümlemeye çalışmak, bizi, modernleşmeyi ve modernliği algılayış biçimi üzerine, düşünmeye sevk ediyor. Türk aydınının batıya açılan ilk penceresi pozitivizmdir. İntelijansiyamızın batıdaki farklı düşünce akımları arasında daha ziyade pozitivizmden ve diğer seçkinci kuramlardan etkilenmiş olması, tesadüfi bir durum değildir. Zira, pozitivizme göre modern topluma ancak bilimsel bir proje çerçevesinde ve seçkinler öncülüğünde ulaşılabilir. Bu formülasyon Türk intelijansiyasına yaşamsal önemi haiz bu projenin gerçekleştirilmesinde, öncülük rolü vermekte ve sorgulanamaz ve tartışılmaz bir iktidar olanağı sunmaktadır.

ABSRACT

// is a clear reality thal we have not being done a modern society jrom the point of economic, social, and political fact at the end of VVesternization processs. Trying to analyse of thau failure's reasons drive us to think about modernitazion and perception form of modernization. Pozitivizm ise afirst window opening t o vvestfor Turkish intellectuals. il is

* DPÜ BİİBF Kamu Yönetim Bölümü Araştırma Görevlisi

not an accidental fact t hat Turkish intellectuals being affetcetd by pozitivizm among were various thought trends in vvestern Europe and affected by other avant-gard theories. Because, according to pozitivizm it canjust be possible to reach a modern society by means of a scientific project and elitist avant-gardes. Tihs formulation fives a role of innavator to Turkish intellectuals in realization ofthat project which has vital importanca and also give a possibility ofpower wihch can not being orfueld cross-examined to Turkish intellectuals.

1. TÜRK MODERNLEŞMESİNİN KURGULANDIĞI SİYASAL- SOSYOLOJİK ORTAM

Türk aydınının batılılaşma sorununa hangi çerçeveden baktığının irdelenmesi, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e intikal eden siyasal kültürün çözümlenmesinde ve Meşrutiyet ve erken Cumhuriyet dönemindeki siyasal gelişmelerin anlamlandırılması ve temellendirilmesinde önemli ipuçları sunacaktır.

İki asra yaklaşan çağdaşlaşma çabasına rağmen, modernleşme sürecinin hızındaki cılızlık; çağdaşlaşmanın daha çok dış görünüm çağdaşlaşması şeklinde gelişmesi, ulusal bilincin ve ulusal kimliğin oluşmasına arzu edilen düzeye gelinememesi, ekonomik alanın kendi rasyonalitcsine uygun biçimde kurulamamış olması, dünyayı ve hayatı anlamlandırmada geleneksel kültür kodlarının yerini felsefi-spekülatif bir düşünce geleneğinin alamaması, demokratik kurum ve değerlerin benimsenmesinde yaşanılan gönülsüzlük gibi realiteler; bu süreçte pek de başarı gösterilemediğine, ilişkin fikirler olarak Türkiye üzerine düşüncnlerce sıkça dile getirilmektedir.

Bütün bu sorunlar bizi, çağdaşlaşma serüvenimizi yeniden gözden geçirmeğe ve başarısızlığımızın nedenlerini anlama çabasına yöneltmektedir. Ancak Türk modernleşmesinin bugünkü sonuçlarını belirleyen kültürel, siyasal, düşünsel ve ekonomik... tüm faktörlerin bir makalenin kapsamı içinde açıklanması ve yorumlanmasının imkansızlığı ortadadır. Bu nedenle, biz bu yazıda batılılaşma sorunuyla yüzyüze gelen ilk seçkinlerin, batılılaşma sorununu batıdaki düşünce akımlarından hangisinin veya hangilerinin penceresinden gördükleri konusu üzerinde durmak istiyoruz. Başka bir ifadeyle, Türk aydını batıyı ve batılılaşma/ çağdaşlaşma sorununu hangi felsefi, epistemolojik çerçevede algılamıştır ve bu algılayış çerçevesi nasıl bir siyasal dünyaya ve dcvlet-toplum ilişkisine zemin hazırlamıştır.

Hemen belirtmek gerekir ki, ülkemiz elitleri modernleşme meselesini büyük ölçüde pozitivist bilgi kuramının varsayımları çerçevesinde

algılamışlardır. Zira pozitivizm Türk intelijansiyasının batıya açılan ilk penceresi, batıdan aldığı ilk modern paradigma ve ilk modern ideolojidir.[1] Türk modernleşmesinin özgünlüğünü saptayabilmek, diğer bir ifadeyle bu sürecin siyasal, toplumsal ve kültürel dünyamızda yarattığı etkilerin doğrultusunu anlayabilmek için pozitivist epistemolojinin bilime, bilimsel bilgiye, modern-geleneksel ayrımına ilişkin varsayımları üzerinde durmak gerekir. Bu arada cevaplanması gereken bir soru da Türk intelijansiyasının batıdaki farklı düşünce akımları içinden neden özelikle pozitivizmden etkilenmiş olduğu sorusudur.

Pozitivizme geçmeden önce Türk intelijansiyasının batılılaşmayı niçin istediği, batılılaşmadan ne anladığı ve bu bağlamda kendisine biçtiği rolün ne olduğu konuları üzerinde durmak gerekir. Batıya yönelmenin nedeni, devletin "yeni usüTü bilen küffara yenilmesiydi[2] Bu nedenle ilk reformlar askeri alanda gerçekleştirildi. Batıdaki teknik ve usuli yenilikler aynen alınırsa askeri başarısızlıklar son bulabilir ve devlet eski gücüne kavuşabilirdi. Örneğin Ziya Paşa, tüm dünyanın modernleşmeye yöneldiği bir dönemde Osmanlı'nın bu gidişata muhalif olarak bekasını sürdüremeyeceğini belirtiyor ve bütün Jön Türk yayın organlarında batılılaşma bir varoluş-yokoluş meselesi olarak ele alınıyordu.[3]

Jön Türklerin amaçları batı medeniyetinin felsefi, düşünsel, tarihsel arka planını irdelemek ve bir felsefi düşünce geleneği oluşturmak değildi. Temel kaygıları devletin kurtarılmasıydı.[4] Bu dönemde Türk intelijansiyasının okullarda işledikleri konuların başında "vatan" ideolojisi geliyordu. Jön Türklerin yayın organlarındaki ana tema ise "vatanın elden gitmesi" idi.[5]

Türk seçkinleri batılı olmayı, güçlü olma, güçlü olmayı da teknolojik üstünlükle eş tutuyor ve teknolojik üstünlüğün nedeni olarak da "ulûm ve fünun" gösteriliyordu.[6] Osmanlı yazarlarının batıdan anladıkları şu üç kelimede özetlenebilir; ilim, fen ve terraki. Burada dikkat çeken bir nokta bilimin 'aşkın' bir kimliğe büründürülmesidir. Kuşkusuz, bilimin ve bilim sahibi olmanın "din" ile uzun süre eş anlamda kullanıldığı bir toplumda böyle bir değişiklik yapmak oldukça kolay olmuştu, "yeni bilim"e biçilen rol dinin daha önce oynadığı rollerin tümüydü.[7]

[1] Hüsamettin ARSLAN, "Pozitivizm: Bir Bilim İdeolojisinin Anatomisi", Türk Aydını ve Kimlik Sorunu, yayına hazırlayan Sabahattin Şen, Bağlam Yay., İst., 1995, s. 543
[2] Şükrü HANİOĞLU, Osmanlı İttihat Terraki Cemiyeti ve Jön Türklük, C: 1, İletişim Yay., İst., 1989, s. 10
[3] Şükrü HANİOĞLU, a.g.c., s. 28
[4] Şerif MARDİN. Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, İletişim Yay., İst., 1989, s. 14
[5] Şerif MARDİN, a.g.e., s. 51
6 Şükrü HANİOĞLU, a.g.e., s. 16
[7] Şükrü HANİOĞLU, a.g.e., s. 21

Modern batıda üretilen düşünceler Osmanlı aydını için yeni keşiflerden ve icatlardan farksızdı. Her batılı kavram ve düşünce, hiçbir eleştiriye tabi tutulmadan adeta dini bir nass gibi kabul görüyordu. Çünkü Osmanlı aydını, batılı anlamda bir bilgi çerçevesiyle tanışık değildi ve bu nedenle batıdan aktarılan fikirleri eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirme olanağından yoksundu. Osmanlı aydını için batıda üretilen bütün bilgiler tarafsız ve kesin bilgiydi. Asıl otoritesi de bundan kaynaklanıyordu.[8] Bilimin kesin gerçeği gösteren bir niteliği olduğuna ilişkin bu tasavvurun en önemli kaynaklarından birisi hiç şüphesiz on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında batıdaki entellektüel çevrelerde egemen hale gelmiş olan pozitivizmdi.

2. BATI MODERNLİĞİNİN EPİSTEMOLOJİK TEMELLERİ

Pozitivizm, epistemolojik açıdan rasyonalizmin ve empirizmin sentezinden doğmuştur ve modernitede denilen süreç içinde yer alır. Modernitc düalizmc, düalizm ise rasyonalizme dayanır. Düalizmi anlayabilmek için önce rasyonalizme bakmak gerekir. Rasyonalizm, Rönesans ve Reform döneminde Avrupa'da gelişen bir düşünme tarzıdır ve genelde matematiğe ve mantığa inançtır.

Rasyonalist yaklaşıma göre evren, mantıksal ve objektif olarak düşünüldüğünde insan zihninin işlediği gibi işlemekte bu nedenle insanın tecrübe alanına giren her şey basit matematik ya da mekanik problemlerin anlaşılması gibi bütünüyle anlaşılabilmektedir. Başka bir ifadeyle rasyonalist için akılla kavranabilir bir doğal gerçeklik alanı vardır. Bu doğal alanın sırları zaman içinde istenirse çözülebilir.

Rasyonalizme inancın yükselişiyle modern bilimin doğuşu aynı tarihsel döneme rastlar ve bu dönem kabaca onaltıncı ve onyedinci yüzyıl olarak görülebilir. Düalizm ise en iyi formülasyonunu Kepler ve Galileo'nin yazılarında bulur. Bu doktrin kartezyen düalizmle birlikte modernitenin ve pozitivist paradigmanın temelini oluşturmaktadır. Pozitivizm düalizme dayanır ve düalisttir. Bu doktrini ilk formüle eden Keplerin sorusu şuydu: Doğayı oluşturan reel özellikler nelerdir? Keplere göre nihai bilgi matematiksel bilgiydi, bütün nesneler birbirlerine matematiksel oranlarla bağlıydılar. Bu durumda bilgiye, evrenin bu matematiksel dilinin çözülmesiyle ulaşılabilirdi. Keplere göre de birbirinin nedeni olan olgular keşfedildiğinde doğadaki matematiksel armoni keşfedilmiş olacaktı.[9]

Kepler birincil nitelikler, ikincil nitelikler ayrımını şöyle yapıyordu: Zihnin duyular yoluyla elde etliği bilgi belirsiz, kannaşık ve çelişkiliydi ve bu

[8] Nuray MERT. Laiklik Tartışmalarına Kavramsal Bir Bakış, Bağlam Yay., İst., 1994: s. 54-55

[9] Hüsamettin ARSLAN, a.g.m,, s. 552

yüzden güvenilmezdi. Galileo'ye göre Tanrı dünyayı değişmez matematiksel bir sistem halinde yaratmıştı ve onu anlamanın yolu matematiksel yöntemdi.[10] Bacon'a göre de; gerçek bilgiye insanın empirik yetenekleriyle (deneme ve gözlemde bulunma yeteneği) rasyonel yeteneklerinin (matematiksel mantıkla düşünme yeteneği) birleştirilmesiyle ulaşılabilirdi.

Rasyonalizme empirizmin sentezini ilk kez Newton gerçekleştirmiştir. Newton'a göre reel dünya nesneler dünyasıdır. Bilim adamının görevi kurulmuş bir saat gibi işleyen doğanın yasalarını keşfetmekti." Newton deterministtir ye determinizmin kaynağında ise bu mekanik evren anlayışı vardır. Bu mekanizmanın nedensellik ilişkileri bir kez belirlenince evrenin gelecekte nasıl olacağı da bilinebilecektir.

İngiliz düşünürleri Böyle ve Hobbes yalnızca doğanın değil insanın da bilimsel olarak incelenebileceğini ileri sürmüşlerdir. Mekanik olan yalnızca evren değildir, insan da biyolojik yapıya sahip mekanik bir varlıktır. Modern bilimin kurucularının bilime ve bilim adamına ilişkin bu yaklaşımları aydınlanma çağı düşünürlerine miras kalmıştır. Bu mirasa göre reel olan rasyonel olan, rasyonel olarak gözlemlenebilir, yani sayılabilir, ölçülebilir, ve deneyle kanıtlanabilir olandır.[12]

Pozitivizm ise onyedinci yüzyıl bilimsel devrimini gerçekleştirenlerin düşüncelerini Aydınlanma çağı düşünürleri vasıtasıyla devraldı. Ondokuzuncu yüzyıla gelindiğinde evrenin ve makine olarak insanın bilimsel incelemeye tabi tutulabileceği ve evrene ve insana ilişkin kesin bilgilere ulaşılabileceği yönündeki rasyonalist inanış bir adım daha ileri götürülerek toplumun da biliminin yapılabileceği düşüncesi ileri sürülmeye başlandı. Bu düşünceyi ilk formüle eden Comte'un fikir babası Saint Simon'dur.

St. Simon ve Comtc, bilimi doğal ve toplumsal bütün alanlar için kesin bilgi veren bir etkinlik olarak görmektedirler.[13] A. Comte'a göre sosyal olaylar da aynen doğa olayları gibi nedensellik bağlantıları içinde açıklanabilir ve dolayısıyla beşeri hayatın mutlak kuralları keşfedilebilirdi.[14] Comte'a göre insan zekası göz fiziğini, mekanik ve kimyevi yer fiziğini, bitkisel ve hayvansal organik fiziği keşfetmiştir. Şimdi sıra sosyal fiziği kurmadadır. Sosyal fizik de kurulunca bütün bilimlerin metodolojik birliğine

[10] Hüsamettin ARSLAN. a.g.m. s. 554

Doğa bilimlerinde ve matematikte meydana gelen gelişmelerin sosyal bilimler açısından önemini ve "iki kültür" arasındaki ayrımın gerçekliği ve geçerliliği konusunu Newton dolayımında tartışan oykımlu bir değerlendirme için bkz; Gulbenkian Komisyonu, Sosyal Bilimleri Açın, Metis Yay.. İst. 1996, s. 60 vd.

[12] Hüsamettin ARSLAN, a.g.m., s. 556-557

[13] Russel KEAT- John URRY. Bilim Olarak Sosyal Teori, (çev. Nilgün Çelebi), İmge Yay., Ank., 1991, s. 85

[14] Atilla YAYLA. Liberal Bakışlar, Siyasal Kitapevi. Ank., 1993, 110

ulaşılmış olacaktır.[13] Comte, pozitif felsefe diye adlandırdığı düşüncelerini teolojik toplumdan bilim ve sanayi toplumuna geçiş sürecinde ortaya çıkan bunalımlara bir çare olarak düşünmekteydi.

3. POZİTİVİZM VE MODERNLEŞME

Eğer modern sanayi toplumunun hangi yasallıklara tabi olduğu bilimsel olarak izah edilebilirse, insanlar bu apaçık bilimsel gerçeklere uyacaklar ve böylece modern sanayi toplumunun düzeni kurulmuş olacaktır. Comte'a göre bütün insanlık Batı Avrupa'da ortaya çıkan bu sanayi toplumuna benzemek durumundadır. Sanayi toplumunu var eden pozitif bilim evrensel bir niteliğe sahiptir.

Matematikte, fizikte, biyolojide pozitif yöntemle elde edilen bilgiler nasıl tüm dünyada kabul görüyorsa toplum, siyaset, din vs. konularında da pozitif yöntemle evrensel bilimsel sonuçlara ulaşılabilir. Zira insan doğası temel olarak aynıdır, dolayısıyla toplumsal düzen de temelde aynı olmalıdır. Bütün toplumlar sanayi toplumu haline gelince de insanlık tarihinin birliği sağlanmış olacaktır.

Comtc'un yapmaya çalıştığı yeniden toplumsal örgütlenmeye yön verecek bilimsel düşünceler üreterek, bu evrimi hızlandırmaktır. Başka bir ifadeyle modern sanayi toplumunun niteliklerini bilimsel olarak belirleyerek toplumların kısa sürede bu yolda mesafe katetmelerinc yardımcı olmaktır.[14] Comte'a göre toplumlar da doğa bilimlerinin yöntemleriyle incelenebilir ve toplumsal düzenin işleyişine yön veren yasallıklar dizisi, bilimsel olarak belirlenebilir, bu yasallıklardan hareket eden sosyal mühendislerce örneğin bir tarım toplumu pekala bir sanayi toplumuna dönüştürülebilir.[17] Bu varsayımlar sonraları klasik modernleşme kuramlarının da epistemolojik temelini teşkil etmiştir. Zira klasik modernleşme kuramları da batı dışı dünyanın batının izlediği yolu izleyerek modern sanayi toplumuna ulaşabilecekleri savını içeriyordu.[18]

4. POZİTİVİZMİN SİYASAL BOYUTU

Bilimi, mutlak gerçeği ifade eden bir gerçeklik olarak gören pozitivizmin siyasete hiç de sıcak bakmadığı yeterince ortadadır. Çünkü siyaset epistemolojik açıdan meşruiyetini mutlak gerçeğin bilinmediği varsayımından almaktadır. Başka bir ifadeyle siyaset, mutlak "iyi"nin bilinemeyeceği ve farklı iyi anlayışlar arasında hiyerarşik bir sıralama yapılamayacağı varsayımına dayanmaktadır.

[13] Murtaza KORLAELÇİ, Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi, insan Yay., İst.. 1986, s. 14

[14] Raymond ARON, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, (çev. Korkmaz Alemdar), Bilgi Yay., Ank, 1994, s. 64-65

[17] Ayşe KADİOĞLU, Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi, Metis Yay., İst. 1998, s. 28

Siyaset, toplumsal sorunların çözümüne ilişkin farklı düşünce ve siyasaların yarışması ve bu sürece tüm yurttaşların katılımını ön görür. Oysa pozitivizme göre toplumsal sorunlar tartışmadan çok bilimsel ve rasyonel yollardan çözülebilecektir. Bu nedenle modern sanayi toplumunun ideal yönelim biçimi teknokrasidir. Mühendislerin işyeri düzeyinde getirdikleri rasyonalite toplumsal sorunların çözümlenmesinde de geçerli olabilir.[19] Zaten Comte'a göre parlamenter sistem yıkılacak ve onun yerine geleceğin pozitif devletinde filozoflar ve sosyologlar hakim olacaktır.[20]

5. TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME VE ELİTLER

Türkiye'de modernieş(tir)meci elitlerin batıyı ve batılılaşmayı kavrayış biçimiyle pozitivizmin varsayımları arasındaki bağlantıyı anlamlı bir temele oturtabilmek için, Türk intelijansiyasının nitelikleri, misyonu ve batı aydınından hangi açılardan farklı olduğu hususuna değinmek gerekir. Batı aydını On sekizinci yüzyılın sonunda yükselen yeni sınıfın, yani burjuvazinin sözcüsü olarak tarih sahnesine çıkmış ve insanın özgürleşmesine mani teşkil eden düşünsel, iktisadi, siyasal tüm ortaçağ kalıntısı kurum ve değerlerle entelektüel düzeyde hesaplaşma misyonunu üstlenmiştir. Entelektüel, bu eyleminde bir birey olarak hareket etmekledir, diğer bir ifadeyle devlet hiyerarşisinin dışında sivil bir kişidir. Türk intelijansiyası ise batılılaşma çabalarının ürünü olarak açılan modern okullarda yetişen memurlar zümresinden oluşmaktadır.[21]

Şerif Mardin'in belirttiği üzere medreselerden farklı olarak okul ve kitap öğrenciyi, "ütopik", "model arayıcı" ya da "ideal toplumu tanımlayıcı" bir fikri çerçeve içine sokmuştu. İşte pozitivizm reformcu elitlere hem aradıkları kurtuluş reçetesini sunuyor hem de bu projenin uygulanmasında öncü rolünü seçkinlere bırakıyordu.[22] Pozitivizme göre tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş bilimsel bir modernleştirme projesinin uygulanmaya konulmasıyla kendiliğinden gerçekleşecektir. Bu naiv tasavvur sanayileşme açısından iç dinamiklerin son derece zayıf olduğu bir toplumda aydınlarımız için rahatlatıcı ve aynı zamanda heyecanlandırıcı bir cevaptı. Osmanlı aydını için sorun teknolojik gerilikti. Pozitivizm ise bu ihtiyaca cevap veren bir ideolojiydi.[23]

Pozitivizmin seçkinlerimize cazip gelmesinin bir diğer nedeni de elitlerin toplumsal statülerini pekiştirmelerine meşruiyet sağlıyor olmasıdır.

[19] Nilüfer GÖLE, Mühendisler ve İdeoloji, Metis Yay., İst. 1991, s. 14-15

[20] Murtaza KORLAELÇİ, a.g.e., s. 24

[21] Şaylan'a göre: Bizde, batıdaki gibi bir burjuva sınıfının bulunmayışı, sanayi toplumuna geçilememiş olması bu mekteptiler sınıfına devlet memuru olmaktan başka seçenek bırakmamıştır. Bkz; Gencay SAYLAN. Türkiye'de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji, TODAİE Yay., Ank., 1974, s. 74-75

[22] Şerif MARDİN. Türkiye'de Toplum ve Siyaset, derleyen Mümtaz'er TÜRKÖNE-Tuncay ÖNDER, İletişim Yayınları İstanbul 1992 s. 200

[23] Hayriye ERBAŞ, "Gelişme Yazını ve Geleceği", Doğu Batı, S: 8, Ağustos-Eylül-Ekim 1999. s. 21

ulaşılmış olacaktır.[15] Comte, pozitif felsefe diye adlandırdığı düşüncelerini teolojik toplumdan bilim ve sanayi toplumuna geçiş sürecinde ortaya çıkan bunalımlara bir çare olarak düşünmekteydi.

3. POZİTİVİZM VE MODERNLEŞME

Eğer modern sanayi toplumunun hangi yasalhklara tabi olduğu bilimsel olarak izah edilebilirse, insanlar bu apaçık bilimsel gerçeklere uyacaklar ve böylece modern sanayi toplumunun düzeni kurulmuş olacaktır. Comte'a göre bütün insanlık Batı Avrupa'da ortaya çıkan bu sanayi toplumuna benzemek durumundadır. Sanayi toplumunu var eden pozitif bilim evrensel bir niteliğe sahiptir.

Matematikte, fizikte, biyolojide pozitif yöntemle elde edilen bilgiler nasıl tüm dünyada kabul görüyorsa toplum, siyaset, din vs. konularında da pozitif yöntemle evrensel bilimsel sonuçlara ulaşılabilir. Zira insan doğası temel olarak aynıdır, dolayısıyla toplumsal düzen de temelde aynı olmalıdır. Bütün toplumlar sanayi toplumu haline gelince de insanlık tarihinin birliği sağlanmış olacaktır.

Comle'un yapmaya çalıştığı yeniden toplumsal örgütlenmeye yön verecek bilimsel düşünceler üreterek, bu evrimi hızlandırmaktır. Başka bir ifadeyle modern sanayi toplumunun niteliklerini bilimsel olarak belirleyerek toplumların kısa sürede bu yolda mesafe katetmelerine yardımcı olmaktır.[16] Comte'a göre toplumlar da doğa bilimlerinin yöntemleriyle incelenebilir ve toplumsal düzenin işleyişine yön veren yasallıklar dizisi, bilimsel olarak belirlenebilir, bu yasallıklardan hareket eden sosyal mühendislercc örneğin bir tarım toplumu pekala bir sanayi toplumuna dönüştürülebilir.[17] Bu varsayımlar sonraları klasik modernleşme kuramlarının da epistemolojik temelini teşkil etmiştir. Zira klasik modernleşme kuramları da batı dışı dünyanın batının izlediği yolu izleyerek modern sanayi toplumuna ulaşabilecekleri savını içeriyordu.[18]

4. POZİTİVİZMİN SİYASAL BOYUTU

Bilimi, mutlak gerçeği ifade eden bir gerçeklik olarak gören pozitivizmin siyasete hiç de sıcak bakmadığı yeterince ortadadır. Çünkü siyaset epistemolojik açıdan meşruiyetini mutlak gerçeğin bilinmediği varsayımından almaktadır. Başka bir ifadeyle siyaset, mutlak "iyi"nin bilinemeyeceği ve farklı iyi anlayışlar arasında hiyerarşik bir sıralama yapılamayacağı varsayımına dayanmaktadır.

[15] Murtaza KORLAELÇİ, Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi, İnsan Yay.. İst., 1986, s. 14
[16] Raymond ARON, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, (çev. Korkmaz Alemdar), Bilgi Y„, ^nk., 1994, s. 64-65
Ayşe KADIOGLU, Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi, Metis Yay., İst. 1998, s. 28
[18] Levent KÖKER. Moripnnb»«im» K'om>ii-.«> r>„-«i/r,.ci İlerisim V.„ i-. .-„^ ..

Siyaset, toplumsal sorunların çözümüne ilişkin farklı düşünce ve siyasaların yarışması ve bu sürece tüm yurttaşların katılımını ön görür. Oysa pozitivizme göre toplumsal sorunlar tartışmadan çok bilimsel ve rasyonel yollardan çözülebilecektir. Bu nedenle modern sanayi toplumunun ideal yönelim biçimi teknokrasidir. Mühendislerin işyeri düzeyinde getirdikleri rasyonalite toplumsal sorunların çözümlenmesinde de geçerli olabilir.[19] Zaten Comte'a göre parlamenter sistem yıkılacak ve onun yerine geleceğin pozitif devletinde filozoflar ve sosyologlar hakim olacaktır.[20]

5. TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME VE ELİTLER

Türkiye'de modcmlcş(lir)mcci elitlerin batıyı ve batılılaşmayı kavrayış biçimiyle pozitivizmin varsayımları arasındaki bağlantıyı anlamlı bir temele oturtabilmek için, Türk intelijansiyasının nitelikleri, misyonu ve batı aydınından hangi açılardan farklı olduğu hususuna değinmek gerekir. Batı aydını On sekizinci yüzyılın sonunda yükselen yeni sınıfın, yani burjuvazinin sözcüsü olarak tarih sahnesine çıkmış ve insanın özgürleşmesine mani teşkil eden düşünsel, iktisadi, siyasal tüm ortaçağ kalıntısı kuram ve değerlerle entelektüel düzeyde hesaplaşma misyonunu üstlenmiştir. Entelektüel, bu eyleminde bir birey olarak hareket etmektedir, diğer bir ifadeyle devlet hiyerarşisinin dışında sivil bir kişidir. Türk intelijansiyası ise batılılaşma çabalarının ürünü olarak açılan modern okullarda yetişen memurlar zümresinden oluşmaktadır.[21]

Şerif Mardin'in belirttiği üzere medreselerden farklı olarak okul ve kitap öğrenciyi, "ütopik", "model arayıcı" ya da "ideal toplumu tanımlayıcı" bir fikri çerçeve içine sokmuştu. İşte pozitivizm reformcu elitlere hem aradıkları kurtuluş reçetesini sunuyor hem de bu projenin uygulanmasında öncü rolünü seçkinlere bırakıyordu.[22] Pozitivizme göre tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş bilimsel bir modernleştirme projesinin uygulanmaya konulmasıyla kendiliğinden gerçekleşecektir. Bu naiv tasavvur sanayileşme açısından iç dinamiklerin son derece zayıf olduğu bir toplumda aydınlarımız için rahatlatıcı ve aynı zamanda heyecanlandırın bir cevaptı. Osmanlı aydını için sorun teknolojik gerilikti. Pozitivizm ise bu ihtiyaca cevap veren bir ideolojiydi.[23]

Pozitivizmin seçkinlerimize cazip gelmesinin bir diğer nedeni de elitlerin toplumsal statülerini pekiştirmelerine meşruiyet sağlıyor olmasıdır.

[19] Nilüfer GÖLE. Mühendisler ve İdeoloji, Metis Yay., İst. 1991, s. 14-15
[20] Murtaza KORLAELÇİ, a.g.e., s. 24
[21] Şaylan'a göre: Bizde, batıdaki gibi bir burjuva sınıfının bulunmayışı, sanayi toplumuna geçilememiş olması bu mektepliler sınıfına devlet memuru olmaktan başka seçenek bırakmamıştır. Bkz; Gencay SAYLAN, Türkiye'de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji, TODAİE Yay..Ank., 1974, s. 74-75
[22] Şerif MARDİN. Türkeye'de Toplum ve Siyaset, derleyen Mümtaz'er TÜRKÖNE-Tuncay ÖNDER. İletişim Yayınları İstanbul 1992 s. 200
[23] Hayriye ERBAŞ. "Gelişme Yazını ve Geleceği", Doğu Batı, S: 8, Ağustos-Eylül-Ekim 1999, s. 21

Yukanda da işaret ettiğimiz gibi pozitivistlere göre siyaset, uzmanlara bırakılacak bir iştir. Bu tasavvur elitlerin öteden beri aşina oldukları bir siyasal kültür kodunun cilalanıp parlatılarak topluma yeniden sunulmasına olanak yarattı. Bu geleneksel düstur, bütün bir Osmanlı tarihi boyunca süre gelen merkez ve çevre arasındaki işlev ayrışmasını ifade ediyordu. Devlet ve toplum arasındaki bu bölümlenmede devlet kendisini nizam-ı alemi korumak için gerekli politikaları saptamakla görevli sayıyordu. "Basit halk" bu konuda ancak bir izleyiciydi.[24]

Merkezle çevre arasındaki bu kadim ilişki, başka bir ifadeyle merkezin çevre karşısındaki bu "toplumsal mimarlık" siyaseti pozitivizmin sağladığı bu yeni meşruiyet açısıyla daha da güçlenerek devam edecekti.

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Paris, Cenevre ve Londra gibi batının önemli kentlerinde tahsil gören ve buralarda çok sayıda gazete ve dergi yayımlayan İttihatçı kadroların batıdaki farklı düşünceler ve ideolojiler arasında özellikle pozitivizmden etkilenmiş olmaları bir tesadüf değildir. Çünkü pozitivizm modernleştirici ajanların toplum karşısındaki üstünlüğünü pekiştirmekte ve seçkinlerin önüne neredeyse sınırsız bir iktidar alanı açmaktadır. Nitekim Osmanlı devlet adamlarının bu sosyal mühendislik taraflarını çok iyi kavrayan Comte, pozitif felsefesinin en çok Osmanlılar tarafından kabul göreceği ümidiyle Tanzimat'ın mimarı Mustafa Reşit Paşa'ya bir mektup yazmış ve fikirlerinin Osmanlı devletinin çöküşünü durdurmada çare olacağını bildirmiştir.[25]

Pozitivizmin, reformcu seçkinlere cazip gelen bir yanı da ilerlemenin ancak düzen içinde gerçekleşeceği, ilerlemenin sekteye uğramaması için gerekli olan şeyin "düzen" olduğu düşüncesidir. Pozitivist düşünce içinde ilerlemeden sonra merkezi önem taşıyan ikinci kavram "düzen" kavramıdır. Comte'a göre düzen ilerlemenin ön koşulu olduğu gibi ilerleme de sonuç itibarıyla düzenin korunmasına ve sağlamlaşmasına yol açmaktadır.[26]

Modernleşmeci aydınlar için "Düzen" devlet seçkinlerinin geleneksel patrimonyal sistemdeki başat statülerinin korunması demektir. Osmanlılar için batılılaşma balının tekniklerini edinerek devleti güçlendirmektir. Çevrenin potansiyellerini harekete geçirmek yerine onun daha iyi denetlenmesi ve kontrol edilmesi tercih edilmiştir. Bu nedenledir ki yapılan ilk reformlar, bürokratik aygıtı ve orduyu merkezileştirmek olmuştur.[27] Bu süreçte çevreye düşen görev ise çağdaşlaşma projesinin gerçekleşmesi için

[24] Şerif MARDİN, Türkiye'de ... s. 234

[25] Şerif MARDİN, Türkiye'de ..... s. 193, 194

[26] Nur VERGİN. "Pozitivist Optimizm ve Sosyolojinin Doğuşu", Toplum ve Bilim, S: 43-44, Güz 1988-Kış. 1989, s. 112

[27] Cengiz AKTAR, Türkiye'nin Batılılaştırılması, Ayrıntı Yay.. İst. 1993, s. 24-25

seçkinlerin gösterdiği yolda yürümektir. Örneğin önde gelen Jön Türk yazarlarından Mizancı Murat Bey'e göre halka dayanarak iş görmek hikmeti hükümete münafidir. Ahmet Rıza Bey'e göre de "şey"ler arasındaki değişmez ilkeleri ortaya çıkaran tabiat kanunlarını ancak uzmanlar keşfedebilecekleri için siyaset uzmanlara bırakılmalıdır.[28]

Yine Ahmet Rıza Bey'e göre kitle düşünmekten çok hisleri ile hareket ettiği için adam etme görevi seçkinlere düşer.[29] Pozitivizmin Türk intelijansiyası üzerindeki etkisi o boyuta varmıştır ki,[30] reformist seçkinler kurdukları cemiyetin adını bile pozitivizmin ünlü sloganı "Düzen ve İlerlemeden esinlenerek küçük bir değişiklikle "İttihat ve Terraki" olarak belirlemişlerdir. Pozitivizmdeki "düzen"in yerine "birlik" ikame edilmiştir, "birlik", çevrenin seçkinlerin belirlediği izde yürümesi ve hiçbir zaman bu geleneksel hiyerarşiyi bozacak, başka bir ifadeyle seçkinlerin karşısına rakip bir güç odağı olarak çıkacak düzeye erişmemesini işaretlemektedir.[31]

[28] Ayşe DURAKBAŞA. "Türkiye'de Sosyolojinin Kuruluşu ve Comte-Durkheim Geleneği". Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, Metis Yay., İst. 1998, s. 99

[29] Cengiz AKTAR, a.g.e., s. 37

[30] Türkiye'de Avrupa kaynaklı pozitivist düşüncenin etkilerini ele alan ayrıntılı iki çalışma için bkz: Murtaza KORLAELÇİ- a.g.e.; Erol ÖZBİLGEN, Pozitivizmin Kıskacında Türkiye, Ağaç Yay., İst-1991

[31] Türk modernleşmesinin bu karakteristik yönünü ele alan iki esaslı çalışma için bkz: Ahmet İNSEL, Düzen ve Kalkınma Kıskacında Türkiye, Ayrıntı Yay., İst-, 1996 ve Cengiz AKTAR, a.g.e.

Dumlupınar Üniversitesi İr"")» 'ğj Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 5 ^ffijLfP Haziran 2001

SENDİKAL İMGELEMİN SİYASAL SOSYOLOJİSİ

İdiris Demirel*

ÖZET

Türk işçi sendikacılığı modern-kapitalist dünya sisteminin dolayımından geçen ciddi bir epistemolojik ve siyasal-sosyolojik boyutlu tıkanıklık yaşamakta ve fakat çalışma ekonomisi-endüstri ilişkileri alanlarında görülen açmazların çoğu zaman modern-kapitalist dünya sistemi temelli epistemolojik ve siyasal-sosyolojik tıkanıklıkların türevi olduğu göz-den kaçırılmaktadır. Bu makalede güdülen amaç, bir yandan sendikal imgeleminin tıkanıklıklarını epistemolojik ve siyasal-sosyolojik boyutlarıyla tartışarak, tıkanıklık noktalarının kaynaklarını serimlemek iken diğer yandan da yeni bir imgelem üzerine konuşmakla kayıtlıdır.

Abstract

Turkish labor-unionism has a serious epistemological and political sociological congessions, but some dilemmas seen in the area oflabor econ-omy-industrial relations usually being overlooked that these dilemmas are the outcome of the political-sosyological and epistemological congessions based on the sistem under consideration. The main aim ofthis article at first is to discuss the epistemological congessions of labor union imagination with political and sosyological dimensions. The other aim is to discuss only a new imagination interms of explaining the source of congession points.

* idiris DEMİREL, DPÜ BİİBF Kamu Yönelimi Bölümü Siyaset ve Sosyal Bilimler Arnbilin) Dalı Araştırma Görevlisi

1. MODERNLEŞME, KAPİTALİZM VE SENDİKACILIK

Toplumsal gerçekliği kavramak, kapitalislik süreçleri göz önünde bulundurmayı iktiza eder. Hem metropol hem semi-periferi ve perileri ülkelerde formasyonlar kadar epistemolojiler de modern-kapitalist dünya sisteminin hegemonik işleyiş ve zihniyet-kültür kodlarından bağımsız olarak düşünülemez. Bu yazıda makro tarihsel sosyolojik bir perspektifle Türk toplumsal gerçekliğinin kesitlerinden biri olan işçi sendikacılığının imgelemindeki değişimlere hem bir sosyo-ekonomik formasyon, hem bir epistemolojik kalıp ve hem de bir siyasal-ideolojik öğreti yönleriyle hayatı kuşatan modern-kapitalist dünya sisteminin dinamikleri gözetilerek yaklaşılacak; oylumlu değişkenler, sendikal imgelemi derinden nasıl sarsarak metamorfoza uğratıyor, serimlenmeye çalışılacaktır.

Evrim ve odakları itibariyle ayrı koordinatlara ycrleş(tiril)cn konfederatif örgütlenmeler modern-kapitalist dünya' sisteminin biçimlendirmesi altında ideolojik buharlaşma, bürokratik otoriteryenlik ve (kapilalistik) küreselleşme algısı başta gelmek üzere sendikal paradigmayı belirleyecek reddede önemi haiz nirengiler itibariyle aynı zihniyet dünyası kozmosuna dahildirler. Postmodern sendikal paradigmanın[1] rağmına, imgelem benzeşimi sendikacılığın işlerlik tarzını açıklamada ön planda tutulması gereken bir gerçekliktir. Bu çalışma, sendikaların sathi farklılaşımlarından bahis olmayıp, ne Türk-İş, ne Disk ve ne de Hak-İş özelinde herhangi bir spesifik gaye gözetilmeksizin sendikacılığın son kertedeki duruş yerini tayin eden imgelem benzeşimleri üzerine düşünmekle kayıtlıdır. Konfederatif Örgütlenmeler; aynı imgelem dünyasında yaşıyor olmaklığın dışında aksiyoner bir sinerjinin yokluğu, uzmanlık birikimini yadsıma, felsefi ışıltıların söz konusu olmayışı, siyasal-ideolojik bağımlılıklar... gibi açılardan da benzeşim içindedirler. Bununla birlikte çalışma, temelde sendikal imgelemin siyasal-sosyolojik boyutlarının cidarları mesabesindeki ideolojik buharlaşma, kapitalizm algısındaki zaafiyeller ve bürokratik otoriteryenlik üzerinde duracak, diğer benzeşim alanlarına ise ana temayı ilgilendirdiği kadarıyla yer açacaktır.

Sendikal örgütlenmelerin aynı kodlara dayandıkları ve can sularını farklı dolayımlarla da olsa aynı membalardan temin ediyor oldukları gerçeği Türk modernleşme pratiklerinin yörüngesiylc doğrudan ilgilidir. Farklı bir söyleyişle, Türk işçi sendikacılığına belirgin niteliklerini kazandıran faktörlerin içinde, üzerine yerleştiği ana akslardan biri olan modernleşme de bulunmakladır. Ki, Türk modernleşmesi de modern-kapitalist dünya sisteminin dayatmalarının getirdiği seçeneksizlikle içiçedir. Bundan da öte modern dünyanın bizatihi kendisinin doğumu da Immanuel VVallerstein'in göster

[1] Postmodern sendikal paradigma argümantasyonu için bkz; İdiris DEMİREL, "Postmodern -Sendikacılık", 14.12.1995 Yeni Şafak ve "Modernleşme ve Sendikal hareketler", 28.03. 1998 Zaman

diği veçhile kapitalizmle bağlantılıdır.[2] Bu nedenle, sendikal imgelem serimlenmesine Türk tarzı modernleşme tipi ile emek dünyası arasındaki sıhriyet üzerinden bakılacaktır.

Modernleşme pratiğinin doğrultusunun gerekleri toplumsal tabaka anatomilerinin boyutlarına ve sendikal harekete de renk, biçim, özellik vermiştir. Türk modernleşmesinin siyasal dönemlemesi 1950'lerdeki formülasyonlar ile başlatılabilecek bir uğrağında, sadece sınıflar içi-arası farklılaşmadan kaynaklanan hiyerarşilerin ekonomi-poliliklerinin kontrolü açısından değil, modern dokuların yayılımının ve içselleştirilmesinin mümkün kılınması yönünden de sendikaların varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Sendikacılığın gün yüzüne çıkışı, diğer birçok Batı dışı toplumlarda olduğunca, kendiliğindenli bir eğilim taşımayan dolayısıyla, bir itici vektöre ihtiyaç duyan modernleşmeyi sağlamaya matuf siyasal-kültürel kaygılar muvacehesinde gerçekleşmiştir. Batıda, sanayi kapitalizmine geçişle yaşanan paradigmatik dönüşümde işçileşme trendi sendikaları tarih sahnesine sancılı olsa bile sonuçta çalışanların çabaları ile ve bu meyanda doğallıkla getirmiştir. Siyasal erkin lütfü olmaksızın göveren işçi kuruluşları doğal filizleniş seyri içerisinde modernliğin üretim ve toplumsallaşmanı sağlamıştır. Türkiye'de ise, sendikalar için siyasal müdahalelerin asgari seviyede tutulduğu sivil bir tekevvün söz konusu olmamıştır. Modemleşme-sendikal hareket ilişkisi özelindeki tarihsellik, Batı ve Türk sosyo-ekonomik formasyonlarında farklı olmuştur. Zira, "Batı kendi "iç" dinamikleri sayesinden modernleşmiştir. Batılı olmayan toplumlardaysa modernleşme kısa bir zaman dilimi içinde, kendiliğinden olmayan-dış etkenlerin yoğun itici gücü etrafında ortaya çıkmıştır.[3] Halkı kapitalistleşlirmeye azimli erk, sendikalara kendi siyasallığı/toplumsallığı dolayımında ihtiyaç duymuştur. Toplumu anlayarak üretilmeyen modernlik bu niteliğiyle de baskıcılığa ve toplumun belirli bir kesiminin tercihi olmaya mahkum kalmıştır.[4] Batıda sendikal politikaların, kendi düzlemlerinde modernleşme hareketlerini doğurmalarına karşın, Türkiye'de siyasal modemleş(tir)me hareketleri sendikalaşmayı doğurmuştur. Modernleş(tir)me üst amacıyla tahditli ekonomi politikaları sendikaları ve bu düzlemde farklı bir kültürel değerler skalasının doğmasını mümkün kılmıştır. Mesela bu anlamda İktisadi Devlet Teşekkülleri "İktisadi" olmayan işlevler de görmüşlerdir. Ahmet İnsel'in gösterdiğince: 1930'larla, İktisadi Devlet Teşekkülleri sanayii ilişkilerinin, yeni bir ücretli kesimin, Anadolu'da boy göstermesi, bunların yeni bir takım "kültürel değerler"in taşıyıcılığını yapmaları anlamına da geliyordu.[5]

[2] Immanuel WALLERSTEIN, The Modern World System I-Capiialist Agriculture And The Origins Of The European World-Economy In The Sixteenth Century, Academic Press, NewYork, 1974, p. 351 vd.

[3] Levent KÖKER, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim yy., İst., 1993, s. 51

[4] Etyen MAHÇüPYAN, "İdeolojiler ve Modernite", akt; M. Ernin KÖKTAŞ, "Türk Modernleşmesinin Din Sorunu", Türkiye Günlüğü, .S 46, Yaz 1997, s. 82

[5] Ahmet İNSEL, Düzen ve Kalkınma Kıskacında Türkiye-Kalkınma Sürecinde Devletin Rolü, (çv. A. Sönmezay). Ayrıntı Yay., İst., 1996, s. 20

Türkiye'de sendikal örgütlenme ve grev hakkını mücadeleci bir işçi hareketi elde etmemiştir. Yukarıdan yapılan reformlar bir yandan sendikal özgürlükler getirirken diğer yandan toplumun dinamiği üzerinde boğucu bir etki yapmış ve mücadele ve katılım geleneğinin yerleşme şansını soğurmuştur.[6] Türkiye'de var olmalarına müsaade edilen sendikaların kendi hayat ve nüfuz alanlarından başlayarak modern işleyişleri, tavırları, tüketim kalıplarını... tabanlarının ruh dokusuna emdirmeleri beklenmiştir. Geleneksel değerleri, moderne dönüştürme isteği, **Nurettin Topçu'nun** söylediğince: "Tıpkı memleket sefaletinden ıstırap duymayan mesuliyetsiz ve merhametsiz burjuva zihniyeti"nce[7] olduğu gibi, kendi hinterlandlarında sendikalarca da görev şeklinde algılanmıştır. Sendikalar, merkezin, halk üzerindeki egemenliğine karşı, toplumsal mücadelelerin organize kurumları olmamışlardır. Siyasal alandan bağımsız bir nitelik kazanamamışlardır. Sezai Karakoç'un deyişiyle; merhametsiz, maddeci, sınıflararası uçurumlu, insanları toplumda giderek yalmzlaşan kapitalistik formasyona[8] karşı anlamlı bir duruş sergileyememiştir. Bilakis, Batılı-Kapitalist-Modern bir topluma ulaşma yolunda başvurulan ve **Ahmet Turan Alkan'ın** bir çerçevelemesi buraya eklemlenecek olursa eğer; Türk milliyetçiliği ve İslam gibi Türkiye'de tabîî duruş yeri sayılması gereken iki kimlik unsurundan[9] sarfı nazar eden "ideolojik aygıtlar" olmuşlardır. Türk modernleşmesi nasıl ki yerli-mili ethosun reddine dayanmışsa Türk sendikacılığı da pozitivist modernleşmeci paradigma çerçevesinde aynı ret anlayışına istinad etmiştir. Sendikal tutumlarda dominant tavır uzun yıllarca hep modernleşmeci pozitivist paradigma içindeki ideolojik hegemonya düzleminden gıdalanmıştır. Oysa, yine **Ahmet Turan** Alkan'ın çerçevclemesiyle 'ait olduğu uzviyetin' değer yargılarıyla davranış kalıplarını, müstekreh ve kendine yabancı bulanlar, o uzviyete/topluma hitap kabiliyetini tahdit etmiş, tenkit hakkını karikatürize etmiş ve lisanını ebkem hale getirmiş demektir."[10]

Farklı sendikal imgelemlerin meşrulaşamadığı bu siyasal sosyolojik vetirede, epistemolojik arayışlar ve reel-sosyalizmdeki çözülmeler bir yandan imgelem arayışlarını tazyik ederken diğer yandan da sol kurgulan erozyona uğratmıştır. "İşçi hareketini ve toplumsal devrimi sosyalizm ideolojisine

[6] Çağlar KEYDER, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, (Çev. Sabri Tekay) İletişim Yay., İst., 1993, s. 271

[7] Nurettin TOPÇU, İradenin Davası Devlet ve Demokrasi, Dergah Yay., İst., 1998, s. 177

[8] Sezai KARAKOÇ, Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı I Başyazılar, Diriliş Yay., İst., 1996, s. 122

[9] Ahmet Turan ALKAN, "Bir Boynuz-Kulak Hikayesi", Düşünen Siyaset, Ekim 1999, -s 16

[10] Ahmet Turan ALKAN, "Türkiye'de Yedilik: Yerlilik ve Sol İlişkisine Dair Bir Dış Bakış", Birikim, S: 111-112, Temmuz-Ağustos 1998, s. 79, Aslında, sekülerleşme her ne kadar din karşıtı ideolojilerin bir aracı olarak benimsenmişse de prof. dr. Orhan Türkdoğan'a göre: Weber'in gösterdiği hakikat, kapitalist ideolojinin merkezi dayanış noktasını teşkil eden motiflerin sekülerize edilmiş, ruhaniyet ve uhreviyetten soyutlanarak dünyevileştirilmiş dini saiklerden başka bir şey olmadığıdır. Ha keza, Rustow'a göreyse, sekülerizasyon süreci aslında kapitalist sistemin manevi yapısında meydana gelen "insani ve sosyal yön"ün, tükelilmesiyle elde edilmektedir (bkz; Orhan TÜRKDOGAN. İslam Ekonomik Sistemi ve Weberci Görüşler, Turan Yay. İst., 1996, s. 49

bağlayan göbek bağı kopmuştur."[11] Kimlik çeşitliliği, kültürel çoğulluk, epistemolojik tartışmalar ve modernitenin dayattığı sorunları sendikal bağlamda da aşma kaygısı poslmodern sendikal paradigmayı doğurmuş, rölatif de olsa bir zenginleşme gövermiştir.

Modernleşme ile ilgili olarak emek bağlamında şunlar da söylenebilir: Modern toplum, "iktisadi ilişkiler düzeyinde insanın kendi emek gücü üzerinde özgürce tasarruf edebileceği"[12] bir toplum olarak tanımlanıyor. Lakin görülmelidir ki kitlelerin, sendikaların da katkısıyla, kapitalist modernleşmeye eklemlenmeleri, bir dizi iktisadi-kültürel anlam evrimine yol açmışsa da, çalışanların kendi emek güçleri üzerinde özgürce tasarruf edebilmelerini sağlamamıştır. Çevrenin/taşranın kimi arayışlarının, **Şerif Mardin'in** ifadesiyle hıyanetle özdeşleştirildiği[13] Türk modernleşmesinde nereye kadar bir siyasal katılma ve siyasallaşma istendiği ve sendikal özgürlüklerden ne anlaşıldığı da ortadadır. **Şerif Mardin'in** "Batı kültürünü alanlar... kendilerini halktan ayırdılar"[14] tespitiyle eş anlı düşünüldüğünde, demokratikleşmenin nasıl kurgulandığı da billurlaşır. Atatürk'ün ölümünden sonra, 1946'da üçüncü kez önemli bir muhalefet partisi kurulduğunda, Halk Partisinin yaptığı uyarı siyasal-bürokralik kademelerin millete bakış açısı için karakteristiktir: "Destek bulmak için taşra kasabalarına ya da köylerine gitmeyin; ulusal birliğimiz sabote edilmiş olur."[15]

2. SENDİKAL İMGELEMİN BELİRLEYENLERİ OLARAK KAPİTALİSTİK SİSTEM, İMGELEM VE PRATİKLER

Ekonomik faktörlerin, herhangi bir siyasal topluluğun tümüyle denetleyebileceğinden daha geniş bir alan içinde faaliyet gösterdiği gerçeğine dayanan kapitalizmi[16] kapitalizm yapan yalnız dış görünüşü ile para, sermaye akımı, yahut o akımların gövdeleştirdiği kuruluşlar değil, aynı zamanda ve belki daha önemli ölçüde, **Sabri Ülgener'in** söyleyişiyle, çağın tipik insanının davranış biçimi, tercihleri ve bütün bunların toplam ifadesi olan yaşayış normlarıdır.[17] **Çağlar Keyder'in** dillendirmesiyle: Kapitalist sistem özellikle ekonomiyi putlaştırarak, meta fetişizmi yaratarak insanların sistemi kabullenmelerini sağlıyor. Sistemin kendi varlığını haklı göstermesi ise

"Eric HOBSBAVVM, "Klasik İşçi Hareketine Ebveda mı?", (Çev. A. Özkan), Birikim, S: 5, Eylül 1989, ss. 20-23

[12] Levent KÖKER, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yay.. İst., 1993. s. 45

[13] Şerif MARDİN. "Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri", (Çev. Ş. Gönen), Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, Ed: E. Kalaycıoğlu, A.Y Sarıbay, Beta Yay., İst. Nisan 1986, s. 123, Nitekim, Demokrat Parti'nin elde ettiği "büyük yankı"yı çevrenin kültürü niteliğiyle islamiyete başvurarak sağlaması ile ilgili olarak da aynı kaynakta s 129'a bakılabilir.

[14] Şerif MARDİN. Türk Modernleşmesi, İletişim Yay., İst., 1991, s. 29

[15] Fuat Köprülü, Partiler ve Milli Birlik. Demokrasi Yolunda...'dan akt; Ş. Mardin, Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri..., s. 123

[16] Immanuel WALLERSTEIN, Modern World System I..., p. 348

[17] Faik Sabri ÜLGENER, Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler, Mayaş Yay., İst., 1983, s. 15

politik eşitsizliği sürdürmesinden, hayat tarzını cenderede tutan ideolojik, toplumsal baskılar yaratmasından kaynaklanıyor.[18] Dolayısıyla, sendikaların toplumsal tabanları yönünden sahici bir işlev görebilmeleri için geçirmeleri zorunlu modifikasyonlar, kapitalizmi hem üretim tarzı; ekonomik formasyon hem de kültürel kodlar/zihniyet dünyası açısından görebilecek denli ihatalı olmalıdır. Dönüşümün, kapitalist imgelemin ve yaşayış normlarının pratik gerekleri yönünde değil, onun tarafından daha fazla periferileşlirilmeye maruz bırakılmama düşüncesi doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerektiği ise açıktır.

Marx, kapitalizmin gelişimiyle birlikte, işçi sınıfı protestosunun kümülatif olarak büyüyeceğini tahmin etmişti. Ne ki, Türkiye özelinde de kapitalist toplumsal yapıyı ele veren belli başlı değişkenler çerçevesinde, kapitalist ilişki biçimlerinin somut görünümleri dolayımında meydana gelmiş olan durum bu değildir. Giddens'ın kelimeleriyle söylenecek olursa: Sınıf çatışmasının şiddeti düşmüştür ve sınıf çatışması araya hakemlerin resmileşmiş tarzlarda girişi ile yer değiştirmiştir. "Çıkar çatışması" tanımlanmış ve resmi hale getirilmiştir ve böylelikle denetim altında da tutulmuştur. Hepsinden daha önemlisi, bu, sınıf çatışmasının 'endüstriyel çatışma' ve 'siyasal çalışma' içerisinde parçalanmasına imkan sağlamıştır. Toplumu kutuplaştıran kapsamlı bir sınıf karşıtlaşması olasılığı siyasette yer alan 'sınıf partileri'nin düzene duyarlı rekabeti içerisinde zıtlaşan çıkarların resmileştirilmesi yoluyla kontrol edilmiştir.[19] Burada, belirli bir toplumsal formasyon için karakteristik olan hiçbir alt sınıfın (kapitalizmde işçi sınıfının) o formasyonu izleyen yeni toplumu kurma potansiyelini taşımasının imkansız olduğu düşüncesi de hatırlanmalıdır. Bu düşünce şüphesiz ki, Marxist kuramın işçi sınıfına biçtiği devrimci öncülük rolünü reddetmek anlamına gelmektedir.[20]

Resmi mekanizmaların bürokratik ve politik katmanlarının, sınıf kutuplaşmasını denetim altında tutma pratikleri bir gerçeklik elbet. Ama emek dünyası için yaşanılan tek gerçeklik bu değil. Yeni tekno-ekonomik paradigmal dönüşümün emek alanındaki verimlilik artışından çok azalan üretim maliyetlerine, maliyetlerin ise işçilik ücretlerindeki (sendikaların aidat gelirlerindeki!) balans ayarlarına indirgenmiş oluşu da kapitalistik bir gerçeklik. Nitekim, İdris Küçükömer de yıllar öncesinden "gelişme"nin kapitalist sınıf için şartlarını şöyle sıralıyordu: Ücretlerdeki yükselişi durdurmak, bazı kapitalist ülkelerdeki gelir ve fiyat politikalarını uygulama çarelerini bulmak, grevleri mümkün olduğu kadar azaltmak ve toplu sözleşmeleri belli sınırlar içinde tutmak...[21] Bu kapitalistik manzara karşısında emeğin hak ve

[18] Çağlar KEYDER, Emperyali/nı-Azgelişmişlik ve Türkiye, Birikim Yay., İsi., 1979. s. 133
[19] Anthony GIDDENS, İleri Toplumların Sınıf Yapısı, (Çev. Ö. Balduk), Birey Yay., İst., Mart 1999, s. 259
[20] İlker BELEK. Postkapitalist Paradigmalar, Sorun Yay., Ocak. 1997, s. 122
[21] İdris KÜÇÜKÖMER. İdris Küçükömer'le Türkiye Üstüne Tartışmalar, Bağlam Yay., İ,,., 1994, 5,33

hukukunu korumak durumundaki sendikalar hangi konumda biraz daha yakından bakılmalı: Sendikalar dahil herhangi bir toplumsal hareketin modern-kapitalist dünya sistemi içinde sistem-karşıtı olabilmesi için tanımı gereği, ne özgürlüğün ne de eşitliğin varolan kapitalist sistem içinde gerçeklik haline gelemeyeceğini ve bunları gerçekleştirebilmek için, dünyayı dönüştürmenin gerekli olduğunu savunması zorunludur.[22] Bu zorunluluk, sendikaların kapitalizme epistemolojik teslimiyeti bir yana bırakıp bir direnç odağı olmayı gözetmelerini tazammun etmektedir. Kaldı ki, **VVallerstein,** en azından beş yüz yıldır faaliyet gösteren kapitalist dünya ekonomisinin (son dünya sisteminin), ilk yıllarından başlayarak, çalışanların değişik biçimler altında güçlü direnişlerine yol açtığını belirtiyor.[23] Görülmelidir ki, çalışanlar ve onların örgütlü gücü olan sendikalar, kapitalizme karşı bir direnç odağı olmayı gözetmedikleri müddetçe şikayetçi oldukları çarpık iktisadi, politik, kültürel... strüktürün değişme ihtimali ortadan kalkmaktadır. Sendikalar, kapitalist dünya sistemine karşı direnmedikleri takdirde, hükümetlerin gelişme stratejilerinin yerini küresel kapitalizmin önde gelen kuruluşlarından IMF'nın stand-by anlaşmalarına terkettiği bir vasatta, menfaatlerini korumaları gereken üyelerinin, hep ekonomik ve toplumsal problemler olarak mücessemleşen kapitalizme kurban edilmelerinin seyircisi olmaktan öteye geçemeyeceklerdir.

Yoksul(laştırılan) kesimlerle merkezi sınıflar arasındaki eşitsizlikleri gizleyen, çelişkileri sıradanlaştıran, sahici bir dayanışma duygusunu körelten sosyal adaletsizlikleri normallcştirerek gündelik yaşantı içinde eriten, toplumsal itidali zayıflatan[24] ekonomik güç ve politik etkinlik sayesinde, emek üzerindeki hiyerarşik egemenliğini sürdüren, emeğe türlü mekan kısıtları koyan kapitalistik sistem, imgelem ve pratikler, ayrıca insanlararası her türden ilişkileri metalararası ilişkilere dönüştürmekte, 'tecimsel' kılarak satılık hale getirmekledir. Sözü çokça edilen (kapitalistik) küreselleşmenin dahi, pratikte, emek değil iş-sennaye süreçlerinin mekansal bağımsızlığı anlamına geldiği, bunun ise çok uluslu şirketlerin küresel, yerel şirketlerin ulusal çapta, işlerini parçalara ayırıp, bunların bir bölümünü ucuz emek sunan ülkelere/bölgelere transfer etmeleri ve buralarda dahi alt-işverenlere/taşeronlara iş çıkarması şeklinde tebellür ettiği ortadadır. **Veysel Bozkurt,** risk, belirsizlik, güvensizlik, eşitsizlik, kaygı ve toplumsal çözülme gibi kavramların,

[22] Immanuel WALLERSTEIN (vd.), Büyük Kargaşa-Yeni Toplumsal Hareketlerin Krizi, (Çev. E. Akbulut), Alan Yay., İst. 1993, s. 35
[23] Immanuel WALLERSTEIN, Jeopolitik ve Jeokültür-Değişmekte Olan Dünya-Sistem Üzerine Denemeler, (Çev. Mustafa Özel), İz Yay., ist., 1993, s. 10
Mehmet Genç'e göre, Osmanlı iktisat nizamı, eşitlik, dayanışma, itidal ve hoggörü başla olmak üzere tamamiyle toplumun değerler sisteminden kaynaklanmakta idi. Bu nedenle, Genç, Osmanlı sisteminin kapitalizme sadece kapalı değil, ayrı zamanda karşı olduğu tezini ileri sürmektedir (Bkz; Mehmet GENÇ, Anatomi Dersleri: Osmanlı Kültürü...'nden akt; Orhan TÜRKDOĞAN, İslam Ekonomik Sistemi ve Weberci Görüşler..., s. 280)

küreselleşme sürecinin toplumsal sonuçlarını açıklamada en çok başvurulan kavramlara haline geldiğini söylerken,[25] **Ahmet İnsel**'e göre söz konusu süreç, emekçileri büyük işletmelerde toplayan, bir işçi sınıfı yaratan, sanayi ağırlıklı bir kapitalist sınıfı ortaya çıkaran, bilahare ücretlilerden oluşan bir orta sınıf doğuran sanayi devriminin verdiği ivmeden çok farklı bir gelişme çizgisidir.[26]

Türkiye'deki işçi kuruluşları kapitalist dünya ekonomisine karşı direnç odağı olmak gibi bir imgelemle mücehhezler mi diye sorulabilir. "Türk-İş bünyesinde ideolojik olarak, ekonomik olarak, politik olarak yönetim, kapitalizmin istediği çerçeve dışına çıkamamıştır. Türk-İş yöneticileri, Türkiye işçi sınıfının yerli ve yabancılar tarafından sömürülmesinden, sosyal maliyeti son derece yüksek emperyalist montaj sanayiinin kurulmasından, işçilerin fakirleşmesinden tarih önünde sorumludurlar."[27] Türk sosyalizminin özgün isimlerinden **İdris Küçükömer** böyle diyor. Küçükömer'in özne bağlamının ötesine geçildiğinde ve zaman itibariyle iki binli yıllara gelindiğinde kapitalizm ekseninde diğer işçi kuruluşlarının da konfederatif düzlemde benzer baza oturduğu görülecektir.

Dünya Sistemleri analizinin teorisyenleri **Arrighi, Hopkins ve Wallerstein** modern-kapitalist dünya sistemi içinde çok sayıda hareketin kendi açılarından, köklü bir değişiklik yaratmaya ve/veya durumu net bir biçimde iyileştirmeye dönük alternatifler önermiş olduklarını söylüyorlar.[28] Türk sendikaları adaletsizliklere karşı; yaşamla buluşan ve kendine sanal değil sahici bir hayatiyet alanı açan hangi alternatif önerilerde bulunuyorlar? **Şerif Mardin**, muhalefetin iki özelliğini ön plana çıkarıyor: Mutlak gücü sınırlama ve gerçek siyasi alternatifler önerme.[29] Konfederasyonlardan hangisi, şikayetçi olduğu kapitalist sisteme karşı kendi düzleminde, **Wallerstein** ve arkadaşlarının ya da şerif Mardin'in altını çizdiği anlamda bir muhalefet yapmış, farklı bir düşünce çerçevesinde kuramsal bir gelenek, yeni bir imgelem inşa etmiştir? Tam aksine **kapitalizme karşı olunduğunu ifade eden cümleler konfederasyonların ve bağlı sendikalarının tüzüklerden silinmiştir.** "Sivil itaatkarlık"ının sebebi ne, niçin böyle oluyor? Böyle oluyor çünkü bugün, prof. dr. **Ahmet İnsel**'in de vurguladığımca Türk-İş'in ayakta kalmasının neredeyse tek nedeni yüzbinlerce kamu işçisi adına konuşma tekelini elinde tutmasından ibarettir.[30] Böyle oluyor çünkü sendikalar için ölçü ya da mesele, çalışma hayatı değil, mülkün temeli olan

[25] Veysel BOZKURT, "Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları", Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan, Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, Yayın No: 38. Ankara. 2000, s. 187
[26] Ahmet İNSEL, "Fabrikasız İşçiler ve Sendikaların Kâbusu". 18.05.1997. Yeni Yüzyıl
[27] İdris KÜÇÜKÖMER, Sivil Toplum Yazıları, Bağlam Yay., İst., 1994, ss. 89-90
[28] Immanuel WALLERSTEIN (vd.), Büyük Kargaşa..., s. 6
[29] Şerif MARDİN, Türk Modernleşmesi..., s. 178
[30] Ahmet İNSEL, Düzen ve Kalkınma Kıskacında..., s. 20

sekületeridir. Mesele; çalışma hayatı değil bürokratik, politik ve medyayı da temellük eden ekonomik güçlerin iktidarlarını mümkün kılan erkin dehşetengiz kudretidir. **Siyasi erk-sendika sembiyozunun** kozasından çıkamayan sendikacılığın ana doğrultusu için mesele; Sezai Karakoç'un kelimeleriyle, tekelcilik, insanı sömürme, paraya taptırma gibi insanı küçülten yozlaşmaların kaynağı olan[31] kapitalizmi içselleşlirmiş bulunan sistemin hikmetinden 'kapıkulları'nın sual edemeyeceği gerçeğini unutmama gerekliliğidir. Sosyalist teorisyenler, "Çağımız işçi sınıfının sonunda kapitalist sisteme entegre olduğu" iddiası dün olduğu gibi bugün de asılsızdır[32] deseler de Türk işçi sendikacılığı kendi somutunda pratikleri ve imgelemi itibarıyla tersi bir tabloyu ortaya koymaktadır. Hem "sınıf" sendikacılığı yapılıyor, sol/sosyalist kuram içinde "sınıf kavram ve olgusunun Türk toplumsal yapısı için de sosyolojik-ekonomik gerçekliği açıklamak babında kullanılabilir bir analiz birimi olduğu savunuluyor hem de 'söylem'in hayatiyet bulduğu kapitalizme ilişkin sahici sav ve pozisyonlar geliştirilmiyor... Yaman çelişki bu değilse eğer nedir ?

3. SENDİKACILIKTA İDEOLOJİK BUHARLAŞMA

Kapitalistik dinamiklerle sendikacılık arasındaki sıhriyetle ilgili olarak dillendirilenlerden sendikal vasatın ideolojik tartımına gelindiğinde şunlar söylenebilir: Kapitalist sermaye birikiminin etkin kaynak kullanımı mantığı içinde ideolojik tahakküm fiziki ve mali baskıdan daha önemlidir. İnsanların yaşam seçimlerini fiilen alternatifsiz hale getiren bu sürecin aynı zamanda insanların 'gönüllü' katılımını elde etmek için ideolojik tahakküme ihtiyacı vardır. Mümkün en iyi toplumsal yaşamın, kapitalizmin örgütlediği ve yönlendirdiği yaşam olduğuna insanlar inanmalıdırlar. Sermaye birikimi süreci, bu inancı-ideolojiyi besleyecek organik aydınları da üretir.[33] Peki öyleyse ideoloji nedir? **Cemil Meriç**, ideolojileri "insanlara istikamet vermeye yarayan birer harita"[34] olarak anlamlandırıyor. **Şerif Mardin** ise "İdeolojilerin bir özelliği de etkin oldukları insan gruplarında çok inatla savunulan, kan dökme pahasına da olsa vazgeçilmeyen inançlar olarak yerleşmeleridir"[35] diyor.

[31] Sezai KARAKOÇ. Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı..., s. 146
[32] Ralph Miliband, "Sınıf Siyaseti", (Çev. A. Ekmekçi- A. Özkan), Birikim, S: 5, Eylül 1989, s. 28
[33] Ahmet İNSEL, "Yeni Proletarya ve İktisat İdeolojisi". 10.09.2000. Radikal
[34] Cemil MERİÇ, Kültürden İrfana, İnsan Yay., İst., 1986, s. 22
[35] Şerif MARDİN, İdeoloji. İletişim Yay., İst., 1992, s. 172; Manheim'e göre ideoloji, mevcut toplumsal-siyasal örgütlenme çerçevesini olumlayan, bunu aşmaya ve dönüştürmeye yönelmeyen fikirler bütününü ifade ederken, ütopya, mevcut toplumsal çerçeveyi dönüştürerek yepyeni bir toplumsal-siyasal örgütlenmeyi hedefleyen bütünselliğe sahip düşünceleri ifade etmektedir. (İdeology and utopia., 1976, s 49 vd; 173 vd.'nden akt; Levent KÖKER, İki Farklı Siyaset-Bilgi Teorisi-Siyaset Bilimi İlişkileri Açısından Pozitivizm ve Eleştirel Teori, Ayrıntı Yay., İst., 1990, ss. 63-64). Biz yazımız boyunca kavramı daha çok Meriç ve Mardin eksenlerinde, dolayısıyla da Manheim'in "ideoloji" değil "ütopya" argümantasyonuna yakın durur bir anlamda kullanacağız.

Türkiye olarak, Cemil Meric'in tabiriyle insanlara istikamet vermeye yarayan, Şerif Mardin'in tabiriyle "uğruna kan dökülesi" ideolojilerin uğurlarında kan dökülmesi bir tarafa bir yandan kendilerinin kan kaybettiği diğer yandan anlam ve şekil deformasyonuna maruz kalarak istikamet ve vasıflarını yitirdikleri bir yapısallıkta yaşanıyor. Bireyler, örgütler, aydınlar, siyasal partiler ve halk nezdinde gözden düşen ideolojiler sendikalar katında da hayli zamandır bir boşluğa tekabül etmiyor. İdeolojik dejenerasyonların yaşandığı süreç kıyıcı, ürkütücü, derin bir kapitalistik yoksullaşmanın eşliğinde devam ediyor. Kapitalist üretim tarzının emek araçlarını sermayenin değerlenme sürecinin unsurlarına dönüştürmesiyle bağlantılı olarak endüstriyel dinamikler üzerindeki otoriteryen denetim devam ediyor. Hayat pahalılığı, işsizlik, sosyal güvenlik sorunları... sendikalı işçilerin önemli bir kısmı dahi içinde bulunmak üzere toplumsal tabakaların kahir ekseriyetini "resmen" canından bezdiriyor. Siyasi, ahlaki ve sosyolojik vektörler de ideolojilerin etkinlik ve kapsayıcılıklarını büzüyor. Genel tablo böyle iken, ideolojik toplumsallaşma ve kurumsallaşma bağlamında sendikal boyutlara bakıldığında ideolojik 'bağlanma'nın sendikalar için de hüküm ferma olmadığının ve olmayacağının görülmesi handiyse tabiîleşmektedir.

"...Her sendikal anlayışta Marksizmin sınıfsal ve doktrinsel yaklaşımlarının izlerini şu veya bu ölçüde görmek olasıdır"[36] denilse de, ne sınıfsal ideolojiler ne doktrinsel yaklaşımlar, Türkiye özelinde sendikalar açısından çok müessirler. Marxist kaynaklı emek imgeleri, işçi hareketi tutumlarına devrimci bilinç pompalamıyor. İdeolojiler derinlikli fonksiyonlar görmüyorlar. Toplumsal dayanışmada, sosyal gerçeklikleri algılamada ve dünyayı anlamada model ya da analiz çerçevesi görevi ifa etmiyorlar. İdeolojiler sendikalar için en fazla, toplumsal eylemlerde bir araç olarak mütalâa edilmekte ve motivasyon sağlamada psikolojik ivmelendirmc motifi şeklinde değerlendirilmektedir. Marx ve Engels, Komünist Manifesto'da "Tarih sınıf savaşımları tarihidir" dese bile sınıf olgusunun misyonunun sosyal değişimleri, izah için kullanılması zorlaşmıştır. Sosyalist toplum projesinin öznesi artık Türkiye'de de sınıf bilinci kapitalist üretim ilişkileri içinde belirlenen işçiler-cmekçiler değildir.[37] Ha keza, ulus, din, yeni sosyolojik hareketler... kimlik inşasında reddedilmez önemdedirler. Toplumsal mücadele stratejisi de emek paradigmasının sınırlarını aşmıştır. Bilimsel-teknolojik süreçler, sınıf olgusunu yekpareleştiren değil ayıran bir parametre işlevi görmektedir... Bu gelişmeler ideolojik buharlaşmayı da beslemektedir. Diğer bir söyleyişle ideolojik buharlaşma, sendikaların güçlerini azaltan tekno-ekonomik gelişmelerle de bağlantılıdır. Ama bu sonuçla başka esaslı faktörler de rol oynamaktadır: Bürokratik-monarşik kurumsallaşma ile işçilik

[36] Petrol-tş Sendikası Eğilim Notları. Kitap 1: Sendikalar, Yapıları, Çalışmaları, Petrol-İş Sendikası Yay., İst., 1993, s. 21

[37] Immanuel \Vallcrstciu"c göre. zaten, sosyalist ülkelerdeki durum da kapitalist dünya ekonominin çerçevesinde yer alan bazı devlet aygıtlarının sosyalist hareketlerce kontrolünden başka bir şey deeildi fBk/: Immanuel WAJ.I .KRSTKIN. Modern World system I..., p. 35 0

değerlerine yabancılaşarak konformistleşme gibi sosyolojik-psikopatolojik etmenler, ideolojilerden kopuşta ihmal edilmeyecek ağırlıkta belirleyenler konumundalar.

Sendikaların ideolojilerden kopuş, idealizmden uzaklaşış ve tabanlarına yabancılaşış sürecini kamufle eden, yer yer de tersi izlenimlerin doğmasına yol açan etmenlerin çoğunlukla sendikaların kendi iradeleriyle tebarüz ettirilmediği görülmelidir. Bu etmenler, daha çok siyasal rejim tartışmaları gibi sonuçta genellikle din dolayımlı argümanlarla sarmal biçimde açıklanabilecek tartışma alanlarıdır. Sosyo-politik meşruiyet krizi ile doğrudan alakalı ve bu anlamda muhataralı ve muhtıralı bir olaylar dizisi, sendikaların tavır koymalarını zorunlu hale getirmişse, neşet eden ideolojik refleksler arasında göreli farklılıklaşmalar olabiliyor. Mamafih, sendikaların kendi ideolojik köklerine sahip çıkma idealleri ya da bir fikri insicama erişerek istikamet üzre kalma, istikamet üzre kalarak değişme duyarlılıkları, hedonistleşme süreciyle karşılaştırıldığında çok daha silik görünüyor. Başlangıç tarihleri itibariyle Türk-İş'te de, Disk'te de, Hak-İş'te de kendi düzlemlerinde dünyayı değiştirme, yerine göre kapitalizmle yerine göre faşizm, sosyalizm, komünizm gibi doktrinlerle hesaplaşma ve her halükârda düşünceye yaslanma gayreti var. Hegemonik ideolojinin manipülasyonlarının ve muvazaalı korporatizmin rağmına bu böyle. Lakin, zamanla, ister sosyalizm/ devrimcilik[38] isterse Türkçülük ve İslamcılık ideolojileri açısından olsun başlangıçtaki ilkeler amorflaşmış, ideolojik kurgular yerini kapitalistik çıkarlara dönük bireysel ve teknik kurgulara bırakmıştır.

Gelinen noktada ideolojik misyonlar buharlaşmakla, toplumsal devindiricilik rolleri yiten sendikaların yaslandıkları (kabul edilen) düşünceler ile eylemleri arasındaki bağ incelmektedir. Artık, hiçbir konfederasyon, "Emperyalizmin, devletimizin ve milletimizin hayatına yeniden kastetme çabalarının arttığını ve bir avuç aracının kapkaççının ve sömürücünün bu çabalara katıldığını gören bizler, büyük Atatürk'ün daha 1921'de ilan ettiği gibi 'bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı' savaşmaya and içmiş sendikalarız".[39] diyebilecek durumda değil. Konfederasyonlar, idealizmden, ideolojik tutarlılıktan, koordinatları belirgin mütecanis bir fikri zemine istinad etmekten ve Türkiye'nin siyasi/entcllcktüel gündemine önemli katkılar sağlamaktan çok uzaktalar. Konfederasyonların hiçbiri Marksizmin işçi sınıfına yüklediği 'devrimci'

[38] Ahmet İnsel'e göre: 1970'lerde solun CHP tahakkümünden kopması ve Kemalizm'le arasına mesafe koymasıyla beraber devrim ve devrimcilik kelimeleri esas anlamlarını kazandı. Bu durumda devrimci sendikacılık sloganı, 19. Yüzyılın anarko-sendikalizmini çağrıştırmaya başladı. Yani devrimci genel grevin felişleştirildiği, sendika bürokrasisinin reddedilip sürekli işçi meclislerinin sendikayı yönettiği, delege sistemi ve temsili demokrasinin burjuvazinin oyunu olarak algılandığı, siyasi parti ve sendika ayrımını reddeden bir sendikacılık. DİSK'in programı, yapısı ve ona egemen olan ideoloji böyle bir devrimci sendikacılığı zaten hiçbir zaman yansıtmamıştır. Bkz; Ahmet İNSEL. "Demokratik Sendikacılık", Yeni Yüzyıl, 21.05.1995

[39] DİSK, "Kuruluş Bildirgesi", akt; Nokta, S: 16-22, şubat 1997, s. 13

rolü realize etmek için kurulan bir işçi örgütüne benzemiyor. Onlar daha çok, "işçi sınıfı bütün kapitalist ülkelerde, Marx ve ardılı Marxistler tarafından kendisine atfedilen devrimci rolü oynamaya yanaşmamış ve bu rolü oynama isteksizliği içinde olduğuna dair bir belirti sunmamıştır. Hatta tam tersi, işçi sınıfının doğal olarak yalnızca küçük bir kesimini oluşturan örgütlü emeğin hedeflerinin hep çok sınırlı, 'ekonomist', bölgeci ve korporatist olageldiği görülmüştür."[40] şeklindeki tespitlerin Türkiye örneği olmakla meşgul.

"Sendikalar azınlık haklarından yana tavır almalı. Ekonomik, dinsel, sosyal, etnik her türle azınlık haklarından yana"[41] diyen ideologun sözünü tutan konfederasyonlar, konfederatif düzlemdeki ideolojik düşüncelerini, yerli-milli değerlere yaslanan çoğunluğa sırt dönmek şeklinde lavırlaştırmaktalar. Diğer yandan, çalışanların örgütlü, birleşik, sürekli gücü olmaları hasebiyle sahip bulundukları modern-kapitalist dünya sisteminin tahrip gücünü sönümlendirme potansiyelini konfederatif düzlemde kullanmak bir yana bu gücü 'ajite' etmeleri ve konfederatif düzlemde hegemonik ideoloji ile saf tutmaları da "elveda düşünce" "elveda ideoloji", "elveda idealizm" denildiğinin alameti farikasıdır. Marx ve Engels, Alman ideolojisi'nde "Filozoflar yalnızca dünyayı değişik biçimlerde yorumlamakla yetindiler. Önemli olan onu değiştirmektir"[42] diyordu. "Değiştirmek" bugünkü devrimci-sosyalist işçi hareketine, "sınıf sendikacılığı"na ya da "islamcı kesimin emek alanındaki örgütlenmesine"[43] ne anlam ifade ediyor olabilir acaba? Ezcümle, köşeyi dönme, ucuza kapatma, gözü açıklık gibi geçer akçeler (yoksa nevzuhur ideolojiler mi denmeli!) sendikaları da kuşatarak hazcılığa savurucu bir rol oynuyor. Sendikaların çalışanlar için vazgeçilmezliğini arttıran süreçlerin yaşandığı bir konjonktürde sendikacılara duyulan ihtiyacın artması ama ilginin azalması şeklindeki paradoksal durumun en önemli sebeplerinden birinin sendikaların kendi bünyevi zaafiyetlerinden kaynaklanan ve yukarıda bahsedilen türden ideolojik ve bunun yanısıra otoriteryenlik ve kapitalizm temelli sorunların yapısallığı olduğunu düşünmek gerekmektedir.

4. SENDİKAL OLİGARŞİNİN TUNÇ KANUNU

Sendikalar, şikayetlendikleri siyasal vesayet kurumunun epistemolojisini ve reflekslerini yeniden üretmekten geri kalmıyorlar. Nasıl ki, sivil toplum modeli uzun süre boyunca Batılılaşmacı yönetici kadroların ideali olmakla birlikte, onun ortaya çıkması için topluma verilmesi gereken

[40] Ralph MILIBAND, "Sınıf siyaseti", (Çev. A. Ekmekçi-A. Özkan), Birikim, S: 5, Eylül 1989, s. 28
[41] Burhan ŞENATALAR, "20. Yüzyıl Sonunda Değişen Değerler ve Politik Süreçler Karşısında Sendikaların Rolü", Sendikal Arayış, İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Yay., İst., 1993, s. 202
[42] Kari MARX ve Fredrick ENGELS, Alman İdeolojisi, (Çev. S-telli). Sol Yay. Ankara, 1976, s. 27
[43] Bkz; Yüksel IŞIK, Siyasal İslam ve Sendikalar, Öteki Yay. Ankara, 1996 ve Yıldırım KOÇ, Şeriatçılar, İşçi Hakları ve Hak-İş, Öteki Yay, Ankara, 1995

özerklik Murat Belge'nin deyişiyle tehlikeli görülmüş ve sonuç olarak sivil toplum yapıları Türkiye'de ancak kısmen yerleşebilmişse[44] sendikalar da benzer şekilde, adem-i merkeziyetçi söylemlerinin ve sivil toplum sendikacılığı iddialarının rağmına, adem-i merkeziyetçi ve taban inisyatifini ön plana çıkarır mahiyetteki mekanizmaları kendi içlerinde işler kılma gereği duymamakta lam aksine böyle bir yönelimi tehlike addetmektediler.

Drucker, sendikaların geleceğine ilişkin bir kestirimde bulunarak şöyle diyor: Sendikalar; ya hiç birşey yapmayarak yok olabilirler; ya devletin zorunlu sendika üyeliği ve sendikaya şirket yönetimi karşısında veto yetkisi veren ko-determinasyon gibi güçlü konumlar kazandıracak esaslar getirmesini sağlayarak, siyasi güç yapısına egemen olma yoluyla varlıklarını sürdürmeye çalışırlar; ya da işlevleri üzerinde yeniden düşünürler.[45] Drucker'in ilk seçeneği şöyle de değiştirilebilir: Sendikalar ya hiç birşey yapmayarak yok olabilirler ya da sendikal monarşizme/bürokratik otoriteryenliğe ilişkin numuneler sergileyerek yok olabilirler!

Sendikaların davranışları analiz edilirken örgütlenilen işyeri, sendika üyeleri ve sendika liderleri gibi etmenlerin bu davranışları biçimlendirdiği kabul edilmektedir. Sendikal davranışların analizinde, ekonomik bir model için uygun olduğundan, tek tek bireylerin yani sendika üyeleri ve liderlerin iyi tanımlanmış amaç fonksiyonlarına sahip oldukları da varsayılır.[46] Amaç fonksiyonuna konu açısından, sendika liderleri ya da sendikal monarklar açısından bakıldığında şöyle bir eğilimi gözlemlemek mümkündür: "İş"e yani sendikal amaçlara idealistçe başlansa da zaman içinde kapitalist sınıf(lar)a karşı işçi haklarını savunmak konumundan hazcılığa geçmek, hazcılığı bağımsız, hak savunuculuğunu bağımlı bir değişken haline getirmek, genişliğine ve derinliğine bir yaşama stili olarak kapitalizmi[47] içselleştirmek monarşik sendikal yapıların otoriteryen zihniyet kalıplan içerisinde numunesine az rastlanılan bir evrim değildir.

Sendikal düzlemde katı hiyerarşik ve monarşik düzen içinde bürokrasi; düzenli çalışmalar, personel performansının yükseltilmesi, emirleri verme yetkisinin dengeli dağılımı, motivasyon, karar planlaması, işçi seçme teknikleri, ödül-ceza sistemi, belirli ve resmi yetki alanları, sistematik hükümler, modern iş yönetimi, iş değerleme, hız, kesinlik, dosya bilgisi, sürtüşmenin, maddi ve kişisel maliyetlerin azaltılması, üretim ve verim

[44] Murat BELGE, "Sivil Toplum ve Türkiye", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yay., C:7, İst., 1983. s. 1920
[45] Peter F. DRUCKER. Yeni Gerçekler, (Çev. B. Karamakçı). T. İş Bankası Kültür Yay., Ank., 1996. s. 197
46 Nurcan ÖZKAPLAN, Sendikalar ve Ekonomik Etkileri-Türkiye Üzerine Bir Deneme, Kavram Yay., İzm., 1994, s. 29
[47] Faik Sabri ÜLGENER. Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler, Mayaş Yay., İst., 1983. ss. 158-159
[48] Max WEBER, Sosyoloji yazıları, (Çev. Taha Parla), Hürriyet Vakfı Yay., İst., 1987, ss. 192,193,204 vd.

kıstası... gibi Weberyen 'rasyonel' nitelik ya da süreçleri[48] kapsamamaktadır. Merkeziyetçi zihniyet dünyasının, blokajını tüm sendikaları kapsayacak denli genişlettiği sendikal evrende kendileri için söz hakkı bulunmayanlar da seçilmişler değil atanmışlar veya henüz sendikacılık evreninin periferisinden metropolüne taşınamayan sendika laşralarındaki monarkcıklar olmaktadır. İşçilerin yönetim süreçlerine aktif katılımları üzerinde belirleyici olan bir etmen işyerinin ölçeği ve mülk sahibi/yöneticisi patronun tutumu ise diğer Önemli etmen de işçi sendikalarının katılım, bürokratik otoriteryenlik, 'endüstriyel demokrasi', monarklık vb. realiteler açısından imgelem ve konumlarıdır. Hükümranlık "haklarını işçilerle paylaşmak istemeyenler yalnızca iş yerlerinin mülk sahipleri mi? "İşçileri serbestçe işten atma hakkını kendilerine görenler sadece patronlar mı?" sorusu sendikaların da genelde sendikalı işçilerin çalışmadığı ve sendikalaşmaya geçit verilmeyen birer "işyeri" olduğu gerçeği ve tahakkuk etmiş kimi uygulamalar göz önünde bulundurarak cevaplandırıldığında, "Evet, sadece patronlar" cevabını verebilmek için bol bol samanlıkta iğne arama temrinleri yapmak gerekir.

Sendikal politikaların işçilerin talep ve görüşlerinin bir bileşkesi olması gerekliliği bir yana, monarklar, makro politikalarını olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle en basit özerkliklere dahi geçit vermemektedirler. Sonuçta yerel sendikal birimlerin iş yerlerinde çalışan işçilerle harmanlanarak kendi yönetme potansiyellerini harekete geçirme imkanına kavuşmaları özlem alanından gerçeklik alanına bir türlü taşınamamaktadır. Monarşik sendikal yapılar içerisinde işyeri temsilcilerinin, şubelerin, il, ilçe başkanlıklarının ve diğer monarkcıkların sendikal kültür ve birikimi en fazla "istişari" kıymet taşımakladır. Sendikaların iç örgütsel süreçlerinde monarşizm meriyette olduğu için, sendika dahili çoğulculuk, çeşitlilik, denetim, uyarı, uzmanlık birikiminden yararlanma, kurallara bağlanmış kariyer, yükselme, danışma, hesap sorma, karar alma aşamalarım zenginleştirme gibi süreçler optimum düzeyde işlememektedir.

Sendikaların bürokratik yapılar ve monarşik yönetimler olarak büyümeleri ile siyasal ve toplumsal mekanizmalar içindeki etkileri itibariyle büzüşüp marjinalleşmeleri arasında bir sıhriyet olduğu muhakkaktır. İşçi kitlelerinin yönetim/karar alma süreçlerine katılabilmeleri ancak verimsiz bürokratik mekanizmalara dönüşen sendikaların sahici anlamda özgürleşmeleri ile mümkündür. İşçiler, sendikalarını kendi bireysel ve grupsal etkinliklerinin kaybolduğu veya çok azaldığı monarşik örgütlenme biçiminden katılımcı, çoğulcu, âdil yapılara evrilmeleri konusunda zorlamalıdırlar. Aksi takdirde, R. Michels'in "oligarşinin tunç kanunu" kavramsallaştırmasından hareketle ulaşılan "sendikal oligarşinin tunç kanunu" gerçekliği sürer gider.

[48] İdris KÜÇÜKÖMER. Sivil Toplum Yazıları, Bağlam Yay. İst., s. 90

İdris Küçükömer'den bir başka iktibas: Türk-İş'te veya her hangi bir sendikada değişmez lider kadrosunun var olması, aşağıdan yukarıya ciddi bir gelişmenin olmadığının, yani sendika içinde bürokratik bir oligarşinin... kesin delilidir. Bu ilkeyi kabul etmeyen DİSK dahi, maalesef, emperyalizmin tehditleri altında büyük ölçüde bürokratik bir yönetime kaymıştır.[49] Küçükömcr yazılarını kaleme alalı yıllar oluyor... Çalışmanın kapitalist niteliğinin kendini yeniden üretmeyi sürdürdüğü gerçeği mi, iş süreçlerindeki yabancılaşma olgusu mu, emek dinamikleri içindeki ya da üzerindeki bağımlılık biçimleri ortadan kalkmadıkça kapitalist eşitsizliklerin devam edeceği hakikati mi, kentlerin ekonomi-politikalarındaki ve işçileşme süreçlerindeki sarsıcılık mı... Onun yorumlarının geçerliliği açısından değişen ne var? Hangi konfederasyon, bileşiminin ve iç işleyişinin bürokratik otoriteryenliğe ve katı hiyerarşik zihniyete müstenit olmadığını ve ayrıca kapitalizme ilişkin uzun erimli, tutarlı, sahici ideolojik imgelemler kurduğunu söyleyebilir? "Akradite" sol cntellektüel merkezlerce adeta aforoz edilen İdris Küçükömer'in bir cümlesi daha hatırlanmalıdır: Sendikacıların çoğu iyi niyetli dahi olsalar, kolayca san sendikacı özelliği kazanırlar ve böyle olduklarının farkında da olmayabilirler.[50]

Ahmet İnsel, kapitalizm merkezli toplum ve yaşam düzeniyle cebelleşmenin can alıcı alanının ideoloji olduğunu, siyasal mücadelenin önce imgelem dünyasında kazanıldığını ve kapitalizmden çıkışın esasla; insani varoluşun iktisadiyat tarafından belirlenmesinden, iktisadi tasarımın imgelem dünyamıza hükmetmesinden çıkış olduğunu söylerken,[52] Wallerstein, tarih boyunca dünyanın yönetici katmanları açısından mevcut işleyiş tarzının dolayısıyla da kapitalist sistemin korunması bakımından en büyük avantajlardan birinin muhalefetin süreksizliği olduğunu" vurguluyor. Kapitalist sistem ile bir hesapları bulunduğunu düşünenlerin; Türk-İş Genel Sekreteri'nin tabiriyle "vahşi kapitalizme karşı mücadele etmek gerekir"[53] diyenlerin, bu mücadelede, dolayısıyla da yeni bir imgelem evreninde ideolojik buharlaşma ve süreksizlik akibetine yuvarlanmamaları, bunun içinse Sezai Karakoç'un mısraı ile "Koşudan sonra da koşan atlar" olmayı seçmeleri gerekir.

[49] İdris KÜÇÜKÖMER, Cuntacılıktan Sivil Topluma, Bağlam Yay., İst., 1994, s. 198

[50] Ahmet İNSEL. "Yeni Proleterya ve İktisat İdeolojisi". 10.09.2000. Radikal

[51] Immanuel WALLERSTEIN-Giovanni ARRIGHI-Terence K .HOPKİNS. Sistem Karşılı Hareketler, (Çev. C. Kanat vd), MelisYay., İst., 1995, s. 34

[52] Şemsi DENİZER. Vahşi Kapitalizme Karşı Mücadele Etmek Gerekir, Türk-İş Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu yayın organı, Mart-Nisan 1999. S: 333, s. 24

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 5 Haziran 2001

KAMU YÖNETİMİNDE DENETİM VE BİR DENETİM ŞEKLİ OLAN OMBUDSMANIN TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

*Mehmet GÜLHAN

ÖZET

Bu çalışmada, kamu yönetiminin denetim şekilleri anlatılmaya çalışılmıştır. Özellikle ülkemizde son yıllarda tartışılan ve kurulması istenen kamu yönetiminin denetim şekillerinden biri olan "ombudsman denetiminin" Türkiye açısından bir değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Research Assistant Mehmet GÜLHAN

in this study, public administration control forms have been explained. Especially, in Turkey receni years discuss and want to establish ombudsman one of t ne control forms of the public administration which of "ombudsman control" have been explained from Turkey perspective.

GİRİŞ

Günümüzde yönetim olgusu çok karmaşık bir şekil almıştır. Sosyo-ekonomik gelişmeler, teknik yenilikler, toplumsal ihtiyaçlar ve siyasal baskılar kamu yönetiminin görev alanını genişletmiş ve yapısını büyütmüştür. Dolayısıyla kamu yönetiminin rol ve yetkileri artmış, yerine getirmek zorunda olduğu kamu hizmetlerinin kapsamı gittikçe genişlemiştir. Bu da kendiliğinden kamu yönetiminin denetim ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Yönetim, genel anlamda, belli bir amacın gerçekleştirilmesi için bireylerin işbirliği yapmaları (Gözübüyük, 1994:1) diye tanımlanabilir.

Daha teknik tanımı ise "Mevcut kaynakları ortak bir amacı gerçekleştirmek için kullanan insanların etkinliklerinin, söz konusu amacın en kısa zamanda ve en verimli biçimde elde edilmesi (Demir, Acar, 1997:241) şeklinde yapılabilir.

Yapılan bu tanımlamalar hem kamu alanındaki hem de özel alandaki yönetim kavramı için de geçerlidir. Özel alandaki yönetim kavramını kamudakinden ayırmak için "kamu Yönetimi" adı kullanılmaktadır. Kamu yönetimi kısaca "yönetim" veya "idare" olarak adlandırılmaktadır.

Geniş anlamda kamu yönetimi, düzenli toplumlarda kamu gücünün örgütlenmesini ve işleyişini içerir. Bu, her türlü devlet görevlerini ve Örgütlerini içine alan bir tanımlamadır (Gözübüyük, 1994:2).

Daha teknik olarak, "Devletin siyasal organlarının belirlediği amaçlan, en verimli bir biçimde ve amacına uygun olarak yerine getirmek için gerekli olan kamu idaresinin kurulması ve işleyişinin sağlanması (Demir, Acar; 1997:125) diye tanımlanabilir.

Kamu yönelimi; yasama, yargılama ve belli oranda hükümet etmenin dışında kalan tüm kamusal kuruluşları ve işleri kapsamaktadır.
Kamu kurum ve kuruluşları üslendikleri görev ve hizmetleri belirli ilke ve kurallara göre yürütmek zorundadırlar. Bu ilke ve kurallar; yasa, tüzük ve yönetmelik gibi yasal metinlerde yer aldığı gibi, yönerge, genelge ve bildiri (tebliğ) gibi belgelerde de bildirilmiş olabilir.

Kamu kurum ve kuruluşları ayrıca kendilerine verilen görev ve hizmetleri, belirli bir zaman dilimi içinde, bir plan veya programa bağlı olarak, bütçe olanakları çerçevesinde yürütmekle yükümlüdürler.

İşte tüm bu ilke, kural, plan ve program olarak belirlenmiş normlarda ve standartlarda sapmalar olup olmadığının araştırılması ve yöneticiler tarafından bu norm ve standartlara göre uygulama yapılıp yapılmadığının belirlenmeye çalışılması "denetim" olarak tanımlanabilir. Ancak bu tanımlama çok dar kalmaktadır. Denetim çok daha geniş boyutlardaki işlevleri ve etkinlikleri içermektedir.

Denetim, örgütsel eylemlerin ve işlemlerin öngörülen amaçlar doğrultusunda belirlenen ilke ve kurallara uygunluğunun belirlenmesidir.

Denetimde temel amaç, örgüt amaçlarının gerçekleştirilme derecelerini saptayarak, örgütün etkililik düzeyini yükseltmek ve onun geliştirilmesini sağlamaktır (Ertekin, 1998:508).

Denetim, çağdaş anlamda ise; İşletmenin amaç ve hedeflerine ulaşmak için tüm fonksiyonlarında (muhasebe, güvenlik, teknik, tedarik, pazarlama, finansman) yaptığı tüm faaliyetlerin, gerek sayısal gerek bilimsel yöntemlerle gözden geçirilerek değerlendirilmesi, işletmenin tüm faaliyet-, lerinin sonucunda ortaya koyduğu performansın saptanması, sorunların belirlenmesi ve öneriler getirilmesi olarak tanımlanmakta ve bu yönüyle faaliyet denetimi olarak adlandırılmaktadır (Güven, 1997:926).

Bu yapılan tanımlamalar daha çok özel yönetim alanında yapılan denetimi ifade etmektedir. Aslında kamuda yapılan geniş anlamda denetim; kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan hizmetlerin mevzuata uygun olarak yapılıp yapılmadığının belirlenmesinin dışında, ihtiyaca göre mevzuatın değiştirilmesine yönelik önerilerde bulunulması; yöneticilere rehberlik yaparak eğitici olunması ve yasa dışı yollara başvuranların ilgili mercilere duyurulması, görevlerinde üstün başarı gösterenlerin takdir edilmesi, daha üst görevler için önerilmesi ve ekonomik sahada ticari esaslara göre çalışan kuruluşlarda, ekonomik değerlendirmeler yapılması olarak tanımlanabilir. Böylece kamu hizmetlerinin istendiği şekilde etkin ve güvenilir olmasında en önemli aracın denetim olduğu söylenebilir.

Denetleme, yönetme unsurlarının tamamlayıcısıdır. İstenilen bir şeyi, bir amacı, istenilen biçime uygun olarak, gerçekleştirmeye yardım eder. Denetleme sayesinde yapılması doğru olmayan ve yapılmasında sakınca görülen işlerin yapılmasına engel olabiliriz. Denetlemeden beklenen yararların sağlanmasında yöneticilere, amirlere büyük görevler düşmektedir. Yöneticiler denetleme yolu ile, işlerin düzenli bir biçimde ve usulüne uygun olarak yürütülmesine çalışırlar (Tortop, 1990:151-152). Yukarıda da görüldüğü gibi denetimin, yönetimin düzgün işlemesinde bir çok yararları vardır.

Sonuç olarak denetim kavramı belirlenen esas ve kurallara göre yönetimin nasıl hareket ettiği, bu esaslara ne ölçüde uyduğunu kontrol açısından son derece önemlidir. Etkin bir yönetim, istikrarlı bir siyasal hayat, toplumsal huzur ve barış için denetimin gerekliliği apaçık ortadadır.

Kamu yönetimini denetimi, denetim birimlerinin hukuki statülerine göre idari denelim, yargı denetimi ve yasama denetimi olarak bir ayırıma tabi tutulabilir.

İDARİ DENETİM

İdari denetim, yürütme organının, kendi içerisinde yer alan birimlerce denetlenmesidir. Bu denetim, hiyerarşik denetim şeklinde olabileceği gibi müfettiş, denetçi, kontrolör, murakıp unvanlarını taşıyan personel tarafından yapılan şekilde de olabilir.

Bütün yönetimler hiyerarşik bakımdan bir bütündür. Bir kuruluşta üstlerin astlar üzerinde yapmış olduğu denetimine hiyerarşik denetim denir. Bu denetim, astların eylem ve işlemlerini içerdiği gibi, özlük haklarını da kapsar(Eryılmaz, 1993:86). Böyle bir denetim, üstlerin genel yönetim ve gözetiminden kaynaklanmakladır.

Bilindiği üzere merkezi yönetimler hiyerarşik biçimde örgütlenmiş yapılardır. Yani yönetim mekanizmasında bir ast-üst yapılanması ve- ilişkisi vardır. Hiyerarşik bir biçimde örgütlenen idarede her kademede yapılan iş ve faaliyet bir üst otoriteye tabidir. Bu bağımlılık en üst düzeyde idarenin yapacağı işi belirleyen siyasal otoriteye kadar çıkar. Siyasal iktidar kendisine bağlı olarak yapılan eylem ve işlemlerin, öngördüğü, gerçekleşmesini istediği duruma ne derece uygun olduğunu denetim yoluyla araştırıp saptar. Bu denetleme şekli yöneticiliğin özünde vardır. Ayrıca yasal bir dayanak gerektirmez.

Oysa vesayet denetimi, yasaya dayanan, denetimi yapacak kişi ve organların ve denetlenen alanın da yasada belirtildiği bir denetim türüdür (Ertekin, 1998:500). Vesayet denetimi, merkezi idarenin, yerel kuruluşların; organları, görevleri ve işlemleri üzerinde yapmış olduğu denetimdir (Kuyaksil, 1994:77). Merkezi idare yerel kuruluşlara vermiş olduğu görevleri, ayırmış olduğu kaynakları ve bu kaynakların yerinde ve isabetli bir şekilde kullanılıp kullanılmadığına bakmaktadır. Bu denetim ile iki kuruluşun, Anayasanın 123.maddesinde belirtildiği gibi "idare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir." ilkesiyle uyum içinde ve yasalara uygun bir şekilde çalışmalarını sağlayacaktır. Yani vesayet denetimi yasaya dayanan ve yasa ile belirlenen bir yetkidir. Bu şekli ile hiyerarşik yetkiden ayrılmaktadır. Vesayet yetkisinin kullanılmasında yetki devri söz konusu olamaz. Böylelikle yönetim mekanizmasının uyumlu, etkin ve verimli çalışmasını, kendisine yüklenen görevleri, hukuka uygun bir şekilde, titizlikle yerine getirmesi sağlanmış olacaktır.

Yönetimin denetlenmesinde çeşitli yöntemler söz konusudur. Eğer denetleyenler ile denetlenenler aynı tüzel kişilik içinde yer alıyorlar ise "iç denetim" söz konusudur. İç denetim, yönetimin kendi içinde yapmış olduğu denetim şeklidir. Eğer yönetim kendi dışında başka bir idari kuruluş

tarafından denetleniyor ise o zaman "dış denetim" söz konusu olmaktadır.

Yürütmenin kendi kendini denetimi hem iç hem de dış denetim birimlerince gerçekleştirilmesine rağmen yargı ve yasama organlarınca yapılan yürütmenin denetimi bir dış denetim şeklidir.

Yürütme organının idari denetim şekliyle kendi kendini denetlemesi, bütün kamu kurum ve kuruluşları için olağan bir denetim biçimidir.

idarenin kendi kendini denetimi yürütme organının içinde yer alan çeşitli denetim birimlerince gerçekleştirilmektedir. Bu denetim birimlerini bağlı oldukları idari mercilere göre bazıları şöyle sıralanabilir.

Cumhurbaşkanı'na Bağlı Denetim Birimi: Bu kuruma bağlı denetim birimi 'Devlet Denetleme Kurulu'dur. Bu birim Anayasal bir organdır. Anayasa'nın 108.madde.si uyarınca Cumhurbaşkanı'nı isteği üzerine, silahlı kuvvetler ve yargı mercileri dışında, tüm kamu kurum ve kuruluşları ile sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı kuruluşlarda, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile işçi ve işveren kuruluşlarında ve kamuya yararlı dernekler ile vakıflarda inceleme, araştırma ve denetleme yapma yetkisi bulunmaktadır.

Bu birim Cumhurbaşkanı tarafından atanan bir başkan ve sekiz üyeden oluşur. Çalışmalarında gerekli gördüğünde, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının müfettiş, uzman ve araştırmacı gibi elamanlarını çağırarak onların bilgi ve deneyimlerinden faydalanabilir. Hazırlanan raporlar Cumhurbaşkanı'nın onayından geçtikten sonra Başbakanlığa gönderilir.

Başbakanlığa Bağlı Denetim Birimleri: 'Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanlığı' Başbakanlığa bağlı olan ana denetim birimidir. Bu birim dışında yine Başbakanlığa bağlı olan bazı müsteşarlıkların içerisinde özel görevli denetim birimleri de vardır. Örneğin 'Bakanlar Yeminli Murakıpları Kurulu' gibi.

Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanlığı, 3056 sayılı Başbakanlık teşkilatı hakkındaki kanunun 20.maddesi gereğince, Kitler dahil tüm kamu kurum ve kuruluşlarıyla, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, vakıflar, demekler, kooperatifler, iş ve işveren kuruluşlarında her türlü araştırma, inceleme, soruşturma ve teftiş yapma ve yaptırma yetkisi verilmiştir.

Bu kurul, görevlerini ilgili yasa uyarınca Başbakan'ın emri ve onayı ile yürütür. Ayrıca yetkili kılınması halinde Başbakanlık Müsteşarı da

Başbakan adına yürütebilir.

Bakanlıklara Bağlı Denetim Birimleri: Türkiye'de idarenin denetlenmesinde ve idari soruşturmaların yürütülmesinde müfettişlik kurumu kullanılmaktadır. Bu nedenle bütün bakanlıklarda 'Teftiş Kurulu Başkanlığı' ve başka adlar altında denetim birimleri bulunmaktadır. Teftiş Kurulu Başkanlığı, bakanın emri veya onayı üzerine, onun adına, bakanlık teşkilatı ile ona bağlı ve ilgili kuruluşların her türlü eylem ve işlemlerini denetlemek, incelemek ve soruşturmakla görevlidir.

YARGI DENETİMİ

Yönetim üzerinde uygulanan ve yönetim dışında yer alan en etkili denetim yolu, yargısal denetimdir. Yönetimin yargısal denetimi hukuk devleti anlayışının zorunlu bir sonucudur. Yargısal denetim, yönetimi hukuk sınırları içinde tutar (Gözübüyük, 1994:297). Bu denetim biçiminde yönetilenlerin, idarenin hukuk kurallarına uymasını sağlamak için yargı organlarına başvurma hakkı vardır (Tortop, 1990:164).

Kamu yönetiminde yargı denetimi, kuvvetler ayrılığı ilkesinin bir gereği olarak bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından yerine getirilir.

Yönetimin yargı organları tarafından denetlenmesinde dünya da belli başlı iki sistem uygulanmaktadır. Birincisi yönetimin yönetsel yargı organları tarafından denetlenmesi ve ikincisi de yönetimin sivil yargı organları tarafından denetlenmesi sistemidir (Tortop, 1990:164).

Yönetsel yargı, yönetim alanında uzmanlaşmış ve sadece yönelim alanına giren davalarla ilgilenen," yönetimin, yönelim hukukunca düzenlenen etkinliklerinden doğan uyuşmazlıklarına bakan, adli yargının dışında, kendine özgü kuralları ve yargılama yöntemleri olan ayrı bir yargı düzenidir (Gözübüyük 11,1996:5). Yönetsel yargı sistemi Kıta Avrupa'sı ülkelerinde özellikle Fransa, Belçika, Almanya ve Türkiye'de uygulanmaktadır (Tortop, 1990:165).

Yönetsel yargı organları 2576 sayılı kanunla düzenlenmiş olan "İdare Mahkemeleri", "Vergi Mahkemeleri" ve "Bölge İdare Mahkemeleri" ile bunların kararlarının itiraz ve temyiz mercii olan "Danıştay" dan meydana gelmektedir. Ayrıca "Askeri İdare Mahkemesi", "Sayıştay" ve "Yüksek Denetleme Kurulu" gibi organları da bunlara ilave edebiliriz.

Sivil yargı sistemi denilen ve özellikle İngiltere ve Amerika'da uygulanan, bu nedenle Anglo-Amerikan sistemi de denilen ikinci sistemde,

yönetimin, vatandaşlar gibi normal hukuk kurallarına tabi olması ve uyuşmazlıkların normal mahkemelerde çözümlenmesi öngörülmektedir. Bu ülkelerde sivil yargıdan ayrı yönetsel yargı yoktur (Tortop, 1990:165).

Anayasa'nın 125.maddesine göre, "idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır" şeklindeki ifadeden kaynağını alan yönetsel yargı denetimi, ilke olarak idari işlem ve eylemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlı olup işlem ve eylemin yerindeliğini kapsamamaktadır. İdari yargı, yönetimin işlerine müdahale edemez. Sadece vatandaşların yönetime karşı başvurmaları, kamu görevlisi ile yönetim ve iki farklı yönetim arasındaki davalara bakmakla görevlidir.

Yönetsel yargı denetimini asıl amacı yönetim mekanizmasının iyi işlemesini gözetlemek olup idare karşısında yönetilenlerin ve kamu memurlarının korunmasını sağlamaktır.

Yönetimin yargısal denetimi, hükümeti ve onun uzantısı olan idareyi denetlemede en etkili olan denetimdir. Çünkü bu denetim sonucunda idarenin yaptığı hatalı uygulamaları ve idarenin kişilere karşı yapmış olduğu haksız uygulamaları ortaya çıkarıp kesin sonuca ulaştıracak olan yargısal denetimdir. Yargısal denetimle varılan sonuç kesin hüküm niteliğindedir.

Yönetimin yargısal denetimi, dengeli, istikrarlı, huzurlu bir toplumun yaratılmasını, var olan sosyal yapıya saygı gösterilerek kollektif çıkarların idare edilmesini sağlar.

YASAMA (SİYASİ VEYA PARLEMENTO)DENETİMİ

Bilindiği gibi demokratik sistemlerde yer alan siyasi organlar halkı temsil eder. Kamu yönetimin kullandığı yetkiler kendilerine ait olmayıp siyasi organlarca verilmiş yetkilerdir. Dolayısıyla söz konusu yetkinin nasıl kullanıldığını denetlemek, yetkiyi yeniden düzenlemek ya da geriye almak hakkı siyasi organlarındır. Bu siyasi organlar ise yasama meclisi (parlamento) ve hükümettir. Kamu yönetimi üzerinde uygulanan en önemli denetimlerden biri de siyasi organlarca yapılan denetimdir.

Siyasi denetim, genellikle yasama organı tarafından yapılan denetimdir. Türkiye gibi Anayasalarında kuvvetler ayrılığını kabul elmiş ülkelerde, yasama organının yürütme üzerinde mutlak denetim yetkisi söz konusudur. Yasama organının ulusal iradenin temsilcisi olarak yönetimi denetlemesi ise doğaldır.

Pek çok siyasal rejimlerde yönetim, hükümetin otoritesi altındadır. Parlamenterler için, yönetim çalışmalarını denetlemede, hükümet bir çeşit aracı durumundadır. Parlamenterlerin yönetimi denetlemeleri, hükümeti

denetleme, onun sorumluluğunu ortaya koyma biçiminde olur. Bu tür denetleme gerçekten etkili bir denetleme yoludur (Tortop, 1990:156).

Denetimin yöneldiği amaç, idari faaliyetin düzgünlüğünü, yerindeliğini ve etkililiğini sağlamaktır. Düzgünlük arayışının konusu, idari eylemin kutsal çerçeveye uygunluğunu araştırmak ve doğrulamaktır. Yerindelik ve etkinlik arayışlarının konusu, öngörülmüş amaçlara ulaşılıp ulaşılmadığı veya hangi şartlarda ve hangi düzeyde ulaşıldığıdır (Örnek, 1994:244).

Parlamento denetimi hiçbir zaman fiilen idari işlemlerin hukukiliği ile meşgul olmaz. Daha çok idari politika meseleleri, halin icabına uygunluk sorunu ve yetki suistimali gibi konularla ilgilenir. Bazı ülkelerde normal mahkemeler idari işlemlerden doğan bazı, hukuk meselelerini çözmekte yetkili sayılılar. Buna karşılık politika ve maksada uygunluk sorunları üzerinde kontrol yetkileri yoktur. Yetki suistimallerini incelemeye de nadiren yetkilidirler (Chapman, 1970:174).

Yasama organı yasalar tartışılırken, ödenekler ayrılırken veya diğer zamanlarda yöneticilere sorular sorarak kurallara uygun hareket edilmesini sağlarlar. Yasa konusu olan işlerde ilgilileri dinlerler. Çalışmaları veya uygulamaları beğenmezse yasalarda değişiklik yapabilirler (Tortop, 1990:155).

Hükümet ve yönetimin başı olan bakanlar, yetkili oldukları işlerden ve emri altındaki kişilerin eylem ve işlemlerinden dolayı yasama organına karşı sorumludurlar. Bu sorumluluk siyasi sorumluluktur. Ayrıca bakanların ceza sorumlulukları da söz konusudur.

Türkiye'de yasama organının hükümeti denetlerken doğrudan doğruya yaptığı denetim şekilleri; soru, genel görüşme, meclis araştırması, meclis soruşturması ve gensorudur. Özel denetim birimlerince yapılanlar ise; Sayıştay denetimi ve Yüksek Denetleme Kurulu tarafından yapılan denetimdir.

Soru: Yasama organının yapmış olduğu ilk denetim şekli olan soru, 1982 Anayasası'nın 98/2.maddesinde "Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak yanıtlandırılmak üzere, başbakan veya bakanlardan bilgi istemekten ibarettir" diye tanımlanmıştır. Bu yöntemle elde edilmek istenen amaç bilgi sahibi olmak istenmesinden daha çok herhangi bir faaliyetin gerçekleştirilmesi için ilgililer üzerinde baskı oluşturmaktır.

Hükümetin belli bir konudaki faaliyetinin eleştirilmesi, izlenecek politikaların öğrenilmesi ya da hükümet tarafından alınacak tedbirlerin

gerekçelerinin neler olduğu konusunda ilgili bakandan her meclis üyesi soru sorarak cevap isteyebilir. Böylelikle, yürütme organı faaliyetlerinde sürekli dikkatli olmak zorunda bırakılmaktadır. Soru için mecliste genel görüşme yapılamaz.

Genel Görüşme: Belirli bir konuda Mecliste görüşme yapılmasından ibaret olan genel görüşme, Anayasa'nın 98/4.maddesinde "toplumu ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun TBMM Genel Kurulu'nda görüşülmesidir" diye tanımlanmaktadır.

Genel görüşme mahiyet ve itibariyle soru ve gensoruya benzer. Gensorudan farkı, genel görüşme sonunda güven oyuna başvurulmaz. Buna hükümetin bir durum hakkında bilgi vermesi ve meclisin önünde meseleyi enine boyuna tartışması denebilir(Dal, 1984:254).

Genel görüşme hükümeti, Meclis önünde önergeye konu olan icraatına yönelik açıklama yapmaya, bir bakıma hesap vermeye zorlar. Bu şekilde konuya kamuoyunun ilgisini çeker. Bu istek de muhalefet partilerinden gelir. Fakat iktidar partisi çoğunluk oluşturduğundan kendisini kamu karşısında sergilendirmemek için genel görüşme açılmasına izin vermek istemez.

Genel görüşme kurumu kimi önemli sorunların Mecliste tartışılmasına olanak verdiği için denetim araçlarından en iyisi ve hatta en iyi işleyeni olarak görülmektedir(Kumaş,1984:140).

Görüşmeyi isteyenlerin dışındaki milletvekilleri de genel görüşmeye katılabilirler. Genel görüşmede sadece konu tartışılır, herhangi bir karar alınmadığı gibi siyasi sorumlulukta doğurmaz.

Meclis Araştırması: Meclis Araştırması, 1982 Anayasasının 98/3.maddesinde "belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir" şeklinde tanımlanmaktadır.

Meclis araştırmasının amacını, yasama organının görevi içine giren belirli bir konuda bilgi edinme gereksinmesi olarak ta belirleyebiliriz(Onar, 1977:6). Yasama meclisleri anayasal görevlerini yerine getirebilmek için, ilkin ilgili konuda bilgi edinme ihtiyacını duyabilirler ve bu bilgiyi başka bir kaynaktan elde edecek yerde, bizzat toplamayı tercih edebilirler(Özbudun, 1995:273).

Meclis araştırması da soru ve genel görüşme gibi temelde bilgi almaya yöneliktir. Ancak istenen bilgiyi veren ilgili Bakanlar yada hükümet

değil, meclisin kendi içinde oluşturduğu araştırma kurullarıdır(Ergun, Polatlı, 1992:325).

Meclis araştırmasının yürütülmesi görevi, genel hükümlere göre seçilecek bir özel komisyona verilir. Bu komisyonun üye adedi, çalışma süresi ve gerektiğinde Ankara dışında da çalışabileceği hususu Meclis Başkanının teklifi ile genel kurulca tespit edilir. Meclis Araştırma komisyonu bakanlıklarla genel ve katma bütçeli dairelerden, mahalli idarelerden, muhtarlıklardan, üniversitelerden, TRT Kurumundan, KİT'lerden, özel kanun veya özel konunun verdiği yetkiye dayanılarak kurulmuş banka ve kuruluşlardan, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından ve kamu yararına çalışan derneklerden bilgi istemek ve buralarda inceleme yapmak ilgililerini çağırıp bilgi almak yetkisine sahiptir. Devlet sırları ile ticari sırlar meclis araştırması kapsamının dışında kalır(Kuzu, 1994:702-703).

Meclis araştırmasının açılıp açılmamasına, Meclis Genel Kurulu işaret oyuyla karar verir. Bu konudaki görüşmelere, hükümet, siyasi parti grupları ve istemde bulunan milletvekillerinden birinci imza sahibi veya onun gösterebileceği bir diğer imza sahibi atabilir (Özbudun, 1995:273).

Meclis araştırması doğrudan doğruya hükümetin siyasal sorumluluğuna yol açacak bir denetim aracı değildir. Meclis araştırması TBMM'ne, kanun yapma veya hükümeti denetleme görevlerinde yardımcı olacak bir denetim aracıdır(Özbudun, 1995:274).

Meclis Araştırması sadece bilgi edinme aracı olduğu için, Araştırmanın sonucunda Genel kurulun bir karar alması söz konusu olmaz.

Meclis Soruşturması: Meclis soruşturması nitelik bakımından öteki denetim yollarından farklıdır. Bakanların cezai yada mali sorumluluklarının ağır bastığı konularda açılır(Ergun, Polatlı, 1992:326). Meclis Soruşturması, Başbakan veya bakanların görevleriyle ilgili "cezai" sorumluluklarının araştırılmasını sağlayan bir denetim aracıdır(Özbudun,1995:274).

Meclis soruşturması ile başbakan veya bakanların cezai sorumluluğunu saptamak için Yüce Divana gönderme olanağı sağlanır. Başbakan veya bakanlar hakkında Meclis üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önerge ile soruşturma açılması istenebilir. Meclis bu istemi en geç bir ay içerisinde görüşür ve karara bağlar(Gözübüyük1994:294).

Soruşturma yapılmasına karar verilmesi halinde,on beş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon raporu mecliste görüşülür ve gerekli görüldüğünde ilgilinin Yüce Divana gönderilmesine karar verilir.

Bu karar üye tamsayısının salt çoğunluğu ile alınır(1982 Anayasası Madde. 100).

Meclis Soruşturması, ilgili makamların veya adli mercilerin gördüğü işlev dolayısıyla muttali oldukları bir başbakan veya bakanın sorumluluğunu gerektirecek tasarrufları veya TBMM üyelerinin meseleyi bilmemeleri ile konunun ilgili makamlarca TBMM başkanlığına iletilmesi sonucu soruşturma açılması gereği ortaya çıkar(Dal, 1984:256).

Meclis Soruşturması - birkaç Bakan hakkında da açılabilir. Meclis Soruşturması doğurduğu sonuçlar açısından çok etkili bir denetim mekanizmasıdır. Ancak uygulamada lier şey anayasa ve içtüzükteki kurallara uygun gitmemiştir, "soruşturma komisyonlarının çalışmalarına başlayabilmeleri için önce bir görev bölümü yapmaları gerekmektedir. Uygulamada birkaç yıl görev bölümü yapmamış komisyonlara rastlanmıştır. Bunun temel nedeni, parlamento aritmetiğinin muhalefet ve iktidarın bu komisyonlarda eşit sayıda temsil edilmelerine yol açması ve komisyon üyelerinin kendilerini parti bağlarından kurtarıp yansız davranmamalarıdır(Ergun, Polatlı, 1992:326).

Kamu yöneliminin denetlenmesi konusunda ise meclis soruşturması etkin bir yöntem olarak görülmemektedir. Soruşturma komisyonu siyasal niteliklidir. Ülkemizde siyasi parli bağlarının ve disiplinin güçlü olması ve partiye aşırı bağımlılık nedeni ile üyelerin siyasal önyargıları meclis soruşturmasından beklenen yaran vermemektedir.

Gensoru: TBMM'nin denetim araçlarından en önemlilerinden biri de gensorudur. Gensoru Bakanlar Kurulunun genel politikasını veya bir bakanın bakanlığı ile ilgili işlerden dolayı siyasi sorumluluğunu TBMM önünde ortaya koyarak yapılan genel görüşmedir. Bu genel görüşmenin amacı, güven oylaması ile Bakanlar kurulunu veya bakanı düşürmek veya güvensizlik sağlanamazsa bile takip ettiği politikanın yanlışlığını kamuoyuna bildirmektedir. Gensoru ile bakanlar kurulunun veya bir bakanın düşürülmesi ancak Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğu ile mümkündür. Oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır.

Gensoru bir siyasi parti grubu adına veya en az yirmi millelvekili imzası ile açılabilir. Anayasamızda gensoru önergesinin verilişi, gündeme alınması, görüşülmesi ve oylanması ayrıntılı bir biçimde yer almıştır.

Gensoru, soru ve genel görüşmeden farklı olarak siyasi sorumluluğa yol açmaktadır. Bu yönüyle gensoru, yasama organının hükümeti kontrol etmesinde en geçerli silah ve en kuvvetli politik araç olmaktadır. Görüldüğü gibi gensoru, TBMM'nin bilgi edinme ve denetim yolları içinde en etkili

olanıdır. Ülkemizde de zaman zaman gensoru önergeleri verilmiştir. Ancak bunların birçoğu gündeme bile alınmamıştır.

Türkiye'deki siyasal partilerin yapısı ve seçim sistemi gensoru yoluyla Bakanlar Kurulunun yada bakanların düşürülmesine kolay kolay olanak vermez. Hükümeti kuran parti yada partiler meclis çoğunluğunu sağlamışlardır. Bir gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmaması için siyasal partiler, özellikle iktidar partisi, gruplarını bağlayıcı kararlar alır. Parlamenterler oylarını bu karar doğrultusunda kullanırlar. Milletvekillerinin parti kararlarına uymayarak kendi sağduyuları ile bağımsız davrandıkları Türk siyasal hayatında pek görülmemiştir(Ergun, Polath, 1992:328).

Gensoru uygulamada karşılaşılan birçok aksaklıklara rağmen kamuoyu oluşturma ve etkilemede çok önemli bir araçtır. Gensoru mevcut siyasal iktidarın da en büyük korkulu rüyasıdır. Gensoru önergesi verildiği zaman, hükümet kendini meclis önünde temize çıkarmak zorunda kalmaktadır. Gensoru önergesi gündeme alınmasa da siyasal iktidar kamuoyuna karşı en azından kendini savunmak durumunda kalacak ve kamuoyuna açıklama yapmak gereğini hissedecektir. Gensoru yoluyla aynı zamanda idare de denetlenmiş olmaktadır.

Yasama organın yönetimi denetlemesinde, bu söylenenlerin dışında, denetleme yollarından biri de, yönetilenlerin yani vatandaşların TBMM'ye dilekçe ile başvurmaları şeklinde olmaktadır. Bilindiği gibi Anayasamızın 74.maddesindc "vatandaşlar, kendileriyle ilgili veya kamuyla ilgili dilek ve şikayetleri hakkında, yetkili makamlara ve TBMM'ye yazı ile başvurma hakkına sahiptir" ifadesine yer verilmiştir.

Ayrıca milletvekillerinin, vatandaşların, yönetimle olan sorunlarına yardımcı olmak amacıyla yürüttükleri hizmetler, milletvekillerinin yönetimle direk ilişki kurmasını sağlar. Bu durum da kamu yönetiminin denetlenmesinde araç olarak kullanılabilir.

Yasama organının denetlemede kullandığı önemli araçlarından biri de mecliste yapılan bütçe görüşmeleridir.

OMBUDSMAN DENETİMİ

Genellikle yargı birliği sisteminin uygulandığı ülkelerde yönetimin denetimi ve hukuka uygunluğunu sağlamada, diğer denetim yollarının yanında "ombudsman" denilen dilimize "kamu denetçisi" olarak çevrilen bir kurumada yer verilmektedir (Gözübüyük, 1994:296).

Ülkemizde özellikle son yıllarda bilim adamları, siyasetçiler ve yöneticiler tarafından çok sık gündeme getirilen omhudsmanlık kurumu, kamu yönetiminin halkla ilişkileri açısından çok önemlidir. Bilindiği gibi bu kurum, kamu yönetiminin denetlenmesi ve vatandaşların idare karşısında korunmasını ele almakta ve incelemektedir.

Ombudsmanlık kurumu siyasi denetim şekilleri içinde ele alınacağı gibi ayrı bir başlık altında da ele alınabilir. "Çünkü, bu denetim metodu, yürütme araçları bakımından yasama organına dayanmakta ve ona bağlı olarak işlev yürütmektedir (Eryılmaz, 1993:90-91).

Ombudsmanın Tanımı ve Doğuşu

Aslı İsveç'çe eski bir kelime olan ve "temsilci, sözcü, görevli, koruyucu" anlamlarına gelen ombudsman(Ataman, 1997:779), idarenin giriştiği eylem ve işlemlerle ilgili olarak halktan gelecek olan şikayetleri incelemeye ve haklı bulduğu şikayetlere neden olan eylem ve işlemleri veya onların zararlı sonuçlarının ortadan kaldırılması için uğraş vermeye yetkili olan bağımsız bir kurum(Keneş, 1997:792) olarak tanımlanabilir.

Kamu yönetimi ile yönetilenler arasında bir tür ara bulucu olan ombudsman, bağımsız kamu görevlisi olarak, kamu yönetimine karşı halkın şikayetlerini dinlemekte, araştırma ve soruşturma yaparak yönetimin aksayan, işlemeyen kusurlu yanlarını ortaya çıkarmakta ve bunun sonucunu da ilgililere olduğu kadar kamuoyuna da duyurmaktadır. Kamu yönetimini ve onun kurumlarını denetleyen ombudsman, gördüğü hizmetlerle modern bir kurum olarak değerlendirilmektedir.

Ombdusmanın evrensel bir tanımı bulunmamaktadır. Dünyadaki uygulamaların ortak özelliklerinden hareket eden Uluslararası Baro ombudsmanı, Anayasa göre yasama organın aldığı bir karar uyarınca oluşturulan, yasama organına karşı sorumlu olan, hükümet birimleri, memurları ve çalışanları hakkında şikayetleri alan, şikayetler üzerine ya da kendi isteği doğrultusunda harekete geçen ve araştırma yapan, aksaklıkları gidermek için izlenecek yollar hakkında tavsiyelerde bulunma ve rapor hazırlama yetkisine sahip bulunan, üst düzey devlet memuru olarak tanımlanmaktadır (Akın, 1998:521).

Özellikle son yıllarda devletlerin üstlenmiş oldukları görevlerin fazlalaşması ve bunun sonucu olarak devlet yapısındaki genişleme, vatandaşlar ve kurumlar arasındaki ilişkileri karmaşık bir hale sokmuştur. Ayrıca hükümetlerin bu gelişmelere paralel olarak, insan hakları ve temel hak ve özgürlükleri geliştirmek, kamu yönetimini denetlemek, karmaşık olan yönetime karşı bireysel yakınmaları önlemek ve en önemlisi hukuk devleti

anlayışını lam olarak ortaya koyabilmek için arayışlar içerisine girmiş olması ombudsman kurumunun yayılmasında elkili olmuştur.

Köken itibarıyla İsveç'e dayanan "Ombudsman kurumu, 1713 yılında İsveç'te kurulmuş ve 1809 İsveç Anayasası'na girerek anayasal bir kurum niteliğine bürünmüştür. İsveç dışında bu kurum 1919 yılında Finlandiya'da faaliyete geçirilmiş, ancak 1960'h yıllardan itibaren dünya ülkelerinde hızla yayılmaya başlamıştır(Ataman, 1997:779)".

Ombudsmanlık bugün 90 ülkede işlev görmektedir. Ancak kurum her ülkede diğerinden değişik bir isim almaktadır; Yönetim İçin Parlamento Komiseri (İngiltere), Arabulucu(Fransa), Yurttaş Koruyucusu (Kanada), Sivil Haklar Savunucusu (İtalya), Halk Avukatı (Avusturya), Yurttaş Haklarının Savunucusu (Polonya) gibi (Temizel, 1997:766).

İsveç ombudsmanı'nın, Osmanlı Devletindeki şeyhülislamlık kurumundan etkilenilerek oluşturulduğu sanılmaktadır. İsveç Kralı Demirbaş Şarl 1709'da Ruslara yenilerek Osmanlılara sığınmış, 5 yıl Osmanlı ülkesinde kalmıştır. 1713 yılında bir reform yayınlayarak bir ombudsman bürosu oluşturmuştur ve böylece ülkesini uzaktan yönetmeye çalışmıştır. (Eryılmaz, 1994:323).

İslam devletlerinde, öteden beri halkın yönetime karşı şikayetlerini değerlendiren, ombudsman benzeri, "Divan-ı Mezalim"(haksızhklar Divanı) ya da "Darül Adi" (adalet divanı) gibi kurumlar görev yapmaktaydı. Bu kurumlar halkla yöneticiler arasındaki davalara bakarlardı. Haftada en az iki kez toplanan bu divanlar, Emcvi, Abbasi, Memluk ve Selçuklu gibi islam devletlerinde bulunmaktaydı(EryıImaz II, 1993:91).

Ombudsmanın Statüsü, Atanması ve Özellikleri

Ombudsman prensip itibariyle parlamento tarafından atanan ancak hükümete olduğu kadar kendisini atayan parlamentoya karşı da statüsü gereği bağımsız olan bir kurumdur. Bağımsızlık ombudsmanın vazgeçilmez bir öğesi olduğu gibi, "onun yansızlığına karşı olan, kamuoyu güveninin sürdürülebilmesi açısından da önemlidir. Bu, aynı zamanda ombudsmanın siyasal çatışmalarda bir oyun aracı olmasını önlemek bakımından da önem taşımakladır(Gammcltoft-hansen,1999:201)". Ombudsmanın serbestçe çalışabilmesi için devletin diğer kurumlarına karsı da bağımsızlığının korunması gereklidir.

Ombusmanların bağımsızlığı:

- Kurumu doğuran anayasal ya da yasal metinlerden,
- Seçilme biçimlerinden,

- Dokunulmazlıklarından ve ombudsmanlıkla birlikte başka bir görevin aynı bireyde birleşmezliğinden
- Atama şeklinden ve atamanın süre sonunda yenilenebilme veya yenilenememesinden,
- Faaliyetleri üzerinde dış bir denetimin olmamasından,
- Mali olanaklarından ve işbirliği ettiği birey ve kurumlardan, doğmaktadır(Temizcl, 1997:775).

Ombudsmanhğın bağımsızlığını sağlamada diğer önemli bir faktör atanma şeklidir. Yukarda da dile getirildiği gibi atama parlamento tarafından yapılmaktadır. Atanma ve görevden alınma şekilleri ombudsmanın statüsünün belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Ombudsmanların parlamento tarafından atanması, bağımsızlık yanında, ombudsmanın otoritesinin de kaynağı olmaktadır (Temizel, 1997: 776).

Cumhurbaşkanı(Devlet Başkanı), Hükümet ya da bir başka devlet organı tarafından atanmış olsa bile, görevden alınmaları mutlaka parlamentoya bırakılmaktadır. Bu durum onları iktidarın etkilerinden koruyup bağımsızlıklarını sağlarken otoritelerinin de kaynağı olmaktadır (Akın, 1998:524).

Ombudsman'in yetki alanı ve görev süresi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Örneğin, İsveç ve Finlandiya'da ombudsman, idareden başka mahkemeleri de denetleme yetkisine sahiptir. Norveç ve Danimarka'da ombudsmana, mahkemeleri denetleme yetkisi tanınmamıştır, ingiltere'de ise ombudsman, yalnız genel yönetimin denetimini yapar, yerel yönelimin denetimi, yetkisi dışında kalır(Gözübüyük,Akılhoğlu, 1992:267).

Ombudsmanlar parlamento tarafından uygun görülen bütçesinin sınırları içerisinde her türlü harcamayı hiç bir makamdan talimat almaksızın serbestçe yapabilirler (Temizcl,1997:776).

Ombudsmanlar görevlerini yaparken parlamenter dokunulma/lığına benzer dokunulmazlıkları vardır. Görüşleri ve yaptıkları işlemler nedeniyle yargılanamaz, tutuklanamaz ve sorgulanamazlar. Faaliyetleri denetim dışıdır.(Akın, 1998:524).

Ombudsmanın belirleyici özelliklerini şu şekilde dıralayabiliriz (Akın, 1998:525):

- Genellikle yasa ile kurulur.

- Genellikle, parlamento tarafından seçilir. Cumhurbaşkanı (Devlet başkanı), hükümet ya da bir başka organ tarafından atansa da görevden alınmalarında parlamento söz sahibidir.
- Parlamentonun bir temsilcisi olarak yönetim üzerinde parlamento adına denetim yapar. Arkasında parlamenlonun desteği vardır.
- Yönetimin dışında yer alır.
- Yasama ve yürütme organlarından bağımsız olarak çalışır.
- İşlevsel anlamda özerkliğe sahiptir.
- Halk tarafından kolayca bulunabilir. Başvuru daha az biçimsel ve ucuzdur.
- Hiçbir makam ombudsmana göreviyle ilgili emir veremez, telkinde bulunamaz.
- Ombudsman tarafsızlığı, uzmanlığı, saygınlığı tartışılmaz olan kişiler arasından seçilir.
- Temel değeri ve ilkesi verimliliktir.

Ombudsmanı Gerekli Kılan Nedenler

Ombudsmanlar günümüzün, gittikçe genişleyen ve karmaşık bürokratik yapıya sahip olan, modern devletlerinde ortaya çıkan sorunları çözmek için önemli bir işlev görmektedirler, özellikle üst düzey yöneticilerine verilen takdir yetkilerindeki artışın neden olduğu yönetsel kararlarda meydana gelen haksızlıkların düzeltilmesi ve yönetim bozukluklarına karşı yurttaşın korunması ihtiyacı kurumun önemini daha da artırmaktadır (Temizel.l 997:766).

Herşeyden önce, ombudsman kurumunun amacı; idarenin etkin bir biçimde denetlenmesini sağlamaktır. İdarenin eylem ve işlemlerinin denetlenmesi ise hukuk devleti ilkesi gereğidir. Yargı denetiminin ise, yönelimin eylem işlemlerine karşı halkın korunmasında en etkili denetim yolu olduğunu daha önce söylemiştik. Ancak, yargı denetimi yapısı gereği ağır işlemekte, pahalı ve biçimseldir. Daha da önemlisi hukukilik denetimi ile sınırlıdır. Halbuki idarenin eylemleri karşısında vatandaşın hakkını her türlü yozlaşma, yolsuzluk, usulsüzlük ve siyasi kirlenmeye karşı korumak için daha süratli, ucuz ve biçimsel olmayan, sadece hukukilik denetimi değil bunun yanında gerektiğinde ycrindelik denetimi yapan bir organa ihtiyaç vardır.

İdarenin kendi içinde kendi organları ile yaptığı denetimde yetersiz kalmaktadır. İdari denetim şekillerinden biri olan hiyerarşik denetim, kişinin hak ve özgürlüklerini, yönetimin eylem ve işlemleri karşısında korumayı temel amaç kabul eden bir denetim biçimi değildir. Sadece idarenin iç disiplini ve yasal bir biçimde yönetilmesini amaçlar. Hiyerarşik bakımdan üst olan yönetici daha çok kendi sorumluluğunu ön planda tutar ve idaresi

altında olanları koruma eylimi içerisine girer.

İdarenin kendi dışında bir başka organ tarafından denetlenmesi şekli olan vesayet denetimi ise, daha önce kanunla tespit edilmiş olan konular da yapılmaktadır. Ayrıca belli bir formaliteyi içerdiğinden zaman da almaktadır. Vesayet makamları ise kısmen de olsa siyasi iktidarın emri altındadır.

Yürütmeyi elinde bulunduran iktidardaki parti veya partiler, parlamentodaki sayısal çoğunluklan sebebiyle yasaları yürürlüğe koymakta güçlük çekmedikleri gibi gelen şikayetlere karşı kendilerini koruma noktasında rahat olmaktadırlar. Çünkü hükümetin denetlenmesi, uygulamada parlamentonun lümüne ait bir görev olmaktan çıkarak sadece muhalefetin görevi olmuştur. Zaten muhalefetinde azınlıkla olması, denetlemede yetersiz kalmasına sebep olacaktır. Dolayısıyla kişilerin hak ve özgürlüklerini, yönetimin eylem ve işlemlerine karşı korunması ve kirlenmenin önüne geçilmesi, siyasi denetim yoluyla zor görülmektedir.

Kitle iletişim araçları da, vatandaşların hak ve özgürlüklerinin korunmasında ve şikayetlerinin dile getirilmesinde önemli bir araçtır. Bazı tv programları insanların şikayetlerini ilgili yerlere duyurarak sonuç almaya çalışmaktadır. Her zaman sonuç vermese de bazen etkili olmaktadır. Ancak bu yolu da kısıtlayan durumlar söz konusudur. Şikayetlerin pek çoğunun bu programlarda yer alamaması yani seçici davranılması, programcının ele aldığı konuyu derinlemesine ineeleyememesi ve konuya ilişkin bilgi ve belgelere, yönetimde gizlilik gereği ulaşmakta güçlük çekilmesi, sonuca ulaşmada olumsuz etki yapmaktadır.

Devletin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlardaki pek çok görevleri üstlenmesi, yapısında bir değişme ve karmaşık bir bürokratik yapı meydana getirmiştir. Bu yapıyla karşı karşıya kalan vatandaşlar, sahip olduklan hakları kullanamaz hale gelmişlerdir. Bürokratik yapı ve bürokrasinin hantallığı kırtasiyeciliği ortaya çıkarmış ve sonuç olarak vatandaşın yönelime karşı yabancılaşmasına ve yönetim ile vatandaşın sürtüşmesine yol açmıştır.

Sonuçta yukarda dile getirmeye çalıştığımız sebeplerden dolayı vatandaşların kolayca ulaşabileceği ve güvenebileceği yeni bir kuruma ihtiyaç vardır. İdarenin bünyesine kolaylıkla girip nüfuz edebilen, daha süratli, daha az biçimci, karşılıklı ilişkilerde önemli bir boşluğu dolduran, daha iyi bilgi sahibi olabilecek, keyfilikle mücadele de daha etken olabilecek bir kuruma ihtiyaç olduğu ortadır.

Ombudsman'ın Türkiye Açısından Değerlendirilmesi

Ülkemizde özellikle son yıllarda ekonomik, sosyal, siyasal ve idari alanda pek çok usulsüzlük, yolsuzluk ve hukuk dışı olaylar yaşanmaktadır. Özellikle son bir yılda yapılan önemli operasyonlar, ülkenin durumunu apaçık gözler önüne sermektedir.

Türkiye'de idarenin hukuk-dışı eylem ve işlemlerinde meydana gelen artış ve yargı organlarının geç karar vermeleri, fertleri haklarının korunması açısından güç duruma düşürdüğü gibi hukuk devleti ilkesini de büyük ölçüde zedelemiştir. Bu nedenle kişi hak ve özgürlüklerini koruyacak ve hukuk devletinin gerçekleştirilmesinde bir araç teşkil edecek ombudsmanın kurulması acil bir ihtiyaç haline gelmiştirflCcneş, 1997:798). Ombudsman insan haklarını geliştirmek, yönetimin kötü uygulamalarına karşı bireysel şikayetleri çözümlemek ve kamu yönetimindeki idari hastalıklara kamuoyunun dikkatini çekmek açısından alternatif bir denetim kurumudur. Ayrıca diğer denetim yollarına göre daha ucuz, çabuk, Basil olması ve kamu yönetiminden yakınmaların çokluğuna baktığımızda ombudsmanın ülkemizce de benimsenmesinin yararlı olacağı düşünülebilir.

Ombudsmanlık kurumu özellikle son 50 yıldır bir çok dünya ülkesi tarafından tartışılmakta ve uygulamaya geçiren ülke sayısında sürekli artış olmaktadır.

Ülkemizde ise bu kuruma gereken önem özellikle 1970'li yıllardan sonra verilmeye başlanmıştır. 1970'li yıllarda günümüze, bu kurum konusunda pek çok akademisyen, yazar ve kurum değişik çalışmalar yaparak kamuoyunun bilgisine sunmuştur. Fakat bugüne kadar somut bir uygulama yapılamamış ve henüz kurulamamıştır.

Ancak kurumun kurulması konusunda en önemli somut adım, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ve 1998 yılı programında atılmış ve ombudsmanın kurulması konusuna yer verilmiştir.

Ombudsman sıradan vatandaşlar için olduğu kadar bürokrasinin ve yönetenlerinde bizzat kendileri için de pek çok faydaları olacaktır, "halk açısından ombudsman, adaletin yerine getirildiği; bürokrasilerin hizmet sunduğu kişilere iyi, çabuk ve saygılı davrandığı güvencesini veren bir kurum olurken, bürokrasiler açısından ise, işlemleri düzeltici, tekrarını önleyici ve doğrularını güçlendirici bir etmen(Eryılmaz 1993:93)." olacaktır.

Parlamentoyu temsil eden ombudsman, prestijini, yetkisini halkın temsil edildiği yer olan parlamentodan almaktadır. Ombudsman'ın parla-

menter rejimin güçlü olduğu ülkelerde başarılı olduğunu ifade etmiştik. Türkiye'de de parlamenter rejim uygulanmaktadır. Ombudsman'ın Türkiye'de uygulanması parlamentoyu güçlendirecek, yönetime etkinlik kazandıracaktır(Eroğlu, 1978:367-368).

İdare ile vatandaş arasında çıkan uyuşmazlığın çözümlenmesinde işleyişin yavaş olması, sürüncemede kalması vatandaşın idareye karşı güvensizliğini ortaya çıkarmaktadır. Oysaki ombudsmanın, basit ve süratli çalışması, çabuk sonuç vermesi vatandaşa güven verecektir.

Ombudsman'ın bir çok uyuşmazlıklarda kendiliğinden hareket edebilmesi, şikayete cesaret edemeyen ilgililerinde hak ve menfaatlerinin korunmasında onlara yardımcı olacaktır. Çünkü ombudsman, halkı, yönetimin haksız eylem ve işlemlerine karşı koruyan bir yargıç gibi görev yapmakta; kamu yönetiminin ilgili birimlerine çok rahat bir şekilde girebilmekte ve istediği bütün belgeleri temin edebilmekte, görevlileri sorguya çekebilmektedir. Ayrıca bu durum kamu yönetiminde açıklığın sağlanmasında büyük katkı sağlayacaktır.

Halkın hiç çekinmeden, herhangi bir güçlükle karşılaşmadan idare ile olan şikayetlerini kolayca dile getirebilmesi, öte yandan ombudsmanın da açıklık ilkesi gereği basım kullanarak yönetimin işleyişi hakkında vatandaşa bilgi vermesi, katılımcı demokrasiyi gerçekleştirmede önemli bir katkı sağlayacaktır.

Yönetsel yargının başı olan Danıştay gereği gibi vazife ve hizmet görememektedir. İşler sürüncemede kalmakta, vatandaş genellikle, Danıştay'a karşı güvencesini yitirmiş bulunmaktadır. Ombudsman uyuşmazlıkların süratle çözülmesinde yardımcı olduğundan, Danıştay'ın da prestiji artacaktır.

Ancak ülkemizde böyle bir kurum kurulamadan önce yapılması gereken öncelikli şeyler vardır.

Türkiye'de kurulacak ombudsman kurumunun başarılı olabilmesi için öncelikle uygun alt yapısının hazırlanması gereklidir. Demokratik Batı ülkelerinde kamu görevi yapanların ücretlerinin vatandaş vergilerinden ödendiği, dolayısıyla memurun görevi eksiksiz yapması, güvenilir, nazik ve terbiyeli davranması gerektiği düşünülür. Vatandaşın kamudan kaliteli hizmet bekleme ve aksini gördüğünde şikayet hakkı kabul edilir. Ülkemizde ne yazdç ki memur davranışını ifade için "bugün git yarın gel" tekerlemesi üretilmiştir. Çoğu şikayet konusu dairelerde bazı memurların iş yapma yerine gazete okudukları, örgü ördükleri, bedava uzun telefon görüşmeleri yaptıkları

vs.(Ataman, 1997:787) şeyler yapıldığı söylenmektedir. Dolayısıyla memur rejiminde değişikliğe gidilip yeni kanuni düzenlemeler yapılmalıdır.

Ombudsman kurulmadan önce, bu kuruma karşı halkın, kamuoyunun desteği sağlanmalıdır. Kurum kamuoyuna maledilerek başlangıçta bu kurumun kurulmasında girişimde bulunan hükümet, parti veya grubun istediği yönde zayıf ve yoz yapının oluşmasına engel olunmalıdır.

Türkiye'de ombudsman kurulmadan önce Anayasanın ve diğer kanunların özellikle hak arama yollarını kapatan, kısıtlayan bütün maddeleri gözden geçirilmeli, örnek aldığımız batı demokrasilerindeki standartlara getirilmelidir. Devlet "kanun devleti" olmaktan "hukuk devleti" olmaya yönelmelidir(Ataman, 1997:787).

Ombudsman konusunda diğer önemli bir husus da onun bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile çok yakından alakalı olan seçilmesi ve görevden alınması meselesidir. Tarafsız ve bağımsız olmadıktan sonra Türkiye'de ombudsmanın kurulmasının hiçbir faydası olamayacaktır. Bu- yüzden yürütmenin etkisi altında kalmaması için yasama tarafından seçilmesi ve görev süresini de yasama meclisininkinden biraz daha uzun tutulması gereklidir. Çünkü seçimden seçime el değiştiren siyasal bir kurum olmaktan kurtarılmalıdır.

SONUÇ

Kamu yönetiminin denetlenmesi ve bir denetim şekli olan ombudsmanı ele alarak Türkiye açısından değerlendirmeye çalıştık. Görülmektedir ki denetim mekanizmasının etkili olabilmesi için bir bütün olarak uygulanması gerekmektedir. Ayrıca denetim mekanizmasını bir sistem olarak düşündüğümüzde bu sistemi işleten önemli iki aracının birinin memurlar, diğerinin ise halk olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla öncelikle memurların görev bilincinin ve sorumluluk anlayışlarının çok yüksek düzeyde olması gerektiği gibi halkında, idari ve siyasi olaylara karşı ilgisinin ve duyarlılığının hat safhada olması gerekmektedir.

Ülkemizde uygulamada olan denetim şekilleri, bazı yetersizlikler nedeniyle ve devlet gücünün kullanıldığı yerlerde, görevin kötüye kullanılması, ihmal, kayırma, keyfilik gibi değişik şekillerde sekteye uğratılmakta ve işlevleri yitirilmektedir. Dolayısıyla temel hak ve özgürlüklerin korunmasında, kamuoyunun desteğini almış, siyasal açıdan tarafsız ve bağımsız olan, güven duyulan, kamu yönetiminin sahip olduğu tüm bilgi ve belgelere kolayca ulaşabilen ombudsmanlık kurumunun biran önce kurulup uygulamaya geçirilmesi gerekmekledir.

Türkiye'de temiz toplum, temiz siyaset ve temiz idare noktasında önemli ihtiyacı karşılayacak, ciddi, hızlı, ucuz, bağımsız ve kendiliğinden harekete geçebilen bir denetim mekanizmasının eksikliği açıkça hissedilmektedir.

Özellikle son yıllarda pek çok ülkede bu kurum, moda olduğu için değil, aksine modern ve çağdaş olduğu için ve özellikle yönetsel ve toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilmek amacıyla kabul edilmiştir. "Bu ihtiyacın arkasında, yönetimin denetlenmesinde geleneksel denetim yollarının yetersizliği ve çağdaş devletin artan görevleri ve karmaşıklaşan yapısı karşısında bireylerin haklarını koruma ve kullanmada çaresizlik içine düşmeleri gerçeği yatmaktadır (Akın,1998:545).

Sonuç olarak kamu yönetiminde şu an uygulamada olan denetim yollarının eksiklikleri nedeniyle bu eksikliklerin giderilerek bunların yanında ombudsmanlık kurumunun kurulması denetim mekanizmasına değişik bir hava getirecektir ve böylece hak ve özgürlüklerini savunma konusunda kendisini tıkanmış hisseden vatandaşa her türlü sınırlandırmadan arınmış yeni bir yol açılmış olacaktır.

KAYNAKÇA

ATAMAN Taykan, **"Ombudsman ve Temiz Toplum"** Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:3, Sayı:13, 1997.

AKIN Cengiz, **"Cumhuriyetimizin 75. Kuruluş Yıldönümünde Yönetimin Denetlenmesin de Yeni Bir Denetim Yolu: Ombudsman"** Türk İdare Dergisi, Yıl:70, Sayı:421, Aralık1998.

CHAPMAN Brian, **"İdare Mesleği"**, Çev. (Cahit Tutum), TODAİE yayını; İstanbul, 1970.

DAL Kemal, **"Türk Esas Teşkilat Hukuku"**, Ankara, 1984.

ERGUN Turgay - POLATOĞLU Aykut: **"Kamu Yönetimine Giriş"**, 4. Baskı, TODAİE yayını ; Ankara, 1992.

EROĞLU Hamza, **"İdare Hukuku"**, 3. Baskı, AİTİA yayını; Ankara, 1978.

ERTEKİN Yücel, **"Çağdaş Yönetim ve Denetim"**, Türk İdare Dergisi: Yıl:7ü, Sayı:421,Arahk1998.

ERYILMAZ **Bilal,"Kamu Yönetimi"**, İzmir, 1994.

ERYILMAZ Bilal, **"Kamu Bürokrasinin Denetlenmesinde Yeni Gelişmeler"** Amme İdaresi Dergisi; Cilt:26, Sayı:4, Eylül 1993.

GAMMELTOFT-HANSEN Hans, **"Ombudsman Kavramı"**, Amme İdaresi Dergisi; Cilt:29, Sayı:3, Eylül 1999.

GÖZÜBÜYÜK Şeref-AKİLLIOĞLU Tekin, **"Yönetim Hukuku"**, Ankara, 1992.

GÖZÜBÜYÜK Şeref, **"Yönetim Hukuku"**, 7.baskı, Ankara, Turhan

Kitabevi, 1994.
GÖZÜBÜYÜK Şeref, **"Yönetsel Yargı"**,lO.baskı, Ankara,Turhan Kitabevi, 1996.
GÜVEN Turhan, **"Yolsuzlukla Mücadelede Denetimin Rolü"** Yeni Türkiye Dergisi,Yıl:3, Sayı:13, 1997.
KENEŞ, Bülent, **"Bir Denetim Mekanizması Olarak Ombudsman, Türkiyedeki İhtiyaçlara Ne Kadar Cevap Verebilir"** Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:3, Sayı: 13, 1997.
KUMAŞ Rahmi, **"Parlamentonun Boyutları"**, Çağdaş yayınları, İstanbul, 1984.
KUYAKSİLAli, **"Devlet Denetleme Kurulu"** Türk İdare Dergisi, Yıl:66, Sayı:405, Aralık 1994.
KUZU Burhan, **"Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat"**, 4. Baskı, Filiz kitapevi, İstanbul, 1994.
ONAR Erdal, **"Meclis Araştırması"**, AÜHF yayını; Ankara, 1977.
ÖZBUDUN Ergun, **"Türk Anayasa Hukuku"**, 4. Baskı, Yetkin yayınlan; Ankara, 1995.
ÖRNEK Acar, **"Kamu Yönetimi"**, 2. Baskı, Meram yayıncılık; İstanbul, 1994.
PİCK Vicktor J. , **"Ombudsman ve Yönetimde Reform"**, Amme İdaresi Dergisi; Çev.(Turgay Ergun), Cilt: 19, sayı:4.Aralık- 1986.
TEMİZEL Zekeriya, **"Yurttaşın Yönetime Karşı Korunmasında Bir Başka Denetim OrgannOmbudsman"**, Yeni Türkiye Dergisi, Yü:3,Sayı:13, 1997.
TORTOP Nuri, **"Yönetim Biliminin Temel İlkeleri"** TODAİE, Anakara, 1990.

Dumlupınar Üniversitesi fffl' & jğ „Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 5 ^ ^ d y Ha/iran 2001

BİREYSEL TOPLUMSAL VE SİYASAL BOYUTLARIYLA YABANCILAŞMA

Özcan SEZER*

ÖZET

Yabancılaşma günümüz modern toplumunun en önemli sorunlarından birisidir. Kentleşme, sanayileşme ve modernleşme gibi oluşumlar, bireysel, toplumsal ve siyasal boyutlarıyla yabancılaşmaya etki etmekledir. Tarihsel süreç içerisinde birçok düşünür tarafından ele alınan yabancılaşma kavramı günümüzde de önemli bir sorun olarak belirsizliğim korumaktadır.Teknolojik gelişmeler aynı zamanda toplumların üst kurumlarını, alt yapısını, sosyo-kültürel ve siyasal açılardan etkilemekte, bu durum insanlarda topluma ve siyasal yaşama uyum sağlamada zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Bunu sonucunda da toplumda, kuralsızlıklar, değer yitirimleri, anomi ve yabancılaşma olgusu yaşanmaktadır. Erich Kahler'e göre "insanın tarihi insanın yabancılaşmasının tarihi olarak yazılabilir" bu çalışmada da yabancılaşma Bireysel, toplumsal ve siyasal boyutlarıyla ele alınacaktır.

ABSTRACT

Alienation is one ofthe most important problems ofour modern doy society. Factors such as urbanization, indıstrialization and modernization do affect alienation by their individual, societal and political dimensions. The concept of alienation which is tackled by many thinkers in the course ofhistory, is still keeping its statü s as an uncertain problematiauue. Teknological advances do cause social and political adaptation problems in people by affeeting the infrastrueture and subsiructure ofthe society. As a result ofthis, processes like, value erosion, anomy, normlessness and alienation do emerge

* PPU I.I.B.F Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi.

Kitabevi, 1994.
GÖZÜBÜYÜK Şeref, **"Yönetsel Yargı"**,lO.baskı, Ankara,Turhan Kitabevi, 1996.
GÜVEN Turhan, **"Yolsuzlukla Mücadelede Denetimin Rolü"** Yeni Türkiye Dergisi,Yıl:3, Sayı:13, 1997.
KENEŞ, Bülent, **"Bir Denetim Mekanizması Olarak Ombudsman, Türkiyedeki İhtiyaçlara Ne Kadar Cevap Verebilir"** Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:3, Sayı: 13, 1997.
KUMAŞ Rahmi, **"Parlamentonun Boyutları"**, Çağdaş yayınları, İstanbul, 1984.
KUYAKSİLAli, **"Devlet Denetleme Kurulu"** Türk İdare Dergisi, Yıl:66, Sayı:405, Aralık 1994.
KUZU Burhan, **"Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat"**, 4. Baskı, Filiz kitapevi, İstanbul, 1994.
ONAR Erdal, **"Meclis Araştırması"**, AÜHF yayını; Ankara, 1977.
ÖZBUDUN Ergun, **"Türk Anayasa Hukuku"**, 4. Baskı, Yetkin yayınlan; Ankara, 1995.
ÖRNEK Acar, **"Kamu Yönetimi"**, 2. Baskı, Meram yayıncılık; İstanbul, 1994.
PİCK Vicktor J. , **"Ombudsman ve Yönetimde Reform"**, Amme İdaresi Dergisi; Çev.(Turgay Ergun), Cilt: 19, sayı:4.Aralık- 1986.
TEMİZEL Zekeriya, **"Yurttaşın Yönetime Karşı Korunmasında Bir Başka Denetim OrgannOmbudsman"**, Yeni Türkiye Dergisi, Yü:3,Sayı:13, 1997.
TORTOP Nuri, **"Yönetim Biliminin Temel İlkeleri"** TODAİE, Anakara, 1990.

Dumlupınar Üniversitesi fffl' & jğ „Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 5 ^ ^ d y Ha/iran 2001

BİREYSEL TOPLUMSAL VE SİYASAL BOYUTLARIYLA YABANCILAŞMA

Özcan SEZER*

ÖZET

Yabancılaşma günümüz modern toplumunun en önemli sorunlarından birisidir. Kentleşme, sanayileşme ve modernleşme gibi oluşumlar, bireysel, toplumsal ve siyasal boyutlarıyla yabancılaşmaya etki etmekledir. Tarihsel süreç içerisinde birçok düşünür tarafından ele alınan yabancılaşma kavramı günümüzde de önemli bir sorun olarak belirsizliğim korumaktadır.Teknolojik gelişmeler aynı zamanda toplumların üst kurumlarını, alt yapısını, sosyo-kültürel ve siyasal açılardan etkilemekte, bu durum insanlarda topluma ve siyasal yaşama uyum sağlamada zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Bunu sonucunda da toplumda, kuralsızlıklar, değer yitirimleri, anomi ve yabancılaşma olgusu yaşanmaktadır. Erich Kahler'e göre "insanın tarihi insanın yabancılaşmasının tarihi olarak yazılabilir" bu çalışmada da yabancılaşma Bireysel, toplumsal ve siyasal boyutlarıyla ele alınacaktır.

ABSTRACT

Alienation is one ofthe most important problems ofour modern doy society. Factors such as urbanization, indıstrialization and modernization do affect alienation by their individual, societal and political dimensions. The concept of alienation which is tackled by many thinkers in the course ofhistory, is still keeping its statü s as an uncertain problematiauue. Teknological advances do cause social and political adaptation problems in people by affeeting the infrastrueture and subsiructure ofthe society. As a result ofthis, processes like, value erosion, anomy, normlessness and alienation do emerge

* PPU I.I.B.F Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi.

as surface end products. According to Erk Kahler "The history of mankind can be written as the history of alienation" Alienation, in this study also be taken into accountfrom its individual, societal and political dimensions.

BİREYSEL, TOPLUMSAL VE SİYASAL BOYUTLARIYLA YABANCILAŞMA

1. YABANCILAŞMA KAVRAMI

Kökeni antik döneme kadar uzanan yabancılaşma olgusu, içinde yaşadığımız dünyada ve çeşitli toplum düzenlerinde insanlığın yaşadığı yaygın bir hastalık olmaya devam etmekledir. Felsefe, sosyoloji, psikoloji, ve iktisadi doktrinde geniş ölçüde ele alınmış olmasına rağmen; kavramsal olarak belirsizlikler içeren "yabancılaşma" olgusu, çözüm bekleyen bir sorun olarak, halen güncelliğini korumaktadır.[1]

Yabancılaşma; genel düzeyde bireylerin varolan yapılara (toplumsal kurumlar) bağlı beklentiler, değerler, kurallar ve ilişkilerden uzaklaşmasıdır. Bireysel düzeyde ise, bu süreçlerin, bireylerin denetimden çıktığına ilişkin deneyim, ya da deneyimsel kayıp duygusudur.[2]

2. YABANCILAŞMANIN TARİHSEL SÜRECİ

Yabancılaşma kavramını sosyo-psikolojik bir olgu olarak birçok düşünür farklı şekillerde ele almış ve yorumlamışlardır. Yabancılaşma kavramı özellikle yeni dünya düzeninin bir kez daha altüst ettiği çağımızda, gündelik dile yerleşen bir kavram olmuştur ve toplumun yabancılaşması, kültürün yabancılaşması, kuşaklar arası yabancılaşma, dinin yabancılaşması, siyasetin yabancılaşması, insanın kendine yabancılaşması ve daha birçok şekilde ifade edile gelmiştir. Bütün bu yabancılaşma şekilleri özellikle sanayi toplumuna geçişle birlikte ortaya çıkmış, 21.yüzyılda küreselleşme olgusuyla birlikle kendini daha çok hissettirmeye başlamıştır. Erich Kahler'e göre ise "İnsanın tarihi insanın yabancılaşmasının tarihi olarak yazılabilir." [3]

Yabancılaşma kavramını felsefe alanına ilk kez Hegel sokmuştur. Politik kavramlar alanına ilk dahil eden düşünür ise Rousscau'dur. " Marcuse yabancılaşmayı, bireylerin kendi bilinç ve yaratıcı güçlerine, birbirlerine ve kollektif insansal özlerine yabancılaşması ve kendileri üzerinde hakimiyet kurmuş olan, insanı insanlığından uzaklaştıran güçlerin tutsağı haline gelmesi; bireylerin yabancılaşmış varlıklarınca yutulması olarak ele alınmaktadır."[4]

[1] Hüseyin. AKYİLDIZ, Bireysel ve Toplumsal Boyutlarıyla Yabancılaşma, Süleyman Demirel Ün. İkt. ve İdari Bilimler Fak. Dergisi, Yıl:1998. sayı:3, s. 163.
[2] Türker, ALKAN.-Doğu, ERGİL: Siyaset Psikolojisi, Turhan Kitabevi, Ankara. 1980. s.24.
[3] Temel, DEMİRER,- Sibel, ÖZBUDUN, : Yabancılaşma, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998. 5.39.

Yabancılaşmanın ilk çıkış noktası Marx'dır. Marx iş yapma esnasında, insan obje ile kendisi arasında bir ilişki kurmuştur. Bununla birlikte insan işle özdeşleşememektedir,[5] ve insan emeğe yabancılaşmaktadır. Böylece yabancılaşma kavramı tarihsel gelişim süreci içerisinde daha çok Marx'ın yaklaşımı olan "emeğin yabancılaşması" kavramıyla yazın literatürüne girmiştir.

3. YABANCILAŞMAYA İLİŞKİN İLERİ SÜRÜLEN GÖRÜŞLER

Yabancılaşma konusunda çalışanların tümü, onun bir davranış türü değil bir eğilim olduğu savını benimsemişlerdir. Çünkü en fazla yabancılaşanların bile, başka bir ortamda eyleme dönüştürülebilecek eğilimlerinin, tercihlerinin bulunduğu saptanmıştır.[6]

Yabancılaşma kavramının kökenine indiğimizde, kavramın daha çok dinsel anlamda kullanıldığını görmekteyiz. Romalılarda yabancılaşma kavramı daha çok dinsel anlamda yani insanın Tanrıdan ayrılması olarak görülmüştür. "Plolinos'un sisteminde, yabancılaşma, ruhun daha alt bir varlık biçiminden, yani kendi varoluşundan sıyrılarak, her şeyin kaynağı olan "bir ve tek" ile bütünleşmesi halini tanımlamaktadır."[7]

Yabancılaşma kavramının öncelikle dinsel içerikli olarak kullanıldığını görüyoruz. 18. ve 19. yüzyılda ise yabancılaşma kavramı üzerine bilimsel olarak eğilinmeye başlandığını söyleyebiliriz. Bu yüzyılın düşünürleri yaşadıkları çağın katı, boş, amaçsız ve ruhsuz bir çağ olmasından yakınıyorlardı. Spinoza, Goethe, Shiller, Fichte, Feurbach, Hegel, Marx'dan bu yana varoluşçular hep aynı temayı vurgulamışlardır. Bu noktada sanayi devriminden sonraki gelişmelerin ve ulus devletlerin ortaya çıkışından sonra meydana gelen gelişmelerinde etkili olduğunu ifade edebiliriz.

Yabancılaşma kavramını ilk olarak belirginleştiren Hegel olmuştur. Ona göre insanlık tarihi aynı zamanda insanoğlunun yabancılaşmasının tarihidir.[8] Marx'ta Hegel'in paralelinde gitmiş ve ona göre de insanlık tarihi, insan varlığının giderek gelişmesi, ama aynı zamanda giderek yabancılaşması anlamına gelmektedir. Marx için yabancılaşma, insanın çevresine sahip ve egemen olamamasından ziyade, çevrenin doğanın, diğer insanların ve hatta bizzat kendisinin kendi öz varlığına yabancı kalmaları demektir. Bunlar,

[5] Renat. ZAHER, Sömürgecilik ve Yabancılaşma, Çev. (Bayram Doktor), İnsan Yayınları. İstanbul. 1999. s.20.
[6] Doğu, ERGİL.Yabancılaşma ve Siyasal Katılma, Olgaç Yayınevi. Ankara, 1980, s.103.
[7] Terıci. DEMİRER, Sibel ÖZBUDUN, a.g.e., s. 10.
[8] Barlas. TOLAN, Çağdaş Toplumun Bunalımı: Anomi ve Yabancılaşma, A.İ.T.İA. Yayın, 2.Baskı. Ankara, 1981, s. 145.

kendisi tarafından yaratılmış olsalar bile onun üstünde ve ona karşı olan nesnelerdir. Yabancılaşmış insan dış dünyayı ve kendi varlığını, nesnesinden farklılaşmış özne gibi pasif olarak seyretmekle yetinir.[9] Marx yabancılaşmayı felsefi kökenlerinden ayırıp, somut gerçekler düzeyinde açıklama içerisine girmiştir.

Hegel'dc ise yabancılaşma "mutlak ruhun" yabancılaşması üzerine kurulmuştur. Diyalektik süreç içerisinde mutlak ruhun hareketi, bir yabancılaşma ve yabancılaşmadan kurtulma hareketidir. Hcgelci yabancılaşma anlayışında, yabancılaşma marazi değil, doğal bir durumdur. Doğa, insan ve toplum varoldukça, yabancılaşma da varolacaktır.[10]

Yabancılaşma kavramı ile ilgilenen bir başka düşünür Feuerbach'da Hegel'in paralelinde yabancılaşma kavramına yaklaşmış ve Tanrı ile insan arasındaki ilişkiler açısından kavramı irdelemiştir. İnsanın kendi özünü, insan olarak kavraması gerektiğini ve bu yolla yabancılaşmanın aşılacağını belirtmektedir.

Sosyoloji biliminin kurucularından biri olarak kabul edilen Durkheim ise yabancılaşma kavramını daha çok toplumsal içerikli bir olgu olarak ele almıştır. Anomi kavramı ile yabancılaşma kavramını ilişkilendirmeye çalışmıştır.

Durkheim insanın refah, lüks ya da konfor gereksinmelerini sınırlayacak organik ya da psikolojik donanımlardan yoksun olduğunu, bireyin tutkularının yalnızca bireyin dışında ve onun tarafından adil ve meşru kabul edilen bir yetkiyle sınırlanabileceğini savunur. Ona göre bireyin üstünde olan, yetkisini kabul edebileceği tek ahlaksal güç toplumdur."

Dukheim toplumsal bozulma üzerinde durmaktadır. Ona göre toplum bir buhran ya da ani bir zenginleşmeyle sarsıldığında, toplumun bireyin tutkuları üzerindeki denetimi azalır, denetim mekanizmaları bireylerin gözünde meşruiyetlerini yitirirler. Ani toplumsal zenginleşme ya da yoksullaşma anlarında bireylerin toplumsal olarak biçimlenmiş özdenetim yetileri yetersizleşir; dengeler bozulur. Durkheim düzen bozumu ya da anomiyi tutkuların tam da daha disiplinli olmaları gereken bir anda daha az disiplinli olması olarak tanımlamaktadır. Anomi tanımı ampirik sosyolojide yabancılaşmanın temel unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir.[12]

[9] Barlas TOLAN, Çağdaş Toplumun Bunalımı, s. 142.
[10] Barlas TOLAN, Toplumbilimlerine Giriş, 4.Baskı, Murat- Adım Yayıncılık, Ankara, 1996, s. 284-285.
[11] Temel DBMİRER, Sibel ÖZBUDUN, a.g.e., s.27.
[12] Temel DEMİRER, Sibel ÖZBUDUN, a.g.e., s.27-28.

George Simmel yabancılaşmaya ilişkin olarak," modern yaşamın en derin sorunları bireyin, boğucu toplumsal kuvvetler, tarihsel miras, dış kültür ve yaşam tekniği karşısında varoluşunun özerkliğini ve bireyselliğini koruma savından" kaynaklanmaktadır demektedir. Simmel'e göre mekanize üretim ve kitlesel tüketim bireysel kültürün atrofisine ve nesnel kültürün hipertrofisine katkıda bulunmaktadır. Bu gelişme de insanlar arası ilişkileri etkilemektedir. Simmel yabancılaşmanın para ekonomisine dayalı modern kültürün gelişmesinin kaçınılmaz sonucu olduğunu vurgular. Buna ise "kültürün trajedisi" demektedir.[13]

Erich Fromm ve Herbert Marcuse ise modern sanayileşmiş topluma yönelerek yabancılaşma kavramını açıklamaya çalışmışlardır. Fromm'a göre günümüz toplumunda küçük veya büyük memur, satıcı, esnaf veya tüccar, özellikle hizmetler sektöründe çalışanların hemen tümüne yakını nitelikli işçilerden çok daha büyük bir yabancılaşma içerisinde yaşamaktadırlar. Marcuse de çağdaş kapitalist toplumu irdelemiştir ve işçi sınıfının Marx'ın beklediği doğrultuda yabancılaşmayı sona erdirebilecek güç olmaktan artık uzaklaşmış olduğunu vurgular.

Yabancılaşma kavramını kurumsal düzeyde açıklığa kavuşturup, görgül araştırmalarla ölçülebilir boyutlara indirebilme çabasını gerçekleştiren Melvın Seeman olmuştur. Seeman yabancılaşmanın beş ayrı boyutunu belirlemiştir.

3.1.BİREYSEL, TOPLUMSAL VE SİYASAL BOYUTLARIYLA YABANCILAŞMA

Yabancılaşma bireysel, toplumsal ve siyasal sürecin birlikte ortaya çıkardıkları bir olgudur. Altı yüzyıldır kullanıla gelen bir sözcük olan "alienation" 14.yy.da, daha çok, dinsel anlamlıdır. Tanrı ile ilişkilerin kopması ya da koparılması anlamına gelmektedir. Günümüzde, insanın toplumuyla, çevresiyle, dünyayla ilişkilerin olumsuzluğunu anlatmak için kullanılmaktadır.

Sosyal bilimlerde, ne olduğu belirsiz, anlaşılması zor bir durum bir çalışma alanı, çağdaş yaşamın popüler bir analizi olmasına karşın yabancılaşma kavramı, belirsiz bir kavram oluşunu sürdürmektedir. Yabancılaşmaya ilişkin ortak olan birtakım belirlemeler vardır:[14]

[13] Temel DEMİRER. Sibel ÖZBUDUN. a.g.e., s.29-30.
[14] www.Britannica.com.

1) Güçsüzlük (Powerlesness): insanın kendi alın yazgısını kontrol allına alamadığını hissetmesi fakat, birtakım dışsal yani, temsilciler, kader, şans veya kurumsal düzenlemeler tarafından alın yazgısının belirlenmesi. 2) Anlamsızlık (Meaningless): Anlaşılabilirliğin azalması veya hayatı amaçsız olarak genellemek, bilgi alanının dışında oluşanlara bir anlam verememek. 3) Kuralsızlık (Normlessness): Sosyal kuralları yerine getirirken bu kuralları paylaşma taahhüdünün azalışı, bundan dolayı toplumsal kurallardan yaygın sapma, güvensizlik, bireysel rekabetteki denetimsizlik v.b. 4) Kültürel Yabancılaşma: toplumdaki varolan değerlerin kaldırılması. (Örneğin, geleneksel kurumlara karşı entelektüel veya öğrenci ayaklanması) 5) Sosyal Tecrit: Sosyal ilişkilerin dışında bırakılma ya da yalnızlık duygusu. (Örneğin, grup üyelerinin azınlığı arasında) 6) Kendinden uzaklaşma: tanımlanması en güç olan kavram. Bunun tespitinin yolu dışarıdan bireyin gözlenmesidir,

Gerçekte toplumsal yalnızlığın yabancılaşmaya dönüşmesi, bireyin kişiliğinden veya diğer özgül koşullardan değil, ancak genel ve kapsamlı bir toplumsal süreçten kaynaklanabilir. Toplumsal yapının ufalanması yalnızlığı toplum içerisinde yaygınlaştırdığı, ve toplumsal koşullar bireyin toplumsal ilişkilerini geliştirmesini engelleyerek kökleştirdiği durumlarda yabancılaşmadan söz etmek mümkün olacaktır.[15]

Kendine has kişilik ve maneviyat bulma ve geliştirme imkansızlığı dolayısıyla yabancılaşma daima yerine göre ekonomik, yerine göre entelektüel görünümler arz eder. Sömürge ideolojisi ile sıkı ilişkiye giren gruplarda yabancılaşma açık psişik çatışmalarla ortaya çıkar: Değişime uğramış insanlarda alienasyon tamamıyla entelektüel niteliktedir.[16]

Marx'ın kilit kavramı olan yabancılaşma, yalnızca ekonomik, toplumsal veya siyasal ilişkilerdeki bir bozulmanın ürünü ya da sonucu değildir. Yabancılaşma aksine bütün bu ilişkilerdeki bozukluk ve aksamaların sonucunda insanın kendi özüne ters düşmesidir.[17]

3.2.YABANCILAŞMANIN BİREYSEL BOYUTU

Bireysel psikolojik bir süreç olan yabancılaşma olgusunun iki temel boyutu mevcuttur. Bunlardan birincisi bireyin özü; diğeri ise bireyin yaşam sürecinde gerçekleştirdiği varlığı. İnsanın özü nedir? İnsanın özü nasıl çarpıtılarak dönüşmektedir? İşte bu sürecin ve bu süreçte etki eden dinamiklerin açıklığa kavuşturulabilir ya da kavuşturulamaz boyutları yabancılaşma olgusunun belirlilik ya da belirsizlik alanlarını ortaya koymaktadır.[18]

[15] Önder ŞENYAPILI. Toplum ve İletişim, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981, s.27-28.
[16] Renal ZAI1ER, a.g.e., s.26.
[17] Barlas TOLAN. Çağdaş Toplumun Bunalımı, s.177.
[18] AKYILDIZ, a.g.e., s. 167.

Yabancılaşma kavramı tedrici bir değişimin eseri değildir. Yabancılaşma keskin bir farklılaşmanın başkalaşmanın adıdır. Kişi, eğer geçmişe ait kültürel birikimden habersiz olur, kişi, hayata ait yorum ve kavramlarını, rüzgarın yönüne göre kazanırsa, yabancılaşmanın uygun zeminine düşmüş demektir.[19]

Toplumlarda haberleşme ağının genişlemesi sonucu doğan etkiyle bunlardan etkilenen bireyler suni olarak bir yabancılaşma örneği ortaya koyabilirler. Bunu yaparken de çağdaşlaşma ve modernleşmenin sonucu olarak kabul ederler.[20] Pek çok sosyolog, toplumsal kurallara aşırı bir biçimde uymayı, modern toplumdaki yabancılaşmanın başlıca belirtilerinden biri olarak değerlendirir; öyle ki reklamlar, moda ve kitle haberleşme araçlarının güdümündeki kamu oyu, bireye gerçek seçeneklerin bulunmadığı çok küçük bir bağımsız ve özerk alan bırakmış, yaşam biçimi ve davranışlarını doğrudan belirlemeye başlamıştır.[21]

Bireysel süreçte yabancılaşmayla ilk ilgilenenlerden biri de Freud olmuştur. Freud insanın yanılsamalı bir bilincinin olduğunu ifade etmekte ve insanın kendi özgür iradesine göre eylemde bulunduğu yanılsamasını gerçekmiş gibi algılamak ve göstermek için ussal nedenler bulduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bu yanılsamalı bilincin içeriğinde de insanı gizlice tutsak etmiş etkenlerin doğrultusunda ortaya çıkan olgu, insana yabancılaşmış bir yaşam biçimidir.[22]

Freud ruhsal bozuklukları da "id" ve "ego" bir başka ifadeyle, içgüdüsel isteklerle gerçek istekler arasında uygun dengeyi bulamamakta görmekledir. Ona göre ruhsal bozukluk, çocukluk istek ve düşlemlerinin yetişkin beni boğmuş olduğu ve bu yüzden iki dünya arasında artık uzlaşmanın bulunmadığı bir bozukluk biçimidir. Bu bağlamda Freud'un yaklaşımına göre yabancılaşmanın nedeni bireysel ruh hastalıklarıdır.-[4]

Genel olarak düşündüğümüzde insan aktivitesinin ürünleri nesnel varlık olarak toplumda işlevsel olmaya başladıklarında yabancılaşırlar, aksi halde onların üreticileri bu durumu önceden tahmin etmemektedir. Fakat üretici her ne kadar kendi kendine olsa da işi yapan kişi kendi kendine yabancılaşmaya maruz kalmaz. Bunda da iki boyut vardır: Birincisi; insan

[19] Naci BOSTANCİ. Kültür ve Değişme, Ankara, 1995, s. 116.
[20] Mustafa ERKAL, Sosyoloji(Toplumbilim), Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986. s.300-301.
[21] ŞENYAPILI. a.g.e.. s.27.
[22] AKYILDIZ, a.g.e.. s. 168.
[23] A.K YILDIZ, a.g.e., s. 168.

çalışma ekonomisi şartlarını göz önüne aldığımız zaman bir mal olarak nitelenir ve bu anlamda o malın yabancılaşmasının genel kanunlarına tabi olur. İkincisi; kişi yabancılaşması insan aktivitesinin ürünlerine karşıt olarak kendinin yabancılaşması gibi algılanmaktadır. [24]

Bireysel süreçte yabancılaşma kavramı üzerinde en çok duran ve bu noktada sınıflandırmaya giden Seeman olmuştur. Seeman sadece yabancılaşma üzerinde değil anomi kavramı üzerinde de durmaktadır. Ayıca yabancılaşma kavramını değer yargılarından bağımsız bir hale getirmeyi amaçlamaktadır,çünkü "Seeman'a göre yabancılaşmadan söz etmek için ille de sosyalist olmak gerekmez. Seeman böylece amacının sosyoloji ve sosyal psikoloji literatüründeki doyumsuzluk, güçsüzlük, yalnızlık gibi toplumsal kökenli duygusal sorunlara ilişkin kavramlardan hareketle, bir sınıflandırma yapmak olduğunu söyler." [25]

Seeman'ın bireyin kendini algılaması ve davranışları açısından oluşturduğu yabancılaşma kategorileri şunlardır;

1- Güçsüzlük: Seeman'a göre yabancılaşma tiplerinden ilki güçsüzlüktür. Güçsüzlük tabiri Marksist bir görüşü ifade etmekledir. İşçiler, karar verme mekanizmasını ellerinde tuttukları için, kendi işlerine ve iş vasıtalarına yabancılaşırlar. Bu şekilde insan kendi iş vasıtalarına hükmetme gücünden soyutlandığı ve kendisini bir vasıla karakterine büründüğü için iş çevresine yabancılaşmış olur,bu olaylar insanın insana yabancılaşması ile devam eder. İnsanlardan bir kısmı vasılalara hükmetme şansına sahipken, bir kısmı da vasıta olmaktan kurtulamazlar. [26]

Güçsüzlük duygusu en basit ifadeyle, bireyin yalnız başına bir şey yapamayacağı, başaramayacağı duygusu olarak tanımlanabilir. [27]

Güçsüzlük olarak ifade edilen yabancılaşma gerçeğinde üç faktör göze çarpmaktadır. Bunlar; [28]

- Bireyin kısmen kontrol edebildiği, kısmen de kontrol edemediği dış alem (objektif durum ve şartlar)
- Objektif şartları değiştirme hususunda bireyin kognisyonunda yer eden sübjektif hüküm (ferdin beklentileri)
- Bireyin, kontrol edemediği objektif sarılar ile konlrol etme hakkına sahip olduğu hususundaki beklentileri arasında tezattan ibarettir.

[24] İsmail DOĞAN, İletişim ve Yabancılaşma (Yazılı Kültürümüzde İlkler), İmaj Yayınları, Ankara, 1997, s.7-8
[25] Barlas TOLAN, Toplum Bilimlerine Giriş, s.302
[26] Amiran KURTKAN. Genel Sosyoloji, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986.S.301.
[27] Barlas TOLAN, Toplum Bilimlerine Giriş,a.g.e., 303.
[28] Amiran KURTKAN. a.g.e.,302.

Tek bir bireyin beklentileri ile objektif durumdan fiilen ekle ettikleri arasında büyük bir açık varsa o kişinin psikolojisinde çok farklı sonuçlar doğabilir. Duygusuzlaşma, otoritcrleşme, benzeme gayreti, insanların amaçlarını alaya alma, siyasi ilgisizlik ve siyasi aşırı ilgi, kendi içine kapanma, psikoz, geri çekilme ve intihar gibi vak'alar tek birey açısından ele alındığı zaman psikolojinin ve buna bağlı bilimlerin konusuna girer. Fakat bu olaylar yaygınlaştığı zaman bu objektif şartlarla bunlar arasındaki korelasyonu ölçme işlemi artık psikolojinin alanına giren bir işlem olmaktan çıkarak sosyal psikolojiyi ilgilendirir. [29]

2- Anlamsızlık: anomide olduğu gibi bireyin neye, hangi genel doğrulara inanacağını ve bağlanacağını bilememesi halidir. Bireysel karar verme sürecinde, bireyin kendi doğrularından hiçbirinin genel toplumsal doğrularla çakışmaması, bu duygunun en yüksek bir düzeyde oluştuğunu gösterir. Gerçekte anlamsızlık duygusu bireylerin toplumu ve çevresinde olup bitenleri anlayamama durumudur. [30]

Anlamsızlık denilen yabancılaşma şekli anlam olarak nitelendirilen hedefin tek taraflı bir karaktere sahip olması gerçeğidir. Öyle ki bütün gerçeklerdeki tekliği ve bütünlüğü belirten ortak bir temelden mahrum olan zihinler neye inanacaklarını bilememenin verdiği bir anlamsızlık girdabına sürüklenmişlerdir. Çünkü Seeman'a göre " ne zaman birey, neye inanması gerektiği hususunda kesin fikirden mahrum durumdaysa, ne zaman karar alma bakımından bireyin karara ulaşmasında, asgari standartlar bir araya gelemiyorsa anlamsızlık şeklindeki yabancılaşmanın yüksek seviyede olduğunu ifade edebiliriz." [31]

Gerçekten anlamsızlık duygusu teknolojinin gelişmesi artık sanayi toplumunu geride bırakıp, bilgi toplumuna geçtiğimiz günümüzde bütün bireylerde görülen sosyo-psikolojik bir olgudur. İşlevsel akılcılıktaki artışın da etkisiyle bireylerin bir konu üzerinde seçim yapmasını oldukça olanaksızlaştırmıştır. Toplumsal ve bireysel süreçten siyasal sürece de yansıyan anlamsızlık duygusu bireyleri yönetime ve siyasal iktidara yabancılaştırmıştır. Gerçekten anlam arayışı karşımıza felsefi bir sorun olarak Çıkmaktadır. İlkçağlardan beri insanlar her konu üzerinde bir anlam arayışı içerisine girmişler ve bu arayış insanın yaşamı süresince de devam etmiş ve devam edecek olan bir arayıştır.

3- Normsuzluk: Seeman yabancılaşmaya getirdiği bu ölçütü, purkheim'in anomi betimlemesine dayandırır. Kollektif standartların

[29] Amiran KURTKAN, a.g.e., s.303.
[30] Barlas TOLAN. a.g.e., s.303.
[31] Amiran KURTKAN, a.g.e., s.305.

disipline edici etkisi zaafa uğradığında ve kültürel olarak öngörülmüş hedeflerin elde edilebilmeleri için gerekli amaçlarla örtüşmediği durumlarda anomi ve normsuzluğun, kültürel bakımdan meşru olsun olmasın, teknik bakımdan en etkili işlemin, kurumsal olarak öngörülen davranışın yerini alacağı ölçüde gelişeceğini söyleyen Seeman, normsuzluğun anlamsızlık ve güçsüzlük durumuyla ilintili olduğunu belirtir. Seeman'a göre, normsuzluk, beklentilerin, birey açısından verili hedeflere ulaşmada toplumsal olarak onaylanmayan davranışları gerektirecek ölçüde yüksek olduğu bir duruma gönderme yapmaktadır.[32]

Sosyal normların toplumda gücünü kaybettiği, yani ferdin davranışları üzerindeki etkisini kaybettiği zaman anomi ortaya çıkmaktadır. Yabancı sosyoloji literalüründeki normsuzluk fikri sosyal şartları, hem de insan ruhunun eseri olan yaygınlaşmış davranış şekillerini kapsayacak ölçüde aşın genişletilmesi, zaman zaman eleştirilmektedir. Yine batılı sosyologların bazılarına göre de insan davranışlarının önceden bilinebildiği ölçüde bireysel değerlerle toplumsal ödüller arasında ki zıtlığı gören insanlar, bunun kaynağını sosyal yapıda bulurlar. Bu da topluma yabancılaşma sonucunu doğurmuştur. Tezadın kaynağını kendinde görenler ise mistisizme yönelmeği tercih etmişlerdir. Batı dünyasına baktığımız zaman, kültürlerinin temelinde hiçbir birleştiricilik özelliği bulunmayan birey, kendi beklentileri ile objektif alemin şartları arasında tezadı gördüğünde ya ihtilalci olup cemiyetteki düzeni kökünden kaldırmaya çalışmış, ya da mistisizme yönelerek kendi iç alemine dalmayı tercih etmiştir. Her iki durumda da bireyin zihninde iç ve dış alem arasında bir yabancılaşma vardır.[33]

4- Tecrit Edilme Duygusu (Soyutlanma): yalıtılmış anlamdaki yabancılaşmışlığı, verili bir toplumda tipik olarak yüksek sayılan inanç ya da hedeflere düşük ödül değeri vermeyle tanımlayan Seeman, bunun genelde aydınların durumunu betimlemede kullanıldığını, aydınların popüler kültürel standartlardan kopukluğuna işaret ettiğini belirtmektedir.[34]

Tecrit edilme duygusu genel olarak toplumsal yalnızlık duygusu olarak ifade edilir. "Bürokratik bir yapı içerisinde üretim ilişkilerinin anonim niteliği, otomasyonun geliştiği fabrikada işçilerin birbirleri ile ilişkilerinin azlığı" [35]

Tecrit edilme batılı kaynaklarda, kültüre yenilik getirmek isleyen bireyleri toplumun anlamayarak, bireyin toplumdan soyutlanması hadisesidir.

[32] Temel DEMİRER,-Sibel ÖZBUDUN, a.g.e.. s.40-41.
[33] Amiran KURTKAN, a.g.c, s.306.
[34] Temci DEMİRER,-Sibel ÖZBUDUN, a.g.c. s.41.
[35] Barlas TOLAN, Çağdaş Toplumun., s.187.[36] Amiran KURTKAN, a.g.e., s.307.

Bu soyutlanma durumu, bireyin yaygın olan kültüre adeta zorla hapsedilmesi sonucu ortaya çıkan durumdur. Yabancılaşma kavramı soyutlanma olarak ele alındığı zaman üzerinde önemle durulması gereken hususlar vardır:[36]

İlk olarak, bütün kültürlerin zamanla aşınarak değişime uğramaktadır. Değişme, birtakım öncülerin kültür unsurlarından bazılarını değişen şartları da göz önünde bulundurarak yeniden şekillendirmek gibi bir istek içerisine girmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda, yeni faktörlerin değişen şartlara göre yeniden ele alınmalarının toplumda genel kabul görmesi durumunda, öncüler değil, fakat bu yeniliğe ayak uyduramayanlar soyutlanmış duruma düşebilirler.

İkinci olarak, yeniliğin niteliği üzerinde durmak gerekir. Eğer bir toplumda yenilik olarak birtakım olumsuz alışkanlıkların yaygınlaştırılmaya çalışıldığını varsaydığımızda, bu durumda toplumdan kimi, neye göre soyutlayacağız? Bu da üzerinde durulması gereken bir konudur.

5- Kendine Yabancılaşma: Seeman'a göre yabancılaşmanın son yorumu kendine yabancılaşmadır. Ona göre kendine yabancılaşmak, toplumun koşullarının farklı olması durumunda olabileceğinden daha az bir şey olmaktır. Güvensizlik, görünüşlere bağlılık, konformizm. Ve çalışma sürecine yabancılaşmayla bağlantılıdır, "yabancılaşma bu bağlamda, verili davranışın beklenen gelecek ödüllere bağımlılığı olarak tanımlanabilir. Bu açıdan, kendine yabancılaşma, bireyin kendini ödüllendirici bir faaliyet bulamayışıdır.[37]

İnsanın, insan cinsine, toplumun, topluma yabancılaşması sonucu kendine, kendi cinsine yabancılaşma tipini meydana getirmektedir. İnsanlar kendi menfaatleri için bir başka insanı kullanabiliyorlarsa, toplumlar yine menfaatleri gereği bir başka toplumu kullanabiliyor ve araç haline getirebiliyorsa bu davranışları kendine yabancılaşmanın tipik bir örneği olarak ifade edebilir.[38]

Bu tür yabancılaşmanın önlenebilmesinde en geçerli ve objektif-siyasi düzen demokrasidir. Fakat, insanın psikolojisinde demokratik ruh ve bunu sağlayan fikirler manzumesi yer etmemişse, bu düzen çoğunluğun azınlığı ezdiği bir sistem haline gelebilir.[39]

Tolan, Seeman'ın yabancılaşma ile ilgili sınıflandırmasında "kendine yabancılaşma" ve "güçsüzlük duygusu" kategorilerini daha çok

[36] Amiran KURTKAN, a.g.c, s.307.
[37] Temel DEMİRER.- Sibel ÖZBUDUN.a.g.c, s.41.
[38] Amiran KURTKAN, a.g.e.,s.308.
[39] Amiran KURTKAN, a.g.e.. s.308.

Marksist sorunsala fazla yabancı olmayan kavramlar olarak belirtirken, "normsuzluk" ve "anlamsızlık" duygusunu da anomi sorunsalına yaklaştırmaktadır. Tecrit duygusunun ise her iki sorunsal çerçevesinde düşünülebileceğini belirtmektedir.[40]

Seeman ortaya koyduğu yabancılaşma kategorilerini birtakım araştırma ve çalışmalarda kullanmıştır. Bunlardan birinde daha önce Amerikalı işçiler üzerinde uyguladığı bir araştırmayı, 1968 olayları öncesinde Fransız işçilerine uygulamış ve özellikle "güçsüzlük duygusu" ile siyasal ilgi, örgütsel katılma ve siyasal aşırılık arasındaki karşılıklı ilişkileri irdelemiştir. Bu dönemde bir sanayi toplumu olan Fransa 'da, özellikle siyasal ilgi ve bilinç düzeyinin gelişmesine karşılık, siyasal katılmanın ve bireylerin toplumsal süreçlerde ve yapılardaki kontrol yetkilerinin kısıtlı olması, temel sorun olarak ortaya çıkmıştır.[41]

3.3. YABANCILAŞMANIN TOPLUMSAL BOYUTU

Yabancılaşma bireyin toplumsal süreç içerisinde yaşadığı psikolojik bir durumdur. Bu nedenle bireysel gerçekleşmede toplumsal sürecin oynadığı rolün açıklığa kavuşturulması önem arz etmektedir. " Toplum karşısındaki yabancılaşmadan söz edildiğinde vurgulanacak olan nokta insanın kendi toplumsal ilişkilerini denetleme ve yönetme gücünden yoksun olmasıdır"[42]

Freud'a göre insan tabiatı kötü ve vahşidir. Toplum insanı ehlileştirmeye ve uygarlaştırmaya çalışır. Bu açıdan uygarlık ile baskı; dolayısıyla yabancılaşma arasında doğru orantı vardır.Ancak yeni Freudçulara göre, insan tabiatı kötü değildir. Toplumsal bir varlık olan insan, doğası gereği gelişmek, kendini gerçekleştirmek istemektedir. İnsan bunları yapma imkanına ulaşamayınca kötü denen şey o zaman ortaya çıkmaktadır.[43]

Bir toplumsal varlık olan birey, kendi kendini belirlemede sınırsız bir güce sahip olduğu duygusu ile tam bir güçsüzlük duygusu arasında bocalayıp durmaktadır. Uygarlığın içerisindeki bu ve benzeri çelişen unsurlar, yabancılaşmış kişinin birbiriyle uzlaştırmaya çalıştığı, ancak, bir türlü tatmin edici çözüm yolu bulamadığı çatışmalardır. Bu çatışmaları şiddetli şekilde yaşayanlar; özellikle çocukluk yaşantılarında bu gibi çatışmaların etkisini şiddetle duymuş olanlar; bunun sonucu bu güçlükleri aşamayanlar; ya da kişiliklerinden çok şey yitirerek çıkabilenler yabancılaşmışlardır. [44]

[40] Barlas TOLAN, Toplumbilimlerine Giriş, s.303.
[41] Barlas TOLAN, Toplum Bilimlerine Giriş, s.304.
[42] Önder ŞENYAPTLI, a.g.e., s.28.
[43] Hüseyin AKYILDIZ, a.g.e., s.173.
[44] Hüseyin AK YILDIZ, a.g.e., s.173.

Toplumsal süreçte bireyi toplumdan izole eden bir başka süreçte "modernizasyon" olmuştur. Modernizasyon batı dünyasında oluşan teknoloji ile birlikle gelişen bir olgudur. Geleneksel toplumun kurumlarını yıkarak, yerine yeni kurumlar oluşturmuş ve bunlar aracılığıyla topluma egemen olmuştur. Kendine özgü, geleneksel toplumun bilinç yapılarından ve kavramlarından farklı olarak birtakım yeni yapılanma ve anlayış getiren modernizasyon olayı, geleneksel toplum yapısını değiştirmiştir. Bu durum, kendisiyle, doğasıyla , toplumu ile uyum halinde olan insanı giderek yalnızlaşan ve kendisine, çevresine, kültürüne yabancılaşan bir varlık haline getirmiştir.

Özellikle teknolojik imkanların, eğitim ve iş imkanların kentlerde yoğunlaşmasıyla birlikte, kentlere göç eden kitleler, kente geldiklerinde yalnızlık duygusu içerisine' girmişler, daha önceki cemaat bağları çözülmüştür, "kentlerde yalnızlaşan bireylerin geliştirmiş oldukları cemaatsel ilişkilerin hoşgörüsüzlüğü ve toplumsal doyumsuzluğu ortaya çıkardığı görülmektedir. Yeni mekanlarda yeni ilişkiler ve yaşam biçimi, toplumsal ilişkileri zorlaştırdığı gibi, bireylerin yalnızlaşmasına, yabancılaşmasına, hatta apolitikleşmesine yol açmaktadır. Kente kırdan göç ederek gelen insanlar, kent ortamında daha önce hiç tanımadıkları kişilerle daha sık karşılaşmakta, etkileşime girmektedirler. Bu karşılaşmalar, Goffman'ın "uygar ilgisizlik" adlandırdığı davranışla betimlenebilir. Aslında uygar ilgisizlik yabancılaşmadan başka bir şey değildir."[45]

Modern toplumda birey geleneksel toplumdaki durumuna göre daha özgür durumdadır. Çevre baskısından daha az etkilenir. Ancak taşımış olduğu amaçtan emin değildir ve büyük huzursuzluk zamanlarında amacı liderlerin yararına olmak üzere özgürlüğünü bırakmayı göze alır. Hızlı bir sosyal değişme geçiren toplumların fertlerine has olan kimlik yitirmenin anlamı budur. Modern çevre, toplumu atomlarına bölme eğilimindedir. Bu durum, bireyleri topluluğa bağlılık duygusundan yoksun bırakır.[46]

Modernliğin toplumları özgür kılma vasfı, en büyük etkisini insanları bireyselleştirme yolunda göstermiştir. İleri derecede bireyselleşmiş insanların toplumsallaşması için Modern toplumsal yapılar ihtiyaç duyulan içeriği temin etmişlerdir. Aynı zamanda modern toplum bireyselliğin ön plana çıktığı ideolojilerin ve ahlak sistemlerinin doğuşuna neden olmuştur, "yabancılaşma" ise bireyselleşme olayının bir benzeridir.[47]

Toplumlar modernleştikçe, tam olarak ispatlanamamakla beraber, toplumları belirleyen patolojinin çeşitli şekillerinde yani, cinayet, suç,

[45] Gülgün TOSUN.-Tanju TOSUN, Türkiye'de Kentleşme siyasal yapılanma ilişkisi, Anıme idaresi dergisi. Cilt: 28, sayı:4. Aralık 1995, s.50.
[46] Orhan TÜRKDOĞAN, Değişme, Kültür, sosyal çözülme, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988, s.78.
[47] Peter BERGER, -Brigette BERGER- Hansfried KELLNER, "Modernleşme ve Bilinç" Çev. (Cevdet Cerit), Pınar Yayınları, İstanbul, 1995, s.218.

boşanma, intihar, akıl hastalığı gibi bir artış görülür. Bu eğilimin altında yatan neden şudur: bir yandan, en yakın çevre içinde bireyler arasında kurulan sıkı bağlar bireylerin milyonlarcası kırsal kesimden kent bölgelerine doğru göç ettikçe gevşemekte, diğer yandan da geleneksel toplumlara özgü kurallara uygun davranılması ve yaptırımlan etkinliği zayıflamaktadır. Genel anlamda ferdin bu yalnızlaştırılması yabancılaşma olmaktadır.[48]

Siyasal yabancılaşmaya giden süreçte toplumsal yabancılaşmanın öneminin iyi anlaşılması gerekmektedir. Yabancılaşma bireyde başlayan, toplumsal süreçte devam eden ve siyasal süreçte de ifadesini bulan önemli bir hadisedir.

Erich Fromm, yabancılaşma bağlamında özyapı ile toplumsal özyapı arasında önemli bir bağ kurmaktadır. Her toplum nesnel koşulların; yani üretim biçimlerinin zorunlu kıldığı belli biçimde yapısallasın Bu çerçevede her toplum ancak kendi özyapısı içerisinde varolabilir. Toplumsal özyapı bireylerin çoğunda ortak baskı alanları yaratır. Fromm bu alanları bilinç dışı olarak belirtmektedir. Bireylerde bastırılmış ortak öğeler, toplumsal özyapının üyelerinin bilincine varmasına izin vermeyeceği içeriklerdir. Bu içeriklerin bilincine varılmasının engellenmesi bir yığın kurgunun kabul ettirilmcsiyle kolaylaştırılır. Bahsedilen bu kurgular birtakım ideolojilerdir. Bu ideolojiler insanlara, çocukluktan itibaren aile, okul, çeşitli öğretim kurumlan, basın-yayın organları tarafından işlenir ve bu şekilde insanların beyinleri yıkanır ve insanlar tüm bunların kendi düşünce ve gözlemlerinin sonucu olduğunu sanırlar.[49]

Bir topluluğun yerleşmiş kültürel yapısını değiştirmek ya da bir bireyin ideolojisini değiştirmek veya yönlendirmek oldukça güç bir hadisedir. " Bir topluluk üyelerinin geleneksel kültür değerlerinden kopabilmeleri için, bu değerlerin artık geçerliliğini yitirdiğinin ve başka birtakım değerlerin onlardan daha üstün olduğunun bilincini vermek gerekir. Bu olay karmaşık bir girişimdir. Böyle bir girişimin önderliğini, spontane önderler denilen, aydın, gazeteci, üniversite üyesi, siyaset adamı gibi kişiler yaparlar."[50]

Toplumsal yabancılaşma sürecinde ilkeler ve ahlaki kurallar toplumsal bir matrise sahiptir, çoğunlukla toplum tarafından yayılırlar. Birey, kendisiyle, başkalarıyla ve çevresindeki dünyayla olan ilişkilerini düzenleyen bir grup, toplum ve bir kültür içerisinde yaşar. Duyguları, istek ve düşünceleri, konuşma yetisi, gerçeği algılayışı, gerçekliğin ne olduğuna dair kendisinin oluşturduğu gerçeklik kavramı, çoğu zaman toplumun değer yaklaşım siste

[48] Orhan TÜKDOĞAN.a.g.c.. 78.
[49] Hüseyin AKYILDIZ, a.g.e., s.173-174.
[50] Maurice DUVEROER, Siyaset Sosyolojisi, Çev.(Şirin Tekeli), Varlık Yayınları, 4.Basım, İstanbul, 1995, s.83

mi tarafından belirlenir.[51]

Toplumsal ilkeler ve değerler, özdeşleştirme, içe-yansıtma veya içselleşlirme yoluyla insan ruhunun bir parçası olurlar. Bunlar kişiyi, toplumun ondan beklediği seçimleri yapması için yönlendirici olur. Toplumun gerçekleşmesine izin verdiği insan özellikleri ve eğilimleri ile bastırılmış olan potansiyel arasında bir zıtlık ortaya çıkmaktadır. Açığa vurulan insan istekleri, özellikleri ve amaçları ile gizlenenler arasında bir ikilem doğmaktadır. İnsanın varoluşsal yabancılaşmasının sadece bir bölümü olan bu durum Toplumsal Yabancılaşmanın da nedenidir.[52]

Fromm'a göre toplumsal yapı, sosyo-ekonomik yapı ve toplumda egemen olan fikir ve idealler arasında bir etkileşim mekanizması olup; kültürel ve nesnel koşullar dingin kaldığı sürece üstün bir dengeleyici işlevi vardır,ancak dış koşulların geleneksel toplum yapısına uymayacak şekilde değişmesi halinde; sözü edilen özyapının işlevi parçalayıcı bir öğeye dönüşür. Bu süreçte yaşanan toplumsal şaşkınlık, güvensizlik ve atomlaşma, toplumsal yabancılaşmanın ifadesi olan anomi kavramına karşılık gelir.[53]

Yabancılaşma kavramının bireysel süreçte başlayıp toplumsal süreçte devam ettiğini görüyoruz. Yabancılaşma varolan bir gerçektir. Dolayısıyla birtakım ideolojilerin benimsenmesiyle de aşılması mümkün görünmemektedir. " insansal bir toplum düzenin gerçekleşmesi halinde dahi; bireylerin biyolojik ve fizyolojik olarak birbirlerinden farklı olmaları nedeniyle, bireylerde ruhsal iç çatışmalara yol açan sosyo-kültürel koşullar varlığını yine devam ettirecektir. Bu koşullar da bireylerin yabancılaşması için uygun bir toplumsal ortam anlamına gelmektedir." [54]

3.4. YABANCILAŞMANIN SİYASAL BOYUTU

Tarihsel olarak yabancılaşma kavramına baktığımızda, yabancılaşma kuramı dünya yazınında birkaç yüzyıldır yer almaktadır. Özellikle din- bilim yapıtlarında işlenen yabancılaşma laik felsefeye Hegel ile iktisat ve siyaset alanına Marx ile girmiştir. Bu düşünürlerin etkisiyle yabancılaşma, bir çok siyaset bilimci tarafından incelenmiş ve siyasal bilim yazınına girmiştir.Türkiye'ye baktığımızda yabancılaşma ve özellikle siyasal yabancılaşma ile ilgili çalışmalara çok az rastlanıldığı görülmektedir.

Yabancılaşma kavramının toplumun siyasal yaşamı üzerinde ne

[51] Walter WEİSSKOPF, Yabancılaşma ve İktisat, Çev.(Oya Köymen), Anahtar Kitaplar, İstanbul. 1996, s.27.
[52] Walter WEİSSKOPF, a.g.e.. s.28.
[53] Hüseyin AKYILDIZ, a.g.e., s.174.
[54] Hüseyin.AKYILDIZ. a.g.e., s.175." Wright MİLLS, İktidar Seçkinleri, Çev.(Ünsal Oskay), Bilgi Yayınevi. Ankara, 1974, s.425.

derece etkili olduğu açıktır. Siyasal yabancılaşma kavramı bireyin kendisi i[, siyasal çevresi arasında meydana gelen kopma ya da uzaklaşma süreci olarak ele alınabilir. Bu nedenle buradaki kilit kavramın siyasetten uzaklaşma olduğunu ifade edebiliriz, siyasal yabancılaşma kavramı daha çok siyasal katılma ile ilişkili olarak "siyasetten uzaklaşma, apolitizc olma" kavramları çerçevesinde ele alınmaktadır.

Siyasal yabancılaşma kavramının tarihsel sürecine baktığımızda bu kavram üzerinde duran düşünürlerden biri Wright Mills olmuştur. Mills, siyasal yabancılaşma kavramını daha çok sosyolojik değişkenlerle açıklamaya çalışmıştır. Bunun için kitle toplumu- kamu toplumu ayrımından hareket etmiştir.

Mills'e göre kamu toplumunun özellikleri şu şekilde belirlenebilir;-^

- Toplum hayatında çok sayıda bireyler kanaat, görüş ve düşüncelerini ifade edebilmeli ve diğerlerinden de onların görüş, kanaat ve düşüncelerini öğrenebilmelidir.
- Toplumda kişilere, kendilerine yöneltilen bir görüş, düşünce ve kanaate karşı, kendi görüş ve kanaatlerini anında, etkin bir şekilde açıklayıp cevapta bulunma ve bunu kapalı kapıların ardında bir küçük gruba değil, tüm kamuya açık olarak gerçekleştirebilme hakkı verilmeli, toplumdaki kamuoyu açık tartışmalarla oluşturulmalıdır.
- Toplumun o anki otorite sistemine bile karşı düşse, bu kamuoyuna uygun etkin bir eylemde bulunabilme olanağı hazırlanmalıdır.
- Toplumdaki, yetkili kurum ve resmi makamlar, serbestçe oluşmasına saygı gösterdikleri kamu oyu ve kamu üzerinde örtülü yollardan nüfuz kurmaya kalkışmamalıdırlar.

Mills Kitle toplumunun özelliklerini ise şu şekilde belirlemiştir:[56]

- Başkalarının fikir, düşünce ve kanaatlerini dinleyenlerin çok; buna karşılık kendi fikir, düşünce ve kanaatlerim ifade edebilenlerin az olduğu, tamamen bir soyutlama ve toplama bireyler yığını durumuna indirgenen, kamu kitle haberleşme araçlarınca etkilenip biçimlendirilen bireylerin çok olduğu bir toplumdur.

- Kitle haberleşmesinin örgütlenme biçimi bireylerin anında ve etkinlikle yanıtta bulunmalarına imkan vermemektedir.
- kamu oyunun oluşmasından sonra, kamu oyunun kendini realize etmesi için kamunun girişmesi gereken, bu eylem kanallarını örgütleyen ve

[55] Wright MİLLS, İktidar Seçkinleri, Çev.(Ünsal Oskay), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s.425.

[56] Wright MİLLS, a.g.e.,s.425.

kontrolü altında tutan resmi makamlarca ya da iktidar çevrelerince denetlenmektedir.

- İktidar kurumları karşısında kitleleşmiş kamunun bağımsızlığı kalmamıştır. İktidar kurumlarının ve resmi makamların görevlisi olan kimseler kitleler üzerinde açık ya da örtülü yollardan nüfuzda bulunmakta, kişilerin karşılıklı ve özgür tartışma yoluyla kamu oyu yaratabilme özgürlükleri daha oluşmadan önlenmek istendiği ve önlendiği görülmektedir.

Görüldüğü gibi Mills, kitle toplumunda bireylerin karar alma sürecinden yoksun bırakılarak, siyasal sürecin işleyişinde etkisinin en aza indirilmeye çalışıldığını, dolayısıyla karar alma sürecine etkin şekilde katılamayan kamunun siyasal sürece yabancılaşmaya başladığını ortaya koymaktadır.

Mills insanlar arasında birincil etkileşimin yok olduğundan yakınır. Bu da bireyleri umutsuzluğa iter. Anık orta sınıfların en geniş toplumsal tabakaları oluşturduğu bu tür toplumlarda, askeri, ekonomik ve siyasal seçkinlerden meydana gelen oligarşiler insanları "insanlara rağmen" yönlendirebilmekledirler. Günümüzün etkin iktidar kuruluşları, sırasıyla dev şirketler, erişilmesi güç devlet aygıtı ve yanına kolay kolay yaklaşılamayan ordudur. Bir yandan bunların, bir yandan da ailesinin, küçük ve yakın topluluklarının baskıları altında kalan birey, kendini güvenceye kavuşturacak ve kendini güçlü hissetmesini sağlayacak ana kuruluşlardan yoksundur. Bu nedenle kitle toplumunda birey için gerçekten canlı ve anlam taşıyan bir siyasal mücadele olanağı kalmamıştır. Bugün bu nitelikte bir siyasal hayatın yerini, tepeden yönetim almış, altlarda ise bir siyaset boşluğu meydana gelmiştir.-[57]

Siyasal yabancılaşma bireyin siyasal sistem ile olan ilişkilerinden ve siyasal sistemi değerlendiriş şekline göre ortaya çıkan bir durumdur. Ancak bu olayı kesin şekilde birbirinden ayırmak güçtür. Bireyin toplumu değerlendirmesini ve kültürel olguları siyasal sistemin değerlendirmesini etkileyecektir. Bu nedenle siyasal yabancılaşma ile toplumsal yabancılaşmayı birbirinden ayırmak zor gözükmektedir.

Siyasal yabancılaşma bireyin siyasal sisteme, siyasal kurumlara, siyasal aktörlere karşı olumsuz tavır takınması, memnuniyetsizliğini ifade etmesi, siyasete ilgisiz hale gelmesidir. "Yabancılaşma sorunu bütün dünya demokrasilerinin ortak sorunu haline gelmiş ve bütün gelişmiş ülkelerde bir yabancılaşma eğilimi başlamıştır" [58]

[57] Baılas TOLAN, Çağdaş Toplumun Bunalımı, s.164

[58] Deniz BAYKAL, Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi, A.Ü.S.B.F.Yayını, Ankara, 1976, s. 102.

Günümüzde artık siyasal partiler birçok etkene bağlı olarak hem partilere hem de seçmenlere bıkkınlık vermekte, seçmenlerin ve partinin aktif eylemcilerinin partiye karşı tavır alışları pozitif bir özdeşleşmekten ziyade, uysal bir kayıtsızlığa veya sadece taktik icabı destek vermeye doğru yönelmekte, partilere duyulan güven zayıflayarak, yerini Kamusal Kayıtsızlık almaktadır. Bunun nedeni de Habermars'ın ifadesiyle depolitizasyon, yani toplumsal yaşama ilişkin değerlendirmeler dışında alınmaya başlanması, toplumsal varoluşa siyasal anlam atfetmenin arka plana atılarak, bireylerin siyaseti kendi dışında gelişen bir olgu gibi değerlendirmesi, onu sıradan bir taraftar gibi izlemesidir.[58]

Günümüzde siyasal yaşamın temel unsuru demokrasinin vazgeçilmez şartı olan seçimlerin de kitlelerin gözünde bir anlam ifade etmediği belirtilmekledir. "Günümüzde, seçimlerde seçmenlerin oyunu onların konumu, dolayısıyla da çıkarları belirler ve genellikle oylarda büyük bir durgunluk vardır, bağlılık, gelenek ya da çıkar gereği bir partiye oy verilir, üstelik siyasal seçim değişiklikleri belirgin bir genel çıkar görüşüne dayanmaz. Siyasal yaşamı gözlemleyenlerin birçoğu, seçimlerin siyasal bir seçimden çok siyasal bir reddi dile getirmeye araç olduğunu söylerler. Seçim bir tercihin anlatımından çok bir cezadır.[60]

Modernleşme olgusu da Goffman'ın işaret etmiş olduğu "uygar ilgisizliği" ortaya çıkarmıştır. Sergilenen ilgisizlik kayıtsızlık değildir. Daha çok, kibar yabancılaşma olarak adlandırılabilecek olan şeyin dikkatlice yönlendirilen bir gösterimidir. Uygar ilgisizlik modern ortamlarda, yabancılarla karşılaşmalarda söz konusu olan görünür bağlılıkların en temel biçimidir.[61]

Modern toplumda bürokrasiden kaynaklanan hoşnutsuzlukların kapsamı da çok genişlemiştir. Bürokrasinin en güçlü yerleştiği alan politikadır ve bu hoşnutsuzluklar bu alanda da vardır, ideolojik ve kurumsal karakterlerinden bağımsız olmak üzere gelişmiş sanayi toplumlarında insanlar, ve hatta bunun daha da ötesinde bilgi toplumunda insanlar, giderek gözle görülebilir bir hal alacak şekilde politika ve sembollerine yabancılaşmışlardır.Geniş halk tabakaları için siyasal yaşam, anonim, anlaşılmaz ve yabancı olmuştur.[62]

* 1970'lerin sonlarından beri, modern çağın oluşturduğu siyaset alanının tüm yapı taşları sarsıldığından bazılarının tam bir erozyona uğradığından söz edilmektedir. Yönetilenlere de belli bir siyasal ilgi, duyarlılık ve katılım işlevi

[58] Tanju TOSUN. Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma, Boyut Kitapları. İstanbul. 1999. s.35.
[60] Alain TOURAİNE. Demokrasi nedir?, Çev.(Ozay Vural), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.170.
[61] Anthony GİDDENS, Modernliğin Sonuçları, Çev.(Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul. 1994, s. 76.
[62] Peter BERGER, -Brigette BERGER,- Hansfried KELLNER. a.g.e., s.202.

yükleyen bu gereklilik üzerine inşa edilmiş olan modern çağ siyaset alanı, kurum ve kuruluşları yönetilenlerin bu işlevi yerine getirmekten uzaklaşmalarından, giderek apolitikleşmelerinden söz edilmektedir.[63]

Yabancılaşmanın siyasal boyutu da bireysel ve toplumsal boyutta olduğu gibi bireyin veya toplulukların siyasal alandan uzaklaştığını ifade etmektedir. Modern toplumun ürünü olan kitle toplumunda siyasete ilginin giderek azaldığı, bir apolitikleşmenin ortaya çıktığı ifade edilebilir.

SONUÇ

Yabancılaşma günümüz modern toplumunun en önemli sorunlarından biridir. Yabancılaşma bireysel ve boyutta olduğu gibi siyasal alanda da kendini gösteren bir hadisedir. Modernleşme ile birlikte teknolojik olanakların gelişmesi, otomasyon insanın yabancılaşmasında çok etkili olmuştur.

Tarihsel süreç içerisinde birçok düşünür yabancılaşma kavramının üzerinde durmuştur. Fakat kavramın belirsizliği nedeniyle tam bir tanımını yapmak mümkün olmamıştır. Çünkü yabancılaşma birçok alanda görülen bir olgudur. Psikolojiden sosyolojiye ve siyaset bilimine ve sosyal psikolojiye değin birçok çalışma alanında yabancılaşma üzerinde durulmuştur.

Bir insanın neye yabancılaştığı, nasıl yabancılaştığını tam olarak belirlemek mümkün değildir. Çünkü yabancılaşma kavramı soyut bir kavramdır. Böyle olmakla birlikte etkisi birçok alanda görülmektedir. Eğer bir toplumda kültürel değerler erozyona uğramış, anomi ortaya çıkmışsa, bununla beraber yabancılaşmanın da ortaya çıktığı ifade edilebilir. Yabancılaşmış insanların sayısının çokluğu milli bütünlüğe zarar verici bir durumdur. Özellikle genç nesilde daha çok görülen yabancılaşma kimlik kaybına neden olabilmektedir.

Şunu da unutmamak gerekir ki, yabancılaşma olasılığı her türlü toplumsal örgütlenmenin ve kurumsallaşma sürecinin bir parçasıdır. Modernleşme, kentleşme ve sanayileşme gibi oluşumlar, bir toplumsal farklılaşmaya yol açarak yabancılaşmaya yol açabilirler. Yabancılaşmanın önüne geçilebilmesi bu noktada mümkün görülmemekle birlikte etkilerinin en aza indirilmesinin yolları aranabilir.

KAYNAKÇA

AKYILDIZ, Hüseyin, **Bireysel ve Toplumsal Boyutlarıyla Yabancılaşma,**

[63] Ömer LAÇİKER, Çağdaş Siyasetimizden Postmodern Post Kavgasına, Birikim Dergisi, Nisan 1999, s.8-9.

Süleyman Demirel Ün. İkt. ve İdari Bilimler Fak. Dergisi, Yıl: 1998. sayı: 3.
ALKAN, Türker-ERGİL, Doğu: Siyaset Psikolojisi, Turhan Kitabevi, Ankara, 1980,
BAYKAL, Deniz, Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi, A.Ü.S.B.F. Yayını, Ankara, 1976.
BERGER, Peter-BERGER, Brigitte-KELLNER, Hansfried, "Modernleşme ve Bilinç" Çev. (Cevdet Cerit), Pınar Yayınları, İstanbul, 1995.
BOSTANCI, Naci, Kültür ve Değişme, Ankara, 1995.
DEMİRER/Temel- ÖZBUDUN, Sibel: Yabancılaşma, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998.
DOĞAN, İsmail, İletişim ve Yabancılaşma (Yazılı Kültürümüzde İlkler), İmaj Yayınları, Ankara, 1997.
DUVERGER, Maurice, Siyaset Sosyolojisi, Çev.(Şirin Tekeli), Varlık Yayınlan, 4.Basım, İstanbul, 1995.
ERGİL, Doğu, Yabancılaşma ve Siyasal Katılma, Olgaç Yayınevi, Ankara, 1980,
ERKAL, Mustafa, Sosyoloji(Toplumbilim), Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986.
GİDDENS, Anthony, Modernliğin Sonuçları, Çev.(Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınlan, İstanbul, 1994,.
KURTKAN, Amiran, Genel Sosyoloji, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986.
LAÇİNER, Ömer, Çağdaş Siyasetimizden Poslmodern Post Kavgasına, Birikim Dergisi, Nisan 1999.
MİLLS, Wright, İktidar Seçkinleri, Çev.(Ünsal Oskay), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974,
TOLAN, Barlas, Çağdaş Toplunun Bunalımı: Anomi ve Yabancılaşma, A.İ.T.tA. Yayını, 2.Baskı, Ankara, 1981.
TOLAN, Barlas, Toplumbilimlerine Giriş, 4.Baskı, Murat-Adım Yayıncılık, Ankara, 1996.
TOSUN, Gülgün- TOSUN, Tanju, Türkiye'de Kentleşme siyasal yapılanma ilişkisi. Amme idaresi dergisi. Cilt: 28, sayı:4, Aralık 1995.
TOSUN, Tanju, Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.
TOURAİNE, Alain, Demokrasi nedir?, Çev.(Olcay Vural), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
TÜRKDOGAN, Orhan, Değişme, Kültür, sosyal çözülme, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988.
ŞENYAPILI, Önder, Toplum ve İletişim, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981.
WEİSSKOPF, Walter, Yabancılaşma ve İktisat, Çev.(Oya Köymen), Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1996
ZAHER, Renat, Sömürgecilik ve Yabancılaşma, Çev. (Bayram Doktor), İnsan Yayınları, İstanbul, 1999,

Dunılupınar Üniversitesi SP^B? Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 5 ^J^gi Haziran 2001

Azerbaycan Cumhuriyeti "Tefekkür" Universiteti.
İgtisad elmleri namizedi
Hacızade Elşen Mahmud oğlu.

Yeni geosiyasi gerçeklik ve regional emekdaşlıg perspektifleri

Giriş

Neft-gaz resursları son 150 ilde fabrik-industrial strukturu, elmi-tehniki nailiyyetleri, sosial tcreggini, tehnoloji ingilabları gaynaglandıran amil kimi hem de cemiyyetin inkişafının mühüm hereketverici güvvesi olduğunu nümayiş etdirmesidir. Işık ve işletme cffektlerini aşarak maşın ve mehanizmlere heyat veren neftin, doğal gazın keyfiyyet galarının genişlen-mesi yeni bir zamanı - karbohidrogen crasını formalaşdırmışdır.
Dünya iktisadiyyatinin indiki merhelesinde sivilizasiyanıı dayanaglığını, sosiyal-ıktisadi dirçelişi bu resurslarısız tesevvür etmek çetin bir işdir. Çetinlik doğuran başka bir hal ise tebii resursların coğrafi yerleşmesindeki geyri-beraberliklc bağlıdır. Bele megam dolgun ve fasilesiz islehlakda heyli mehdudiyyetler yaradır. Feget negliyyatını, mehsuldar güvvelerin inkişafı, derinleşen integrasiya tebii ehtiyatlar amilinin tesir dairesini zeyilledir. Diğer terefden müasir merhelede böyük siyasi olay Sovetler İttifagının dağılması enerji resurslarının paylanışında ferglı tezahür etdirmişdir. Bununla bağlı dünya birliyinde ayrıca temsil olunan ölkler sırasına böyük iktisadi potensiyalı ile seçilen 5 müstegii türk dilli dövletin paralel olarak Hazardaki nehenk neft-gaz ehtiyatlarının aşkarlanması erefesinde gatılması ise planetin energetik sistemini daha ciddi deyişi kliklere meruz goymuştur.

Yaranmış yeni geosiyasi veziyyet, türk dilli memeleketlerde aşkar-lanan tebii ehtiyatların garşılıgh faydalılık esasında regional fonda birlcşdirilmesinin semereliyi, onun dünya energetik balansı ve differen-

Süleyman Demirel Ün. İkt. ve İdari Bilimler Fak. Dergisi, Yıl: 1998. sayı: 3.
ALKAN, Türker-ERGİL, Doğu: Siyaset Psikolojisi, Turhan Kitabevi, Ankara, 1980,
BAYKAL, Deniz, Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi, A.Ü.S.B.F. Yayını, Ankara, 1976.
BERGER, Peter-BERGER, Brigitte-KELLNER, Hansfried, "Modernleşme ve Bilinç" Çev. (Cevdet Cerit), Pınar Yayınları, İstanbul, 1995.
BOSTANCI, Naci, Kültür ve Değişme, Ankara, 1995.
DEMİRER/Temel- ÖZBUDUN, Sibel: Yabancılaşma, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998.
DOĞAN, İsmail, İletişim ve Yabancılaşma (Yazılı Kültürümüzde İlkler), İmaj Yayınları, Ankara, 1997.
DUVERGER, Maurice, Siyaset Sosyolojisi, Çev.(Şirin Tekeli), Varlık Yayınlan, 4.Basım, İstanbul, 1995.
ERGİL, Doğu, Yabancılaşma ve Siyasal Katılma, Olgaç Yayınevi, Ankara, 1980,
ERKAL, Mustafa, Sosyoloji(Toplumbilim), Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986.
GİDDENS, Anthony, Modernliğin Sonuçları, Çev.(Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınlan, İstanbul, 1994,.
KURTKAN, Amiran, Genel Sosyoloji, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986.
LAÇİNER, Ömer, Çağdaş Siyasetimizden Poslmodern Post Kavgasına, Birikim Dergisi, Nisan 1999.
MİLLS, Wright, İktidar Seçkinleri, Çev.(Ünsal Oskay), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974,
TOLAN, Barlas, Çağdaş Toplunun Bunalımı: Anomi ve Yabancılaşma, A.İ.T.tA. Yayını, 2.Baskı, Ankara, 1981.
TOLAN, Barlas, Toplumbilimlerine Giriş, 4.Baskı, Murat-Adım Yayıncılık, Ankara, 1996.
TOSUN, Gülgün- TOSUN, Tanju, Türkiye'de Kentleşme siyasal yapılanma ilişkisi. Amme idaresi dergisi. Cilt: 28, sayı:4, Aralık 1995.
TOSUN, Tanju, Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.
TOURAİNE, Alain, Demokrasi nedir?, Çev.(Olcay Vural), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
TÜRKDOGAN, Orhan, Değişme, Kültür, sosyal çözülme, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988.
ŞENYAPILI, Önder, Toplum ve İletişim, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981.
WEİSSKOPF, Walter, Yabancılaşma ve İktisat, Çev.(Oya Köymen), Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1996
ZAHER, Renat, Sömürgecilik ve Yabancılaşma, Çev. (Bayram Doktor), İnsan Yayınları, İstanbul, 1999,

Dunılupınar Üniversitesi SP^B? Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 5 ^J^gi Haziran 2001

Azerbaycan Cumhuriyeti "Tefekkür" Universiteti.
İgtisad elmleri namizedi
Hacızade Elşen Mahmud oğlu.

Yeni geosiyasi gerçeklik ve regional emekdaşlıg perspektifleri

Giriş

Neft-gaz resursları son 150 ilde fabrik-industrial strukturu, elmi-tehniki nailiyyetleri, sosial tcreggini, tehnoloji ingilabları gaynaglandıran amil kimi hem de cemiyyetin inkişafının mühüm hereketverici güvvesi olduğunu nümayiş etdirmesidir. Işık ve işletme cffektlerini aşarak maşın ve mehanizmlere heyat veren neftin, doğal gazın keyfiyyet galarının genişlen-mesi yeni bir zamanı - karbohidrogen crasını formalaşdırmışdır.
Dünya iktisadiyyatinin indiki merhelesinde sivilizasiyanıı dayanaglığını, sosiyal-ıktisadi dirçelişi bu resurslarısız tesevvür etmek çetin bir işdir. Çetinlik doğuran başka bir hal ise tebii resursların coğrafi yerleşmesindeki geyri-beraberliklc bağlıdır. Bele megam dolgun ve fasilesiz islehlakda heyli mehdudiyyetler yaradır. Feget negliyyatını, mehsuldar güvvelerin inkişafı, derinleşen integrasiya tebii ehtiyatlar amilinin tesir dairesini zeyilledir. Diğer terefden müasir merhelede böyük siyasi olay Sovetler İttifagının dağılması enerji resurslarının paylanışında ferglı tezahür etdirmişdir. Bununla bağlı dünya birliyinde ayrıca temsil olunan ölkler sırasına böyük iktisadi potensiyalı ile seçilen 5 müstegii türk dilli dövletin paralel olarak Hazardaki nehenk neft-gaz ehtiyatlarının aşkarlanması erefesinde gatılması ise planetin energetik sistemini daha ciddi deyişi kliklere meruz goymuştur.

Yaranmış yeni geosiyasi veziyyet, türk dilli memeleketlerde aşkar-lanan tebii ehtiyatların garşılıgh faydalılık esasında regional fonda birlcşdirilmesinin semereliyi, onun dünya energetik balansı ve differen-

sasiyasın da rolü, yerinin teyinatı aktuallaşan elmi mesele kimi tedgigat predmetine çevrilmişdir. Yeni yüzillikde de neft erasının bitmesini hallandıran degig prognozların olmaması bu aktuallığı daha da mühüm edir. Bütün bu keyfiyyetlcri ifade ederek Türk dilli ölkelerin tcbiii enerji resurslarının migyası, ithali ve ihracatındaki mövgeyi, perspektiv imkanları bizim araştırmalarımızda tehlil obyekti kimi seçilmiştir.

Elektrik tedgigatlar gösterir ki, her bir ölkc dünyanın umumi ganuna uyğunlugşarında özünemehsusluğu ile eks olunur. Sosiyal ovgat, milli medeni hususiyyetler deyişkenliklerin harakterinde tecessüm olunarak aparıcı amil kimi çıhış else de yeni yaranışlar, genişlenen integrasiya tebeddülatları daha da dolğunlaşdırır. Beynalhalk jeosiyasetde enerji resursları müstesna ehemiyyet daşıyır. Öfkenin enerji ehtiyatları onun siyasi müstcgiliyinin iktisadi-tehlükesizliyinin esasında durur. Bu bahımdan Türk dünyasını temsil eden ölklerin iktisadi tehlükesizliyinin teminatı yeterli dahili enerji rcsurları ile mühafize imkanlarına malikdir. Bu imkanları ile indiki iktisadi reallıglar kontekslinde bir daha tehlil edilmesi zerureti mövcuddu. Geyd etmeliyik ki, seçim obyekti olan tedgigat mövzusunu ilkin elmi şerhini veren eserler sırasında Azerbaycan amilleri akademik (1) A.H.Mirzacanzadcnin G.A. Sulatanovla birgc yazdığı "Azerbaycan nefti konsepsiyasının etüdleri" monografiyası da mühüm yer tutur.

Gedim eyyamlardan insanlara belli olsa da neft özünün böyük ehemiyyetini yeni tarihde tehnoloji ingilablardan sonra almışdır. Senayeleşen neft istehsalı bizim svilizasiyada daha geniş çevrede megbul ve menfi cehetlerini büruzc vermiş, onun silah effekli siyasi çekişmeleri, iktisadi fesadları yedeyine almışdır. Bütün enerji menbeleri mügabilinde neft hamıdan mühüm ve daha coh problematik olmuş, onun strateji eheliyyeti erazilerin yeniden bölgüsünde, iktisadi-siyasi böhranlarda esas rol oynamışdır. Neftin sevincini ve ağır yükünü çekenler arasında Azerbaycan ilk sıralarda yer tutmuşdur. Yüz il önce Bakinin neft medenleri dünya neft hasilatının yarıdan cohunu vererek Rusyanı planetin neft liderine çevirmişdir. Azerbaycan nefti öz güdretini l-2 cahan savaşlarında da nümayiş etdirerek esrimizin ortalarına geder ABŞ-la brilikde dünyanın 2 esas neft merkezlerinden biri olmuşdur. Azerbaycan hem de acıg denizde neft-gaz hasil eden ilk ölke kimi lanınmışdır. Tekçe Sovet tarihi erzinde burada 1,6 milyard ton nefte ekvivalent karbohidrogen hasil edilmişdir. Elmi esaslara sığışmayan ekstensiv metodlarla aparılan hasilat ezeli istismar sahelerinde guyuların enerjisinin, lay tezyiginin enmesi, ehtiyalların tükenmesi ile neticelenmişdir. Bununla bele Azcrbaycamn dövlet müstegiliyinin berpası sonunda Hezerin daha derin gatlannda evveler aşkarlanmış karbohidrogen yataglarının potensial gücü degigleşerek artıma meruz galmış, tehnoloji naliyyetler ise bele hasilatı imkanlı etmişdir. Azerbaycanın bu gün Hezerdcki karbohidrogen

ehtiyatları 7-8 milyard ton, gurudaki ehtiyatları ise orta göstericiode 1 milyard ton chtimal olunur. Feget bütün bunlar da son hedd değildir. Davamlı, ahtarış-keşfiyat işleri yahın illerde ehtiyatların umumi potensilaının hesablanmasında dinamizmi temin edcek ve coh güman ki, resurslann hecmi daha yüksek göstericide eks olunacaktır. Son 5-6 il erzinde bağlanan 20 beynalhalk neft kontraktlan yahın 10 il erzinde illik hasilatın 40-50 milyon tona, daha uğurlu prespektivde ise 60-70 milyon tona yükseleceyi prognozlarını esasi andırır.

Köhne istismar sahelerinde hasilat 9 milyon ton neft, 6 milyard kub metr gaz hecmindedir. Artıg.2 ildir ki, ilk kontrakt "Esrin Mügavilesi" çerçevesinde ilkin migdarda 5-6 milyon ton karbohidrogen hasil edilir. Ölke nefti dahili ehtiyatları temin etse de doğal gazın hecmi istehlak telebinden 1,5-2 defe geri galır. Neft ve neft mehsulların 1,5-2 milyon tonu ihracata yönelir.

Azerbaycanın neft-gaz igtisadiyyatı tekçe hasilatla gapanmır. Böyük neft infrastrukturuna illik gücü 18 milyon ton olan 2 nefayırma, 4 milyard kub metr gaz emalı zavodları, maşıngayırma kompleksleri, nehenk özlüler kombinan, tehniki imkanları ve gemilerin şayian göre ABŞ-dan sonra 2-cı yerde duran muhteşem deniz neti donanması, tranzit gudrefli magistral neft ve gaz kemerleri şebekesi, irili-hırdalı yardımcı istehsal gurumları, servis teşkilatları dahildir. Daha önemli cehet ise onun yüzillik tecrübede semereli mühendis tehsiline esaslanarak beslemeni olduğu elmi potensialına istinad edir. Sovetler İttifagında neft ve onunla bağlı elmlerin formalaşmasında mühüm sınag meydanlarından biri olan Bakı seheri keçmiş SSRİ-dc "neft akademiyası" titulunu gazanmışdır. Azerbaycan alimleri geologları, neft mütehessisleri İttifag dahilinde, sosiyalist düşergesi, Yahın ve Orta Sergin bir sıra ülkelerinde neft ehtiyatlannın ahtarış keşfiyyatını ve müvafig neft industriyasının teşekkülünü temin etmişler.

Erazisinc göre en böyük Türk Cumhuriyeti olan Gazahstan neft-gaz ehtiyyaflan ile Merkezi Asiyanın regıon öfkelerinin liderlerinden sayımır. Kesf olunmuş neft ehtiyatları ile ölke dünyada 13-cu, gaz ve kondensanta göre 15-cı, neftin hasilatı sevjyyesine göre 28-ci yeri tutur. Gazahstanın Hezer şelfinde yerleşen ehtiyatları öz nehengliyi ile ferglenir. Tekçe "tengiz" yatağında 2-3 milyard tona gedeer ehtiyatlann olduğu guman edilir. "Kaşgana" neft yatağının Ölçüleri ise daha böyük - "tengiz"e nisbetde 2 defe yüksek ölçüde giymetlendirilir. umumilikde ölkenin deniz ve gurudaki ehtiyatları, 20 milyard ton serti yanacag ise aşkarlanmış ve istismarı devam eden yatağlar üzre tesdigini tapir, indi mövcud 202 neftli-gazh yatağda 2,2 milyard ton neft, 1,8 trilyon kub metr gaz, 690 milyon ton kondensat ehtiyatının istismarı yalnız 55 yatağda temin olunur. Ölkede ihraç prosesinde

cohlu maneeler mövcuddur. İllik orta 17-18 milyon ton neft ihracının ekser hissesi Rusya vasitesiyle gerçekleştirilir. Yeni kemerlerin inşasına böyük marag göstererek nefti Avropaya, Fars körfezindekii hazarlara, hetta Çine neglini planlaşdırır. Hazırda ise Sovetler ittifagı zamanı mövcud olmuş Rusyadan keçen kemerin - "Tengi/.-Novorossisk"in rekonstruksiyası aparılır. Lahiye deyeri 2,4 milyard dolar olan, istifadesi 2001-ci ilin ortalarında gözlenilen kemer ihracatın 70 milyon tona geder yükselmesine imkan verecektir. Energetik potcnsialının region ülkelerinden ferglendiren mühüm cehetlerden biri de yeterli daş kömür ehtiyatları ile ölçülür. En pis mütehessis reyine göre yahın 10-15 il erzinde illik hasilat 100-200 milyon tona gatacag ve ölkc regionun en böyük neft ihracatçısına çevrilecektir. Hele bir nece il önce Gazahıstan prezidenti N.Nazarbayev özünün "2030 strategiyası"nı açıklayarken geyd etmişdir ki, (2) "Gazahıstan hasilatda ve ihracatdaki yükselişini temin etdikçe zenginlenecek, Merkezi Asiyanin pelengine çevrilecekdir".

Türkmenistanın neft ehtiyatları dahili ehtiyatları ödemeye gabildir. Neft ehtiyatlarının sübut olunmuş migdarı 74,7 milyon ton hesablanmışdır. Köhne yataglardaki illik hasilatın yeni ilde 7 milyon tona yükseldilmesi prognozlaştırılmışdır. Ölkc hem de Hezerdeki zengin neft ehtiyatları ile de seçilir. Burada güman edilen karbohidrogen potensilası 12 milyard ton teşkil edir. Doğal gaz ehtiyatları ise ölkeni dünyanın müvafig liderleri sırasına çekir. 1990-ci ilde 81,9 milyard kub metr olan gaz hasilatı transformasiya problemleri ile elageder 1999-ci ilde 25,2 milyard kub metre enmişdir. Köhne yatagları berpa etmekle yahın illerde öfkede gaz hasilatı yeninden 80 milyard kub metre çaldırılması gerçekleşdirilmekledir. Ölke regemleri Hezerdeki ve gurudaki ehtiyyatları ümumileşdirerek Türkmenistanın doğal gaz polensialının astronomik regemde - 50 trilyon kub melr prognozunu da ifade edirler. Esas gaz magistral kemerlerinin Rusiyadan tranzit kecidi onun regabetli gaz ihracatçısına çevrilmesinde başlıca maneedir. Bununla bele gaz istehlakçılarının geyri-ödeniş gabiliyetliyi de diğer problem olarak ölke hezinesine dahil olmaları mehdudlaşdırır. Tekçe Ukraynanın 1,5 milyard dollar

MARŞRUT	LAYTHENIN GİYMETİ (milyard ABŞ doDan)
1. Türkraenistan-Çin-Yaponiya	11,0
2. Türkmenistan-İran-Türkiye-Avropa	7,6
3. Türkmenistan-Efganıstan-Pakistaıı	2
4. Türkmenistan-Azerbaycan-Gürcistan - Türkiye (Hezeraşın)	3,1

hecminde ölkeye bu gabiklen borcu vardır. Bütün bu çetinliklerini nezere alarag gaz ihracatının bir nece varinatı nezerden keçirilir. Esas hazırlnamış lahiyeler ise aşağıdaki tesnifatda nezerde tutulmuşdur.

Bu böyük servetler ölkesinde idaretmede ortodoksal-arhaik tezahürler sezilse de nef-gaz resurslarının menimsenmesindc acıg gapı siyasetine üsütünlük verilmişdir. Hazırda burada 780 harici şirketin nümaycndelikleri fealiyyct gösterir. Yeni neft ehtiyatlarının işlenmesini "Exxon-Mobü", gaz resurslanını ise "Shell" şirketleri gerçekleştirirler. Ölkenin neheng doğal gaz resurslan şmai ve cenub gonşuları Rusya ile İranın böyük maraglarında ifade olunur. Melumdur ki, İran ve Rusiya ümumdünya gaz hasilalında müvafig olarag 1-ci, 2-ci yerleri bölüşdürür, keşf olunmuş ümumdünya gaz ehtiyyatlarının yandan çohuna nezaret edirler. Türkmenistanın da supergaz potensialı bu ölkelcri OPEK misallı beynclhalk üçlükde - gaz inhisarcı teşkilatında bir araya gelmesine stimul verir.

Kiçik ölçülü yataglarla ehate olunan Özbekistanın neft ehtiyatları 94,3 milyon ton hesablanır. Bele migyas (3) Türkmenistan, Kamerun, Gvatemala, Vyetnam ve italya kimi dövletlerle eynilik teşkil edir. Bununla bele ölkenin yüksek seviyyeli - 1,9 trilyon kub metr gaz ehtiyatları vardır. Bu ehtiyatlar ise Gazahstan, Kuveyt, Kanada, İndoneziya, Holandiyaya beraber tutulur. Birinci tesnifatdaki ölkeler iri neft hasilatçıları olmasalar da, ikinciler mühüm gaz hasılatları sırasında dururlar. Ehtiyatların cemleşdiyi 160 yatağın ekser hissesi geyri-stabil bölgede - 60 %-nin Buhara-Hive, 20%-ın ise Fergane zonasında yerleşmesi müyyen problemler doğurur. İgtisadi inkişafı olduğca yahşi seciyyelendirilen ökenin harici banklardaki avuarları 5 milyard ABŞ dolarına beraber geyd olunur. Özbekistan yegane MDb devletidir ki, öten 6-7 il erzinde neft hasilatının 2-3 defe yüksledmiş ve Rusiyadan yanacag asılığına son goymuşdur.

Böyük erazili Gırgızıstanda artıg 70 ile yahındır ki, neft hasil edilir. Bununla bele ölkenin dahili neft ehtiyatları oldugca cüzidir. Merkezi Asiyada çıharılan daş kömürün yandn cohunun ölkenin payına dcyilmesi, yüksek hidroenerji potensilası onun enerji teminatında mühüm rol oynanayır.

İki giteni govuşduran Türkiycnin neft ehtiyyatları kiçik ölçülü, illik hasilatı 4 milyon tondur. Ölkenin hidroenerji potensialı, zengin daş ve gonur kömürü idhal nefti iel birlikde resurslar hazasını tamamlayın Dopal gazın getdikçe diğer enerji daşıyıcılarının, o cümleden nefti de üstlemesi istehlakda daha coh özünü gösterir. İgtisadiyyatın senayeleşmesinin artım prognozlarına göre tekçe gaz istehlakını 2005-ci ilde 30 milyard kub metre, bezi menbelerde ise daha coh 45-50 milyard kub metre geder yükseldecekdir. Türkiyenin 1986-1999-cu illerde Rusya ile 3, Nigeriya, İran ve Türkmenistanla bağladığı mügavileler ise 25-30 il erzinde daha derin teleb-

lerin - 61,2 milyard kub metr gaz si Carisini nczcrdc tutur.

Dünyada neftin hegigi ehliyyatları 136 milyard ton, doğal gaz 141 trilyon kub metr, prognoz ehtiyyatlar ise ümumilikdc daha coh 450-500 ton nefte ekvivalent hesablanır. İllik hasilat neft üzre 2,4-2,5 milyard ton, gaz üzre 2,2-2,3 trilyon kub metr teşkil cdir. Bununla bele yahın 10 ilde nefte oan telebalın 17, gazın 35 faiz, 20 ilden sonra ise bu regemlerden de 2 defe coh yükseleceği ehtimal olunur. Ehtiyatların tükenmesi, diğer tereften igtisadi inkişaf meylleri hasilat ve istehlaıkn dinamikasında böyük ferg deyişikliyi yaradır. Bele ki, 10-15 il önce hasilatda lider olmuş ABŞ ve Rusya indi müvafig olarag 1,2 ve 2 defe az mehsul istehsal etmek zorunda galmışdır. Yaranmış veziyyet Rusiyanı ihracatçı ölkler sırasından çıharmasa da eksine ABŞ-ın idhal teleblerini daha da artırmışdır.

Müasir igtisadi inişaf daha çoh enerji istchlakının adambaşına düşen bölgüsü ile öz reytingini gazanır. Biz türk dilli dövletlerde energetik potensialı, onun artım ve istehlak meyllerini faktiki materiallar esasında tahlil etmekle ümumilikde bu ülkelerde yahın 10-15 il üçün mümkün prognozları diggctc getiririk. Aşağıdaki cedvelde 6 Türk cumhuriyetinde prognoz neft ehtiyyatları ve onların adamabaşına düşen migdarı verilmişdir (*).

OLKELER	PROGNOZ EHTİYATLAR (mln. ton)	Neftin adambaşına düşen bölgüsü (ton)
AZERBAYCAN	4293,0	537
GAZAHISTAN	13515,0	751
GIRGIZISTAN	10,1	2
ÖZBEKİSTAN	159,0	7
TÜRKİYE	80,0	1,2
TÜRKMENİSTAN	5056,2	1011
TOPLAM	23113,3	185

Azerbaycan, Gazahıstan, Türkmenistan cedevelden göründüğü kimi müvafig gösterici üzre daha fergli mövgede dayanır. Hezerin doğal gaz potensialı öz prognoz tesdigini taparsa onda umumi şerli yanacag mügabilinde bu ölkclcrde nef-gaz ehtiyyatlarının adambaşına düşen bölgüsü 600 tonu aşa biler. Bütün bunları nezeri planda mütleg ve nisbi hegiget kimi igrar ve inkar da etmek olar. Dolgun objektiv hegigeti ise zaman özü ölçülendirecek. Biz ise bu günkü gerçeklikden doğan Taktlara bir daha Türk dilli

Azerbaycan Cumhuriyeti "Tefekkür" Universiteti. Igtisad cimleri namizedi Hacızade Kişen Malımud oğlu.

ölkelerin neft-gaz resurslarının semere aspeklini öne çekirik.

• Mcnbe: ABŞ Dövlet Dcparlamentinin 1997-ci il hesabatı müvafig aparıcı, elmi-analitik neşrler, internet şebekesinin melumatları esasında müellif terefiden ümumilendirerek tertib edilmişdir.

Türk Cumhuriyetleri ile yanaşı dünya heritesinde Türk dilli halgların meskunlaşdığı ve kompkat yaşadığı yeterli eraziler mövcuddur. Rusiyanın esas neft merkezlerinin cem olduğu Sibir torpagları, Muhtar respublikalar - Tatarıstan ve Başgordistan da zengin neft potensialı ile ferglenirler. 1950-1970-ci illere geder bu respublikalarda cihardan neftin migdarı oldugça yüksek hecmde olmuş, tekçe Tatarıstanda 1970-ci ilde 100 milyon tondan coh neft hasil edilmişdir. Bununla bele İranda Azerbaycanlıların, İragda kerküklerin birge yaşadığı bölgelerde, Cinde Uyğurustanda o cümleden türk dilli halkların meskunlaşdığı diğer ezeli Türk lorpaglarında da neft gaz resursları yeterinecdir.

Hazırda 6 türk cumhuriyetlerii planetin umumi dahili mehsulunun 1,44, senaye mehsulunun ise 1,29 faizini verirler. Dünya teserrüfatında bu böyük tesiredici güvve ovgalını vermese de diğer göstericilerin Konfigurasiyasi bu gücün daha da aratacağını nezere getirir. Zengin tebii chtiyatlar regionla integrasiyada ölkelerin igtisadi simasını esaslı deyişdercek geder imkanlıdır.

Öz güçlü ahışı ile cohlu keyfiyyetler getiren globallaşma megbul sayılmayan çenetlerini de büruze veriri. Biz hec de globallaşması şübhe altına almır, eksine onun labud tezahürünü mühüm ve tebii hesab edirik. Feget bununla bele geyd etmek lazımdır ki, bir coh yeni müstegil devletler milli özellik ve iradelerine mücadile tefekkürüne, tebii resurslar potensilaına uygun olarag müqeddaratlarının uzun müdetli perspektivde lehlilini aparmağa macal tapmamış, seferber olunmamış global keyfiyyetden semereli behrelenmek regionla temasda daha müvafigdir. Globallaşma geder zemanemizde regionlaşma da suretle inkişaf tapir. Bu menada enenevi gonşulug, tarihi etnik, konfessionla cehetler vehdetinde dahili tebii ehtiyatlara esaslanan üçüncü terefe tuşlanmadan türk dilli cumhuriyetleri maraglarını ifade eden regionla emekdaşlığı ümumilikde dünyanın igtisadi artımına teken verecek yeni bir güvveye çevrilebilen Araşdırmalara gösterir ki, yahın 20-25 il erzinde regionda illik ihreal 250-300 milyon ton şerli yanacağa yükselecek imkanındadır. Bu ise onların igtisadi çalhınmasına, dünya birliyinde aparıcı igtisadi ölkeler sırasında möhkemlenmesinde mühüm stimul olacakdır. Türk dilli dövletlerin izafi karbohidrogen ehtiyatlanna reğmen yeni toplumda birleşmesi neft-gaz igtisadiyyatının bütün silsilesini ehate etmişdir. Nezere çekilen igtisadi birlik fikrimizce aşağıdaki

institutların tesisatında tezehür etmelidi:

- şaguli integrasiya olunan Transmilli neft korporasiyası,
- regionla neft-gaz Birjası
- müşterek Mineral Hammal Fondu
- neft bankı

Bütün bu yaranışların semereli istifadesi diğer gurculugu da sertlendirir; dahili energetik balansı tenzimleyecek neft gaz resursları bazası, vahid elektrik enerjisi teminatı, Böyük İpek yolu negliyyat hettinden faydalanmak, Hezerin cenubundan dünya okeanına möhkem çıhışını temin edcek neheng knalm çekilişi ve diğer infrastruktur elementlerini.

Türk dilli ülkelerin böyük integrasiyası nemin ölkerel tekçe igtisadi didvidentler deyil, hem de siyasi, medeni, milli deyerlerin yükselişine tekan vercektri. Bu ölkelcrde derin kök salmış gipotizm rudimenlini tecrid edecek umumi milli harakteri vahid dil hüsusiyyetini formalaşdıracakdır.

NETİCELER

Müstcgil türk dilli devletlerin tarihi egrebahg deyerleri yaranmış jeosiyasi veziyyctde onların neheng neft-gaz resurslannm birge işletmesi dayanaglı integrasiyanı, yeni tipli igtisadi ittifagın formalaşmasını sertlendirir. Bu ölkelerin igtisadi imkan ve hazırlığı, neft-gaz resursların ölçüleri müeyyen tchlil ve todgig edilerek daha sıh emekdaşlağın prespektivi aşağıdaki müvafig neticelerde eksini tapmışdır:

- ölkelerin Avropa-Asiya hazarlarını birleşdiren negliyyat ohunda yerleşen elverişli coğrafi mövgeyi, neft-gaz resursları, senaye potcnsialı dünyanın ve regionun artan enerjisi telebleri kontekstinde medeni,etnik bağlığında dayanan enenevi integrasiyanın derinleşmesinin semereliliyi esaslandırılmışdır,

- kolletkiv igtisadi tehlükeszilik, ölkelerin igtisadi çalhınmalarmın güçlendirilmesi mülahizcleri rehber tutlarag müşterek neft bazarı, şirketi, fondu bankının tesis edilmesi lövsiye edilir,

- ölkeleri govuşduran daha davamlı negliyyat rabitesinin teminatı megsedile Hezeri dünya okeanı ile birleşdiren kanalım inşası diggetle çekilmelidir,

- umumi igtisadi mühitde bazar prensiplerinin inkişafetdirilmesinin imkan ve prespektivleri açıklanmışdır.

Azerbaycan Cumhuriyeti "Tefekkür" Universileti. İgtisad elmleri namizedi Hacızade E\/ Malımud oğlu.

EDEBİYYAT

1. A.H.Mirzacanzade, C.A. Sultanov. "Azerbaycan neft konsepsiyasınm etüdleri" Bakı-1994-cu il. 101 s.

2. "Neft ve Kapital" dergisi (Rusiya Federasiyasi - "Neft ve Kapital").Merkezi Asiya pelenginin çetin cocugluğu" 1998-ci il N2: seh-54

3. "Rusiyanın nefti" dergisi (Rusiya Federasiyaso - "Neft Rosii") "Hesablanan elage". 2000-ci il N4: seh-20

Azerbaijan Republic

"Tefekkür' University

Kandidat of Economic Sciences E.M.Hajizade

"New geopolitical situation and perspeetives of regional collaboration"

Resume

The research provides analysis of current geopolitical situation, energy potential, volume of oil and gas resources, industrial and economic potential of the six independent Turkic republics.

Based on the concept of the traditional integration and economic security in republic proceeding from perspeetive oil and gas resources, scientific justification for necessity of creation of common economic zonc is provided. For development of cooperation author suggests new joint regional economic strueture as well as establishment of joint ventures, regional oil exchange, fund, bank, contraction of a channel conneeting Caspian Sea from south with World Ocean, and other effective market infrastruetures.

Dumlupınar Üniversitesi 1 a\ J Sosyal Bilimler Deruisi
Sayı: S ^ ^ S S ^ r Haziran 2001

TAVŞANLI ZEYTİNOĞLU KÜTÜPHANESİNDEKİ ELYAZMASI ESERLER *

Yrd. Doç. Dr. Abdullah ACEHAN

ABSTRACT

Zeytinoğlu Library which was located on the Tavşanlı in Kütahya is very rich library in respect of hand-writing and printed books. As a result of my research in this library, I found the various kind ofhend writing books in thefields of literacyjanguage, history, methematics, astronomy,medicine,law and chemistry. I ranked the Information which I had in alphabetic manner, in doing this procedure, I elaborated firstly the name ofbook, then whichfield this book belongs and, its auther,and the registration knowledge by emphisosing the transciption signs.

Kütahya'nın Tavşanlı ilçesinde bulunan Zeytinoğlu Kütüphanesi, el yazması ve matbu eserler yönünden zengin kütüphanelerimizden biridir. Zeytinoğlu Kütüphanesinde yaptığım araştırmalarda edebiyat, dil, tarih, din, mantık, matematik, astronomi, tıp, hukuk, mühendislik, kimya alanlarında çeşitli el yazması eserler olduğunu tespit ettim. Elde ettiğim bilgileri alfabetik olarak sıraladım. Bunu yaparken ilk önce kitabın adını, daha sonra hangi sahaya ait olduğunu, yazarını ve kütüphanedeki kayıt bilgilerini verdim.

* Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

1-Acâibü'l - Mahlûkât
Akâid
Yazıcı — zade, Ahmet Bican b. Salih
Halk Kütüphanesi 386, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2458, yk. 34, st. 19
2-Ağlanca
Manzum Edebiyat
Adib
Halk Kütüphanesi 495, Zeytinoğlu Kütüphanesi 3308, yk. 6-186, st. 19
3-Ahkâm-ı Külliye-i Tâli İsal la Tarikü'l İcmal
Astronomi
Müneccimbaşı Sadullah
Halk Kütüphanesi 296, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1681, yk. 13, st. 24
4-Ahkâm-ı Nücûm ve Tâli-i Mevlûd
Astronomi
Müneccimbaşı Mehmet b.Ali
Halk Kütüphanesi 293, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1678, yk. 109 - 1, st.23
5-Ahlâk-i Ali
Ahlaki Eserler
Kınah-zâde Ali Çelebi
Halk Kütüphanesi 972, Zeytinoğlu Kütüphanesi 46, . 363, st. 19
6-Ahsenü' l - Hadis
Hadis
Okcu-zâde Mehmet Şahin Bey
Halk Kütüphanesi 766 / 1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 5875, yk. 163, st. 21
7-Ahvâl-i Ahkâm-ı Külliyât-ı Kainat
Astronomi
Halk Kütüphanesi 288 / 1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1670 / 1, yk. 3-169-175,st.29
8-Ahvâl-i Erbain
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 664/3,Zeytinoğlu Kütüphanesi 4755/3,yk.1-33-38-23-38,st.21
9-Akrabadin
Tıp
Halk Kütüphanesi 404 / 3, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2661 / 3, yk. 131-191, st. 15
10-Akrabadin Tercümesi
Tıp
Nuh b.Abdülmennân
Halk Kütüphanesi 414, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2700, yk.88, st.23

11-sâm-i ma Mebde-i Suvâr-i Kur'an
Din
Hafız Mahmud "Vadarî"ölm.1045 h.
Halk Kütüphanesi 12, Zeytinoğlu Kütüphanesi 14. yk.138, st, 233
] 2-Asila ve Acvibâ-i Tasavvufiyc
Tasavvuf
Niyazi Mısri Muhammed, 1027-1105 h.
Halk Kütüphanesi 545/4, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4595/4, yk. 21-25, st. 23
13-Avâmil
Dil
Muhammed b.pir Ali "Birgivî"929-981 h.
Halk Kütüphanesi 917/3, Zeytinoğlu Kütüphanesi 5541/3, yk. 44-49, st. 17
14-Bahrü'l-Fetavâ
Teklifli 161 h.
Fıkıh
Kazi-zâdc ,Mehmed el-Arzâni
Halk Kütüphanesi 144, Zeytinoğlu Kütüphanesi 871, yk. 6-310, st. 25
15-Bahrü'l-Maârif
Dil
Surûri,Mustafa b.Şaban,Ölm.969 h.
Halk Kütüphanesi 458 / 1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2862 / 1, yk. 19-2, st.23,
16-Bahrü'l Mesâil
Fıkıh
Hafız Mahmud "Vardaî"Ölm.1054 h.
Halk Kütüphanesi 100, Zeytinoğlu Kütüphanesi 641, yk. 329, st.27,
17-Bedâyiü 's-Sûkûk
Telif:1205 h.
Fıkıh
Şâni-zâde, Mehmet SadıkÖlm.1232 h.
Halk Kütüphanesi 717, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4819, yk. 231-2, et. 21,
18-Behcetü'l -Fctcvâ
Fıkıh
Şeyhülislam Abdullah Efendi "Yenişehirli"
Ölm. 1156 h.
Halk Kütüphanesi 143, Zeytinoğlu Kütüphanesi 870, yk. 8-338, st. 25
19-Biz7,atü'l-Bükkâm fi Ahkamü'l Ahkâm
Fıkıh
Telif: 1090 h.

Hâcib-zâde Mehmed b. Mustafa "İstanbuli" Ölm. 1100 h.
Halk Kütüphanesi 176 / 2,Zeytinoğlu Kütüphanesi 967 / 2,yk. 77-2 07-30, st. 23

20-Burhânü 't-Tarîkatü' l-Muhammediye
Telif :1080 h.
Ahlaki Eserler
Mahmud b.Ahmed b.İbrahim
Halk Kütüphanesi 252, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1314, yk.22,st.27

21-Bustan-ı Kuds ve Gülistan-ı Kuds
Telif: 1000 h.
Tasavvuf
Nuh b.Mustafa
Halk Kütüphanesi 953, Kâşifi Dergâhı Kitapları 27, yk. 205-1, st. 21

22-Câmiü'l-Hisâb
Matematik
Yusuf b.Kemal "Bursalı"
Halk Kütüphanesi 303/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1709/1, yk. 60-156, st. 21

23-Câmiü'l-İcâzeteyn
Fıkıh
Meşreb-zâde Mehmed Arif Ölm. 1257 H.
Halk Kütüphanesi 924, Zeytinoğlu Kütüphanesi 6188, yk. 209-1, st. 21

24-Ceride-i Ferâiz
Fıkıh
Salih Efendi
Halk Kütüphanesi 212, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1070, yk. 88, st. bb

25-Cevâhir-i Suret-i İnşâ
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 576, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4629, yk. 122, st. 13,

26-Der beyân-ı Tevârih-i Enbiya ve Mülûk-i Şâire
Tarih
Halk Kütüphanesi 1056 / 1, Kâşifi Dergâhı Kitapları 125 / 1, yk. 91a-94b, st. 34

27-Davâ-i Emraz
Telif:1054 h.
Tıp
İsa b.Ali "SakızirÖlm.1059 h.,
Halk Kütüphanesi 401, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2654, yk. 10-378, st. 27

28-Dekâiku'l -Hakâik
Dil
Kemalpaşa-zâde, Ahmed b. Süleyman 873-940 h.
Halk Kütüphanesi 1125, Kâşifi Dergâhı Kitapları 196, yk. 184, st. 17
Not: Şâir Ahmed Ulvi tarafından tertiplenmiş.

29-Delâil-i Nübüvvet-i Muhammed ve Şcmâil-i Fütüvvet-i AhmediKitab-ı Altıparmak
Molla Miskin'in Meâricü'n-Nübüvve adlı eserinin tercümesi
İslam Dini Tarihi
Altıparmak Mehmed b.Mahmud Ölm. 1033 h.
Halk Kütüphanesi 66, Zeytinoğlu Kütüphanesi 476, yk. 5-435, st. 27,
Kırkkilise 107 İH.
Not :Başından 9 yaprak noksan

30-Dcr Beyân-ı Sergüzeşt-i İmam-ı Hüseyin
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 689/-3, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4788 / 3, yk. 97-151, st.15

31-Dil'e Ait Bir Risale
Dil
Halk Kütüphanesi 852/66, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4999 / 66, yk. 447-457,st.21

32-Divan
Manzum
Edebiyat
Nefi,ÖmerÖlm.1044H.
Halk Kütüphanesi 320, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2063,yk.162-1 ,st. 19, 1158 h.

33-Divan
Manzum
Edebiyat
Şeyh Galib 1171-1213 h.
Halk Kütüphanesi 324, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2083, yk. 162 7, st. 23, 1227 h.
Not: Sonunda müellifin Hüsnü Aşk'ı var

34-Divan
Manzum
Edebiyat
Yahya Bey,Ölm.990 h.
Halk Kütüphanesi 329, Zeytinoğlu Kütüphanesi 129, yk. 106, st.15, st. 2,

35-Divân-ı Adli
Manzum
Edebiyat
Sultan Mahmud Hân-i Sânil784-139 m.
Halk Kütüphanesi 333 / 6, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2150 / 6, yk. 236-291-1, st. 19

36-Divân-ı gah

Manzum
Edebiyat
Agah
Halk Kütüphanesi 333 / 5, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2150 / 5, yk 165-234, si. 19

37-Divân-ı CâmiTercümesi
Edebiyat
Nureddin Abdurrahman b.Ahmed el-Câmi807-898 H.
Halk Kütüphanesi 315, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1902, yk. 130, st. 23

38-Divân-ı Fasih
Manzum
Edebiyat
Fasih Mevlevi Ahmed Dcdcölm. 1111 H.
Halk Kütüphanesi 322,Zeytinoğlu Kütüphanesi 2076,yk.65,st.21

39-Divân-ı Gâlib
Manzum
Edebiyat
Şeyh Gâlib,l 171-1213 H.
Halk Kütüphanesi 357, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2279, yk. 173-1, st. 21

40-Divân-ı Hayrati
Manzum
Edebiyat
Hayrati Mehmed"Vardari"Ölm.941 H.
Halk Kütüphanesi 330, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2130, yk. 88, st. 15, stn. 2

41-Divân-ı Hâzik
Manzum
Edebiyat
Hâzik
Halk Kütüphanesi 333 / 4, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2150 / 4, yk. 111-164, st. 19

42-Divân-ı İzzet
Manzum
Edebiyat
Karacı-zâdc Mahmud İzzet,Ölm.1245 H.
Halk Kütüphanesi 332,Zcylinoğlu Kütüphanesi 2144,yk.38,st.19

43-Divân-ı Mesâbih
Telif: 1045 H.
Manzum
Edebiyat
Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas
Halk Kütüphanesi 362, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2301, yk. 281, st. 16, stn. 2,

44-Divân-ı Sâbil
Manzum
Edebiyat
Sabit
Halk Kütüphanesi 327, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2127, yk. 108, st. 17

45-Divân-ı Sâdık
Manzum
Edebiyat
Sâdık Yahya Efendi
Halk Kütüphanesi 333 / 3, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2150 / 3, yk. 63-110, st. 19

46-Dua Mecmuası
Tasavvuf
Halk Kütüphanesi 109/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 700 / 2, 1-36-76-1, st. 13

47-Dürr-i Meknûn
Mev'ize
Yazıcı-zâde Ahmed BicanÖlm.895 H.
Halk Kütüphanesi 339,Zetinoğlu Kütüphanesi 2198,yk.58-ll,st.25,
Not:Sonunda 11 yaprak Hadis-i Erbain ile ona bitişik Türkçe mev'ize yer almıştır.

48-Dürr-i Yekta
Fıkıh
MehmedEsad 978-1034 H.
Halk Kütüphanesi 1143/2,Kâşifi Dergâhı Kitapları 214/2 ,yk.22-59,st.19

49-Dürrü'l-Yetim
Kur'an
Muhammed b.pir Ali "Birgivî"
Halk Kütüphanesi 1240 / 9, eski kayıt no:1203 / 9, yk. 94-103, st. 17

50-Düsturü'l-Tayyib fi'l-Amil
Mizânü't-Terkib
Telif: 1136 H.
Tıp
Mustafa b.Ahmed et-Tabib
Halk Kütüphanesi 412/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2691 / 2, yk.93-112, st. 25

5l-EllidörtFarz
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 728 / 7, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4831 / 7, yk. 195-200, st. 9

52-Emrâz-i Dahiliye ve Cildiye
Tıp
Halk Kütüphanesi 400,Zeytinoğlu Kütüphanesi 2653,yk.47 ,st.bb

53-Emsile
Dil
Ali b.Ebu Tâlib,Ölm.40 h.
Halk Kütüphanesi 467/13, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2909 / 13, yk. 155-166-1, st. bb

54-En'am
Tasavvuf
Halk Kütüphanesi 762, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4869, yk. 86, st. 9

55-Falnâme-i Nukat
Gizli İlimler
Halk Kütüphanesi 297, Zeytinoğlu Kütüphanasi 1639, yk. 130-5, st. 11

56- Fâtihü'l-Ebyât
Mevlana'mn Mesnevi adlı eserinin şerhi
Edebiyat
Rusûneddin İsmail b.Ahmed "Ankaravi" Ölm.1042 H.
Halk Kütüphanesi 342, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2224,.c, 1, yk. 287-1, st. 25

57-Faziletnâme-i Hazret-i Ali
Tarih
Halk Kütüphanesi 931/1,Kâşifi Dergâhı Kitapları 5/l,yk,4-5 107, st.18,

58-Fazl-ı Küfr
Mev'ize
Halk kütüphanesi 1216 / 3, eski kayıt no: 1178 / 3, yk. 43-58, st. 19

59-Fenn-i Diplomatika
Sosyal Eserler
Halk Kütüphanesi 482, Zeytinoğlu Kütüphanesi 3079, yk. 63, st.19

60-Ferâü'r-Ruh
Yazıcı-zâde'nin Muhammediye adlı eserinin şerhidir.
Telif: 1007 h.
Mev'ize
İsmail Hakkı "Bursalı" 1063-1137 h.
Halk Kütüphanesi 254, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1317, c.2, yk. 210, st.33

61-Ferâiz
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 1251/1, eski kayıt no: 1218 / 1, yk.37, st. bb

62-Ferâiz Risalesi
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 540 / 2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4582 / 2, yk. 30-38-3, st. 15

63-Ferâiz Şihâbcddin
Fıkıh
Şihâbeddin Ebü Hâmid Muhammed b. Ahmed b.Mahmud

Halk Kütüphanesi 1101/2, Kâşifi Dergâhı Kitapları 171 / 2, yk. 77-84, st. 10

64-Fetevâ
Fıkıh
Ebü's-Suûd
Halk Kütüphanesi 667 / 6, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4758 / 6, yk. 68b-73, st. 21

65-Fetevâ-i Abdürrahim
Fıkıh
Şeyhülislam Abdürrahim EfendiÖlm.1128 h.
Halk Kütüphanesi 189, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1005, c.2, yk. 6-341-725, st. 31

66-Fetevâ-i Abdüsselam
Fıkıh
Abdüsselam Efendi
Halk Kütüphanesi 154, Zeytinoğlu Kütüphanesi 900, yk. 5-399-2, st.31

67-Fetevâ-i Akkermâni
Fıkıh
Mahmud b.Hasan "Akkirmani"
Halk Kütüphanesi 557, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4606, yk. 377-25-3, st. 23,

68-Fetevâ-i Ali Efendi
Fıkıh
Ali Efendi, Zembili Ölm. 932 H.
Halk Kütüphanesi 148, Zeytinoğlu Kütüphanesi 891, yk. 6-296, st.27
Not:Eseri loplayan:Salih b.Ahmed, "Kefevi"
Halk Kütüphanesi 164/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 950/1, yk.6-310, st.35

69-Fetevâ-i Ebü's-Suûd
Fıkıh
Ebus-Suud El-Amâdi,Muhammed b. Muhammed, 896-82 h.
Halk Kütüphanesi 1065, Kâşifi Dergâhı Kitapları 134, yk. 274-1, st.23

70-Fetevâ-i Rıza
Fıkıh
Seyyid Mehmed Rıza, Ölm. 1082 h.
Halk Kütüphanesi 968, Kâşifi Dergâhı Kitapları 42, yk.179, st.25

7l-Fetevâ-i Şerif
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 152, Zeytinoğlu Kütüphanesi 898, yk.4-270, st.29

72- Fctevâ-i Şeyhülislam
Fıkıh
Şeyhülislam Yahya b. Zekeriya Ölm.1053 h.
Halk Kütüphanesi 155,Zeytinoğlu Kütüphanesi 902,yk.4-250,st.31
73- Fetcvâ-i Yahya Elendi
Fıkıh
Şeyhülislam Yahya b.Zekeriya
Halk Kütüphanesi 173/1,Zeytinoğlu Kütüphanesi 964/1 ,yk.229-7,st.29
Not:Toplayan:Mehmed b.Abdülhalim "Bursalı".
74- Fethiye
Fıkıh
Mustafa b.Şeyh Sükunî
Halk Kütüphanesi 213,Zeytinoğlu Kütüphanesi 1071 ,yk.716-2,sl.21
75- Fevâidü'l-liya min el-Mcsâilü'ş-Şâriyetü'l-Esliya
Telif: 1112 H.
Fıkıh
Ali cn-Nisarî
Halk Kütüphanesi 610,Zeytinoğlu Kütüphanesi,4667,yk.121-3,St.25
Not:Toplayan:Mahmud b.Ali en-Nisarî
76- Fezâil-i Çar-i Erkan
İslam Dini Tarihi
Halk Kütüphanesi 683,Zeytinoğlu Kütüphanesi 4781,yk.318,St.21
77- Fi'l ve mil Mecmuası
Dil
Halk Kütüphanesi 472,Zeytinoğlu Kütüphanesi 2931,yk.35,st.bb,1171 h,
78- Gâvetü'l-Beyan fi Tedbir Bcdenü'l-İnsan
Tıp
Hekimbaşı Salih Efendi
Halk Kütüphanesi 409,Zeytinoğlu Kütüphanesi 2680,yk.4-178-17.SLİ7
Not:Başında 4.sonunda 17 yk. fihrist .makale ve faydalı bilgiler var.
79- Gencine-i Râz
EdebiyatManzum
Yahya
Halk kütüphanesi 932,Kâşifi Dergâhı Kitapları 6,yk.104,st.15,stn.2
80- Günyâtü'l-Muhassilin fi Tercüme-i Tuhfetü'l-Müminin
Tıp
Muhammed Mümin Hüseynî
Halk Kütüphanesi 402, Zcytinoğlu Kütüphanesi 2657, yk.4-416-5, st.29

81- Gülşen-i Râz
Edebiyat
Mahmud Sururi.Ölm.937 h.
Halk Kütüphanesi 1067, Kâşifi Dergâhı Kitapları 136 yk. 99st. 15, stn. 2
82- Gülşen-i Vahdet
Edebiyat
Şahidî İbrahim b.Salih Muğlalı,875-957 h.
Halk Kütüphanesi 218/7, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1124 /7, yk. 32-44,st.23
83- Gülzâr-ı Hakâik
Telif:857 h.
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 522/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4548, yk. 88-2, st.19
84- Gülzâr-ı Manevi
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 1073,Kâşifi Dergâhı Kitapları I43,yk.246,st.15,
Not:Telif Sultan Mehmed Han b. Murad namına
85- Hadîkatü'l-Muluk
Tarih
Osman-zâde Ahmet TâibÖlm. 1136 h.
Halk Kütüphanesi 478, Zeytinoğlu Kütüphanesi 3005, yk. 33, st. 25
86- Hadîkatü'l-Vüzerâ
Tarih
Osman-zâde Ahmed Taib, Ölm.1136 h.
Halk Kütüphanesi 483, Zeytinoğlu Kütüphanesi 3082, yk. 78, st.19
87- Hadîsü'l-Erbâin
Hadis
Halk Kütüphanesi 814, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4949, yk. 56, st. bb
88- Hadîsü'l-Erbâin Şerhi
Hadis
Halk Kütüphanesi 181/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 976 / 2, yk.6-14, st.9
89- Havass-ı Buhâriye
Telif: 1107 H.
Tıp
Halk Kütüphanesi 404/2,Zeytinoğlu Kütüphanesi 2661 *12*, yk. 106a-122a-9, st. 15
Not:1-Mütercimi:Ali,
2-Sonunda 9 yk.müstensih tarafından yazılmış fevaid var.
90- Hayriyenâme
Manzum

Edebiyat
Nâbî,Yusuf, 1052-1124 h.
Halk Kütüphanesi 534, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4569, yk. 54, st. 15

91- Hilye-i Hakani
Telif: 1007 h.
İslam Dini Tarihi
Hakani,Mahmud b,AbdülceliÖlm,1051 h.
Halk Kütüphanesi 79/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 560/1, yk.31, st. 13

92- Hülâsatü'l-İ'tibâr
Tarih
Mustafa Resmi
Halk Kütüphanesi 479,Zcytinoğlu Kütüphanesi 3009,yk.37,st.21

93- Hulviyet
Fıkıh
Ebu'l-Hasan İsmail b.İbrahim b. İsfendiyar
Halk Kütüphanesi 177, Zeytinoğlu Kütüphanesi 969, yk. 374, st.17

94- Hurşid-i Ferahşah
Edebiyat
Şeyhi "Germiyanî"
Halk Kütüphanesi 925, Zeytinoğlu Kütüphanesi 6189, Yk. 78, St.14

95- Hûdai Divanı
Manzum
Edebiyat
Mahmud Hûdâi,950-1038 h.
Halk Kütüphanesi 321 / 1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2075 / 1, yk, 44-1 ,st.19

96- Hûsnû Dil-i hi
Fettahi an-Nişaburi'nin Hûsn ü Dil adlı eserine dayanır
Edebiyat
Hasan b. Şeydi Hoca Ahi, Ölm.923 h.
Halk Kütüphanesi 366, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2314 yk. 104-1, st. 15

97- İbret-nâme
Tasavvuf
Seyyid Şeyh Mustafa b.Seyyid Abdullah
Halk Kütüphanesi 481, Zeytinoğlu Kütüphanesi 3054, yk.177, st.17

98- İbretnâme
Edebiyat
Lami Çelebi,Mahmud b.Osman
877-938 h.
Halk Kütüphanesi 508, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4534, yk.110, st.19

99- İlahi
Manzum
Edebiyat

Halk Kütüphanesi 323/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2081/1, yk. 3, st.13

100- İlahi Mecmuası
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 1080, Kâşifi Dergâhı Kitapları 150, yk. 76, st. bb

101- İlm-i Hal
Akâid ve Kelam
Halk Kütüphanesi 191/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1008 / 1, yk. 75,75-2, st. 16

102- İmâdü'l-İslam
Abdülaziz'in İmdatü'l-İslam adlı eserinin şerh mahiyetinde tercümesi
Telif:950 h.
Mev'ize
Abdurrahman b.Yusuf "Aksarayi"
Halk Kütüphanesi 1122, Kâşifi Dergâhı Kitapları 193, yk. 281, st.18

103- İnşaanâme
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 769, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4884, yk.129, st.9

104- İshak Efendi Akaidi
Akâid ve Kelam
Halk kütüphanesi 1204/7,Eski kayıt no 1203/7,yk.72-87,st.13

105- İstanbul Zincirlikuyu Nişancı Mehmed Paşa Camii'ndeki Tekke ve Medreselerin tamir ve tecdidi için mütevellisi Hafız Ahmed eli ile Hassa Mimarı Mustafa ve Seyyid Necib kalfaların Keşf-i Sâni için vaz-ı iftiyat eyledikleri defter-i müfredatıdır.
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 824,Zeytinoğlu Kütüphanesi 4989,yk.173,st.bb

106- İzâh-ı Tuhfe-i Şahidi
Dil
Vehbi,Sünbül-zâde,Ölm. 1224 h.
Halk Kütüphanesi 311 ,Zeytinoğlu Kütüphanesi 1797,yk.25,st.16

107- İzâhü'l-Esrar
Dil
Muhammed b.pir Ali, 929-981 h.
Halk Kütüphanesi 917/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 5541 / 2, yk. 21-43, st.17

108- Kanun-nâme
Fıkıh
Musa-zâde Abdullah
Halk Kütüphanesi 151/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 897 / 2, yk. 185-188,st.23

109- Kanun u Cedid
Hukuk
Kanunlar Kanuni'ye aittir
Halk Kütüphanesi 179/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 972 / 1, yk. 11-117-1,st.17

110- Kaside
Girid Tarihi Hakkında
Telif: 1031 h.
ManzumEdebiyat
Muhtari Efendi Kaimi
Halk Kütüphanesi 331, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2130, yk. 39-1, st. 17, stn.2

111- Kasîdetü'l-Bürde Tahmisi
Manzum
Edebiyat
Hafız Süleyman b. Abdurrahman
Halk Kütüphanesi 913 / 1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 5452 / 1, yk. 21,st.19

112- Kavâid-i Sülûs
Genel Eserler
Mchmed Efendi
Halk Kütüphanesi 839,Zeytinoğlu Kütüphanesi 4986,yk.21,st.9

113- Kavânin Mecmuası
Hukuk
Halk Kütüphanesi 176 / I, Zeytinoğlu Kütüphanesi 967 / 1, yk. 57-17, st.23

114- KeIimetü'I-Fârisi
Dil
Halk Kütüphanesi 375 / 3, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2348 / 3, yk. 65-68-2, st. 17

115- Kenzü'l-Meâni Tercümesi
Tasavvuf
Amir Yemineddin Faryumadi
Halk Kütüphanesi 522 / 4, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4551, yk.113-159, st.17

116- Keşfü'l-Berâhin
Fıkıh
Mustari'nin Tercihü'l-Bayyat adlı eserinin tevsian tercümesi, Hayati-zâde,Mehmed Es'ad
Halk Kütüphanesi 156 / 4, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4595 / 2, yk. ll-15,st.23

117- Kıssa-i Hızır Aleyhisselam
Tefsir

Halk Kütüphanesi 545 / 2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4595 / 2, yk. ll-15,st.23

118- Kıyafetnâme
Gizli İlimler
Halk Kütüphanesi 813/9, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4948 / 9, yk. 103-127-7,st.19
Not:Sonunda 7 yk.Havass-ı Esma-i Hüsna var

119- Kıyametin Kopması
Akâid ve Kelam
Halk Kütüphanesi 497 / 2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 3526 / 2, 50b-52a,st. 21

120- Kifayetnâme
Manzum
Gizli ilimler
Halk Kütüphanesi 813/7, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4948 / 7, yk. 71-76,st.19

121- Kimya Risalesi
Kimya
Mahmud Naci cl-Hakîm b.Şeyh Ömer Calvati
Halk Kütüphanesi 307 / 2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1775 / 2,yk. 41-68-2, st.17

122- Kitâb-ı Akâid-i Osman-zâde
Akâid ve Kelam
Osman-zâde
Halk Kütüphanesi 772, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4890, yk.36, st.15
Not:İlm-i Halden ibarettir.

123- Kitâb-ı Üstüvani
Akâid ve Kelam
Üstüvani Mehmet Efendi
Halk Kütüphanesi 102,Zeytinoğlu Kütüphanesi 667,yk.70,st.21

124- Kitâbü'l-Lugat
Dil
Halk Kütüphanesi 928,Kâşifi Dergâhı Kitapları 2,yk.53,st.8
Not:Türkçeleri kırmızı ile yazılı, yazı harekeli

125- Kitâbü'l-Menâsık
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 633,Zeytinoğlu Kütüphanesi 4699,yk.19,st.bb

126- Kitâbü'l-Mev'ize
Mcv'ize
Halk kütüphanesi 1150,Kâşifi Dergâhı Kitapları 221 ,yk.56,st.1 1

127- Kitâbü'l-Mustakat
Dil
Abdürrahim et-Tarkaşi

Halk Kütüphanesi 621/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4686 / 2, yk. 19-48,st.15

128- Kitâbü'n-Nebâtat
Tıp
Matyâli
Halk Kütüphanesi 417,Zeytinoğlu Kütüphanesi 2709,yk.3-298,st.25
Not;Mütercimi;Osman b. Abdurrahman

129- Kitâbü'n-Netice
Tasavvuf
İsmail Hakkı "Bursalı"
Halk Kütüphanesi 290, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1672, c.2, yk.249, st.21

130- Lcmâat-ı Nakşibend
Tasavvuf
Molla-zâde Şeyhi ,Süleyman,Ölm.1232 h.
Halk Kütüphanesi 262, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1345,yk.95,st.21
Not;Sayfa 55-83' te daireler içinde meşâyih silsileleri tezhipli yazmışlar

131- Lügat
Dil
Halk Kütüphanesi 1246/2,eski kayıt no.1213/2,yk.2-71-110,st.15

132- Lugat,Farsça'dan Türkçeye
Dil
Halk Kütüphanesi 1113,Kâşifi Dergâhı Kitapları 183,yk.100,st.23

133- Lugat-ı Ahteri
Telif:925 h.
Dil
Ahteri, Mustafa b. Şemseddin,Ölm.986 h.
Halk Kütüphanesi 1047,Kâşifi Dergâhı Kitapları 117,yk.329,st.27

134- Lugat-ı Hâlimi
Dil
Lütfullah b.Ebü Yusuf el-Hâlimi
Halk Kütüphanesi 1145,Kâşifi Dergâhı Kitapları 216,yk.1 17,st.15

135- Lugat-ı Nimctullah
Dil
Nimetullahb.Ahmed b.Mübarek er-Rumi
Halk Kütüphanesi 306,Zeytinoğlu Kütüphanesi 1769,yk.230,st.17

136- Lütfiye-i Vehbi
Manzum
Edebiyat
Sünbül-zâde Vehbi Ölm.1224 H.
Halk Kütüphanesi 647, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4729, yk. 39+9, st. 17, stn. 2

137- Madina-i Konya dahil ve haricinde günüde-i hâk-i ıtımak olan enbiyâ-i âzam akullah-i kiram hazerâtının asâmi-i şerifeleri
İslam Dini Tarihi
Halk Kütüphanesi 218/8,Zeytinoğlu Kütüphanesi 1124/8,yk.3-48-52-2, st.bb

138- Mâhâzar
Tıp
Nusred Efendi Ebu BekrÖlm.1210 h.
Halk kütüphanesi 746 / 2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4850 / 2, yk .3-30-96, st. 13

139- Makalat
Manzum
Edebiyat
Umumi KemalÖlm.815 h.
Halk Kütüphanesi 1089,Kâşifi Dergâhı Kitapları 159,yk.114,st.13

140- Makalc-i İstibsâr-ı miz der Beyân-ı Hiyânet-i İngiliz
Telifi 230 h.
Tarih
Müderris-zâde Mehmet Arif
Halk Kütüphanesi 199/3, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1050 / 3, yk. 2-29-42, st. 15

141- Nakâsidü'l-Hasene
Fıkıh
Nuh b.Mustafa
Halk Kütüphanesi 941,Kâşifi Dergâhı Kitapları 15,yk.91-3,st.13

142- Malhmat Danyal Tercümesi
Astronomi
Halk Kütüphanesi 292, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1677,yk.132,st.13

143- Mana-i Hadis-i Şerif-i Aşrat-i Saat
Akâid ve Kelam
Halk Kütüphanesi 545/6 , Zeytinoğlu Kütüphanesi 4595/6,yk.31-33-6,st.23

144- Mana-i Şerîf-i Kelimc-i Tevhid
Akâid ve Kelam
Halk Kütüphanesi 545 / 5, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4595 / 5, yk. 26-30,st.23

145- Manzum Mev'ize
Mev'ize
Halk Kütüphanesi 931/5, Kâşifi Dergâhı Kitapları 5/5,yk.130-152-4, st.22

146- Manzume
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 260 /4, Zeytinoğlu Kütüphanesi 13331/4,yk.36-

42, st.13

147- Manzume
Edebiyat
Şeyh-zâde mümin-zâde Hasib
Halk Kütüphanesi 545/9, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4595/, yk.55-67-12, st.23

148- Manzume-i Ferâiz
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 157/3,Zeytinoğlu Kütüphanesi 905/3,yk. 171-174, st.19

149-Manzûme-i Mirâciye
Edebiyat
Abdülbâki Arif er-Rûmi,Ölm. 1125 h.
Halk Kütüphanesi 333/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2150/1, yk. 13, st.17

150- Mecmua
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 273/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1482 / 1, yk. 59, st. bb

151- Mecmua
Genel
Halk Kütüphanesi 768, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4883, yk.448, st.bb

152- Mecmua
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 946, Kâşifi Dergâhı Kitapları 20,yk.81,st.bb

153- Mecmua
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 1098, Kâşifi Dergâhı Kitapları 68,yk.80,st.bb

154- Mecmua
Genel
Halk Kütüphanesi 1123, Kâşifi Dergâhı Kitapları 194,yk.133,st.bb

155- Mecmua-i Eşâr
Manzum
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 648, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4730, yk.51, st.ll

156- Mecmua-i Eşâr
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 1049, Kâşifi Dergâhı Kitapları 119, yk.70, st.bb

157- Mecmua-i Eşâr
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 1102 , Kâşifi Dergâhı Kitapları 172,yk.73,st.bb

158-Mecmua-i Münşeat
Manzum
Edebiyat

Halk Kütüphanesi 595, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4652,yk.ll8,st.bb

159- Mecmua-i Sükük
Fıkıh
Musa-zâde Abdullah
Halk Kütüphanesi 151/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 897 / I, yk. 184, st.23

160- Mecmua-i Şakk
Fıkıh
Baldır-zâde MehmedÖlm.1060 h.
Halk Kütüphanesi 1086, Kâşifi Dergâhı Kitapları 156, yk. 50, si. 15

161- Mecmua-i Tasavvurâl-ı Vesaire
Genel
Halk Kütüphanesi 496, Zeytinoğlu Kütüphanesi 3341,yk.l46,st.bb

162- Mecmuatü'l-Eşâr
Manzum
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 236, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1246, yk. 89, st.bb

163- Mecmünatü'l-Eşâr
Manzum
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 934, Kâşifi Dergâhı Kitapları 8,yk.90,st.bb

164-Mecmuatü' l-Eşâr
Manzum
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 947, Kâşifi Dergâhı Kitapları 21, yk. 73, st, bb, stn,2.

165- Mecmuatü'l-Eşâr
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 572, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4624, yk. 68, st.bb,

166- Mecmuatü'l-Fetevâ
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 1130/1, Kâşifi Dergâhı Yazmaları 201 / 1, yk. 91, st.18,

167- Mecmuatü'l Fetevâ
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 183, Zeytinoğlu Kütüphanesi 978, yk. 10+284, s.29

168- Mecmuatü' l-Fıkıh
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 774,Zcytinoğlu Kütüphanesi 4894,yk.452,st.bb

169- Mecmuatü'l-Kıraat
Tecvid
Halk Kütüphanesi 10, Zeytinoğlu Kütüphanesi 12, yk.130, st.bb

170- Mecmuatü'l-Kıyas
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 796, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4924, yk. 123,st.bb

171- Mecmuatü'r-Resâil
Akâid ve Kelam
Halk Kütüphanesi 1106, Kâşifi Dergâhı. Kitapları 176, yk. 88, st. 15

172- Mecmuatü's-Sanayi
Kimya
Halk Kütüphanesi 307/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1775/1 ,yk. 40, st.21

173- Mecmuatü'ş-Şerif
Dil
Halk Kütüphanesi 620, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4684 ,yk.109,st.15

174- Mecmûü'l-Mesaii
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 1101/1, Kâşifi Dergâhı kitapları 171/1, yk. 73+3, st.25,

175-Mefhûm-u Bina
Mühendislik
Halk Kütüphanesi 436/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 278/ 1,yk.1-28, st.11

176- Mefhûm-u Risale-i Mantık
Mantık
Halk Kütüphanesi 754/3, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4861/3,yk.53-67-6,st.12,

177- Mefhûmu' l-İzhar
Dil
Halk Kütüphanesi 216/5, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1096/5 ,yk, 119-155-3,st. 17

178- Mektubu li Vakatü'n-Nükût
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 852/22, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4999 / 22, yk. 124b - 128a,st.21,

179- Menâfiü'n-Nâs
Derviş Nidai
Tıp
Halk Kütüphanesi 581/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4635/1, yk.71, st.19

180- Menâkıb
Mcv'ize
Halk Kütüphanesi 952, Kâşifi Dergâhı Kitapları 26, yk. 162, st.11

181- Menâkıb-ı İmam-ı Ali
Tarih

Halk Kütüphanesi 984, Kâşifi Dergâhı Kitapları 22,yk.150,st.13

182- Menâkıbü'l-Alevi es-Seyyid Ahmet el-Bedevi
Nakşibendi "Üsküdari"
Tasavvuf
Halk Kütüphanesi 1090, Kâşifi Dergâhı Kitapları 160, yk.185, st.15

183- Menâkıbüş-ŞeyhüT-Kaşfi
Şeyh Kâşif Ahmed
Tasavvuf
Halk Kütüphanesi 943 / 3, Kâşifi Dergâhı Kitapları 17/3, yk. 51-73,st.16

184- Menâsikü'l-Hacc
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 944/4, Kâşifi Dergâhı Kitapları 18/4, yk.61-H8-7,st.19

185- Menâzilü'l-rifin
Tasavvuf
Telif: 1006 h.
Şemseddin Abdülmecid b.Muharrem "Sivasi",Ölm.1049 H.
Halk Kütüphanesi 260 / 2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1331 / 2, yk.11-29,st.19

186- Mcnbaü'l-Ebbar fi Riyâzü'l-Ebrer-i Habeşi
Tasavvuf
Halk Kütüphanesi 766/4, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4878,yk.5+395-452,st.15,stn.2

187- Menkıbe
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 1196/2, Eski kayıt no: 1196/2,yk. 31-34, st.17

188- Mesâil-i Fıkhiyye
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 1196/2,Eski kayıt no:1 156/2,yk.31-34,st.17

189- Metâlibü'l-liya
Telif:978 H.
Mustafa b.Mahmud Hocaki-zâde
Halk Kütüphanesi 279 / 6, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1539 / 6, yk. 215-257,st.11

190- Mcvâhibü'l-Envar
Tefsir
Halk Kütüphanesi20, Zeytinoğlu Kütüphanesi 44,yk.381,st.17

191- Mevlûd-i Peygamberi Cevheri
Biyografi
Halk Kütüphanesi 181/3, Zeytinoğlu Kütüphanesi 976/3, yk. 14-20, st.9

192- Miftâh-ı Cennet

Telif:982 H.

Feridun Ahmet et-Tcvkii

Mev'zie

Halk Kütüphanesi 1104, Kâşifi Dergâhı Kitapları 174, yk. 129+4, st.13

193- Miftâh-ı Kavâid-i Tuhfe

Telif: 1160 H.

Hasan Kemaleddin en-Nakşibendi b.Şeyh Mahmud "Hayraboli"

Dil

Halk Kütüphanesi 379/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2359/2.yk.139b-144_l,st.21

194- Miftâhü'l-Belağa Misbâhii' l-Fesaha

Dil

Halk Kütüphanesi 852/65, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4999/65, yk. 435-446, st.23

195- MihrûMâh

Telif:968 H.

AliEfcndi,948-1009H.

Manzum

Edebiyat

Halk Kütüphanesi 587, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4644, yk.34+st. 17stn.2

196- Minhâcü'l-İslam Mahmud b.İsmail

Fıkıh

Halk Kütüphanesi 117,Zeytinoğlu Kütüphanesi 769,yk.509+5,st.17

197- Miratü'l-Ahlak ve Mirkatii'l-Eşvak

Telif: 996 H.

Şemseddin Ahmed b.Mahmud "Sivasi" ölm.1006 H.

Edebiyat

Halk Kütüphanesi 1105, Kâşifi Dergâhı Kitapları 175,yk.126,st.13

198- Miraciye Telif: 1121 H.

İslam Dini Tarihi

İsmail Hakkı "Bursalı" ,1063-1137 H.

Halk Kütüphanesi 914/12, Zeytinoğlu Kütüphanesi 5463, yk.22-32, st.23

199- Mirat-ı Acayip Tercümesi

Ebu Abdullah Muhammed b.el-muhtar

Kimya

Halk Kütüphanesi 298/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1688/2, yk.35-54, st.17

200- Miratü'l-Kur'an

Kur'an

Halk Kütüphanesi 34, Zeytinoğlu Kütüphanesi 210, yk. 201, st. bb, stn.2

201- Mizânü'l-Muddaiyan fi İkâmetü'l Beyyinateyn

Telif: 1156 H.

Asiri-zâde Abdülbakî

Fıkıh

Halk Kütüphanesi 156/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 904/1 ,yk. 19,st.25

202- Mualacat İbn cl-Baytar

Ziyazeddin Muhammed b.Aşşab, ölm. 646 H.

Tıp

Halk Kütüphanesi 408, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2678, yk. 6+428+10, st.25

203- Mucizetü'n-Nebî

İslam Dini Tarihi

Halk Kütüphanesi 77, Zeytinoğlu Kütüphanesi 558,yk.150, st. 13

204- Muhammediye

Yazıcı-zâde Mehmet, Ölm.855 H.

Halk Kütüphanesi 744, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4848,yk. 356,st.13

205- Muhtelif-i Mesâil

Genel

Halk Kütüphanesi 536/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 278672,yk.3+32-49,st.7

206- Müfidetü'l-En'am

Muhammed b.Şeyh Nuslihiddin

Fıkıh

Halk Kütüphanesi 157/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 905/2,yk. 129+168+2, st.21

207- Müfredât-ı Tıbb

İsa Efendi

Tıp

Halk Kütüphanesi 416, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2708,yk. 14-56l,st. 25

208- Müfredât-ı Tıbb

Mustafa b.Mchmed b. Ahmed et-Tabib

Tıp

Halk Kütüphanesi 418, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2717, yk .161,st.l9

209- Münacaat-ı Musa Aleyhisselâm

Mev'îze

Halk Kütüphanesi 1216/1, eski kayıt no:1178/l,yk.22,st.15

210- Münşeat

Edebiyat

Halk Kütüphanesi 985, Kâşifi Dergâhı Kitapları 59,yk. 41, st. Bb

211- Nahcü'l-Bulûğ Şerh Zeyc-i Uluğ

Uluğ Bey Zeycî'nin şerhidir.

Derviş el-Hacc Abbas Vasim

Astronomi

Halk Kütüphanesi 291, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1673, yk. 242+21 st25

212- Nasihatnâme
Edebiyat
Muhyî
Halk Kütüphanesi 405/4, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2669/4,yk.234-241,st.13

213- Nasihatnâme
Abdullah Ensarî
Ahlakî Eserler
Halk Kütüphanesi 545/8, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4595/8, yk.51-52-2, st.23

214- Nasîhatü'l-Mülûk Targiben li Hüsnü 's-Sülûk
Telif:1009 H.
Sarı Abdullah b.Seyyid Mehmed, Ölm.1059 H.
Mev'ize
Halk Kütüphanesi 945, Kâşifi Dergâhı Kitapları 19, yk. 321, st.21

215- Nasîhatü'l-Müslimin
Telif: 1126 H.
Mehmed "Beypazarı", Ölm.1127 H.
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 1151 Kâşifi Dergâhı Kitaplan 222,yk.230+1, st.15

216- Nazm fi İlmü'I-Akâid
Telif:1037 H.
Akâid ve Kelâm
Halk Kütüphanesi 273/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1482/2,yk.60-99, st.17

217- Nesâyihü'l-Esrâr
Abdülkerim b. Muhammed
Ahlaki Eserler
Halk Kütüphanesi 321/3, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2075/3 ,yk. 56-63+32

218- Netâyicü'l-Fünûn
Navi, Yahya b. Pir Ali b.Nasuh 940-1007 H.
Genci
Halk Kütüphanesi 712/2, Zeytinoğlu kütüphanesi 4814/2,yk. 1+262-314,st.27

219-Pend-iAhmedî
Ahmedî
Mev'ize
Halk Kütüphanesi 239, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1257, yk. 191, st. 15, stn.2

220- Pendnâme
Edebiyat
Zarifi, Şeyh Ömer "Ruscuklu",Ölm.1210 H.
Halk Kütüphanesi 334, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2172, yk., 48, st. 13, stn.2

221- Ravzatü'l-Ahbar'dan ihraç olunmuş risaledir ki Makam-ı Mahmud'dan Murad ne idigü
Akâid ve Kelâm
Halk Kütüphanesi 813/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4948/2,yk. 18-21+1,st.21

222- Ravzatü'l-Kuzat fi'l-Muhazir ve's-Sicillât
Mustafa b.Şeyh Mahmud er-Rûmi, Ölm. 1097 H.
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 739, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4842, yk. 315+1, st.21

223- Ravzatü'n-Nisâ
Derviş Nidaî
Tıp
Halk Kütüphanesi 581/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4635/2, yk. 72-84,st.25

224- Resâilü'l-Mesâil-i Fetava-i Ebûs-Suud
Telif:990 H.
Ebü's-Suud el-imâd, Muhammed b.Muhammed 896-982 H.
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 175, Zeytinoğlu Kütüphanesi 966, yk.322,st.31

225- Resâilü'l Müşfiyâ li'l-Emrâzü'l-Müşkilâ
Mustafa Feyzî
Tıp
Halk Kütüphanesi 411, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2686,yk.58st.31

226- Revayikü'z-Zakiya fi Fihristü'l-Fetevâ et-Türkiye
Dürrü-zâde Mustafa Efendi, ölm. 1188 H.
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 723, Zeytinoğlu Kütüphanesi 8426, c.1, yk.305, st.bb

227- Risale
Dil
Halk Kütüphanesi 261/2,Zeytinoğlu Kütüphanesi 1335/2, yk .12-16, st.9

228- Risale
Akâid ve Kelâm
Halk Kütüphanesi 698/3, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4799/3 ,yk. 108b-120,st.17

229- Risale

Fıkıh
Halk Kütüphanesi 849, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4996,yk.l4,st.21

230- Risale
Hamza Efendi
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 728/5, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4831/5,yk.l35-165+1

231- Risale
İslam Dini Tarihi
Halk Kütüphanesi 914/13, Zeytinoğlu Kütüphanesi 5464/1 ,yk.33-70+2,st.17

232- Risale-i dab
Mantık
Halk Kütüphanesi 397/4, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2623/4,yk.35-37, st.25

233- Risale-i fi'l-Hacc
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 944/2, Kâşifi Dergâhı Kitapları 18/2,yk.ll-20, st.14

234- Risale-i fi'l-Lügatü'l-Farisi ala Lügatü'l-Türkiye
Ahmed Rcşid
Dil
Halk Kütüphanesi 377, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2353,yk.60,st. 18

235- Risalc-i fi'l-Münazara
Ebu's-suud el-İmad,Muhammed b. Muhammed,896-982 h.
Mantık
Halk Kütüphanesi 263/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1558/1,yk.20-36, st.17

236- Risale-i fi'l-Tarika
Tasavvuf
Halk Kütüphanesi 263/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1355/2,yk.131-145-7,st.15

237- Risale-i İlmü'l- Kelam
Akkirmani, Mehmed b. Mustafa, Ölm. 1174 h.
Akâid ve Kelam
Halk Kütüphanesi 1059/3, Kâşifi Dergâhı Kitapları 128/3,yk.57-99-5, st. 19

238- Risale-i Ahadiyat Şeyh Abdullah Balbani
Tasavvuf
Halk Kütüphanesi 218/10, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1124/10,yk.6J-88, st.23

239- Risale-i Akâidü' l-İslam
İbrahim en-Natıki eş-Şirvani

Akâid ve Kelam
Halk Kütüphanesi 812, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4947,yk.54,st.15

240- Risale-i Asila ve Acvibe
Mevize
Telif: 874 H.
Molla İlahi
Halk Kütüphanesi 712/3,Zeytinoğlu Kütüphanesi 4814/3,yk.314a-325+4,sl.27

241- Risale-i Cevâhir-i İslam
Mev'ize
Halk Kütüphanesi 1216/4, eski kayıt no:1178/4, yk.59-68, st.22

242- Risale-i Cevâhirü'l-İslam
Mev'ize
Halk Kütüphanesi 1216/5, eski kayıt no: 1178/5,yk.69-72,st.26

243- Risale-i Feyziye fi Lügatü'l-Müfredalü't-Tıbbiye
Tıp
Mustafa b. Mehmed b.Ahmed ct-Talib
Halk Kütüphanesi 412/1,Zeytinoğlu Kütüphanesi 2691/1 ,yk.92, st.25

244- Risale-i Gâlib ve Mağlub
Gizli İlimler
Halk Kütüphanesi 813/8, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4938/8,yk.77-81-21,st.19

245- Risale-i Hızriyye
Niyazi "Mısri" Muhammed 1027-1105 h.
Tesfir
Halk Kütüphanesi 545/3, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4595/3,yk.l6-18-2, st.23

246- Risale-i Hızriyye
Nahifi, Süleyman Ölm. 115İH.
Tesfir
Halk Kütüphanesi 545/7, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4595/7,yk 1-41 - 47-3, st. 13

247- Risale-i İlm-i Hal
Hamza Efendi
Akâid ve Kelam
Halk Kütüphanesi 805, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4938,yk.41.,stl3

248- Risale-i İrâdetü'l-Cüz'iye
Akkirmani, Mehmed b.Mustafa Ölm. 1174 H.
Akâid ve Kelam
Halk Kütüphanesi 1059/2, Kâşifi Dergâhı Kitapları 128/2, yk. 39-57, st. 19

249- Risale-i Mekkc-i Müşerrefa

İslam Dini Tarihi
Halk Kütüphanesi 813/5, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4948/5,yk.4457-5,st.19

250- Risale-i Menâzil-i Kamer ve Buruc-ı İsmi-i Aşar
Gizli İlimler
Halk Kütüphanesi 813/6, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4948/6,yk.63-70, st.19

251- Risale-i Mezheb-i Ehlü-s Sunna
Akâid ve Kelam
Halk Kütüphanesi 734/5, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4837/5,yk. 120-131- 1.SLİ3

252- Risale-i Molla İlahi
Molla İlahi
Mev'ize
Halk Kütüphanesi 931/3 ,Kâşifi Dergâhı Kitapları 5/3, yk. 111 -124, st.18

253- Risale-i Muhtasara
Mutatabbib "Dımaşki"
Tıp
Halk Kütüphanesi 746/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4850/1, yk.26, st. 17

254- Risale-i Muânecat
Tıp
Halk Kütüphanesi 916/3 , Zeytinoğlu Kütüphanesi 5539/3 yk.löb-22-4,st.26

255- Risale-i Müfide ve Mecmua-i Münifa
Akâid ve Kelam
Halk Kütüphanesi 274 , Zeytinoğlu Kütüphanesi 1489,yk.60,st.19

256- Risale-i Naciye
Ahlaki Eserler
Halk Kütüphanesi 734/4, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1489,yk.60,st.19

257- Risale-i Nasyihü'l- Ebrar
Abdülkerim b. Muhammed
Mev'ize
Halk Kütüphanesi 813/3, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4948/3, yk.23-25,st.31

258- Risale-i Nefs-i Natika
Tasavvuf
Halk Kütüphanesi 522/2 , Zeytinoğlu Kütüphanesi 4549,yk.91- 96-1,st.27

259- Risale-i Nil
Tarih
Halk Kütüphanesi 335, Zeytinoğlu Kütüphanesi2174,yk.21,St.15

260- Risale-i Sadi Efendi Telif:994 H.
Sadi Efendi
Mev'ize
Halk Kütüphanesi 181/5, Zeytinoğlu Kütüphanesi 976/5,yk. 162-171, st.15

261- Risale-i Salat
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 813/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4948/1, yk.17, st.21

262- Risale-i Tarikat
Hûdai Mahmud, 950-1038 H.
Tasavvuf
Halk Kütüphanesi 218/3, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1124/3,yk.13-19-2, st.23

263- Risale-i Üstüvanî
Üstüvanî Mehmed Efendi
Akâid ve Kelam
Halk Kütüphanesi 181/4, Zeytinoğlu Kütüphanesi 976/4, yk 24-161, st.15

264- Risalet-i Vasf-ı Muhammed
İslam Tarihi
Halk Kütüphanesi 79/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 560/2, yk. 8-40-67, st.11

265- Risâletü'l-Ferâiz
İbn Lari Mustafa b. Mehmed b. Ahmed
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 204, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1058, yk 38-1,st.19

266- Rüsum Mecmuası
Sosyal Eserler
Halk Kütüphanesi 998, Kâşifi Dergâhı Kitapları 72, yk 59, st.bb
Not: Bir çok sayfalarda 1150-1160 arası tarihler var

267-Saatnâme
Mev'ize
Fıratî
Halk Kütüphanesi 694, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4795, yk.91-2 st.15

268- Saatnâme
Heybetullah b. İbrahim
Mev'ize
Halk kütüphanesi 1055, Kâşifi Dergâhı Kitapları 124,yk.79,st.13

269- Saatnâme
Mev'ize
Halk Kütüphanesi 1245, eski kayıt no: 1210, yk.24 ,st.13

270-Sefinetü'l-Feteva Telif: 1216 H.

Seyyid Abdurrahman *b.* Mustafa el-arzan "Rumi"
Fıkıh

Halk Kütüphanesi 153, Zeytinoğlu Kütüphanesi 899, yk. 6+435+2, st.35

271- Sîratü'l-İslam Tercümesi
İmam-zâde Muhammed b. Ebu bekir
Mev'ize

Halk Kütüphanesi 220, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1142, yk.225,st.15

272- Subhatü'l- Uşşak
Latifi
Hadis

Halk Kütüphanesi 69/3, Zeytinoğlu Kütüphanesi 538, yk. 92-119, st.21

273-Sultan Süleyman Han zamanında Şeyhülislam Ebu's -Suud Efendi asrında olan kavanin mâil-i seridir.
Fıkıh

Halk Kütüphanesi 164/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 950/2, yk. 310-2, st.35

274- Surat Mesâil-i Tesbîtü'l-Banat
Fıkıh

Halk Kütüphanesi 536, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4572,yk.9,st.17

275- Süleymannâme
Firdevs-i Rûmi
Edebiyat

Halk Kütüphanesi 689/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4788/1, yk.32, st.15

276- Şarkılar Mecmuası
Edebiyat

Halk Kütüphanesi 1148, Kâşifi Dergâhı Kitapları 219, yk.88, st.bb

277- Seceretü'J-Enbiyâü'l-İzam Telif.1181 H.
Mustafa b.İbarahim
İslam Tarihi

Halk Kütüphanesi 485, Zeytinoğlu Kütüphanesi 3098,yk.166,st.23

278-Şemsiyye Melhameden bahis bir eser
Yazıcı Sulheddin
Astronomi

Halk Kütüphanesi 296, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1682,yk.116,st.17

279-Şerefü'l-İnsan
Lamii Çelebi 877-938 H.
Ahlaki Eserler

Halk Kütüphanesi 356, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2276,yk.194,st.19

280- Şerh-i Delâilü'l-Hayrat
Gazali'nin Belâilü'l-Hayrat isimli eserinin şehri

Kıbnsî
Tasavvuf

Halk Kütüphanesi 1095, Kâşifi Dergâhı Kitapları 165,yk.316,st.25

281- Şerh-i Dibâce-i Gülistan
Lamii Çelebi,877-938 H.

Halk Kütüphanesi 375/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2348/1, yk.59, st.17

282- Şerh-i Ferâizü's-Sirâciye
Secavendi'nin Ferâizü's-Sirâciye adlı eserinin Türkçe şerhi
Fıkıh

Halk Kütüphanesi 954, Kâşifi Dergâhı Kitapları,yk.324,st.15

283-Şcrh-i Ferâizü's-Sirâciye
Secavendi'nin Ferâizü's-Sirâciye adlı eserinin Türkçe şerhi
Dursun-zâde Abdullah.Ölm.1019 H.
Fıkıh

Halk Kütüphanesi 992, Kâşifi Dergâhı Kitapları 66,yk.81,st.21

284-Şerh-i Hadîsü'l-Erbain
İsmail b.Ahmed"Ankaravi"Ölm.1041 H.
Hadis

Halk Kütüphanesi 766/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4876,yk.7+171-256,st.15

285-Şerh-i Miftâhü's-Salat ve Mirkatü'n-Necat
Mahmut Hütsi'nin Miftahü's-Salat ve Mirkatü'n-Necat adlı eserinin Türkçe şerhi
Fıkıh

Halk Kütüphanesi 943/1, Kâşifi Dergâhı Kitapları 17/1, yk.1+46, st.bb

286-Şerh-i Tezhîbü'l-Mantık ve'l-Kalem
Taftazari'nin Tezhîbü l-Mantık adlı eserinin Türkçe Şerhi
Mantık

Halk Kütüphanesi 216/1, Zeytinoğlu kütüphanesi 1096/1, yk. 33+7, st.19

287-Şerh-i Vikâyetü'r-Rivaya fi Mesâilü'l-Hidaya
Sadr eş-şeriat el-evvel'in Vikâyetü' r-Rivâya adlı eserinin şerh mahiyetinde tercümesi
Fıkıh

Halk Kütüphanesi 1062, Kâşifi Dergâhı Kitapları 131,yk.219,st.21

288-Şerh-i Divan-ı Hafiz
Edebiyat
Sururi Mustafa b. Şaban,Ölm.969 H.

Halk Kütüphanesi 353, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2271,yk.369,st.19

289-Şerh-i Ferâiz
Secavendi'nin Ferâizi'nin şerhi

Fıkıh
Halk Kütüphanesi 501/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4523/2,yk.13-103, st.19

290-Şerh-i Ferâizü's-Sirâciye
Secivendi Ferâiz'nin Türkçe şerhi
Telif: 1070 H.
İbrahim b.Halil
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 203, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1057,yk.108,st.25

291-Şerh-i Gülistan
Sadi Şirazi'nin Gülistan adlı eserinin şerhi
Şem'i,Örm,1009H.
Edebiyat.
Halk Kütüphanesi 845, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4992,yk.219,st.21

292-Şerh-i Gülistan
Sadi Şirazi'nin Gülistan adlı eserinin şerhi
Sudi "Bosnavi",Ölm.1006 H.
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 345, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2230.yk,507,st.23

293-Şerh-i Hicv-i Müminnâme
Abdülkadir-i Bağdadi'nin Müminnâme adlı hicviyesinin şerhi
Kâmi
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 545/10, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4595/10,yk.80-95,st.23

294-Şerh-i İlahi
Şeyh Verdi'nin ilahisine nazmen şerhtir
Şeyh Mehmed Nesim el-üsküdari el-Halvcti
Manzum Edebiyat
Halk Kütüphanesi 323/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2081/2,yk.3-16+3,st.13

295-Şerh-i Kasidât-ı Banat Suad Kab b.Züheyr'in Banat Suad adlı kasidesinin Türkçe şerhi Telif: 1071
Abdi Abdurrahman
İslam Tarihi
Halk Kütüphanesi 515, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4541,yk.52,st15

296-Şerh-i Kasîdetü'l-Bürde
Busurî'nin Kasidetü'l-Bürde adlı eserinin şerhi
Edebiyat
Şeyh zade Sadullah Halveti
Halk Kütüphanesi 69/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 538/2,yk.50-91,st.21

297-Şerh-i Kasîdetü'l-Bürde

Busuri'nin Kasîdetü'l-Bürde adlı eserinin şerhi
Edebiyat
Ahmedb.Mustal'a,Ölm.971 H.
Halk Kütüphanesi 87, Zeytinoğlu Kütüphanesi 585,yk.46,st.bb - İstanbul 1014H.

298-Şerh-i Mesnevi
Mevlana'nın Mesnevi adlı eserinin Şerhi
Telif:997 H.
Şem-iÖlm.1000H.
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 1054, Kâşifi Dergâhı Kitapları 123, c.2, yk. 298, st.29

299-Şerh-i Mesnevi
Mevlana'nın Mesnevi adlı eserinin şerhi
Edebiyat
Halk kütüphanesi 1169, eski kayıt no:309,yk.51 ,st.33

300-Şerh-i Nutk-ı Yunus Emre
Yunus Emre'nin 9 beytinin şerhi
Niyazi "Mısri", 1027-1105 H.
Halk Kütüphanesi 545/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4595/1, yk4-6-3,S1,23

301-Şerh-i Pendnâme
Attari'nin Pendnâmesi'nin şerhi
Şcm'iÖlm.1010H.
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 385, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2399,yk.288,st. 11
1136 H.

302-Şerh-i Risâle-i Müfti Zembili Ali Çelebi
Deverân-t Safiye hakkında
Derviş Ömer el-fuddi "Kastanıoni"
Tasavvuf
Halk Kütüphanesi 263/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1355 / 1, yk. 130, st.15

303-Şerh-i Sohbetü'l-Ebrar
Camii'nin Sohbetü'l-Ebrar adlı eserinin şerhi
Şem'iÖlm.1010H.
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 65, Zeytinoğlu Kütüphanesi466,yk.161,st.25,35 H.

304-Şerh-i Tuhfe
Şahidi'nin Tuhfe-i Şahidi adlı eserinin şerhi
Telif: 1123 H.
Atfi
Dil

Halk Kütüphanesi 379/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2359/1, yk. 139, st.21

305-Şerh-i Tuhfe-i Şahidi
Şâhidi'nin Tuhfe-i Şahidi adlı eserinin şerhi
Telif: 1207 H.
Fahri
Dil
Halk Kütüphanesi 310, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1793,yk.106,st.25-1207 H.

306-Şerh-i Vasiyetname
Birgivî'nin Vasiyetnâmc'sinin şerhi
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 827, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4966,yk.203 ,st.13

307- Şerhü'l-Meşârık'tan bir parçanın tercümesi
Tasavvuf
Halk Kütüphanesi 264, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1370,yk.30,st.7 1136 H.

308- Şifa Abdanü' l-Maza fi Sırrı Menâfiü' l-Kur'an ve'l -Esmâü' l-Hüsna
Gassani ve Gazali'nin eserine dayanır
Ebu Muhammed Ali el-Hayri
Tasavvuf
Halk Kütüphanesi 289, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1671, yk. 2+254 +2, st.21 1123 H.

309-Şifâiyye
Şaban b.Ahmed el-Ayâşi er-Ramü et-Tabib,ölm.l 116 H.
Tıp
Halk Kütüphanesi 412/3, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2691/3,yk. 113-147, st.25

310-Şifâü' l-Fuad li Hazreti Sultan Murad
Telif:1037H.
Zeynelâbidin b.Halil
Tıp
Halk Kütüphanesi 405/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2669/2,yk. 14-46, st.17

311-Şifâü'l-Müminin
Telif:1063 H.
Alif Halife
Tasavvuf
Halk Kütüphanesi 420, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2720,yk.192,st.25

312-Şurutü's-Salat
Telif: 1098
Şeyh Bağdat el-Mevlevi Yahya
Fıkıh

Halk Kütüphanesi 494/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 3202/2, yk.8

313-Tâcii' t-Tevârih
Tarih
Hoca Sadeddin, 943-1008 H.
Halk Kütüphanesi 757, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4618,yk.70,st.45

314-Takvim-i Vekâyi
Tarih
Halk Kütüphanesi 567,Zeytinoğlu Kütüphanesi 4618,yk.70,st.45

315-Tarih Mecmuası
Tarih
Halk Kütüphanesi 480,Zeytinoğlu Kütüphanesi 3032,yk.31,st.23

316-Tarikat Tercümesi
Mev'ize
Halk Kütüphanesi 816, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4951,yk.129,st.11

317-Tecvîd-i Karabaş
Halk Kütüphanesi 728/8, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4831/8,yk.201-206 , st.23

318-Tefsir-iEbü'l-Leys
Ebü' l-Leys Nasr b.Muhammed "Semerkandi"
Tefsir
Halk Kütüphanesi 18, Zeytinoğlu Kütüphanesi 33,yk.424,st.33

319-Tefsîr-i Kur-an
Tefsir
Halk Kütüphanesi 721, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4823,yk.242,st,51

320-Tefsir-i Sûre-i Yasin
Tefsir
Halk Kütüphanesi 1143/1, Kâşifi Dergâhı Kitapları 214/1, yk. 21, st.16

321-Tefsîr-i Şerif
Tefsir
Halk Kütüphanesi 1042, Kâşifi Degahı Kitapları 113/1, e1, yk.192, st.21

322-Tercüman
Lügat
Pir Mahmud b.Yusuf "Ankaravî"
Dil
Halk Kütüphanesi 313, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1843, yk. 680+3, st.31

323-Tercümânü'd-Düstûr fi Havâdisü' l-Ezman ve' d-Duhûr
Muhammcd,Ölm.903 H.
Tarih
Halk Kütüphanesi 489, Zeytinoğlu Kütüphanesi 3154, yk.3+178, st.25

324-Tercumân-ı Bidâye
Marginani'nin Bidayetti' l-Mübdcdi adlı eserine dayanır
Babatagi Kurd Efendi Mchmcd b.Ömer Ölm.996 H.
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 171,Zeytinoğlu Kütüphanesi 959, yk.5+351+1, st.19

325-Tercüme-i Akribadin
Dr.Nikola'mn eserine dayanır
Süleyman
Tıp
Halk Kütüphanesi 640, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4713,yk.53,st.17

326-Tercüme-i DÜITÛ' l-Muhtar Şerh-i Tcnvîrü'l-Ebsâr
Haskafi'nin Dünü' l-Muhtar Şerh-i Tenvirü'l-Ebsâr adlı eserinin tevsian tercümesi
Seyyid el-Abdülhamid en-nakşibcndi cl-Halidi
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 160, Zeytinoğlu Kütüphanesi 936,c.l, yk. 4+580, st.27 1270 H.

327-Tercüme-i Ferâiz
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 916/4, Zeytinoğlu Kütüphanesi 5539/4, yk.27-73-7,st.21

328 -Tcrcüme-i Fütûhu'ş-Şam
İslam Tarihi
Halk Kütüphanesi 1039, Kâşifi Dergâhı Kitapları 110, c.3, yk.319, st.25,

329-Tercüme-i Gülistan
Şeyh Sadi Şirazi,585-691 H.
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 367, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2316, yk.148, sk.17

330-Tcrcüme-i Hulâsatü'l-Hikcm ve Hediyetü'l-Umam
Telif: 1304 H.
Abdurrahman Necim
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 1038, Kâşifi Dergâhı Kitapları 109,yk.l05,st.27 1304 H.

331-Tercüme-i Kafiye
Dil
Halk Kütüphanesi 476/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2838/2,yk.69-185, st.19

332-Tercüme-i Kasîdetü'l-Ana el-Matlüb
Gavs-i Azam'a nisbel olunan kasidenin nazım olarak tercümesi

Manzum
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 67/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 479/2, yk. 17-20, st.20-1247 H.

333-Tercüme-i Kaside-i Bürde
Busun'nin Kasidetü'l-Bürde adlı eserinin nazım halinde tercümesi
Halk Kütüphnesi 67/1,Zeytinoğlu Kütüphanesi 479/l,yk.17,st.20

334-Tcrcüme-i Kilâbü'l-Fıkıh
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 1021, Kâşifi Dergâhı Kitapları 95, yk.208, st.15

335-Tercüme-i Meşârıkü'l-Envarü'n-Ncbeviye min Sihahü'l-Ahbarü'l-Mustafaviya
Raziyeddin Hasan b.Muhammed es-Sagani Ölm.650 H.
Hadis
Halk Kütüphanesi 41, Zeytinoğlu Kütüphanesi 327,yk.258,st. 17 - 1200 H.

336-Tcrcüme-i Milâl ve Nihal
Ebü'l-Fcfh Muhammet b.Abdülkerim eş-şchristanı Ölm.548 H.
Akaide Kelam
Halk Kütüphanesi 179/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 972/2,yk. 119-138, st.19
NOT: Mülercimi:Nuh b.Mustafa,ölm. 1070 H.

337-Tercüme-i Minhâcü'l-Abidin
Ebu Hamid Muhammet b.Abidin el-Gazali 451-505 H.
Tasavvuf
Halk Kütüphanesi 338, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2197,yk.290,st.13

338-Tercümc-i Mizânü'l-Muddaiyeyn fi İkametü'l-Beyyinateyn Aşiri-zâde Abdülbaki
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 166/2,Zeytinoğlu Kütüphanesi 953/2,yk. 15-22, st.19

339-Tercüme-i Mucizü'l-Kânun
Ebu en-nefis AlaaddinAli b.Ebü'l-Buzzam ölm.637 H.
Tıp
Halk Kütüphanesi 578,Zeyünoğlu Kütüphanesi 4631,yk.l61,st.23

340-Tercüme-i Pend-i Attar
Ferideddin Muhammed b.İbrahim el-attar,513-627 H.
Edebiyat
Halk kütüphanesi 806/2,Zeytinoğlu Kütüphanesi 4939/2, yk.1+33-75, st.23

341-Tercüme-i Pendnâme
Ferideddin Muhammed b.İbrahim el-attar,513-627 H.
Manzum

Edebiyat
Halk Kütüphanesi 373,Zeytinoğlu Kütüphanesi 2342, yk. 32, st.15, stn.2

342-Tcrcüme-i Ravzatü'l-Ahyar fi Muhtasar-ı Rabîü'l-Ebrar
Muhyiddin Muhammed b.Hatip Kasım ölm.940 H.
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 487,Zeytinoğlu Kütüphanesi 3133, yk. 4+143, st.30
NOT: Mütercimi:Es-seyyid Ömer b.Seyyid Feyzüllah Katibi

343-Tercümc-i Risâle-i Eşkâl ve Kıyafet
Şeyh İbrahim Gürâni
Gizli İlimler
Halk Kütüphanesi 307/3,Zeytinoğlu Kütüphanesi 1775/3,yk.71-77-16, st.21

344-Tercüme-i RisâletüT-dab
Mantık
Halk Kütüphanesi 216/9 Zeytinoğlu Kütüphanesi 1096/9,yk.171-178+2, si. 17

345-Tercüme-i Sâfiya
İbn el-Hacib Ebü Amr Osman Ömer 570-642 H.
Dil
Halk Kütüphanesi 460, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2869, yk.144, si. 19

346-Tercüme-i Şemsü'l-Maarifü's-Sugra
Şerafeddin Ahmed b.Ali el-Bûni olm.622 H.
Tasavvuf
Halk Kütüphanesi 230 Zeytinoğlu Kütüphanesi 1235,yk.126,st.17

347-Tercüme-i Şerh Dibâcetü'l-Misbah
Dil
Halk Kütüphanesi 1152 ,Kâşifi Dergâhı Kitapları 223,yk.101,sl.21

348-Tercüme-i Tarihü't-Taberi ibn Carir et-Taberi Ebu Cafer Muhammed ölm.310 H.
İslam Tarihi
Halk Kütüphanesi 908 ,Zeytinoğlu Kütüphanesi 5400, yk.295+1, st.17

349-Tecüme-i Tarikalü l-Muhammcdiyc
Muhammed b.Pir Ali "Birgili"929-981 H.
Ahlaki Eserler
Halk Kütüphanesi 256 Zeytinoğlu Kütüphanesi 1327,yk.162,st.23

350-Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leya
ibn Arabşalı el-Hanefi Ahmed b.Muhammed
Tefsir
Halk Kütüphanesi 19, Zeytinoğlu Kütüphanesi 34,yk.355,st.33

351-Tercüme-i Vikâyetü'r-Rivâya fi Mesâilü'l-Hidaya

Sadr eş-şeriat el-evvel Mahmud b.Ubeydullahölm.630 H.
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 182, Zeytinoğlu Kütüphanesi 977,yk.192,st.23

352-Tercüme-i Zararî
Telif:784 H.
Mustafa b.Yusuf b.Ömer ez-Zarîrü'l-Arzan
İslam Tarihi
Halk Kütüphanesi 73, Zeytinoğlu Kütüphanesi 546,yk.159,st.23

353-Tercüme-i Zuhârü'l-Müteahhilin
Muhammed b.Pir Ali "Birgivî"929-981 H.
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 1069, Kâşifi Dergâhı Kitapları 138, yk.st.15

354-Tercümetü'l-Ecvibetü'l-Hcdiye fi-Rada ala el-Havaricü'l-Vehhabiye
Telif: 1227 H.
Seyyid Mehmed Atâullah
Akâid ve Kelam
Halk Kütüphanesi 199/2 ,Zeytinoğlu Kütüphanesi 1050/1, yk.25, st.39

355-Tercümetü'ş-Şâfiye
İbn el-Hâcib Ebü Amr Osman b.Ömer 570-646 h.
Dil
Halk Kütüphanesi 929 ,Kâşifi Dergâhı Kitapları 3,yk.108+2,st.15

356-Teshîlü'l-Mirkat
Mustafa b.Ali el-Nuvakkit
Astronomi
Halk Kütüphanesi 808/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4942/2, yk.1 1b-18+15, st.18

357-TeshîlüT-Mirkatü'l-Vusul ila İlmü'l-Usul
Molla Hüsrev'in Mirkatü'l-Vusul adlı eserinin tevsian tercümesi
Osman b.Mustafa,Ölm.1036 H.
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 190, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1007, yk.6+213, st.25

358-Tevârih-i l-i Osman
Tarih
Halk Kütüphanesi 337/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2196/2,yk.160-243, st.17

359-Tevârih-i Binayı Ayasofya
Tarih
Halk Kütüphanesi 1216/2 eski kayıt no: 1178/2,yk.23-42,st.19

360-Tevârih-i Edirne
Beşir Çelebi Risalesi
Tarih

Halk Kütüphanesi 321/2, Zcytinoğlu Kütüphanesi 2075/2,yk.46-55, st. 19

361-Tevârih-i Pezdavî Tercümesi
İslam Tarihi
Halk Kütüphanesi 527, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4556,yk.273,st.2

362-Tezkirât-ı îman ve İslam
Akâid ve Kelam
Halk Kütüphanesi 734/6, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4837/6,yk.133-153,st.13

363- Tczkiretü'l-Evliya
Mev'ize
Halk Kütüphanesi 1092,Kâşifi Dergâhı Kitapları 162, yk. 261+1, st.13

364-Te/.kiretü 'ş-Şuara
Latifi, Lütfullah Ölm.990 H.
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 1138, Kâşifi Dergâhı Kitapları 209,yk.178,st.17

365- Tezkiretü'z-Zekat
Abdurrahman ez-Zarir
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 734/3, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4837/3,yk.67-101, st.13

366-Tıb kitabları ile meşhur olan edviye lügatidir
Telif: II06 H.
Tıp
Halk Kütüphanesi 405/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2669/1, yk.13, si. 15

367-Tuhfe-i Şahidi
Telif:921 H.
Şahidi İbrahim b.Salih "Muğlalı" 875-957 H.
Dil
Halk Kütüphanesi 325, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2084, yk.36+2. st.13

368-Tuhfetü'l-Haremeyn
Yusuf Nâbî 1052-1124 H.
İslam Dini Tarihi
Halk Kütüphanesi 494/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 3202/1, yk.57, st. 23.

369-Tuhfetü's-Sıbyan
Abdurrahman ez-Zarir
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 734/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4837/2, yk. 51b-bb, st.13

370-Tuhfetü's-Sükûk

Dabbağ-zâde Numan
Fıkıh
Halk Kütüphanesi 783, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4906, yk.lb-137, st.27

371-Vahdelnâme-i Fethü'l- Maarif
İbn es-Seyyid Ahmed er-Rufai Şeyh Seyyid Ali
Tasavvuf
Halk Kütüphanesi 241, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1263, yk. 165-1, st.15

372-Vasiyetname Şerhi
Telif: 1120 H.
Ali es-sadri Konevi
Akâid ve Kelam
Halk Kütüphanesi 247, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1303, yk.228,st.13

373-Vasiyetnâmeü'l-riffn
Abdurrahman ez-Zarir
Akâid ve Kelam
Halk Kütüphanesi 734/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4837/1,yk.51

374-Veys-i Zaman Kitabü'l-Lamii
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 802, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4932,yk.227,st.15

375-Vuslatü's-Sâlikin
Telif: II55 H.
Ebu'l-ula Ali b. Süleyman
Tasavvuf
Halk Kütüphanesi 216/3, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1096/3, yk. 73-96-4, st.25

376-Yadigâr-ı İlm-i Şerif
İbn Şerif
Tıp
Halk Kütüphanesi 410, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2681, yk.166,st.21

377-YusufuZeliha
Hamdi, Hamdullah b. Akşcmseddin ölm. 909 H.
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 319, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2058, yk. 193,st.17

378-Yusuf u Zeliha
Yahya Bey, Ölm. 990 H.
Manzum
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 706, Zeytinoğlu Kütüphanesi 4801, yk. 91-5,st. 31
Not: Sonunda 5 yk.kıyafetnâme, ebyat ve gurvenâme var

379-Zafemâme
Ahlaki Eserler

Halk Kütüphanesi 813/4, Zcytinoğlu Kütüphanesi 4948/4,yk.26-34-9,st.l9

380-Zafernâme
Mûnif
Manzum Edebiyat
Halk Kütüphanesi 269, Zeytinoğlu Kütüphanesi 1393,yk.4-5-67, st. 15, stn.2

381-Zafcrnâme-i Vilayet-i Kozan
Telif:957 H.
Hacı Şerif Turhani
Sosyal Eserler
Halk Kütüphanesi 375/2, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2348/2,yk.60-64, st.17

382-Zebur
Din
Halk Kütüphanesi 931/2, Kâşifi Dergâhı Kitapları 5/2, yk.l07b-110,st.l8

383-Zikr-i Binâ-i Dârü's-Selam Bağdad ve İrâd-i Baz Vakayi
Tarih
Halk Kütüphanesi 497/1, Zeytinoğlu Kütüphanesi 3526/1, yk.38l-39a, st.bb

384-Zubdetü'l-Meşâyih
Mehmcd b. Hacı Ali
Edebiyat
Halk Kütüphanesi 363, Zeytinoğlu Kütüphanesi 2304, yk. 78,st.25

385-Zübdetü'l-Esrar ve Mevâhibü'l-Envar
Ahmed b.Abdullah en- Nasih
Tesfir
Halk Kütüphanesi 1165, Zeytinoğlu Kütüphanesi 31,yk.398,st.l7

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 5 Haziran 2001

SOSYAL BÜTÜNLEŞME VE/İÇİN NEREYE KADAR HOŞGÖRÜ

Recep YILDIZ*

ÖZET

Toplum bir bütün, bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Bütün ise farklılıkları içinde barındırandır. Sosyal bütünleşme, bu farklılıkların özgürlük adına vurgulanması değil, farklılıklara hoşgörü ile yaklaşıp, demokratik tutumla ortak bir paydada, hem fonksiyonel hem de mana etrafında bütünleşebilme sürecidir. Bu anlamda demokrasi ile hoşgörü arasında ilişki mevcuttur. Ancak hem demokrasi hem de hoşgörü sınırsızlık ifade etmez. Sosyal bütünleşme için farklılıklar hoşgörüyü zorunlu kılarken, hoşgörü farklılıkları mümkün kılar. Türkiye'nin ihtiyacı da bu değil mi?

ABSTRACT

Society is defined as a system, community, ete. Community is something that ineludes differences. Social integration is not pointing oui these differenc.es for the sake offreedom. On the contrary it is a process of integration both fonctionally and culturally in terms of demoeracy and it is a process of taking the. differences with tolerance. T here is a strong relation between demoeracy and tolerance. On the other hand, neither demoeracy nor tolerance is endless. For social integration while differences regards tolerance, tolerance facilitates differances. İsn't it the need ofTurkey?

Toplum genellikle Charles Horlon Coley gibi "psikolojik açıdan psişik bir **bütün**" ,' "çeşitli tabakalardan ibaret bir sosyal **gerçeklik**" ,[2] Pareto

* Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniv. Fen Edebiyat Fak. Sosyoloji Böl.

[1] Alan SWİNGF.WOOD, Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1998, s. 310.

[2] Haris FRF.YER. Sosvoloive Giris. Cev. Nermin Abadan. A Ü. SBF Yav.. Ankara. 1963. s. 10.

Dumlupınar Üniversitesi
Sayı: 5
Sosyal Bilimler Dergisi
Haziran 2(101

TARİHÎ YÖNÜYLE KÜTAHYA MUTASARRIFI MEHMED EMİN VAHİT PAŞA

Mustafa EĞİLMEZ*

ÖZET

Aslen Kilisli olan Mehmel Emin Vahit Paşa, iyi bir tahsil gördükten sonra devletin üst kademelerinde çeşitli görevler yaptı. Bir ara Kütahya Mutasarrıflığında da bulunan Vahit Paşa, burada kendi adını taşıyan bir kütüphane kurdu. 1821'de Yunan isyanının çıkması esnasında Sakız Adasında görevli bulunan Vahit Paşa, adadaki isyanın bastırılmasında büyük başarılar gösterdi. Bosna Valiliğine tayin olduğu sırada vefat etti(1828). Kabri Çanakkale'nin Geyikli köyünde bulunmaktadır.

Vahit Paşa, âlim, şair, hüner ve marifet sahibi, basiretli ve ileri görüşlü bir kimseydi. Ancak kendisini beğenmiş birisi idi.

ABSTRACT

Having receivcd an excellent education, Mehmet Emin Vahit Paşa, who man born in Kilis, he man charged in many higher governmcnt officcs. Vahit Paşa, who was also on duty as the governor of Kütahya for a while founded a library in the name of him. Vahit Paşa was on duty in the Sakız Island when the Greek Revolt started in 1821, and he succeeded in stopping the people's rcvolt. By the time he was promoted to a higher position as a governor of Bosna, he died. His grave is now at the Geyikli village, in Çanakkale.

Vahit Paşa was a wise man, a poet, a skilful man. He tended to have high şelf estccm, but hc managed to pass through many difficultics and he was able to predict the future.

* Yard.DocDr. DPÜ. Fen-Edebiyat Fak. Tar. Bl. Öğretim Üyesi

1. HAYATI

Türk tarihi yetişmiş ender şahsiyetlerle doludur. Bu şahsiyetlerden birisi de 19. Yüzyılın başlarında yetişmiş olan Mehmed Emin Vahit Paşa'dır.

Kilisli olan Vahit Paşa, Nusayrilerdendir[1]. Babasını küçük yaşta kaybeden Vahit Paşa, annesiyle birlikte İstanbul'a gelip yerleşmişlerdi. İstanbul'da annesi Osman Hulusi Efendi adındaki saray baltacısı ile evlendi. Bu sebeple kendisi İstanbullu diye tanınmaktadır[2].

Vahit Paşa Kilisli olmakla beraber, "Ferzend-i İstanbul'um, Ferzend-i Stanbul" mısrasını devamlı söylerdi. Böylelikle kendisini İstanbullu olarak göstermeye çalışırdı. Devrin şartları içerisinde iyi bir tahsil gördükten sonra maliye kalemine girdi. Daha sonra III. Selim devrinde Galata Voyvodası ve Zecriye Muhassılı olan Topal Halil Eiendi'ye intisap ederek Zecriye Başkatibi oldu. Zecriye Muhassılı Ahmed Efendi'nin azlinden sonra bir süre vekâlet edip daha sonra asil olarak Zecriye[3] Muhassılı oldu. Hafız İsmail Paşa'nın sadrazamlığı zamanında (1805-1806) görevden alınmış, onun ayrılmasından sonra yerine geçen Galip Paşa'nın tevcihatında Mevkufatçı[4] olmuştur H. 1221-M. 1806\

Mevkufatçılıktan Nişancılığa[6] getirilen Vahit Paşa, askerî ve siyasî bir ittifak yapmak için Napolyon'a elçi olarak gönderildi.[7] Çeşitli sebeplerden dolayı başarılı olamayarak geri döndü.[8] Daha sonra İngilizlerle barış görüşmeleri için görevlendirildi.[9]

[1] Mehmet SÜREYYA; Sicilli Osmanî, Haz. Seyit Ali kahraman, C.5, Tarih Vakfı, Yurt Yay. İslanbul-1996. s. 1648

[2] İ. Hakkı UZUNÇARŞITU; Kütahya Şehri, Devlet Mtb. , İstanbul-1932, s.129; Faik Reşit UNAT. Osmanlı Sefirleri ve Scfaretnâmeleri, Haz. Bekir Sıtkı BAYKUT, T.T.K., Ankara-1968, s.2()2; Bursalı Mehmet Tahir EFENDİ, Osmanlı Müellifleri, Haz. İsmail ÜZEN, Meral Yayınevi, İstanbul-1975, s.154

[3] Zecriye; Müskirattan alınan resim(vergi) hakkında kullanılan bir tabirdir.Daha geniş bilgi için bkz. M. Z. PAKALIN; Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü, C.3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul-1983, s.649 ve devamı.

[4] Mevkufat; Para bedelleri, mahlûl timarlar hasılatı, vakıf'yerlerden hazineye ait varidat fazlaları, örfi tekliflerden harbe ait olanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. Daha geniş bilgi için bkz. PAKALIN: A.g.e. C.2, s.497 ve devamı.

[5] Mustafa YEŞİL; "Kilisli Vahit Paşa Kütüphanesi", Ülkii Dergisi, S.25, Ulus Basımevi, Ankara-1949, s. 17

[6] Nişancı: Hükümdarların alâmetlerini taşıyan ferman ve beratlara Türklerde "nişan" adı verildiğinden bu alâmeti çekmeğe izinli makam sahibine de "Nişancı" denilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. M. Z. PAKALIN;A.g.e. C.2, s.697 vd.

[7] Bursalı Mehmet Tahir EFENDİ, A.g.e.. s.154, SÜREYYA, A.g.e., S.1648.UNAT, A.g.e., s.201-202

[8] Fransa'nın Rusya'ya yakınlaşması, Osmanlı Devlcti ile ingiltere aleyhine ittifak yapılması en önemli sebep olarak ifade edilmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C.8, (Sad. Tevfik TEMELKURAN). Üçdal Neşriyat, istanbul-1966, s.276, vd. UNAT A.g.e., s.201-202

[9] İ. H. UZUNÇARŞILI; A.g.e.. s. 130

Vahit Paşa Çanakkale'de İngilizlerle yapmış olduğu barış görüşmelerinde başarı göstererek devletin istekleri doğrultusunda bir anlaşma sağladı. Bu sebeple önce Defter Emini[10] ve daha sonra Rikab Reisü'l-küttâbı [11] görevine getirildi. Üç ay sonra azledilerek Kütahya'ya sürgün edildi (H.1224-M.1809). İki yıl kadar Kütahya'da görev yaptıktan sonra Tophane Nazırlığı'na getirildi. Bir müddet sonra Tersane Emini[12] oldu. Antalya çevresinde eşkıyalık yapan Tekelioğlu İbrahim'in idamından sonra etrafındakileri yakalamak için görevlendirildi. Bu sırada Teke ve Hamid sancakları vezir payesiyle idaresine verildi(H.1229-M.1813-14). Bir müddet sonra Hanya Muhafızlığı'na getirildi. Burada bir takım sebeplerden dolayı vezirliği elinden alınıp İstanköy adasında ikâmet ettirildi. Yunan isyanının ortaya çıkması ve adalara da sıçraması üzerine H.1236-M1820 tarihinde vezirliği iade edilerek Sakız adası muhafızlığına getirildi. Sahildeki bazı kuvvetlerle Sığla sancağı mütesellimi İlyas-zâde İlyas Ağa da maiyetine verildi^.

Vahit Paşa Sakız adasındaki bu isyanın bastırılmasında büyük başarılar göstermiştir. Fakat Kaptan-ı derya Nasuh-zâde Ali Paşa ile aralan açılması üzerine Sakız mutasarnflığından istifa etmiştir. Bir müddet Urla'da kaldıktan sonra Alâiye'de oturması emredilmiştir. Daha sonra da Afyonkarahisar'a tayin edildi. Galip Paşa'nın sadrazam olmasından sonra vezirliği iade edilerek 1824'te Halep valisi oldu. 1826'da vezirliği tekrar alınarak önce Konya'ya, daha sonra da Bursa'ya görevlendirildi. 1827'de vezirliği iade edilerek giderleri kendisi tarafından karşılanmak üzere 500 kişilik birlikle İstanbul Muhafızlığına getirildi. Kısa bir süre sonra Bosna valiliğine tayin edildi. Ancak bu göreve gidemeden vefat etti(1828). Çanakkale'nin Geyikli köyüne defnedildi.[14]

2. ŞAHSİYETİ

Vahit Paşa âlim, şair hüner ve marifet sahibi bir kimseydi. Ancak geçimsiz, gururlu, bencil ve kendini beğenmiş birisiydi.[15] Sefinetü'r-rüesâ adlı esere zeyl yazan Süleyman Faik Efendi, Vahit Paşa'nın hasis birisi olduğunu ifade eder.[16] Bu sebeple biriktirdiği dört bin kese eşyası mirasçıları olan iki karısına kaldı. Zaten başka mirasçısı da yoktu.[17]

[10] Geniş bilgi için bkz. PAKALIN; A.g.e., C.1, s.418 vd.

[11] Geniş bilgi için bkz. PAKALIN; A.g.e., C.3, s.44 vd.

[12] Geniş bilgi için bkz. PAKALIN; A.g.e., C.3 s.465 vd.

[13] Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.23. s.12061.1.11. UZUNÇARŞILI; A.g.e., s.130, UNAT. A.g.e, s.202

[14] Bursalı Mehmet Tahir F.FENDİ, A.g.e., s.154, UNAT, A.g.e., s.202 UZUNÇARŞILI; A.g.e.. s. 132, Bazı kaynaklarda 1826 yılında Bursa valisi iken vefat ettiği yanlmaktadır.(Büyük Larousse, C.23, s.12061)

[15] UNAT, A.g.e.,s.202,

'6 UZUNÇARŞILI, A.g.e., s-131, SÜREYYA, A.g.e., s. 1649

[17] SÜREYYA, A.g.e-, 1649, (Uzunçarşıl, Vahit Paşa'nın vefatında mücevheratından başka on iki yük kuruş nakdi çıktığını kaydeder. UZUNÇARŞILI, A.g.e., s. 132)

Bu sebeple dört bin kese eşya biriktirmiştir. Mirası iki karısına kalmıştır. Çünkü başka mirasçısı bulunmamaktadır. Başarılı olmasından dolayı kısa sürede makam ve mevki kazanması, İngilizlerle yapılan barış görüşmelerinde muvaffak olması kendisini çekemeyenlerin düşmanlığına sebep oldu. İstanbul'da Ayvansaray'da annesinin yanında oturması, zengin olduğu halde kendisine bir ev almaması ve Ayvansaray civarında Kıptîler'in oturması sebepleri sonucu "Ayvansaraylı Vahit" ve "Çingene Vahit" diye alaya maruz kalmıştır. Kendisi de bunlardan çok iğnelenmiştir.[18] Basiretli ve ileri görüşlü bir kimseydi. Buna delil de Sakız olaylarının çıkmasından evvel Bâb-ı âli'yi tedbir alınması için bilgilendirmiş ancak dikkate alınmamıştır. Metanet, ve cesaret sahibi birisiydi. Sakız isyanı sırasında sıkışık bir durumda iken, Fransız konsolosunun yardım teklifini reddetmesi bunu göstermektedir. 1809 yılından itibaren Kütahya'da bulunduğu sıralarda, Kütahya insanının ilim öğrenmedeki gayreti ve kıymetli eserlere ulaşamamalarından doğan sıkıntılardan ve büyük âlimlerden Abdulbâki Fikri Efendi'nin kemâl ve faziletine hürmetinden dolayı, bir kütüphane kurarak kıymetli eserler bırakmıştır.[19] Buradan ayrılmasından sonra da bu kütüphaneye eserler göndererek yardımını sürdürmüştür-[20]

Ayrıca bu kütüphanenin giderlerinin karşılanması için de vakıf oluşturularak gelirleri kayda alınmıştır.[21]

Kütüphanenin çalışma esaslarını, ihtiyaçlarının karşılanması için tahsis edilen vakıfları, bunların gelirlerinin harcama esaslarını vs. belirten vakfiyesi kendi adını taşıyan kütüphanenin 1230 numaralı yazma eserler bölümünde bulunmaktadır.

Burada dikkat çeken en önemli husus, Kütahya insanının ilme ve ilim öğrenmeye olan ilgi ve hassasiyeti, diğer taraftan da Vahit Paşa'nın ilme ve ilim adamlarına olan kıymeti görmekleyiz.

[18] SÜREYYA, A.g.e., s.1649, UZUNÇARŞII.I, A.g.e., s.131

[19] Mehmet Ermin Vahit Paşa'nın kurduğu bu kütüphaneye teslim edilen kitapların kayıtları Osmanlı arşivlerindeki 83 nolu dosya ve 22 numaralı ve II Safer1229 tarihli vesikada kayıtlıdır.(Cevdet DADAŞ-Alilla BATUR, Osmanlı Arşivlerinde Kütahya. Kütahya Belediyesi Yay. Kütahya-1999. s.92-93

[20] UZUNÇARŞ1L1; A.g.e. s.132, Komisyon; Kütahya, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan, İsı. Ütıv. Yay. İstanbul-1981, s. 747, SÜREYYA; A.g.e. s.1649. Vahit Paşa'nın Sesi, Türk Kütüphaneciler Derneği Yay. Kütahya Şb., S.20. 1995, s.3. Vahit Paşa'nın Teke Sancağı Mutasarrıfı iken Kütahya'da yaptırdığı Kütüphaneye gönderdiği kitapların listesi Osmanlı arşivlerinde 84 nolu dosyada 02 numaralı ve 29 Şevval 1230 tarihli vesikada yer almaktadır.
(DADAŞ- BATUR, A.g.e. s.93)

[21] Ayrıca bu kaydı gösteren vesika Osmanlı arşivlerinde 82 nolu dosyada ve 46 numaralı ve 27 Şevval1227 tarihli vesikada kayıtlıdır.(DADAŞ- BATUR, A.g.e., s.92, UZUNÇARŞILI, A.g.e., s. 133)

3. FAALİYETLERİ

Vahit Paşa Mevkufalçı görevinde bulunduğu sırada, Fransa ile ittifak için görüşme yapmak üzere elçi olarak Paris'e gönderildi. Ancak bir takım siyasî sebeplerden dolayı başarılı olamayarak görevden alındı. Bu sırada Napolyon Bonapart Prusya ile savaşmakta idi. Vahit Paşa, Dan/.ig şehrini kuşatmakta olan Napolyon ile görüşmek üzere görevlendirildi. Ancak Fransa'nın kararsız bir politika takip etmesi, Talleyran'ın münasebetsiz teklifleri ve III. Selim'in hail edilmesi sebeplerinden dolayı görüşmelerden bir netice elde edilemedi. Bir taraftan bu tür bir gelişme olurken, diğer taraftan da Napolyon, Rusya ile anlaşarak Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmıştı. Ruslarla Tilsit antlaşmasını yapan Napolyon'un Paris'e dönmesinden sonra, Vahit Paşa da Paris'e giderek görüşmelere devam etti. Ancak bir netice alamadı.[22]

Bunun üzerine, Vahit Paşa İngilizlerle barış görüşmeleri için Çanakkale'ye gönderildi. Yukanda ifade edildiği gibi, Napolyon Bonapart ile Çar Aleksandr arasında Osmanlı Devleti ile İngiltere aleyhine olarak yapılan Tilsit ve Erfurt antlaşmaları, iki devlet arasındaki savaş haline son verecek ve bir savunma antlaşmasına zemin hazırlayacak. İngilizlerle yapılan görüşmeler neticeye ulaştı. Ancak bir takım pürüzlerden dolayı antlaşma kolay olmadı. 5 Ocak 1809'da Çanakkale(Kale-i Sultaniye) antlaşması imzalandı.[23]

Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti, savaş durumunda olduğu İngiltere ile barış yapmış ve onunla ittifak yapmıştır. Bu da Osmanlı Devleti'ne büyük bir destek ve avantaj sağladığı gibi, Rus-Fransız ittifakına karşı da bir denge unsuru kazandırdı.

Ayrıca boğazların yabancı devletlerin savaş gemilerine kapalılığı ilkesi, ilk defa devletler arası bir antlaşmada yer alması, antlaşmanın getirdiği önemli bir değişikliktir. Bu da boğazlar üzerinde İngiliz-Rus rekabetinin açığa çıkmasına sebep olmuştur.[24]

Vahit Paşa Osmanlı Dcvlcti'nin isteği doğrultusunda barışa muvaffak olduğu için görevi yükseltilerek Defter Emini ve kısa bir süre sonra da Rikâb Reisü'l-Küttâbı görevlerine getirildi. Fakat bir takım sebeplerden üç ay sonra görevinden azledilerek Kütahya'ya sürüldü.[25]

[22] UNAT, A.g.e., s.201-202, Ahmet Cevdet Paşa. Tarih-i Cevdet,C8, s. 133.276.277.293,295, Daha geniş bilgi için bk?. A. Şükrü ESMER, Siyasi Tarih, İstanbul-1944. s.76,

[23] Daha geniş bilgi için bkz. Cemal TUKİN, Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi, İstanbul-1947, s. 108 vd. Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C.8, s.83-89

[24] Daha geniş bilgi için bkz. Rıfat UÇAROL, Siyasi Tarih, İsanbul-1985, s.74

25 UZUNÇARŞILI, A.g.e., s.130, Mustafa YEŞİL, A.g.m., s. 17-18

Çeşitli kaynaklarda Vahit Paşa'nın Kütahya'ya sürülmesine sebep olarak; İngilizlerle yapılan barış görüşmelerinde başarılı olmasından dolayı kibirlenmesi, devlet adamlarını tahkir edip hafife alması, padişahın bazı hatt-ı hümayunlarını tenkit etmesi ve bazı liyakatsiz kâtiplerin maaşlarını hazineyi korumak maksadıyla vermemesi, şikayette bulunanları tekdire kalkışması üzerine padişah tarafından sürgüne gönderildiği kaydedilmektedir.[26]>

Kütahya'da kaldığı süre içerisinde bir kütüphane kurar. Bu kütüphane çeşitli değişikliklerle günümüze kadar faaliyetlerini sürdürür. Kütüphanenin ilk kuruluş yeri, Ulu Caminin son cemaat yerindeki küçük bir odadır. Bunu odanın giriş kapısının üzerindeki kitabeden de anlamaktayız.[27] Bu kütüphane bu gün Türkiye'nin yazma eserler bakımından sayılı kütüphanelerinden birisidir. Kendi eserleri ile birlikte tarihleri çok eski olan kitaplar bulunmaktadır.

1932 yılına kadar ilk kurulduğu yerde faaliyetini sürdüren kütüphane, daha sonra Ulu Cami yanında bulunan Germiyanoğlu II. Yakup Bey tarafından yaptırılan imaret binasına nakledilir. 1981 yılında Eski Hükümet Konağının yanındaki binanın 4. katına taşınır. Ancak burada eski eserler kalarak diğer eserler öğretmen evinin binasına nakledilir. Bu gün Adnan Menderes İş Hanı'nda faaliyetini devam ettirmekte olup eski eserler de burada bulunmaktadır.

Vahit Paşa affedilip İstanbul'a döndüğünde Tophane Nazırı, bir yıl sonra Tersane-i Amire Eminliği'ne getirilmiştir. Deha sonra vezir rütbesiyle Teke ve Hamit Sancakları valiliğine tayin edildi. Burada Tekelioğlu İbrahim'in ölümünden sonra bıraktığı malları devlet hesabına tespit işini yerine getirerek bu ailenin Selanik'e gönderilmesini sağladı. Buradan Hanya muhafızlığına getirildi. Kısa bir süre sonra da vezirliği alınarak İstanköy adasında ikâmet ettirildi. Aynı yıl vezirliğini tekrar alarak Sakız adası muhafızı oldu. 1821'de baş gösteren Rum isyanı Sakız adasına da sıçradı. Dışardan gelen kuvvetlere Sakız Rumları da iştirak ettiler. Vahit Paşa isyanın bastırılmasında büyük başarılar gösterdi. Fransız konsolosunun yardım teklifini reddederek metanet ve cesaretini göstermiştir. Yirmi günden fazla süren

[26] Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C.9, s. 140-141

- Kitabenin günümüz Türkçe'sindeki metni şöyledir;

Kâmûs-ı 'ilm-i 'irfan sabık reîs-i zî-şân
Yâni Vahîd-i devrân 'allâme-i zamane
Misbâh-ı dîn ü devlet-mişkât bezm-i re'fet
Dur'-ı sirâc hürmet-i bir fâzıl-ı yegâne
Muhtâr-ı 'akdinin bürhân-ı fen lanın
Kıldı o zât vâlâ dârıf 1-kitâb inşâ
Koydı fünûn-ı şitâ lütfetti tâlebâne
Tahrîr olundı "ayn-ı nizâmu'l-le'l târih
Cûd Vahîd Efendi yaptı kitâbhâne (H.1227-M.1812)

Sakız isyanı, Kaptan-ı derya Nâsuh-zâde Ali Paşa komutasındaki Türk donanmasının yardımıyla bastırıldı.[28]

Bu durum Avrupa kamuoyu tarafından Türklerin Rumları katlettikleri şeklinde yansıtıldı. Halbuki bütün Rum isyanı boyunca en büyük vahşetleri yapanlar Rumlar idi. Silahsız halkı canavarca işkencelerle öldürmekte idiler. Rumlar zalim iken mazlum tavrını takınarak, Avrupa devletler ve milletlerini kendilerine acındırmanın yolunu buluyorlardı. Rumların gerçekle alakası olmayan ifadeleri bütün Avrupa'da Türkler aleyhine bir harekelin meydana gelmesine sebep olmakta idi. Kralhk taraftarları bu isyanı haçlı ruhuyla ve Hıristiyan olduklarından dolayı, hürriyet taraftarları ise hürriyet mücadelesi telakki ettikleri için asi ve hunhar Rumların taralını tutuyorlardı. Bu durum karşısında bu çeşit hareketlerin kendi memleketlerinde de örnek olmasından çekindiği için Osmanlı Devletine taraftar olan Avusturya başvekili Prens Meternich, devamlı olarak Bâb-ı âli'yi sıkıştırarak bir an evvel Rum isyanının her ne şekilde olursa olsun bastırılmasına destek veriyordu.[29]

Bütün bunlar olurken Vahit paşa, İpsara adasındaki Rumların üzerine de gitmek istemiştir. Ancak Nâsuh-zâde Ali Paşa karşı çıkmıştır. Bunun üzerine ikisinin arası açıldı. Bu sebeple ikisi de birbirini Bâb-ı âli'ye şikayet etmiştir. Fakat Vahit Paşa sağlığını bahane ederek istifa etmiştir.

Vahit Paşa daha Sakız adasından ayrılmadan Kaptan-ı derya Ali Paşa düşman saldırısına uğradı. Ateş alan kalyonundan kaçarken bir ağaç parçası başına düşerek vefat etti. Vahit Paşa'nın Ali Paşa'ya kasıtlı olarak yardım etmediğini Ali Paşa'nın torunu Mahruki-zâde Cafer Bey ifade etmektedir. Anadolu yakasına geçip Urla'ya yerleşen Vahit Paşa, İstanbul'dan kendisine uygun bir görev istemiştir. Ancak Ali Paşa'ya yardım etmemesi sebebiyle vezirliği alınarak Alaiye'de oturması emredildi. Kısa bir süre sonra da Afyonkarahisara nakledildi.

Galip Paşa'nın Sadrazam olmasından sonra vezirliği iade edilen Vahit Paşa, Halep Valisi oldu(1824). İki yıl sonra tekrar vezirliği alınarak Konya'ya, arkasından Bursa'ya gönderildi. 1827'de vezirliği tekrar verilerek maaşları kendisi tarafından verilmek üzere 500 askerle Akdeniz boğazı civarında Eski İstanbul Muhafızlığı'na getirildi. Arkasından Bosna Valisi oldu. Hareketinden evvel 14 Ağustos 1828'de vefat etti.[30]

28 UZUNÇARŞILI.A.g.e., s.130-131

[29] Zuhuri DANİŞMAN. Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C.11,Z.D. Yayınevi, İstanbul-1966, s.245-246

30 UZUNÇARŞILI. A.g.e., s. 131, SÜREYYA, A.g.e., s.1649, Bursalı Mehmet Tahir Efendi, A.g.e., s. 154

Vahit Paşa, Kütahya'da açtığı kütüphaneden başka, Kilis'te babasının kabrini de yaptırdığı bilinmektedir.[31]

4. ESERLERİ

Vahit Paşa ikisi basılmış altı eseri vardır. Bu eserler sırasıyla şunlardır.

4.1. Fransa Sefaretnâmesi :[32]

Bu eser Napolyon'a elçi olarak gittiği zaman tuttuğu notları ve hatıralarından meydana gelmiştir. İki baskısı vardır, İlk baskı 1286'da Matbaa-i İlmiye-i Osmaniye'de, İkinci baskısı da 1304'tc Ebuzziya basımevinde yapılmıştır. Küçük boy 118 sayfadan oluşan kendi el yazması bir nüshası kendi adını taşıyan kütüphanede 1028 nolu cilt içerisinde bulunmaktadır. Bu nüsha basılmış nüshalardan farklıdır.

4.2. Minhacü'r-Rümat:

Yedi bâbtan oluşan bu eser, okçuluğa dairdir. İçerisinde okçuluğun tarihçesi, İstanbul'da Okmeydanı'nda yürütülen usûller ve burada bulunan yerlerin özellikleri verilmektedir. 68 varaklan oluşan eserin kendi el yazma nüshası adını taşıyan kütüphanede 1020 numaralı kayıtta bulunmaktadır.

[31] SÜREYYA, A.g.e., s.1649

[b] Bu eserin yazıtla ve basma nüshaları ile birlikte, hakkında yayınlanmış eserlerde bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

I-BASMALAR: Bunlar kitap halinde üç defa basılmıştır.
a) Sefâretnâme-i Seyyid Mehmet Emin Vahid Efendi.Paris-1843 (Paris Şark Dilleri Mektebi Yayınlarından: Relation de l'ambasade de Mohammod Vahid Efendi)
b) Scfiretnâme-i Seyyid Vahid Efendi. İstanbul-1283
e) Fransa Sefaretnâmesi (temsil-i sânî), İstanbul-1304

U-YAZMALAR:
a)Ankara, Türk Tarih Kurumu Yazmalan, No. Y 53.
b)İstanbul, Süleymâniye Kütüphanesi, Esat Efendi, No. 2277
c)İstanbul, İ. Üniversitesi Kütüphanesi, Yıldız yazmaları, No.343
a)İstanbul Şehir Kütüphanesi, Cevdet Bey yazmaları, No. K. 38 (Bu nüshanın 75-138. sayfalarında 1808'de İngiltere ile yapılan barış antlaşması hakkında Vahit Efendi'nin Padişaha sunduğu takririn bir sureti yer almaktadır. Ayrıca, yazmanın sonunda bir sefirin nasıl bir adam olması ve kendi devletinee nasıl tutulması gerektiği hakkında ilgi çekici bazı düşünceler bulunmaktadır.)
d)İstanbul Şehir Kütüphanesi, Cevdet Bey yazmaları, No. K.55/I
e) istanbul Şehir Kütüphanesi, Cevdet Bey yazmaları, No. 409 (Vahit Efendi'ye verilen talimatı aynen ve Sefâremâme metni kısmen ihtiva eden karışık ve eksik bir nüshadır.)
f) Viyana, Kuns. - Akad. No.282
g)Paris, Bibi. Nat., No. S. 507
h)İstanbul Üniversitesi Tarih yazmaları.No. 1240
i) İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine, No. 1437 (Bu nüshada Napolyon ile Talleyrand'ın birer mektup suretleri vardır.)
k) İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, No. 338
Olstanbul Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi, Cevdet Paşa Kitapları, No. 82

4.3. Şerh-i Kaside-i Dimyatiyye:

97 büyük yapraktan oluşan eser, Şeyh Nurettin Dimyatî'nin Esmâ-i Hüsna kasidesinin şerhi olup İstanköy adasında bulunduğu sırada kaleme almıştır. Kendi el yazma nüshası adını taşıyan kütüphanenin 7IT numaralı kayıtta bulunmaktadır.

4.4. Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız:

1821'de ortaya çıkan Rum isyanının bastırılmasında denizden ve karadan yapılan çarpışmaların kısa bir tarihidir. Eseri kaleme almasındaki amaç, Ali Paşa'ya yardım etmemesini kapatmak maksadı olduğu ifade edilmektedir. 1290'da Mekteb-i Sanayi basımevinde basılmış, ancak bu nüshalar hem eksik, hem de ifadeleri değiştirilmiştir. Eser 38 varaktan oluşmaktadır Kendi el yazması nüshası adını taşıyan kütüphanenin 1043 numaralı kaydında bulunmaktadır.

4.5. Devlet-i Aliyye ile İngiltere Devleti Sûret-i Musâlahası ile İcmâl-i Mükâlcmelerini hâvi Takrir Tarzında Risale:

28 varaktan oluşan bu eser adını taşıyan kütüphanenin 1028 numaralı kaydında bulunan cildin içerisindedir.

4.6. Avrupa Devletlerini Nâtık Hülâsa:

28 varaktan oluşan bu eser de 1028 numaralı kayıtta bulunan cildin içerisindedir. 1811 tarihindeki Avrupa devletlerinin tarih ve coğrafyalarından bahseden kısa bir özettir.

Vahit Paşa'nın bu eserlerinden başka, kendi eserlerinin çeşitli yerlerinde divan edebiyatı tarzında şiirleri de vardır. Fakat bunlar önemli bulunmamaktadır.[33]

m) Ankara Milli Kütüphane yazmaları. No. A 712 (V. 44 B-80 B). Ayrıca mecmuada (V. 81 - B-104 A) "Devlet-i 'Aliyye ile İngiltere Devleti'nin sûret-i musalahasıyla İcmâl-i mükâlcmelerini Havi Husûs-ı mezkûrun Murahhas ve Mc'ûrûru Seyyid Mehmet Vahid Efendi'nin Iltikâm-ı maslahatla Kaleme Aldığı Takrir" de bulunmaktadır.
III-NEŞRİYAT:
a) Selâhattin GÜNGÖR. "III, Selim'in Sefiri Napolyon'u Görmeğe Nasıl Gitti", Cumhuriyet Gazetesi, 16-17 Temmuz 1941 tarihli nüshaları.
(UNAT, A.g.c-, s.202-203, SÜREYYA, A.g.e., 1649)
33 YEŞİL, A.g.m., s.18, UZUNÇARŞILI, A.g.e., s.132, Bursalı Mehmet Tahir Efendi, A.g.e.. s.154, Ali BERBEROĞLU, "Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesi", Kütahya,(Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan), Kütahya Belediyesi Yay., İstanbul-1981/1982, s.747

KAYNAKÇA

AHMET CEVDET PAŞA, **Tarih-i** Cevdet, C.8, (Sad. Tevfik TEMELKURAN), Üçdal Neşriyat, İstanbul-1966

AHMET CEVDET PAŞA, **Tarih-i Cevdet,** C.9, (Sad. Tevfik TEMELKURAN), Üçdal Neşriyat, İstanbul-1966

BERBEROĞLU, Ali, **"Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesi",** Kütahya, (Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılma Armağan), Kütahya Belediyesi Yay., İstanbul-1981/1982,

Bursalı Mehmet Tahir EFENDİ, **Osmanlı Müellifleri,** (Haz. İsmail ÖZEN), Meral Yayınevi, İstanbul-1975

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.23

DADAŞ, Cevdet, - BATUR, **Atilla, Osmanlı Arşivlerinde Kütahya,** Kütahya Belediyesi Yay. Kütahya-1999

DANIŞMAN, Zuhuri, **Qsmanlı İmparatorluğu Tarihi,** C.II, Z.D. Yayınevi, İstanbul-1966

ESMER, A. Şükrü, **Siyasi Tarih,** İstanbul-1944

Mehmet SÜREYYA; **Sicilli Osmanî,** (Haz. Seyit Ali kahraman), C.5, Tarih Vakfı, Yurt Yay. İstanbul-1996

PAKALIN, M. Z.,**Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri** Sözlüğü, C.3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul-1983

TUKİN, Cemal, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi,** istanbul-1947

UÇAROL, Rıfat, **Siyasi Tarih,** İstanbul-1985

UNAT, Faik Reşit, **Osmanlı Sefirlerive Sefaretnâmeleri,** (Haz. Bekir Sıtkı BAYKUT), TTK., Ankara-1968

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, **Kütahya Şehri,** Devlet Mtb. , İstanbul-1932

Vahit Paşa'nm Sesi, Türk Kütüphaneciler Derneği Yay. Kütahya Şb., S.20, 1995

YEŞİL, Mustafa, **"Kilisli Vahit Paşa Kütüphanesi",** Ülkü Dergisi, S.25, Ulus Basımevi, Ankara-1949

Dumlupınar Üniversitesi Sp^MF'^p Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 5 ^^||{$y Haziran 2001

KÜTAHYA FUTBOL HAKEMLERİNİN SOSYO-KÜLTÜREL YAPILARI, HAKEMLİĞE YÖNELME SEBEPLERİ VE HAKEMLİK ANLAYIŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

*Mehmet ACET

ÖZET

Bu araştırma, futbol gibi günümüzde, spor dalları arasında oldukça önemli bir yeri bulunan futbol hakemliğinin, futbolun gelişmesine ve ilerlemesine katkısının bulunduğu düşüncesinden hareketle, Kütahya Bölgesinde çeşitli klasman grubundan faal olarak görev yapan 60 futbol hakeminin, sosyo-kültürel yapıları ve hakemliğe yönelmelerinde etkili olan kriterlere yönelik bir araştırmadır. Araştırma, 1999-2000 futbol sezonunun Mart-Nisan aylarında Kütahya'da gerçekleştirilmiştir.

Yapılan alan araştırması sonucu elde edilen veriler, SPSS For Windows 7.5 paket programında frekans ve persent değerleri alınarak veriler tablo haline dönüştürülmüş ve yorumlanmıştır.

Sonuçta ise; araştırmamıza katılan faal futbol hakemlerinin çoğunluğunun devlet memuru, il işçi ve öğrencilerden oluştuğu, yine hakemlerin çoğunluğunun, lise mezunu ve üniversite öğrencisi olduğu, daha önce futbol branşında, amatör olarak uğraştıklarını ve hakemliğe başlamalarındaki etkenlerden, arkadaş çevresinin ve ailesinin etkili olduğu, hakemlik yaparken maddi gelir beklemeden manevi bir haz aldıkları ön plana çıkmıştır. Yani hakemliği bir meslek olarak değil, amatör bir anlayış içerisinde yaptıkları bulunmuştur.

• Okt. Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu

KAYNAKÇA

AHMET CEVDET PAŞA, **Tarih-i** Cevdet, C.8, (Sad. Tevfik TEMELKURAN), Üçdal Neşriyat, İstanbul-1966

AHMET CEVDET PAŞA, **Tarih-i Cevdet,** C.9, (Sad. Tevfik TEMELKURAN), Üçdal Neşriyat, İstanbul-1966

BERBEROĞLU, Ali, **"Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesi",** Kütahya, (Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılma Armağan), Kütahya Belediyesi Yay., İstanbul-1981/1982,

Bursalı Mehmet Tahir EFENDİ, **Osmanlı Müellifleri,** (Haz. İsmail ÖZEN), Meral Yayınevi, İstanbul-1975

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.23

DADAŞ, Cevdet, - BATUR, **Atilla, Osmanlı Arşivlerinde Kütahya,** Kütahya Belediyesi Yay. Kütahya-1999

DANIŞMAN, Zuhuri, **Qsmanlı İmparatorluğu Tarihi,** C.II, Z.D. Yayınevi, İstanbul-1966

ESMER, A. Şükrü, **Siyasi Tarih,** İstanbul-1944

Mehmet SÜREYYA; **Sicilli Osmanî,** (Haz. Seyit Ali kahraman), C.5, Tarih Vakfı, Yurt Yay. İstanbul-1996

PAKALIN, M. Z.,**Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri** Sözlüğü, C.3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul-1983

TUKİN, Cemal, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi,** istanbul-1947

UÇAROL, Rıfat, **Siyasi Tarih,** İstanbul-1985

UNAT, Faik Reşit, **Osmanlı Sefirlerive Sefaretnâmeleri,** (Haz. Bekir Sıtkı BAYKUT), TTK., Ankara-1968

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, **Kütahya Şehri,** Devlet Mtb. , İstanbul-1932

Vahit Paşa'nm Sesi, Türk Kütüphaneciler Derneği Yay. Kütahya Şb., S.20, 1995

YEŞİL, Mustafa, **"Kilisli Vahit Paşa Kütüphanesi",** Ülkü Dergisi, S.25, Ulus Basımevi, Ankara-1949

Dumlupınar Üniversitesi Sp^MF'^p Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 5 ^^||{$y Haziran 2001

KÜTAHYA FUTBOL HAKEMLERİNİN SOSYO-KÜLTÜREL YAPILARI, HAKEMLİĞE YÖNELME SEBEPLERİ VE HAKEMLİK ANLAYIŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

*Mehmet ACET

ÖZET

Bu araştırma, futbol gibi günümüzde, spor dalları arasında oldukça önemli bir yeri bulunan futbol hakemliğinin, futbolun gelişmesine ve ilerlemesine katkısının bulunduğu düşüncesinden hareketle, Kütahya Bölgesinde çeşitli klasman grubundan faal olarak görev yapan 60 futbol hakeminin, sosyo-kültürel yapıları ve hakemliğe yönelmelerinde etkili olan kriterlere yönelik bir araştırmadır. Araştırma, 1999-2000 futbol sezonunun Mart-Nisan aylarında Kütahya'da gerçekleştirilmiştir.

Yapılan alan araştırması sonucu elde edilen veriler, SPSS For Windows 7.5 paket programında frekans ve persent değerleri alınarak veriler tablo haline dönüştürülmüş ve yorumlanmıştır.

Sonuçta ise; araştırmamıza katılan faal futbol hakemlerinin çoğunluğunun devlet memuru, il işçi ve öğrencilerden oluştuğu, yine hakemlerin çoğunluğunun, lise mezunu ve üniversite öğrencisi olduğu, daha önce futbol branşında, amatör olarak uğraştıklarını ve hakemliğe başlamalarındaki etkenlerden, arkadaş çevresinin ve ailesinin etkili olduğu, hakemlik yaparken maddi gelir beklemeden manevi bir haz aldıkları ön plana çıkmıştır. Yani hakemliği bir meslek olarak değil, amatör bir anlayış içerisinde yaptıkları bulunmuştur.

• Okt. Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu

ABSTRACT

in this research, we know that, soccer arbitrartion has a positive role to develop and improve soccer as an important sports of today. From this point we started and searched in Kütahya. We coUeceod informeons from 60 arhitrators ahout their socio —cultursl structure and ressons of why thay chose this profession. This project has heeu applied in 1999-2000 soccer season betwen March and April in Kütahya.

We had some dota from tho survey and converted these dota into same tahles buy voing SPSSfor windows 7.5. in this program we usedpreguvency and percentage as sto t istical lools and interpret the results.

We saw in this research that, most of the arbitrstors ansvvering this survey are workers, state officials and studens. Moslof them have whether a high scholl dogree or are still student in a university. They chouse this profession because of their families demond or some prieds' offer and usually these arhitrators desled with soccers in their life before. When doing their goob, they said not the money but immaterial sortisfaction attracted them. in other words, they do their job not as professional but in a amateur way.

GİRİŞ

Dünya'da, takımlar halinde oynanan ve diğer branşlara oranla en popüler spor branşı futboldur. Bilim, teknoloji, ve iletişim alanındaki gelişmelerin futbolu etkilememesi mümkün olmadığı gibi, bu gelişmelerin futbola hız, tempo ve hepsinden önemlisi heyecan katlığını söyleyebiliriz, iletişim sistemlerinin izleyicilere sunduğu hizmetler hayal sınırlarını aşarak, son yıllarda şiddetin artmasına da neden olmuştur. (T.F.F., Şubat 1999, s.26).

Futbol oyunu hırs ve mücadeleyi amaçlayan bir faaliyettir. Hırsın ve heyecanın sıkça yaşandığı bir spor branşı olması ve bu güzelliğin organizesinde katkıda bulunan, mükemmel gollerin sonucu, dünyada seyir sporları arasında birinci sıraya yükselmesine neden olmuştur. Futboldaki bu gelişmenin, ilginin ve güzelliklerin yükselmesinde futbol hakemlerinin katkılarını da unutmamak gerekir. Bu nedenle futbol hakemliğinin tarihinden kısa bir şekilde bahsetmek istiyoruz.

Ülkemizde futbol hakemliğinin başlangıcı 19. Yüzyılın son 10 yılında, futbolun ortaya çıkıp yaygınlaşmasına paralel bir seyir göstermiştir.(KARADAYI, YILDIZ, 1976, s.18) Türkiye'de hakemliğin başlangıç yılı hakkında kesinlik arz eden düzenli bir doküman bulunmamaktadır. Bu husus kanaatimizce Türk Spor dünyasında halen önemli bir hastalık

olma özelliğini koruyan arşivciliğe önem vermeme hususiyetinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de hakemliğin orijini hakkında düzensiz nitelikteki kaynaklar ancak ve ancak o dönemin gazete ve dergilerinde bulunmaktadır. Ülkemizde hakemlik ancak 1900 yılı sonrasında gelişmeye başlamıştır. Kolaylıkla anlaşılabileceği üzere öncelikle futbolu bırakanlar hakemlik yapmaya başlamışlardır. Bunun yanında ilk hakemlerin futbolun öncüleri gibi yabancı uyruklu kişiler olduğunu görüyoruz. James La Fantain ve Vasiliadis bu çerçevede ilk akla gelen isimlerdir. İlgi çekici bir olgu ilk Türk futbolcusu Fuat Hüsnü Kayacan' in aynı zamanda ilk Türk hakemi oluşudur. Kayacan'ın yönettiği ilk maç 1907 "de Kadiköy-Moda maçı olmuştur. Daha sonra Ali Sami Yen, Yusuf Ziya Öniş ile Burhan Felek yer almışlardır. Ülkemizde hakemlere lisans verilmesi 1940 yılında olmuştur. Bu bağlamda ilk bölge lisansına Şazi Tezcan sahip olmuştur. İlk milli futbol hakemi unvanını Nuri Bosut almıştır.(ARTUN, 1992, s.186)

HAKEM KİMDİR VE TOPLUMDAKİ YERİ

Toplumda insanlar arasındaki anlaşmazlıkları, çatışmaları durduran, çözümleyen sosyal veya sportif barışı sağlamaya yönelik mekanizmalar ve mevkiler vardır. Bu odaklar kurallara uymayanlara karşı toplumun güvencesi, denge unsurlarıdır. Toplumun dili, gözü ve vicdanıdırlar. Görevlerini ne kadar dürüst, yasal ve adaletli yaparlarsa toplumdan o müspette saygı, güven görürler. Sosyal yaşamda hakimler; spor yaşamında da hakemler bu konuda toplumda etkin rol oynarlar. Hakim ile hakemi kısaca mukayese edecek olursak hakem; Hukuk kurallarına aykırı davranan kişileri yargılar. Bu yargılamada acele etmez, zamanı yanına alır, tanıkları dinler, kanıtları inceler ve yasanın ilgili maddesine göre kararını verir. Verdiği bu karar yaslara aykırı ise bir üst mahkemede bozdurularak adalet yine de sağlanır. Ama hakemler için konum tamamen farklıdır. O, anında karar verir, verdiği karar tartışmasız uygulanır uymayanlar ise müsabakadan men edilir. Ve hakem, oyun yeniden başlamışsa yanlık dahi olsa kararından dönemez.

Görülüyor ki her ikisi de kuralları işletiyorlar adaleti sağlıyorlar ve kurallara uymayanları cezalandırıyorlar. Ama farklı konum ve koşullarda sözcük anlamı ile HAKEM; "Futbol oyununu yöneten sorumludur." Bir başka tanımla da "Anlaşamayan iki taraf arasında doğruyu göstererek aracılık yapan kişidir." Öyleyse HAKEM, kendisine verilen yetkilerle bir yargı görevi yapmaktadır. Yani bir müsabakanın kuralları içerisinde oynanmasını, aksi davranışların da cezalandırılması işlevinin görmektedir. Vereceği kararlar OYUNCU-SEYİRCİ- YÖNETİCİ tarafından maç içinde ve maç sonrası alkışlanacak, övülecek veya yerilip, eleştirilecektir. Hakem bu yargılamalardan galip ayrılmalıdır.

Futbol hakemleri, futbol müsabakasını kuralları çerçevesinde izleyen "bir numaralı seyircisidir" Fakat, aynı zamanda çok önemli ve ani kararlar vermesi gereken ve sahanın tek hakimi konumundadır. Futbol hakemleri, oyunu daima kontrol altında tutmak zorundadırlar. Bunu da ancak kendinden emin, sabırlı ve dayanıklı olmaları için, belirli egzersiz yaparak elde etmeleri mümkün olur. Hakemlik yapmaları için oyuncuların sosyolojik ve psikolojik bütünlüğünü ve spordaki basanlarının nerelerden ibaret olduğunu bilmesi, hakemliği süresince yardımcı olabilecek yan unsurlardır. **(İBRAHİMOGLU, 1997, s.24)**

Futbol hakemliğinin en büyük özelliği, müsabakada devamlılık arz etmesidir. Tüm baskılara ve oyunu etkileyen olaylara rağmen her zaman aynı tarzda ve aynı kararlılıkla düdüğünü çalarak karar vermelidir. Bu da futbol hakeminin, otoritesini sağlamada kullandığı kararlılığın sporculara, seyircilere ve yöneticilere hissettirme yoludur. Hakemin otoritesi; oyun kurallarına uymayan, oyunu bozan, oyun kurallarının ruhun aykırı davrananlara karşı kurallarda hakemin sahip olduğu yaptırımlardır. **(HAKEMİN SESİ DERGİSİ, 1999, s.19)**

Hakemler, oyunculara, seyircilere ve antrenörlere güven vermelidir. En zor durumlarda dahi sakin ve sükunetli tavır takınma, oyuncuları çok iyi anlama ve tanıma daima bunlara karşı hoşgörülü olmalıdırlar. Futbol Hakemleri oyunun yönetimi için fiziksel olarak da çok iyi bir hazırlık yapmak zorundadırlar.

Futbol oyunu, futbol hakemleri dahil olmak üzere herkes tarafından sevilen ve seyredilen bir oyundur. Bu oyunu güzelleştirmek, saygın hale getirmek ve hafızalarda yaşatmak görevi hakemlere düşmektedir. Görüldüğü gibi futbol hakemlerinin işi kolay değildir. Bu nedenle futbol hakemi zor işleri başarabilmek için mutlaka çalışmalı ve kendisini psikolog, sosyolog ve pedagog gibi geliştirmek durumunda ve sorumluluğunda olmalıdır.

HAKEM GÖREVİNİ YAPARKEN NELERE DİKKAT ETMELİDİR

- Hakem, oyun kurallarını çok iyi bilmeli, çok iyi uygulamalı ve yorumlamalıdır.
- Hakem, teori ve pratikte çağdaş, profesyonel hakemlik düşüncesine yaklaşmalıdır.
- Hakem, çok iyi fizik kondisyonuna sahip olmalı, sağlık ve zindelik için fizyolojik kapasitesini olabildiğince üst düzeyde tutmalıdır.
- Hakem, sahada çok iyi bir kişilik oluşturmalı, aristokrat hareketlerden kaçınmalıdır.

- Hakem, cesur, kararlı, adaletli olmalı ve her türlü baskıyı göğüsleyecek psikolojik güce sahip olmalıdır.
- Hakem, güçlü bir karaktere, emin ve sakinleştirici bir kişiliğe sahip olmalıdır.
- Hakem, keskin bir önseziye, kusursuz bir değerlendirmeye ve ani kararlar için devamlı bir bilinçlenmeye yönelmelidir.
- Hakem, insanların kişilik yapıları ve tepkileri hakkında gelişmiş bir bilgi potansiyeline sahip olmalıdır.
- Hakem, beden gücünü ve genel sağlığın tehlikeye sokacak her türlü aşırılık ve alışkanlıklardan kaçınmalıdır.
- Hakem, her müsabakayı aynı ölçüde ciddiye almalı sporcu ve yöneticilere centilmence ilişkiler içinde bulunmalıdır.
- Hakem her müsabakanın sonunda özeleştiri yapabilecek sağlam bir akıl ve mantık dokusuna sahip olmalıdır. **(TFF, HAKEM GÖZLEMCİ REHBERİ, 1997, s.186; BAYDAR, s.307).**

Yukarıda belirtilen hususlara dikkat eden, özen gösteren bir hakem başarılı bir müsabaka yönetir. Üst düzeyde bir hakem olmaya gayret gösterir. Ancak hakemlik sadece sahada başlayıp, sahada biten bir olay değildir. Hakemlik çok yönlü geliştirilmiş bir kişilik yapısı ister. O kişinin, mesleğinde ve sosyal yaşamında da dikkat düzen ve basarı ister.

Hakemler, birçok çirkin ve haksız sözlere veya hareketlere muhatap olabilmektedirler. Acaba buna neden katlanmaktadırlar? Para veya şöhret kazanmak için mi? Bu iki unsuru sağlayabilen hakeme belki de şu ana kadar rastlanmamıştır, **(KAZANOGLU, 1990, s.74),** Çünkü hakemler bir yöneticilerine hiçbir şekilde yaranamamakladır. Nedeni ise, hakem bir tarafa karar verdiği zaman, diğer takımın sporcusu, seyircisi ve yöneticileri muhakkak tepki göstermektedirler. Bu nedenle hakemler bir müsabaka esnasında ve sonucunda her iki takım tarafından tepki görmeden müsabakayı bitiremektedirler. Tabii ki, bunun nedeni her zaman hakemler değildir. Sporcuların, seyircilerin ve yöneticilerin, eğitim ve branşa özgü kural bilgisinin eksikliği de eklenmelidir. "Çoğu kere sporcuların ve yöneticilerin yanlışlıklarının kurbanı ve sorumlusu da hakemler olmaktadır. Nitekim, sporcular bir arabanın yolcusuna, kural ve yönetmelikler dizginlerine ve hakem de böyle bir arabanın sürücüsüne benzetilmektedir." **(TUNCA, 1984, s.7)'e atıf (KARAKÜÇÜK, ERMİHAN, 1996, s.59)**

Bu kadar tepkiye ve eleştiriye rağmen, hakemlik yapan kişilerin bu hakemlik mesleğini, zevk alarak yapmaları, hakemlik için aranan temel şartların başında gelmektedir.

AMAÇ

Bu araştırma, Kütahya'da futbol hakemliği yapan kişilerin sosyo-kültürel yapılarını ve hakemliği seçmelcrindeki nedenlerini, boş zamanlarını değerlendirme düzeylerini ve hakemlik anlayışlarını belirlemeyi amaçlayarak, Kütahya'daki hakem müessesinin gelişmesi yönünde çözüm önerileri üretmektir.

YÖNTEM

Tarama yöntemi ile yapılan bu araştırmaya Kütahya bölgesine kayıtlı ve 1999-2000 futbol sezonunda 1. ve 2. Amatör Kümede görev yapan 60 futbol hakemi katılmıştır.

Hakemlere, araştırmacı tarafından hazırlanan ve konu ile ilgili uzmanlara danışılarak soruların konuya uygunluğu belirlenmek suretiyle geçerliliği test edilen yirmi soruluk bir anket uygulanmıştır. Anketin uygulama süresi en fazla beş dakika sürmüştür.

Ankette; yaş, cinsiyet, gelir düzeyi ve hakemlik düzeyi, eğitim düzeyi gibi kişisel bilgiler ile hakemlerin, hakemliği tercih etme nedenleri, hakemlikten beklentilerini, çevrelerinden beklentileri, seyirci, sporcu, antrenör ve yöneticilerden beklentileri ve hakemlerin kendilerinin içerisinde bulundukları olumsuzlukları, memnuniyetsizliklerini ortaya koyabilecek sorulara yer verilmiştir. Ankette, uygun buldukları seçenekleri işaretlemeleri istenmiştir. Daha sonra, frekans dağılımları ve konulara ilişkin yüzdeler değerlendirilerek tablo haline getirilmiş ve yorumlamalara gidilmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın denek grubunu oluşturan futbol hakemleriyle ilgili kişisel bilgiler Tablo 1.de verilmiştir. Buna göre deneklerin büyük çoğunluğunun il merkezinde (%33.3) doğduğu, (%20) köyde, (%43.3) ilçede doğdukları görülmektedir. Ayrıca deneklerin %98.3'ü erkek, %1.6'sı da bayan hakemden oluşmuştur. Gelir durumuna bakıldığında %97'lik bir oranla orta düzeyde oldukları, %6.6'lık bir oranda üst gelir seviyesinde olduğu, %3.3'lük bir oranla da alı gelir düzeyinde oldukları görülmüştür. Mesleklerine bakıldığında %33.3'ünün memur, %30'unun öğrenci, %20'sinin de işçi olduğu ve %10'luk bir oranında serbest meslek sahibi, %6.6'sının da asker oldukları görülmüştür.

Hakemlerin sosyo-ekonomik yönü ile ilgili sorduğumuz sorularda, kendinize ait eviniz var mı? Sorusuna evet %33.4, Hayır %66.6, kendinize ait arabanız var mı? Sorusuna ise evet %24, hayır %76 oranında bir dağılım göstermiştir. Dolayısıyla çalışmamıza katılan hakemlerin sosyo-ekonomik

düzeylerinin düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 1. Hakemlerin Kişisel Bilgileri İle İlgili Dağılım

Kişisel Bilgiler		f	%	Toplam
Cinsiyet	Kadın	1	1.6	60
	Erkek	59	5.3	
Doğum Yerleri	Köy	12	20	60
	Kasaba	2	3.3	
	Üçe	26	43.3	
	İl	20	33.3	
Meslek	İşçi	12	20	60
	Memur	20	33.3	
	Serbest	6	10	
	Öğrenci	18	30	
	Asker	4	6.6	
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	4	6.6	60
	Lise	38	63.4	
	Üniversite	18	30	
	Lisansüstü	–	–	
Gelir Durumu	Alı	2	3.3	60
	Orta	54	90	
	Üst	4	6.6	
Kendinize ait evini* var mı?	Evet	20	33.4	60
	Hayır	40	66.6	
Kendinize ait arabanız var mı?	Evet	16	24	60
	Hayır	44	76	

Tablo 2. Hakemlerin Serbest Zamanlarını Değerlendirme Düzeyi

		f	%	Toplam	
Daha önce futbol oynadınız mı?	Evet	54	90	30	
	Hayır	fi	10		
Hangi düzeyde futbol oynadınız?	Profesyonel	1	1.6	n	%
	Amatör	53	88.3	30	100
	Hiç oynamadım	6	10		

Yukarıdaki soruda birden fazla işaretleme yapıldığı için n sayısı ve %oranı yüksek çıkmıştır.

Tablodan da görüldüğü gibi hakemler, serbest zamanlarında daha çok müzik dinlemeyi (19.5), Gezilere katılmayı (%19.5), büyük çoğunluğunun da spor yapmayı (%38) tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 3. Hakemlerin Geçmişte Futbol Oynama ve Düzeyleri İle İlgili Dağılım

		f	%	Toplam	
Daha önce futbol oynadınız mı?	Evet	54	90	30	
	Hayır	6	10		
Hangi düzeyde futbol oynadınız?	Profesyonel	1	1.6	n	%
	Amatör	53	88.3	30	100
	Hiç oynamadım	6	10		

Hakemlerin büyük çoğunluğunun, geçmişte futbol oynadıkları (%90) tespit edilmiştir. Bunlardan (%1.6)'sı profesyonel, (%88.3)'ü ise Amatör futbol oynadıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla, hakemlerimiz futbolun içerisinden geldiklerinden dolayı, futbolcuların psikolojisinden daha rahat bir şekilde anlayabilecekleri söylenebilir.

Tablo 4.Hakcm Ücretlerini Yeterli Bulmaları İle İlgili Dağılım Hakem Ücretlerini Yeterli Bulmaları

Hakem Ücretlerini Yeterli Bulmaları	f	%
Evet	9	15
Hayır	40	66,6
Kısmen	11	18,3
Toplam	60	100

Tablo 5. Hakemlerin Bir Günde Birden Fazla Maç Yönetmelerine Katılma Durumları Dağılımı

	f	%
Evet	11	18,3
Hayır	31	51,6
Kısmen	18	30
Toplam	60	100

Günde l'den fazla müsabaka yönetimine, araştırmamıza katılan hakemlerin %81,6'sı hayır ve kısmen cevap vermişlerdir. Yani hakemler kendileri de günde fazla müsabaka yönetme taraftan olmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 6. Cevabınız "Hayır" İse Neden Karşı Olduklarının Dağılımı

	f	%
Konsantrasyon bozulduğu için	19	31.6
Müsabakaların daha sağlıklı yönetilmesi için	8	13.3
Yorgunluk ve dikkatsizlik artığı için	12	20
Performans düştüğü için	10	16.6
Katılıyorum yönetebilir	11	18.3
Toplam	60	100

Hakemlere "günde birden fazla maç yönetimi konusunda" hayır diyenlerin daha çoğunlukta olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni de, konsantrasyon bozulur, yorgunluk ve dikkatsizlik artar, dolayısıyla da performans düşer şeklinde cevap vermişlerdir.

Buna bağlantılı olarak, hakem sayısını arttırarak, müsabaka yönetim ücretlerini de iyi bir düzeye çıkartarak günde 1 maç yönettirme yoluna gidilmelidir.

Tablo 7. Hakemliği Tercih Etme Nedenleri

Hakemliği Tercih Etme Nedenleri	f	%	Toplam	
			n	%
Aile	6	10	60	100
Çevre	40	66.6		
Antrenör	1	1.6		
Öğretmen	1	1.6		
Diğer	12	20		
Hakemlikten Beklentilerinim	f	%	Toplam	
			n	%
Maddi	4	6.6	60	100
Manevi	23	38.3		
Statü	12	20		
Arkadaş Edinme	20	33.2		
Kendini ispat etme	1	1.6		

Çalışmamıza katılan deneklerin Tablo 7.de görüldüğü gibi, hakemliğe yönelmelerinde çevre (%66.6), aile (%10), antrenör (%1.6), öğretmen (%1.6), diğer (%20) etkili olmuştur. Çevrenin çok etkili olduğu görülmektedir.

Hakemlikten beklentilerinin ise daha çok manevi bir beklenti içerisinde (%38.3) oldukları, (%33.3)Tik bir oranda arkadaş edinme arayışında olduğu, (%6.6)'sı da maddi bir beklenti içerisinde olduklarını (%20)'lik bölümü de statü kazanmak için görüş belirtmişlerdir.

Yukarıda da görüldüğü gibi hakemlerimiz bu işi maddi beklemeden, amatörce yapmak gibi bir davranışta bulundukları ve daha çok bu işi manevi bir haz duyarak yaptıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 8. Hakemlikle, Günlük Yaşamdaki Kişiliğin Arasındaki Farka Göre Dağılım

	f	%	Toplam	
			n	%
Fark Var	10	6	60	100
Fark Yok	33	55		
Kısmen	17	28.3		

Hakemlerin günlük yaşantılarındaki kişilikleri ile sahaya çıktıktan sonra, yani hakemlik psikolojisi ile fazla bir fark olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla (%83.3)'lük bir oran ile fark olmadığı ve kısmen olmadığı belirtilmiştir.

Tablo 9. Yerel Medyanın Sizi Etkileme Düzeyi ve Dağılımı

Medya Sizi Ne Kadar Etkiler	f	%	Toplam	
			n	%
Etkilemez	58	96.6	60	100
Etkiler	2	3.3		
Hakemlik İçin Yeterli misiniz?				
Evet	39	65	60	100
Hayır	10	16.6		
Kısmen	11	18.3		
Hakemlikte Verdiğiniz Kararları Pişman Olur musunuz?				
Evet	2	3.3	60	100
Hayır	50	83.4		
Kısmen	8	13.3		

Hakemler, büyük çoğunluğunun medyadan etkilenmediklerini, hakemlik için yeterli olduklarını, hakemlik sırasında verdikleri kararlardan dolayı pişman olmadıklarını belirtmişlerdir. Yani hakemlik için gerekli şartları taşıdıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 10. Yükselmesinde Bulunduğu İlin Etkisi

Yükselmenizde Bulunduğunuz ilin Etkisi Var mıdır?	f	%	Toplam	
			n	%
Evet (Çok)	31	5 i.6	60	100
Hayır (Az)	12	20		
Kısmen	17	28.3		
Hakemliğe Başlama Yaşı Ne Olmalıdır?				
15-18 yaş arası	18	30	60	100
19-23 yaş arası	38	63.3		
24-29 yaş arası	4	6.6		
30 ve üstü yaş arası	-			

Hakemlikte, bir üst klasmana terfi etmede bulundukları ilin, etkisinin (%20) az olduğu, (%51.6) oranında çok etkili olduğunu ve (%28.3) oranında da kısmen etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Büyük çoğunluğunun, hakemliğe başlama yaşını 19-23 yaş arası (%63.3) olarak, %30'luk bölümünde 15-28 yaşları arasında başlanması gerektiğini, %6.6'lık bir çoğunlukta 24-29 yaş arası olarak fikir beyan etmişlerdir. Nedeni ise küçük yaşta kişiliklerin tam olarak oturmamasından kaynaklandığı ve bu yaşa gelene kadar kişinin bir spor geçmişi olabileceği düşüncesi yatabilir. Dolayısıyla hakemlik yapacak bir kişinin branşıyla uğraşmış olması o kişinin, sporcuların psikolojisinden daha iyi anlayabileceği söylenebilir.

Tablo 11. Karşılaştığınız Problemlerden Başlıca Beş Tanesinin Dağılımı

	1.Derece		2.Derece		3. Derece		4.Dercce		5.Derece		A.O.	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sahaların Yetersizliği	25	41.6	80	13.3	3	5	6	10	9	15	51	84.9
Hakemlerin Azlığı	2	3.35	5	8.3	2	3.3	2	3.3	9	15	20	33.2
Yöneticilerin Eksikliği	4	6.6	170	28.3	4	6.6	5	8.3	5	8.3	35	58.1
Seyircilerin Bilinçsizliği	15	25	12	20	16	26.6	10	16.6	2	3.3	55	91.5
Futbolcuların kurallar ile ilgili bilgi eksikliği	7	11.6	10	16.6	22	36.6	11	18.3	2	3.3	52	86.4
Değişen yeni kuralların takip edilememesi	3	5	6	10	10	16.6	19	31.6	15	25	53	88.2
Aynı hakemin arka arkaya birçok maç yönetmesi	4	6.6	2	3.3	3	5	7	11.6	18	30	34	56.5
Toplam	60	100	60	100	60	100	60	100	60	100	60	100

Tablo 11-de hakemler, "sahaların yetersizliği" birinci derecede karşılaştıkları problemler olarak belirtmişler (%41.6), ikinci derecede yöneti-

çilerin eksiklikleri (%28.3) şeklinde görüş bildirirken, toplam ağırlıklı ortalamada ise; "seyircilerin bilinçsizliği, bilgisizliği" %91.5 en çok problem teşkil etmiştir. Dolayısıyla sahaların eksikliği, yöneticiler ve seyircilerin yetersizliği, hakemlerin karşılaştıkları problemlerin başında gelmiştir. Bu problemleri aza indirebilmek için tesis yapımına ve eğitime yönlenilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Merkez Hakem Kurulu "Çağdaş Hakemi" şöyle anlatmaktadır.
- Futboldaki değişmeleri izleyen,
- FİFA ve MHK, talimatlarını takip edip uygulayan,
- Hızlı ve tempolu oyunun gerektirdiği fiziksel ve zihinsel yeteneklere sahip,
- Futbolla ilgili yayınlarda gerektiği gibi yararlanan,
- Hakemlik kurumunun prensiplerine saygılı,
- Arkadaşlarına ışık tutan,
- Kendine güvenen ve mütevazi
- Bilgili, görgülü ve kültürlü bir portre çizmesidir.(HAKEMİN SESİ DERGİSİ, 1999, s.19).

Tablo 12. İyi Bir Hakemin Nasıl Olması Gerektiğinin Dağılımı

	1. Derece		2.Derece		3.Derece		4.Derece		S.Derece		A.O.	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Dürüst olmalı	34	S6.6	S	8.3	3	5	3	5	-	-	45	74.9
Cesur olmalı	6	10	15	25	11	18.3	10	16.6	3	5	45	74.9
Bilgili olmalı	4	6.6	16	26.6	11	18.3	6	10	8	13.3	45	74.9
Adil olmalı	5	8.3	12	20	5	5.3	12	20	10	16.6	44	73.2
Otoriter olmalı	3	S	2	3.3	14	13.3	5	8.3	11	18.3	35	58.2
Kişilikli olmalı	3	S	2	3.3	8	13.3	6	10	7	11.6	26	43.2
Çevresinden etkilenmemeli	1	1.6	5	8.3	1	1.6	2	3.3	5	8.3	14	23.1
Sporcu ve seyirci psikolojisinden anlamalı	4	6.6	1	1.6	6	10	8	13.3	11	18.3	30	49.8
Kendine güvenen ve mütevazi olmalı	-	-	2	3.3	1	1.6	8	13.3	S	8.3	18	26.5
Toplam	60	100	60	100	60	100	60	100	60	100	60	100

Tablo 12.de "sizce iyi bir hakem nasıl olmalıdır?" sorusuna, hakemler birinci derecede; dürüst olmalıdır (%56.6), ikinci derecede "bilgili olmalıdır" (%26.6) şeklinde görüş bildirirken, toplam ağırlıklı ortalamada ise; dürüst olma, cesur olma ve bilgili olma (%74.9) şeklinde ifade etmişlerdir. Dolayısıyla, dürüst olan, cesur olan ve bilgisi olan kendini yenileyen bir hakemin başarılı olacağını hakemler vermiş oldukları cevaplarda da ifade

etmişlerdir.

Yapmış olduğumuz çalışmada da çağdaş hakemin prensipleri ile eşdeğer sonuçlar çıkmıştır. Bunlar aşağıdaki verilmiştir.

"İyi bir hakem sizce nasıl olmalıdır" sorusuna verilen cevaplar;
- Dürüst olmalı,
- Cesur olmalı,
- Otoriter olmalı,
- Bilgili olmalı,
- Adil olmalı,
- Çevreden etkilenmemeli,
- Sporcu ve seyirci psikolojisinden anlamalı, şeklinde belirtmişlerdir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, 1999-2000 futbol sezonunda Kütahya 1. ve 2.Amatör Küme Futbol Liglerinde maç yöneten hakemlerin sosyo-kültürel yapılarını ve futbol hakemliğini seçmelerindeki beklentileri yönelme nedenlerini ve hakemlerin boş zamanlarını değerlendirme düzeyleri araştırılmaya çalışılmıştır.

Bulgular genel olarak, değerlendirildiğinde, hakemlerin çoğunlukla, erkek deneklerden oluştuğu, doğum yerlerinin il merkezleri olduğu, gelir düzeylerinin, orta düzeyde olduğu, eğitim durumlarının daha çok lise mezunu oldukları görülmüştür. Hakemlerin çoğunluğunun, bir kurum ve kuruluşta çalışmakta olduğu ve aralarında öğrencilerin de bulunduğu, hakemliği işlerinden arta kalan boş zamanlarda yapmakta oldukları, serbest zaman etkinlikleri içerisinde aktif olarak spor yaptıkları, gezilere katıldıkları, pasif etkinlik ise müzik, dinlendikleri, kitap okudukları ve sinemaya gittikleri görülmektedir. Ayrıca hakemlerin hakemliği tercih etme nedenleri arasında, çevre faktörünün ve ailenin etkili olduğu, hakemlikten beklentilerinin ise daha çok manevi bir beklenti içerisinde oldukları, bu spor branşını sevdikleri ve daha önce de bu sporla, amatör olarak uğraştıkları görülmektedir. Bizim araştırmamızın sonucuna paralel bir sonuç da KARAKÜÇÜK VE ERMİHAN tarafından bulunmuştur. Hakemlerin para kazanma amacının en düşük değeri oluşturduğu sonucu bizim çalışmamızda da aynı paralellikte bulunmuştur.

SUNAY'ın, Ankara'da futbol hakemleriyle ilgili yapmış olduğu araştırmada da bizim çalışmamıza paralel bir sonuç elde edilmiştir. Buna göre; hakemlerin çoğunluğunun devlet kurumlarında çalıştığını, daha Önce

lisanslı olarak futbol oynadıklarını ve hakemliğe de arkadaş çevresinin teşvikiyle yöneldikleri sonucunu bulmuşlardır. Bu sonuç bizim sonuçlarımızı destekleyici niteliktedir. **(SUNAY, 1995, s.18).**

Cinsiyetlere göre bakıldığında ise, kadın hakemlerin sayısal yetersizliği araştırma sonuçlarının değerlendirilmesinde ihtiyatla karşılanacak bir durumu ortaya koymaktadır. **(KARAKÜÇÜK, ERMİHAN, 1996,** s.68)

Hakemliğin bir meslek olmadığım; yani hakemlikle geçinen, çoluk çocuğuna bakan bir hakemin olmadığını söyleyen "Erol Dallı", fakal hakemliğin babadan oğula geçtiğini, babanın hakemliğine özenip de hakemliği seçen çok hakemin olduğunu **(DALLI, 1997, s.ll), (KARAKÜÇÜK, ERMİHAN, s.67-68)** ve bu sonucun da bizim araştırmamızı desteklediğini, hakemliği seçenlerin meslekleri dışındaki boş zamanlarını kullanarak, bu görevi yaptıklarım ve hakemliğe yönelmede de ailenin etkili olduğu çalışmamızın sonucuna göre söyleyebilmemiz mümkündür. Hakemlerin sosyallik elde etme isteği ile maddiyat dışında kalan ve hakemlikten elde etmeyi düşündükleri değerler arasında bir paralellik görülmekledir.

Nitekim, hakemlik bir yaşam biçimi **(KOLOĞLU, 1996),** bir zevk, hatta bir hastalık olarak, **(KOZANOĞLU, 1990, s.74)** görülmektedir. Hakemlerin yerine göre büyük, fedakarlıklar ve sıkıntılara katlanarak yapmaya çalıştıkları görevlerinin karşılığında almış oldukları çok yetersiz sayılabilecek ücretlerin, bu sıkıntılara ve risklere katlanmalarının karşılığı olduğu düşünülemez. Durum böyleyken hakemler acaba neden bu görevi yapmaktadırlar? Araştırma bulgularının da ortaya çıkardığı gibi, hakemler çoğunlukla, hakemlik yaptığı branşı daha önceden yapmışlardır. Bu sporu çok sevmektedirler. Yapmış oldukları branşında yaygınlaşmasını istedikleri için, serbest zamanlarını da en iyi bildikleri ve yabancısı olmadıkları ortam içerisinde değerlendirme istemektedirler.

Hakemlik bu anlayışa göre, bir meslek veya ikinci bir iş olarak yapılmamakta, serbest zamanlarını sporla değerlendirmeyi alışkanlık haline getirmiş insanların bu alışkanlıklarını yine sporla, ancak hakemlik gibi farklı şekillerde değerlendirdikleri uğraşlar olarak karşımıza çıkmaktadır. **(KARAKÜÇÜK, ERMİHAN, 1996, s.68)**

Bu nedenle, hakemlerin gerek çalışma koşullarının düzenlenmesi, nasıl ki "Milli Eğitimin problemlerini, okulları kapatmakla halledemeyeceğimiz göre, hakemlerden de vazgeçemeyiz; küfürden, saldırıdan", **(DALLI, 1997, s.ll)** eleştirmekten, kişiliklerini zedelemekten, şahsiyetleriyle oynamaktan vazgeçmek ve onları korumak bizim görevimiz olmalıdır.

Bugünün hakemi, on beş yirmi yıl öncesinin hakemine göre çok daha şanssızdır. Yirmi yılda hakemlerin idari, hukuki ve sosyal konularında önemli bir değişim kaydedilmemiştir. Oysa, daha çok koşması, bu ise daha çok zaman ayırması, saha içinde ve saha dışında çok problemle boğuşması gerekmektedir. Medya baskısı, yönetici baskısı, seyirci baskısı, sporcu baskısı altında tüm problemleri objektif bir şekilde çözmede oldukça zorlandıkları, herkesin tarafsız olduğu ve sınırsız imkanları kendi çıkarları için kullandığı bir ortamda, tüm silahların hakemlere çevrildiği bir ortamda, hakemin sarsılmaması mümkün değildir. **(T.F.F., Şubat 1999)**

Amatör futbol takımlarının başarısı için harcamış olduğu meblaların milyarları bulduğu günümüzde, bir takımın kaderini elinde bulunduran, vereceği kararlarla şampiyon olmasına ya da küme düşmesine sebep olabilecek hallerin, sosyal güvenceleri ve ekonomik düzeyleri iyileştirilmedikçc hatta hakemliği meslek haline getirmedikçe (profesyoncllcştirilmedikçe), futboldaki kalitenin yükselmesini beklemek hayalcilikten öteye gitmeyeceği düşüncesindeyiz.

Seyirci, sporcu, yönetici, görsel basın ve yazılı basın mensupları ve diğer unsurların hakemlere karşı yaklaşımlarında dikkatle davranılması, bunlara karşı sevgi ve anlayışın eksik edilmemesi ve hakemlerde insandır, hakemlerin de hata yapabileceği kabul edilmeli ve unutulmamalıdır ki bu yaklaşım hakem camiasının, müessesinin gelişimi ve geleceği için çok önemlidir.

Hakemlik kurumu, çağdaş gelişmelerle donatılmadıkça, hukuksal ve sosyal güvenceler altına alınmadıkça, hepsinden önemlisi sporda spor ahlakı ön plana çıkarılmadıkça, hakemlerin işi her geçen gün zorlaşacaktır. Futbolun vazgeçilmez bir parçası olan hakemlik kurumunu geliştirmek, futbol sektöründen gereken payı alması konusundaki çabalara katılmak hepimizin görevi olmalıdır. Çünkü hakemsiz futbol olmaz.

ÖNERİLER

Türkiye'de ve Kütahya'da futbol hakemliğinde başarıya ulaşmak için izlenecek yollar hemen hemen aynıdır. Öncelikle idarecilerin seçme ve seçilme korkusu olmadan görevlerini yapması gerekir. Profesyonel bir kadro oluşturulmalı bu kadronun sistemi, ahlaklı bir şekilde çalışması sağlanıp ekonomik yönden desteklenmelidir.

Eğitim hakem camiası için çok önemlidir. Eğitime önem verilip, programlı bir eğitim ve antrenman sistemi takip edilmelidir. Merkezle olan irtibat sürekli olarak sağlanmalı yeni bilgilerden haberdar olunmalıdır.

Ülkemiz hakemliğinin de dünya çapında gelişmesi ve ses getirmesi için öncelikle hakemliğin profesyonelleşmesi gereklidir. Tek bir işle meşgul olacak profesyonel hakemler, sürekli kendilerini yenileyip başarılara imza atacaklardır.

Hakem yönetim kadrosu ileriye dönük hakem yetiştirme ve yükseltmede hakemleri iyi gözlemeli, kültürlü, bilgili ve futbolun içinden gelen, sporcu psikolojisinden anlayan hakemleri yükseltmelidir.

Bu yönetimler futbol hakemlerini maddi yönden de tatmin edecek ücret sistemini oluşturup, hakemliği maddi yönden de cazip hale getirmelidirler.

Futbol hakemi yaşantısı ve kişilik özellikleriyle topluma örnek olacak şekilde yaşamalı, toplumun saygınlığını kazanmalıdır.

Kütahya futbol hakemliği amatör kümede haftada kırkın üzerinde yönettiği müsabakalar ile mükemmel bir saha deneyimine tutulurken, eğitimden uzak kalması nedeniyle içine düştüğü zorlukları bir an önce İHK ve dernek yönetimi olarak çözüp, hakemleri eğitmeye yönelmelidir.

İHK ve dernek yönetimi iç içe çalışmalı, çıkar içinde olmayıp klasman hakem sayısını çoğaltmak için mücadele vermelidirler.

Futbol hakemliğinin gelişmesi için, spor organları bir bütün olarak çalışmalı, yönetimler profesyonel kadrolar ile belirlenip Türk Hakemliğinin gelişmesi için hiçbir menfaat güdülmeksizin kararlar alınıp bir yapılanma içine girilmelidir.

KAYNAKLAR

1. ARTUN, T.Ü. VE ARK.: Türk Futbol Tarihi, (Ed.E.Arıpınar), Cilt 1, İstanbul, 1992.
2. BAYDAR, N.: "Sporda, Hakemin Çok Yüksek Bir Mevkii Vardır", Türk Spor Kurumu Dergisi (1936-1938), (KARAKÜÇÜK, S.), Seçilmiş Spor Makaleleri, Ankara, 1992.
3. DALLI, E.: "Hakemlik Zor İş", Hakemin Sesi Dergisi, Şubat-Mart, 1997, 8.11.
4. HAKEMİN SESİ DERGİSİ, Nisan-Mayıs 1999.
5. İBRAHİMOĞLU, A.: "Türk Sporunda Futbol Hakeminin Yeri ve Önemi", Hakemin Sesi Dergisi, (Şubat-Mart 1997).
6. KARADAYI, E.-YILDIZ, D.: Hakem Sizsiniz, İstanbul, 1976.
7. KARAKÜÇÜK, S.-ERMİHAN, N.: "Boş Zamanları Değerlendirme Açısından, Voleybol, Basketbol ve Hentbol Hakemlerinin Hakemlik Anlayışları Üzerine Bir Araştırma" G.Ü. Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, Cilt 1, S.2, Nisan, 1996.
8. KOLOĞLU, D.: "Hakemlere Pratik Bilgiler", Milliyet Gazetesi, I Mart 1996.
9. KOZANOĞLU, C: Türkiye'de Futbol "Bu Maçı Alıcaz!", 2.Baskı, Kıyı Yayınları, İstanbul, 1990.
10. SUNAY, H.: "Ankara Bölgesi Futbol Hakemlerinin Hakemliğe Yönelmelerine Etki Eden Motivasyonel Etkenler Üzerine Bir Araştırma", H.Ü. Spor Bilimleri ve Teknoloji Yüksek Okulu, Futbol Bilim ve Teknoloji Dergisi, Yıl : 2, S.2, Nisan, 1995.
11. TEF. Merkez Hakem Kurulu, Hakem ve Gözlemci Rehberi, Nisan, 1997.
12. TUNCA, S.: "Önsöz", Uluslararası Hentbol Hakemlik Tekniği, T.H.F Yayını, Ankara, 1984.

Dumlupınar Üniversitesi |l W jŞ Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 5 ^ğEd? Haziran 2001

TARİHSEL PERSPEKTİFTE KADIN VE SPOR

* ŞULE BİŞGİN
**HALİL BİŞGİN

ÖZET

İnsanların sevinç üzüntü korku heyecan gibi duygularını inançlarını tabiatla birbiri ile olan ilişkilerini ifadede kullandıkları vücut hareketlerinin daha anne karnında refleksler şeklinde oluştuğunu sonraları bazen yaşamın idamesi için bir zorunluluk bazen de içten gelen bir duygu gibi sergilediğimiz bilinçli ve bilinçsiz hareketlerimizin tümünü düşündüğümüzde; hareketlerinin insan hayatından çıkarılamayacağını yaşamın birinci gereklerinden olduğunu söyleye biliriz.

Hareket canlılığın tek belirtisi olduğu gibi vücut eğitiminde önde gelen gerekliliklerindendir.

İnsan oğlunun önceleri günlük yaşamın idamesi için kuralsız yaptığı hareketleri, sonraları sosyal yaşantı içinde beğenilmek kuvvetini ispat etmek, kıyaslanmak, çevre ve arkadaş edinmek gibi amaçlarla belirli hareket sistemlerinin kurallar dahilinde uygulanması şekline dönüştürmüş böylece sporlar doğmuştur.

Kadınlarda ve erkeklerde spor yapma amaçları farklıdır. Bayanlar genellikle vücut esnekliği gerektiren, estetik ve zarafete yönelik hareketleri müzik eşliğinde sergilemeyi tercih ederken; erkekler ise gücü ile rakibine üstünlük sağlayacağı güreş, boks gibi sporlar tercih etmişlerdir.

Tarihi süreç içerisinde toplumlar kadın erkek ayırmaksızın spora kimi zaman günlük yaşamın gereği olan beslene bilmek için avlanmak, kimi

* DPÜ Beden Eğitimi ve Spor Y.O. Öğretim görevlisi
** DPÜ Beden Eğitimi ve Spor Y.O Okutman

zamanda savaşlarda güç elde etmek gibi amaçları ile yönlenmişlerdir.

Bazı dönemlerde ise toplumsal kurallar, örf, anane ve din kültürünün etkisi ile bayanların spor yapması hoş karşılanmamış hatta bazen yasaklanmıştır. Bu dönemlerde sadece erkekler spor yapma olanağına sahip olmuşlardır.

Bu çalışmada; kadın ve erkeklerin spora olan ilgilerini hangi spor branşlarını ne amaçla tercih ettiklerinin ve spor yapma olanaklarını ne derecede elde ettiklerini tarihi perspektifle mukayeseli olarak incelenmesi amaçlanmıştır.

ABSTRACT

We can say that the body movements which are usedfor shoving the feelings like happiness, sadnessfear and excitements,showing beliefs,relations between nature and other people, occur as reflexes before the people were born. When we think ali of our conscious and uneonscious behaviours,we can say that ali ofthese behaviours are necessaryfor living and it is impossible to separmte from human life.

Movements are the only sign of being alive. Also they have an importance in body education.

Before time human being did casual movements for continuing daily life.but afterwards,he did thesefor being liked, proving his pover,being compared,getting friends,being the best eterle applied the se in proper movement systems with rulesfor different aims.Sports were born by this way.

Doing sports has different aims in men and women. Women usually prefer to show the movements which reaulres flexibity and beauty with music.Men prefer the sports like. wrestlug and boxing which requires having more poverful infront ofrivals.

in histoiy, societies gave importance to sports without seperating (manvvoman) for feeding hunting,sometimes in wars or getting pover.Even sometimes,doing sports was forbidden for women,because of soical rules, traditions and religion.During those periods only men could have chance for doing sports.

in this study, we wanted to analyse the interests of men and women about sports branches,their purpose aims, and the stage of getting thesewithin historical perspeetive comparatively.

I. TARİHİN İLK ÇAĞINDA CİNSİYET KÜLTÜRÜNÜN SPOR AÇISINDAN İNCELENMESİ

İnsan vücudunun belli amaçlar için eğitilmesi düşüncesi, insanlığın dünya üzerindeki varlığı kadar eskidir.[1]

İlk çağlarda insanoğlu oldukça zor olan tabiat şartları altında ve çeşitli olaylar karşısında, hayatını devam ettirebilmek için koşmuş, kaçmış, kovalamış, avlanmış çeşitli fiziksel aktivitelerdc bulunmuştur. Günlük yaşantısı içinde öyle zamanlar olmuş ki fiziksel performansının yetersiz olduğunu hissetmiş, bununla ilgili çeşitli hareketleri normal zamanlarda da tekrar ederek antrenman şekilleri oluşturmuştur.[2]

Önceleri kadın-erkek diye bir cinsiyet ayrımı olmadan hayatlarını devam ettirebilmek adına fertler çalışmış, hareketler geliştirmiştir. Sonra insanoğlu fiziksel yapı itibariyle bayanın daha zayıf olduğunu görmüştür. Kabile düzenine geçen insan guruplarında cinsiyet ayrımı ve bu doğrultuda hareketlere yönlenmeler başlamıştır.[3]

Erkekler kendilerinin özellikle avcılık, atıcılık, savunma amaçlı hareketler için sorumlu saymışlardır. Bayanlar ise estetikle ilgili olan ve daha kolay yapılabilecek, fazla fiziksel güç gerektirmeyen sporlarda daha başarılı olmuşlardır.

Yerleşik düzene geçen insanoğlu boş vakitlerini değerlendirmek için özel günlerde dini törenlerde ve yılın bazı dönemlerinde düzenledikleri şölenlerde sportif faaliyetler, gösteriler yapmışlardır.[4-5]

Gerek din amaçlı olsun gerek özel nedenlerle düzenleniyor olsun tören ve şölenlerde erkekler güç ve kuvvet ile birbirlerini yenebilmeyi, kendilerine duydukları güveni geliştirmeyi denerken, bayanlar esneklik ve artistik kabiliyet gerektiren jimnastik, paten, golf gibi spor branşları ile ilgilenmişler, müzik ve hareketin birleşmesiyle oluşan dans alanında çeşitli çalışmalar yapmışlar ve bunu sergilemeyi tercih etmişlerdir.[6]

Tarihin hemen hemen tüm evrelerinde, erkeklerde güçlü olma düşmanlarını yok etme, sevdiklerini koruma yönünde eğilim olduğunu bunlarla birlikte bayanlarda estetik olma vücut esnekliği sayesinde bir takım hareketlerde

[1] Hürmüz. Koç Kadın ve Spor. G.Ü.B.E.S.Y.O. Bed. Eğilimi ve Spor A. B.D. Yayımlanmamış Doktora Seminer Çalışması.
[2] Necla AARMANER, VD.Y.Y.'da İslâm Kadınının Sosyal Durumuna Mukayeseli Bir Bakış
3 Fehmi İŞCAN, Türklerde Spor, M.E. Basımevi. Yayın No:55 ANKARA. 1998.
[4] Yayınevi s:27 Mustafa, KETEN, Türkiye'de Spor, Polat Ofset Matbaacılık. İSTANBUL, 1993
5 İbrahim. KAFESOĞLU, Türk Milli Kültürü Boğaziçi Yayınları İSTANBUL, 1996.
[6] Mualla TÜRKÖNE, Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü. ARKANKARA, 1995.

başarı elde etme çalışmalarının yanın da çocukların eğitimi, aile düzeninin korunması gibi sorumlulukların olduğunu görmekteyiz.

Fertlerin spora yönlenmesinde etken olan pek çok faktör vardır. Bunlar; hareket dürtüsü, performans gösterme arzusu, kendi kapasitesini gösterme ve kıyaslanma isteği saldırganlık duygusunu gösterme isteği, herhangi bir başarısızlığı telafi etme isteği başarılı olabilme isteği, sosyal çevre oluşturma isteği, zevk duyduğu için spor yapma isteği şeklinde çeşitli başlıklarda incelenebilir.[7]

Spor branşlarının tercih konusunda ise,

Kendini isteklerini spor branşı ile ifade ediyor olma, o alanlarda başarılı olabileceğini düşünebilme, bireysel ilgi ve zevk, cinsiyet, yaş, çevresel faktörler (iklim, yaşanılan coğrafi bölge, ferdi etkiliyebilecek olan aile ve yakın çevrenin yönlendirilmesi) spor branşlarını tercih etme konusunda etkili olmaktadır. Ayrıca yaşanılan dönemde toplumda ilgi duyulan spor ve sporlar spora yönlendirici etki olabilmektedir.[8]

II. İLK ÇAĞLARDA SOSYAL YAŞANTIDA KADIN VE ERKELERİN TOPLUMDAKİ STATÜSÜ VE BUNUN SPORA YÖNLENMEDE ETKİSİ

İlk insanlar cinsiyet farkı gözetmeksizin hayatlarını idare ettirebilmek uğruna çalışmalar yapmışlar ve çalışmalarda başarılı olabilme gayreti göstermişlerdir. Bu devirlerde neslin devamını sağladığı için kadını toplumda özel bir yeri vardır. Bu mevkiden dolayı kadınlar korunur, çalıştırılmaz, iyi beslenir, istekleri gerçekleştirilirdi. Ailede anaerkil sistem görülürdü. Erkekler güçlü olma ailelerini koruma, onların yaşamlarının idamesi için çalışmakla yükümlü idiler. Bu dönemde erkeklerin avcılık, güreş, binicilik gibi sporlarla ilgilendiğini, bu alanda başarılı olabilmek için antrenman diyebileceğimiz hareket programları ile çalıştıklarını görmekteyiz. Oysa kadınlar bu çalışmalara katılmaz izleyici olarak desteklerlerdi.[9]

III. MİLLETLERİN VE FERTLERİN SPORA YÖNLENMELERİNE VE SPOR BRANŞLARINI TERCİH ETMELERİNE DİN KÜTÜRÜNÜN ETKİSİ

Yerleşik düzene geçilmesi ile birlikte ailede statüler değişmiş, toplumların benimsedikleri dinlerin etkileri ile ve yaşadıkları dönemde

[7] Suat. KARAKÜÇÜK. Sporcuların Spor Yapma Amaçları ve Spora Yönlendirilmelerinde Etken Olan Faktörler Üzerine Bir Araştırma, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.1I. s:73 ANKARA, 1992.

[8] Suat KARAKÜÇÜK, a.g.e, s:84

[9] Mualla Türköne; a.g.e., s:28

cereyan eden siyasi olaylarında, sosyal-kültürel etkileşimden dolayı toplumların tercih ettikleri spor branşlarında değişmeler olmuştur. Bununla beraber aile içinde ve toplumda kadın ve erkeklerin rollerinde de değişmeler olmuştur.[10]

IV. ÇEŞİTLİ TOPLUMLARDA KADININ AİLE İÇİNDEKİ YERİNE BAKTIĞIMIZDA İSE;

Eski toplumlarda Özellikle Hitit, Çin, Moğol ve Arap toplumlarında babanın otoritesine dayalı (pederşahi) aile sisteminde çok eşlilik hakimdi (poligami). Ailenin mirası ve yönetimi daima babadan oğla geçer, kız çocuklarına herhangi bir söz hakkı verilmezdi. Kadın zengin ve soylu bir aileden değil ise saygı görmez, bir ticari meta gibi değerlendirilirdi. O ancak erkeğin malı olarak değer ifade ederdi. Hatta kadın Hindistan'da 19. yüzyıla kadar ölen eşinin ardında yakılmaktaydı. Eski Araplarda kız çocuklarının yüzkarası olduğu düşünülür, diri diri toprağa gömülürdü. Öylesi bir kültürün yaşadığı toplumlarda sportif faaliyetlerde kadınların yarışmacı olarak katılması şöyle bir dursun, yarışmaları yada gösterileri izlemesi söz konusu bile olamazdı. Öyle bir durum olduğu zaman o kadın toplum şerefine leke getirdiği gerekçesi ile toplumdan uzaklaştırılır ve ölüm ile cezalandırılırdı."

Babil'de meşhur Hammurabi Kanunları kadının toplumdaki yerini belirleyen hükümler taşıyordu. Buna göre tek eşlilik (monogami) esastı. Fakat zaman zaman çok eşliliğe de rastlanıyordu. Erkek ancak namusunu korumadığı taktirde eşini boşayabilirdi. Kadında eşinden haksızlık gördüğü taktirde onu terk etme hakkına sahipti.

Eski Yunan, Roma ve Sparta gibi toplumlarda da pederşahi bir aile düzeni vardı fakat çok eşlilik yasaktı. Bununla birlikte kadın ticareti de söz konusu idi. Kadınların sosyal yaşantıda, yönetimde, spor hayatında herhangi bir rolü fonksiyonu yoktu.

V. ESKİ TÜRKLERDE KADININ TOPLUMDAKİ STATÜSÜ VE SPORTİF FALİYETLERDE YERİ

Eski Türklerde ise kadını durumu çağdaşlarına göre oldukça farklıydı. Aile düzeni pederşahi değil pederi idi. Toplumda tek evlilik esastı, ancak idareci zümreye mensup ailelerde çok evliliğe rastlanmaktaydı. Yalnız sonraki hanımlar hiçbir zaman "katun" durumuna gelmezlerdi. Çocukları da yönetimi ele geçiremezdi. Katun daima hakanın yanında yer alır, hakan göreve gidince onun görevini yerine getirirdi.[12]

[10] Atif KAHRAMAN, Osmanlı Devletinde Spor, Kültür Bakanlığı Yayınları, ANKARA,1995.

[11] Ziya KAZICI; İslâm Kültür ve Medeniyeti, TİMAŞ Yayınları, ANKARA, 1995.

[12] Mualla TÜRKÖNE a.g.e, s:29

Eski Türklerde sportif faaliyetlere baktığımızda bu dönemde özellikle atlı sporlar, binicilik, ok atıcılığı, at yarışları gibi denge sporlarının gelişmiş olduğunu, bu dönemde kadınlarında erklerle birlikte at yarışlarına katıldıklarını, çeşitli faaliyetlerde bulunduklarını görmekteyiz.[12]

VI. İSLAMİYET'TE KADIN VE SPOR

Eski Türklerin İslamiyet'i kabulü yerleşik hayata geçmeleri ile başlamıştır. İslâmiyet döneminde, Türklerde spor anlayışı, İslam da cihat fikriyle birleşmiş sportif aktiviclere aynen devam edilmiştir.

İslamiyet'te kadının sosyal ve siyasi hayata katılımı konusunda açık hüküm bulunmamakla beraber, çeşitli sahalardaki faaliyetlerin hoş karşılandığı görülmektedir.[14] Mesela Hz. Muhammet'in eşlerinin ve kızlarının savaşlarda mücahide olarak veya geri hizmetlerde görev aldıklarını biliyoruz.[15] Hastalara bakma ve yardım amacıyla ilk kadın topluluğu bu devirde kurulmuştur. İslamiyet'in hakim din olarak kabul edildiği birçok toplumda kadın yöneticilere rastlamak mümkündür.

Türk devletlerinde İslamiyet'in kabulünden sonra sosyal yaşantı İslami kurallar çerçevesi dahilinde sürerken sporun bu dönemdeki gelişiminde herhangi bir gerileme görülmemiştir. Müslümanların yaşayış tarzlarını, spora bakış açısı, bu alanda çalışmalarına göre Türklerin İslamiyet'i kabulü hızlanmıştır. [16],[17],[18]

İslami esaslara göre insan nefislerinin tatmin etmek için kendine uygun bir spor yapmasında dini bir engel yoktur. Kur'an-ı Kerim'de "sizde düşmanlara karşı gücünüzün yettiği kadar her türlü kuvvet ve besili atlar hazırlayın ki bununla Allah düşmanını ve kendi düşmanınızı, bundan başka sizin bilmeyip de Allah'ın bildiği diğer düşmanlarınızı korkmasınız. Allah'ın yolunda ne harcarsanız onun sevabı size eksiksiz ödenir ve asla haksızlığa uğratılmazsınız". (Kur'an-ı Kerim,Elenfal:6ü)[19]

Yukarıdaki ayette kuvvetten maksat düşmana karşı üstünlük sağlayarak onu alt etmektir. İslamiyet spor vasıtasıyla üstün nitelikte sporcular yetiştirmekten ziyade dinamik beden ve olgunlaşmış ruh yapısına sahip sağlıklı insanlar yetiştirmeyi amaçlamıştır.[20]

[15] Fuat KÖPRÜLÜ. Osmanlı Devlerinin Kuruluşu. T.T.K. Yayınları. ANKARA, 1998.
[16] Şefika KURNAZ, Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını, M.E. Basımevi, İSTANBUL, 1992
[17] Ahmet AĞAOGLU. islâmiyet'le Kadın. Çev: H. A. Ediz,Yapmak Ofset Matb. ANKARA, 1985.
[18] Ahmet TURAN, İslâmiyet'te Spor ve Önemi Diyanet İşi. Baş. Yayınları, ANKARA, 1985
[17] Yunus TOYGA, Türk Spor Tarihine Genel Bakış, G.S.G.M. Yayınları. ANKARA. 1990
[18] Fehmi İŞCAN, Türklerde Spor, M.E. Basımevi Yayın No:55 ANKARA, 1998.
[19] Kur'an-ı Kerim, Hazırlayan Ali Bucak El, Enfal Suresi 60, Ayet Cihan Neşriyat ve Matbaşlacılık
20 Ziya KAZICI. İslam Kültürü ve Medeniveti. TİMAS Yayınları ANKARA 1995.

İslâmi dönemlerde kadınların tesettür anlayışına riayet etliği ve kendisini görmemesi gereken gözlerden sakındığı sürece spor yapmasında bir sakınca olmadığını bu anlayış çerçevesinde birçok kadın sporcunun Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) zamanında çeşitli spor branşlarının da (atletizm; koşu yarışları şeklinde, at yarışları ve zamanın spor aktivitelerinde) kendi aralarında yarıştıklarını görmekleyiz.[21]-[22] Hz. Peygamberimiz (s.a.v.)'in eşi Hz. Ayşe'nin gönlünü hoş tulma ve ashabına örnek olmak için onunla kimsenin bulunmadığı bir yerde ve islami ölçüler içersinde iki defa koşu yarışı yaptığını, birincisinde Hz. Ayşe'nin ikincisinde Hz. Peygamberimizin (s.a.v.) yarışı kazandığı görülmektedir.[23]-[24]

VII. OSMANLI DEVLETİNDE SOSYAL YAŞANTI İÇİNDE CİNSİYET KÜLTÜRÜ VE SPOR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Osmanlı İmparatorluğunda kadının yerini ve durumunun saptanması onun tarihteki konumunu ilgili dönemin kendine özgü siyasi iktisadi ve toplumsal koşullarım güz önünde Kılarak araştırmayı gerekli kılıyor. Bundan sonra Osmanlılar devrinde başta şehirler olmak üzere kadınlarda çarşaf ve peçenin kıyafet olarak yaygınlaşması, giyim ve sokağa çıkma gibi bir takım davranışlar ülkenin her yanında belli kurallara bağlanmış, bu hususta fermanlar çıkarmıştır.[25]

Bu dönemde eğitime oldukça fazla önem verilmiş, devletin her anlamda gelişmesi, dünya devletleri arasında etkin bir mevkide olabilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Ekonomik sosyal, kültürel ve askeri alanda hedeflenen amaçlara ulaşa bilmek için titiz ve planlı çalışma programları düzenlenmiştir.[26]

Osmanlılar döneminde devleti askeri alanda güçlü tutmak maksadıyla sarayda ve yeni çeriler arasında sportif faaliyetlere yer verilmiş, çeşitli yarışmalarda ve gösterilerde dereceye giren devrin başarılı sporcularına ödüller verilmiş sporcular desteklenmiştir.[27] Devletin sınırlarını genişletmesiyle halk refah bir yaşantı sürmeye başlamıştır.[28]

[21] TezerTAŞKIRAN, Cumhuriyetin 50. Yü/yıldıTürk Kadın Hakları, Başkanlık Yayınları. İSTANBUL, 1973.
[22] Malla TÜRKÖNE, a.g.e. s:35
[23] Ahmet TURAN a.g.e. s:72
[24] İbrahim CANAN, Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye Diyanet İşleri Bşk. Yayınları, ANKARA. 1980.
[25] Şefika KURNAZ, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını s:37 M.E. Basımevi, İSTANBUL, 1992
[26] Atıf KAHRAMAN, Osmanlı Devletinde Spor, Kiiltür Bakanlığı Yayınları, ANKARA, 1995
[27] Atıf KAI IRAMAN, a.g.e.
[28] Fehmi İŞCAN, Türklerde Spor s:17 M.E. Basımevi Yayın No:55, ANKARA 1998

Özellikle duraklama ve gerileme döneminde ülkenin büyüklüğüne ve yenilmezliğine fazla güvenen yöneticiler döneminde dış devletlere düzenlenen seferlere önem verilmiş Osmanlı devletine bağlı olan ülkelerden vergiler alınmamış saraydan ve halk arasında eğlence ön plana çıkmıştır. İşte bu dönemde artık düzenlenmeyen seferlere gitmeyen halk günlük yaşantılarının sürdürürken arta kalan boş vakitlerinde spora yönelmiş, ok atıcıları ile cirit ustaları halk arasından çıkmaya başlamış, sarayında bu sporcuları desteklemesiyle sporculara bir maaş bağlanmış ve spor bir meslek olarak yapılmaya başlanmıştır.[29]

Bu dönemde kadınlarda yarışmalara izleyici olarak katılıyorlardı.[30] Osmanlı Devletinin yıkılmak üzere olduğu dönemlerde halk eğlenceye düşmüştür.[31] Bu dönemde Boğaz kıyılarında yüzme yarışmaları ve kayıkla gezi turları düzenleniyor, bayanlarda erkeklerden ayrı zamanlarda boğaz kıyılarında rengarenk peştemalleri yüzme faaliyetlerinde bulunuyorlardı.[32,33]

VIII. TANZİMATTAN CUMHERİYETE TOPLUMSAL DEĞİŞİM SÜRECİNDE SPOR

Kadının Tanzimat dan Cumhuriyete giden süre içinde mücadelesine, örgütlenmesine ve toplumda kazandığı statü ve haklarına göz attığımızda Tanzimat döneminde Osmanlı imparatorluğunda gerek sarayda, gerek halk arasında batıya hayranlık, o hayranlığın getirdiği modernleşme ve batılaşma süreci toplumu etkilemekteydi. Yüzyıllık bir süreyi içeren bu dönem Tanzimat (1839), Meşrutiyet (1876) ve II. Meşrutiyet (1908) gibi, Osmanlı imparatorluğu ve onun mirasçısı Türkiye Cumhuriyeti için önemli tarihi dönemeçler alındığı bir dönemdir. Bu önemli gelişmelerin kadının yaşamında, sosyal durumunda, öğütlenme ve mücadelesinde yeni oluşumlara yol açması kaçınılmazdı. Nitekim böyle de olmuştur.[34]

1826'da Yeniçeri örgütünün ortadan kaldırılmasından sonra daha rahat bir biçimde sürdürülen "Batılaşma" hareketi, Tanzimat'ın ilanı ile yeni bir aşmaya ulaşmıştı. Yönetimde yeni düzenlemeleri yapılamasını, yurttaşlar arasında eşit haklar ve ödevlerin tanımlanmasını amaçlayan bu aşamaya başlayan kadınlara önceki dönemlere kıyasla önemli sayıla bilecek yeni haklar tanınmış ve kadının toplumdaki durumu tartışılmaya başlanmıştır. Örneğin 1858 tarihli arazi kanunu, kız evlatların babalarından kalan topraklar üzerinde erkek evlatlar gibi hakkına sahip olmaları ön görülmüştür. Kölelik

[29] Fehmi İŞCAN, a.g.c. s:21
[30] Serpil ÇAKTR. Osmanlı Kadın Harekeli, Metis Yayınları. İSTANBUL. 1994.
[31] Şefik KURNAZ; a.g.e. s: 39
[32] Fehmi İŞCAN, a.g.e. s: 23
[33] Atıf KAHRAMAN ; a.g.e.
[34] Şchmuz GÜZEL, Tanzimat'tan Cumhuriyete Toplumsal Değişim ve Kadın, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkive Ansiklopedisi. Cilt: 3, s:858, 859

tanınmıştır. Nihayet kılık kıyafet sokağa çıkma gibi özellikle kentli kadınlar ve cariyelik kaldırılmış kadınlara sınırlıda olsa eğitimden yararlanma olanağı için fermanlar sayesinde sınırlayıcı ve sıkı bir biçimde düzenlenen konularda göreli bir hoş görü hakim olmaya başlamıştır.[35]

IX. II. MEŞRUTİYET VE KENTLİ KADIN

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyetin ilanı ile kentli kadının yaşamında yeni bir dönem başlamıştır. Avrupalarda tahsil yapan yada gezi, görev ve staj gibi nedenlerle Paris, Sofya, Roma, Londra, Cenevre, Berlin vb. kentleri ziyaret etmiş olan özellikle asker ve sivil seçkinlerin kendi kadınlarına Avrupai bir veçhe vermek için yanıp tutuştuğunu biliyoruz.' 23 temmuz 1908 de "Hürriyet" ilan edilince birçok konuda olduğu gibi kadın konusunda da Genç Türkler atılımlarda bulunmuşlardır. Din ile devlet işlerinin belli bir Ölçüde ayrılmak istenmesi, Masonluğun da etkisiyle laikleşmiş eğilimler kadın konusunda liberalleşme rüzgarının daha hızlı estirmiştir. Prof. Tunaya'nın değişiyle "kadın meselesi milli bir iktisat, ve kültür meselesi olarak ele alınmıştır. Kadın cemiyetleri kurulmuştur." Darülfünun Edebiyat Fakültesindeki umumi derslere kız talebelerin erkeklerle birlikte devamı ittihat cemiyetinin sosyal ve kültürel alandaki icraatından bir başkasıdır. Cemiyet daha sonraları Türk ocaklarında düzenlenen konferanslar aracılığıyla kadınları yetiştirme, onlara bir yandan kendi resmi ideolojilerini öğretmek, öte yandan toplumsal hayata daha geniş ölçüde katılmalarını sağlamak istemiştir.[36]

"Batılaşma" yanlısı yöneticilerin bu yaklaşımı ve politikası Abdülazizin 1863'teki Kız öğretmen okulu (Darülmuallimat), Amerikalıların 1875'te kurdukları Amerikan Kız koleji mezunu ve "Avrupa görmüş şehir kadınlan"nın özlemleri ile birleşince "Hürriyet" 23 Temmuz 1908 ertesine ince peçe ile hatta peçesiz dolaşmak biçiminde yansımıştır.[37]

Bu dönemde erkek ve bayanlar kendilerini İslamiyet'in tesirinden çıkarıp batıyı örnek alarak yaşantılarında bu farklı kültürü sentezleşmeyi tercih ederken ülkenin içinde bulunduğu durumu bu şekilde telafi edeceklerini düşünüyorlardı.[38]

Tutucu din adamları ile hocaları ve sokaktaki adamı küplere bindiren olaylar bu kadarla da kalmamış kadınlar faytonlarda çıplak kollarını ve bacaklarını teşhir ederek dolaşmaya ve her Müslüman'ı çileden çıkara bilecek bir olaya yani sokakta erkeğe hitap etmeye başlamışlardır. İstanbul, İzmir,

35 Şehmuz GÜZEL, a.g.e. s:860
[36] Şehmuz GÜZEL, a.g.e., Cilt 4 s:867
[37] Şehmuz GÜZEL, a.g.e.. Cilt 4 s:867
[38] Tezer TAŞKIRAN a.g.e., s:48

Selanik ve Beyrut gibi "Avrupai" kentlerde "din elden gitmek"üzeredir. Hocalar peçesiz kadınların yüzüne tükürmeyi, yalnız yakaladıklarında hırpalamayı, faytonlarını taşlamayı bir din borcu gibi görmektedir.[39]

Bu örnekler İmparatorluğun en büyük örneklerinden bile görece "Batılaşmanın İslamcı kesimlerce ne denli sert bir biçimde karşılandığını göstermektedir. Bu dönemde Batıyı örnek alan halkın bir kısmı yeniden kendi kültürüne dönüp ülkelerini savunurken bir kısmı da çeşitli balı ülkelerine kaçmış ülkelerini tek etmişlerdir.[40]

Köylü kadın;

Bu dönemde köylü kadının *sosyal* yaşantıdaki daha farklıdır.

Köylü kadın ve göçebelerin kadını öteden beri çalışma yaşamın içindedir. Ayrıca onlara tarlada çalışmaları için gerekli fetva da verilmekteydi. Köylü kadını ev ve üretim işlerinin bir çoğunu yaptığını biliyoruz. Gıda, dokuma ve hayvancılık işlerinin tümünü, tarla işlerini bir çoğunu köylü kadın gerçekleştirmekte idi.[41]

19. yy'ın başında Çukurova'da pamukta, Ege'de ve Akdeniz de zeytinde, Karadeniz de fındıkta tarım işçisi olarak köylü kadın çok düşük ücretlerle çalıştırıldığı bilinmektedir. Hele süreç içinde yetişkin erkeklerin *sürekli silah* altında bulundurulması ve savaşlarda kadınların işlerini daha zorlaştırdığı açıktır.[42]

Tanzimat döneminde ülke çeşitli yenilik ve reformlar gerçekleştirmiş, halkın yeniden *sporla* ilgilenmesi ve *sporun* yaygınlaştırma birleştirilecek bilmesi için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur.[43]

Osmanlı Devletinde aydın kadınların kültür hayatında yer alması 19.yy'ın *sonlarına* doğru daha da hızlandı. Bu dönemlerde şiir yazan resim yapan kadınların yanı sıra çevirmenlik gazetecilik gibi mesleklerde de çalışan ün yapan kadınlara rastlanıyordu. Kentli aydın kadınlar arasında öğretmen, memur, yazar, romancı, şair ve ressam sayısı zaman içinde çoğalmıştır.[44]

X. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN HAKLARI VE KADIN SOSYAL YAŞANTISINDAKİ YERİ

Cumhuriyet Öncesinde tanınan kimi özgürlüklerin tohumu bir önceki dönemden atılmıştır. Atatürk toplumun dayandığı ilkeleri köklü biçimde ele

[39] Şehmuz GÜZEL, a.g.e.. Cilt 4 s:868
[40] Tezer TAŞKIRAN, a.g.e., s:52
[41] Şehmuz GÜZEL, a.g.e.. Cilt 4. S:868
[42] Şehmuz GÜZEL, a.g.e. Cilt 4. S:868
[43] Tezer TAŞKIRAN, a.g.e, s:57
[44] Şehmuz GÜZEL a.g.e. Cilt 4. s: 869

almış toplumdaki sorunları derinlemesine biçimlenmiş, bu alanda pek çok yenilikler yapmıştır. Zorlu bir mücadeleden biraz yorgun, bir miktar yaralı ama gelecekten ümitli ve azimli bir toplumla çıkan Atatürk toplumundaki bu azim ve kararlılıkla dünya devletleri arasında yeniden yerini almayı, Türk Devletinin her alanda dünyanın en güçlü devletlerinden biri olarak görmeyi planlamış, bu alanda çeşitli çalışmalar ve yenilikler yapmıştır.[45]

Her alanda yeniden başarılı güçlü bir toplum olma yönünde Atatürk önderliğinde çalışma ve çaba sarf eden Türk milleti planlı bir çalışma sistemiyle bu doğrultuda yapılan yeniliklerle yaşantıdaki yerleri ve hakları üzerinde çalışmalar yapmıştır.[46]

Atatürk 1925'te Türk milletine seslenirken "Kabil midir ki bir kitlenin bir parçasını ilerletelim, diğerinin ihmal edelim de, kitlenin bütün ilerlemeye nail olabilsin? Mümkün müdür ki bir topluluğun yansı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı göklere yüksele bilirsin?" şeklinde konuşmalarında, *söylev* ve demeçlerinde toplumda eğitimin özellikle kadınların eğitimde ve *sosyal* yaşantıda ihmal edilebilmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur.[47]

Atatürk döneminde yapılan kanunlar ve yönetmelikler sayesinde Türk kadınının *sosyal* yaşantıda yerini alması ve günümüz dünyasında yerini alması ve günümüz dünyasında erkekle beraber çalışıp kendini geliştirilmesi sağlanmıştır.

XI. 2000 TÜRKİYESİNDE KADIN VE SPOR

Günümüz Türkiye'sinde Türk kadını sosyal, ekonomik, *sanat*, kültür, *spor* ve diğer tüm alanlarda görevler almakta ve bu görevin başarı ile tamamlanmak için çalışma imkanı bula bilmektedir.

[45] Sıdıka TEZEL. Atatürk ve Kadın Hakları s:13, Türk Ticaret Bankası Yayını, ANKARA, 1983.
[46] Mustafa Keten, Türkiye'de Spor, Polat Ofset, İSTANBUL 1993
[47] Tezer TAŞKIRAN. Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları Başbakanlık Yayınları, İSTANBUL, 1973.

SONUÇ

İnsanoğlu yaradılışı gereği sosyal bir varlıktır. Dolayısıyla belirli bir gurup içinde yaşar, normal yaşantısını devam ettirirken içinde bulunduğu sosyal gurubun benimsediği ve koymuş olduğu birtakım kurallara uyum göstermek zorundadır. Aksi taktirde toplum taralından kabul görünmez, dışlanır.

Fertlerin spora yönelme ve spor yapma nedenlerine baktığımızda da kişisel, psikolojik ve sosyal birtakım amaçların tatmininin hedeflendiğini görmekteyiz. Spor yapmada etken olan kişisel amaçların tatmini (erdin kendini aşma kapasitesini artırma yada öz güven ihtiyaçlarını giderirken psiko-sosyal boyutla ele alabileceğimiz beğenilme, toplum tarafından kabul görülme kıyaslanma, yada başarısını çevresindeki topluma ispat etme gibi birtakım sosyal amaçları onun toplumdan koparnayacağını kanıtlayan, giderildiği zaman ferdin psiko-sosyal boyutla doyuma ulaşabileceğini gösteren gereksinimleridir. Görüldüğü gibi spor yapmak kişilere sadece ferdi başarı getirmemekle kalmamakla, toplumda bir statü edinmede de önemli rol oynamaktadır.

İnsan oğlunun ilk çağlardan günümüze spor yapmasından da bu ihtiyaç ve amaçların ön planda yer aldığını görmekteyiz.

İnsanoğlu sosyal bir varlık olduğundan ve toplumdan uzak yaşamasının imkansız denecek boyutta zor olduğundan bahsetmiştik.

Dolayısıyla toplumca koyulmuş sosyal kurallara uymasının gerektiğinin ifade etmiştik.

Toplumun içinde bulunduğu dönem ve yer itibari ile etkilendiği dinler, ırklar, bunların akabilin de örf-adetler gelenek, görenek ve ananelerde fertlerin direk olarak etkilenmekte olanların analize olacağı alanlara da yön vermektedir.

Spor tarihi alanında yazılmış ve konulmuş doğrultusunda bize ışık tutacağına inanılmaz bazı eserleri incelediğimizde de gerçekte bulmuş olduğumuz sonuçlar, çalışmamızla aynı paraleldedir.

Kadın ve erkeklerin tarihte spor yapma imkanı bulabilmek açısından eşit şartları bulamadığını, erkeklerin spora olan ilgilerinin nedenleri arasında rakibine yada düşmanına karşı güç elde etmek istediği olduğunu buna rağmen bayanların yaradılış itibariyle erkeklere nazaran daha narin ve korunmaya muhtaç olduklarını görmekteyiz.

Ayrıca bayanların güç gerektirmeyen vücut esnekliğine yönelik sporları tercih ettikleri görülmekteyiz.

Tarihte de toplumların direk olarak fertleri etkileyen bir takım sosyal olaylar, savaşlar ve dinlerin etkisi ile bazı dönemlerde kadınlara sosyal yaşantı içinde fazla söz hakkı verilmemiştir.bu dönemlerde erkeklerin sadece sportif faaliyetlerde bulunduğunu bayanların izleyici olarak dahi organizasyonlara katılmadıklarını görmekteyiz.

18. y.y.'ın sonlarında teknolojinin gelişmesi toplumlar arası etkileşimin artması, çeşitli sosyal akınların milletleri etkilemesi gibi olaylar neticesinde bayanlara da erkeklerle birlikte çalışma, sportif faaliyetlere katılma hakkı verilmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu yıllarda Atatürk önderliğinde birtakım aydınların Türkiye Cumhuriyetinde bayanlara da erkeklerle birlikte her türlü konuda söz hakkı tanınmasına yönelik çalışmalar yaptığı, bu çalışmalar neticesinde günümüzde bayan erkek farkı gözetilmeksizin her ferdin istediği alanda çalışma imkanına sahip olduğunu görmekteyiz.

Bununla birlikte bayanların çeşitli imkanlara sahip oldukları halde erkeklere nazaran spora daha az yönlendiklerini görmekleyiz. Bunun nedenleri toplumsal örf ve adetler,din ve sosyal kültürün etkileri, toplumun yaşam standartları,bayanların aile içi mevkileri ve sorumlulukları ve kişisel tercihler şeklinde boyutlarda değerlendirebiliriz.

Günümüz Türkiye'sinde sosyal ve hukuksal anlamda her türlü hakka sahip olan fertlerin yapması gereken sadece çalışmak ve ülkesini milletlerarası platformda en iyi şekilde temsil etmektir.

Bu amacı hem erkek hem de bayan sporcular gerçekleştirmektedir.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, Ahmet, İslamiyet'te Kadın, Çev.H.A.Ediz, Yaprak Ofset Matbaacılık, Ankara 1985

Alpman,Cemal,Eğitimin Bütünlüğü İçin Beden Eğitimi ve Sporun Çağlar Boyunca Gelişim,M.E. Basımevi, İstanbul 1972.

Armaner,Necla, VII. Yüzyılda İslam Kadınının Sosyal Durumuna Mukayeseli Bir Bakış, Kadının Sosyal Hayatını Tedkik Kurumu Aylık Konferansları(1953-64) Ankara.

Canan, **İbrahim,** Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1980.

Çakır, **Serpil,** Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, İstanbul 1994.

Donuk, Abdülkadir, Çeşitli Topluluklarda ve Türklerde Aile İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, C33.,S33., Mart 80, İstanbul 1982

Güzel, Şehmuz, Tanzimat'tan Cumhuriyete Toplumsal Değişim ve Kadın, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye,Ans. Cilt 3, Cilt 4, S: 858, 859, 860, 867, 868 İletişim Yayınları İstanbul 1985

İşcan, Fehmi, Türklerde Spor, M.E. Basımevi, Yayın No:55, Ankara 1998

Kafesoğlujbrahim, Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996

Kahraman,Atıf, Osmanlı Devletinde Spor, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.

Kazıcı, Ziya, İslam .Kültür ve Medeniyeti, Timaş Yayınları, Ankara 1995.

Karaküçük, Suat, Sporcuların Spor Yapma Amaçları ve Spora Yönlendirmelerinde Etken Olan Faktörler Üzerine Bir Araştırma, Türkiye Sosyal Araştırma, Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.II. Ankara 1992.

Keten, Mustafa, Türkiye'de Spor, Polat Ofset, İstanbul 1993.

Koç,Hürmüz, Kadın ve Spor, G.Ü.B.E.S. Ana Bilim Dalı Yayınlanması Doktora Seminer Çalışması, Ankara 1998.

Köprülü, Fuat, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, TTK. Yayınları, Ankara 1998

Kuran-ı Kerim - El Ental Suresi 60. Ayet, El Ankebut Suresi 69. Ayet, D.İ. Bask. Yayınlan Ankara.

Kurnaz, Şefika, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, M.E. Basımevi, İstanbul 1992.

Tayga, **Yunus,** Türk Spor Tarihine Genel Bakış, G.S. G.M. Yayınları, Ankara 1990.

Tezel, Sıdıka,Atatürk ve Kadın Haklan, Türk Ticaret Bankası Yayınları, Ankara 1983.

Tezer, Taşkıran, Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Haklan, Başbakanlık Yayınları, İstanbul 1973.

Turan, Ahmet, İslamiyet'te Spor ve Önemi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985.

Türküne, Mualla, Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü, Ark Yayınevi, Ankara 1995.

Üçok, Bahriye, İslam Devletlerinde Türk Naibiler ve Kadın Hükümdarlar, Ankara 1981.

Dpü Sosyal Birimler Dergisi Makale Yazma Yönergesi

1. Dergi için hazırlanan makaleler, bilgisayar ortamında Winword 6.0 ya da üst versiyonda yazılmış olması gerekir.

2. Makale metni, A4 kağıda, soldan 5 cm sağan 4.5 cm, üst ve alttan 5 cm olarak yazılmalıdır.Yazı çizim ya da grafiklerin vs. yazım alanı içinde olmalarına dikkat edilmelidir.

3. Makale meti kağıdın ön yüzüne, 12 punto ve Times New Roman yazı karakteri ile yazılmalıdır. Paragraf ve satır aralıkları tek olacat şekilde bırakılmalıdır. (Nokta ve virgül sonrasında birer boşluk bırakınız!)

4. Makale ismi üstte ve ortada olacak şekilde, bold ve büyük karakterli harflerle yazılacak. Yazarın isini, makale isminin sağ alt tarafına gelecek şekilde yazılmalıdır. Ayrıca, yazarın unvanı ve kurumu dipnot edilmelidir.

5. Ana başlıklar ve alat başlıklar, makale metnindeki ikinci ve sonrasındaki satırlarla aynı hizada olacak şekildebaşlamalı ve başlıkların metodolojik numaralandırılması 1.. 1.1., 1.2,... şeklinde olmalıdır. Ana başlık (1,2) tamamı büyük harfle ve bold; diğer yüzey başlıklar ise, bold ve kelimelerin ilk harfleri büyük olacaktır.

6. Dipnotlarda uygulanacak metodoloji aşağıdaki gibi olmalıdır. Kitap için: İsim SOYAD, Eser İsmi, Yayın Organı No'su, Basım yeri, Basım Tarihi, sayfa no . Makale için: İsim SOYAD, "Makale İsmi", Dergi İsmi, Cilt, Sayı, (Yayım Ay ve Yılı), sayfa no.

7. Çizim yada grafiklerde başlıklar l'den başlayacak şekilde üst tarafta, dip-not ise altta yer alır.

8. Makale başlığının hemen altına, isimden sonra, 75 kelimeyi geçmeyecek şekilde makalenin özeti verilmelidir.

9. Makale 20 sayfayı geçmeyecek şekilde yazılacak ve 2 çıktı ile birlikte makale diskette olacak şekilde komisyon başkanlığına teslim edilmelidir.